

Secolul 20

9

1966

Secolul 20

Lungu Nicolae
1951 - 1966

Secolul 20 Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. A. PHILIPPIDE, **MARCEL BRESLAȘU** REDACTOR-ŞEF, ION BRAD,
OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA,
MIHNEA GHEORGHIU, DAN HAULICĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT,
GEORGETA HORODINCA REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, TATIANA
NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

9
1966

SUMAR

Acad. IORGU IORDAN: *La un secol de viață academică* • 4

AL. HUSAR: *Orizontul lui Coșbuc* • 6

EUGENIO MONTALE: *Quasi una fantasia; Mediterana (I, II, III); Adu-mi
floarea soarelui; Arsenio; Sub plăcie*, poeme, în românește de
Dragoș Vrânceanu • 15

DRAGOȘ VRÂNCEANU: *Întâlnire cu Eugenio Montale* • 21

HENRY DE MONTHERLANT

ÎNSEMNAȚII • 25

RĂZBOIUL CIVIL, piesă în trei acte, în românește de I. Igiroșianu • 28

TRANDAFIRUL DE NISIP, fragment de roman, pagini inedite • 68

I. IGIROȘIANU: *De vorbă cu Henry de Montherlant* • 76

JEAN DE BEER: *Soarele negru*, eseu, în rom. de L. Sărățeanu • 80

Coperta I
BENEDICT GĂNESCU:

Ilustrație
la «Gargantua și Pantagruel»

Coperta IV
Desen de
BENEDICT GĂNESCU

LIDIA BOTE: *Montherlant dramaturg* • 91
MODEST MORARIU: *Marginalii la Henry de Montherlant* • 94
BIBLIOGRAFIE: *Henry de Montherlant* • 100

MARCEL BRESLAȘU

GHEORGHE TOMOZEI: *Peste Styx* • 107
RADU POPESCU: "...Sporindu-ți al vieții scurt răstimp..." • 108
Traduceri inedite de Marcel Breslașu:
FRANZ WEDEKIND: *Prizonierul*; ALFRED LICHTENSTEIN: *Vilegiatura*; RUDOLF ALEXANDER SCHRÖDER: *Sonet către o moartă*; CARL ZUCKMAYER: *Morituri*; FRIEDRICH GEORG JÜNGER: *Vinu-lui*; *Jocuri de ape*; HANS MAGNUS ENZENSBERGER: *Pentru lot*; *Un păstor macedonean* • 110

ALEXANDR SOLJENIȚIN: *Într-o gară, povestire, în românește de Igor Black* • 114

ARKADI RAIKIN: *Despre umor* • 163
Desene de BENEDICT GĂNESCU • 165
SIMONA DRĂGHICI: *Stratford, 1966 — Corespondență din Londra* • 168

CRONICA IDEILOR

IMRE TOTH: *Nicolas Bourbaki, S. A.* • 171

CĂRȚI • IDEI • OPINII • 181

CADRAN MONDIAL • 189

PREZENTAREA ARTISTICĂ: GETA BRĂTESCU

LA UN SECOL DE VIAȚĂ ACADEMICĂ

Centenarul Academiei, adevărată sărbătoare a științei și culturii românești, este un prilej binevenit pentru a trece în revistă anumite aspecte ale activității intelectuale desfășurate în țara noastră de-a lungul a o sută de ani.

Ideea unei instituții academice în sensul actual al cuvântului plutea, cum se zice, în aer, încă din primele decenii ale secolului trecut, atât în Principate, cât și în Transilvania. Ea izvoră, la fel cu alte idei asemănătoare, din conștiința națională tot mai vie a burgheziei noastre aflate atunci în plină dezvoltare. Necesitatea unei autentice unități de limbă și cultură peste granițele politice impuse de vitregia timpurilor era simțită cu aceeași tărie ca și necesitatea unității politice a poporului român. Ele mergeau strins unite, reprezentau două aspecte ale unui proces psihologic unic, cum dovedește amestecul lor în mai toate scrierile literare, politice, etc. ale vremii. Împrejurările au permis realizarea, deocamdată parțială, mai întâi a unității politice, fiindcă aceasta era mai urgentă. Cea culturală exista într-o anumită măsură încă mai de mult, și proclamarea oficială, urmată de dezvoltarea ei, putea să mai aștepte. Unirea Principatelor avea să servească drept bază unității culturale, mai întâi a moldovenilor și muntenilor, după care trebuia să vină, nu putea să nu vină și aceea, atât culturală cât și politică a tuturor românilor.

Faptul că Academia Română (numită întâi Societatea Literară Română iar după aceea Societatea Academică Română) a luat ființă la foarte scurtă vreme după înființarea universităților din Iași (1860) și București (1864) mi s-a părut semnificativ în sensul celor spuse mai înainte: crearea a două importante instituții de învățământ superior răspunde aceluiași necesități de ordin spiritual ale burgheziei noastre în ascensiune, dornice să-și consolideze și ideologic poziția politică. De altfel, s-a aflat cu prilejul centenarului academic un amănunt puțin cunoscut în general: deși Societatea Literară Română a luat ființă la 1 aprilie 1866, deci după abdicarea lui Cuza, actul ei de naștere a fost semnat de acesta și numai împrejurări de natură exterioară au ominat transformarea lui în acțiune concretă.

Caracterul național al noii instituții a ieșit clar la iveală încă din primul moment: alături de frunțișii ai științei și culturii din fostele Principate au fost numiți membri ai ei personalități reprezentative din toate ținuturile locuite de români (printre ele, și Peninsula Balcanică). Ideea de unitate culturală de care aminteam ceva mai sus trebuia

să se manifeste și în modul acesta: printr-o identificare, voită, a limbii cu cultura — identificare evident forțată, căci limba este numai purtătoare și, într-un anumit sens, creatoare a culturii — s-a trecut peste obstacolele artificiale impuse de granițele dintre state, nu fără deschiderea unei ușoare perspective pur politice, care aveau să devină nu prea tirziu, în bună parte, o realitate.

Activitatea Academiei Române a fost, la început și chiar o bună bucată de vreme după aceea, consacrată mai ales disciplinelor umaniste, în frunte cu lingvistica și filologia. Această preferință pentru problemele limbii era urmarea logică a stării de spirit care a dus la crearea însăși a instituției noastre, precum și a celor două universități: unitatea lingvistică în sens literar, deci stabilirea unor norme pentru folosirea limbii naționale în opere de tot felul, precum și în presă, pe scenă, etc., cu ajutorul unui dicționar și al unei gramatici elaborate amândouă de Academie, era o necesitate adine simțită și care trebuia satisfăcută cât mai urgent cu putință. Sarcina aceasta era oarecum ușoară, cel puțin teoretic, întrucât exista o tradiție de aproape un secol în domeniul respectiv. O gramatică a limbii române scrisă latinește apăruse la 1780 (operă a lui Micu și Șincai), iar un dicționar, cu traducerea cuvintelor românești în latină, germană și maghiară, 45 de ani mai târziu, tot în Ardeal și elaborat tot de către ardeleni. Operele similare ale Academiei Române au fost, la început, concepute în același spirit, de exagere a latinității limbii noastre și de minimalizare, până la cvasi-desființare, a elementelor străine sau numai presupuse astfel. În ciuda acestei erori, lucrările în discuție au întărit, chiar dacă nu mai era nevoie, în mintea nu atât a specialiștilor, care erau de mult convingi că română este o limbă nu mai puțin romanică decât franceza sau italiana, ci mai ales în aceea a unui public mai larg de intelectuali, această idee, combătută din motive străine de știință, de către numeroși adversari ai poporului nostru.

Prin lucrările ei lingvistice și filologice, Academia Română a stabilit încă din capul locului relații științifice cu instituții similare și, mai ales, cu romanii de peste hotare. Contactul s-a stabilit ușor întrucât exista o tradiție, creată de Școala ardeleană cu gramatica și dicționarul amintite ceva mai înainte, datorită cărora limba noastră a intrat, alături de celelalte idiome romane, încă din 1821, în Gramatica comparată a limbilor Europei neolatine (de F. Raynouard), și apoi în lucrările similare, superioară din punct de vedere științific (1836 și urm.) și în Dicționarul etimologic al limbilor romane (1854), ambele de Friedrich Diez, creatorul lingvisticii romane. Așa se explică faptul că foarte multă vreme nu numai activitatea Academiei Române, ci și aceea desfășurată în afara ei a fost mai bine cunoscută dincolo de granițele țării în ce privește lingvistica și filologia: limba română, în care erau (și continuă a fi) scrise marea majoritate a lucrărilor noastre științifice nu constituie o greutate de neînvins pentru un străin specialist în romanistică, cum constituie ea o asemenea greutate pentru un fizician, un chimist sau un geolog. Chiar lucrările istoricilor și criticilor literari români, unii dintre ei, ca N. Iorga, G. Ibrăileanu, Tudor Vianu, G. Călinescu ș.a., foarte valoroși, nu s-au putut bucura de apreciere meritată, din cauză că specialiștii străini corespunzători nu cunosc limba noastră.

Astăzi situația începe să se schimbe. S-a schimbat enorm în domeniul literaturii beletristice, care posedă un număr considerabil de opere traduse în limbi străine. (O activitate destul de serioasă în acest sens s-a desfășurat și în perioada dintre cele două războaie). Acest exemplu ar trebui urmat și cu privire la lucrările valoroase de istorie și critică literară. Sarcina aparține, după mine, Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, care ar putea planifica pentru următorii ani traducerea în limbi de mare circulație a citorva opere românești de istorie și critică literară. Autorii decedați ai lor nu se pot ocupa de această problemă și, chiar celor în viață le vine, credem, mult mai greu decât scriitorilor, să se îngrijească de traducerea propriilor lor creații.

Orizontul lui Coșbuc

Geometrizînd cîndva, un contemporan al lui George Coșbuc făcea observația că « Eminescu ne-a dat înălțime, Coșbuc întindere ». Fără a avea intuiția reală a dimensiunilor universului liric al amîndurora (Eminescu ne-a dat în același timp înălțime și întindere), această observație privea în fond orizontul celor doi poeți.

Important este faptul că în această privință Coșbuc vine îndată după Eminescu așa-zicînd cu altă lume, o lume a lui. Cum scria Goga odinioară, Coșbuc « e o apariție singulară. Cînd s-a ivit acum patruzeci de ani, în atmosfera posteminesciană, poezia lui a venit ca o grindină de vară, care a desființat o vegetație artistică hibridă și a purificat văzduhul ». Volumul lui « azguduit puternic nervii discordanți dimprejur, a înviorat atmosfera, a deschis un orizont nou ».

Nu ne referim aici la *dominanța etică* a creației sale, la ceea ce numea Goga « principiul sănătății pe care Coșbuc a fost chemat să-l reintroducă în literatura română ». Asupra acestui punct există un consens în critica noastră și de la C. D. Gherea la D. Micu, exegeții poetului relevă pe rînd dragostea de viață și optimismul — formula morală a talentului său.

Mergînd mai departe, ne interesează aici sursele acestei viziuni personale, forța ei de cuprindere și asimilare, extensiunea orizontului său. Simplificînd — pe verticală, Coșbuc coboară adînc în istoria noastră. Goga îl numea « singurul scriitor cîruia i-a mijit din întineric zbuciumul procreației noastre, singurul care a prins cîntecul de leagăn al acestei capricioase încreșcări traco-romance, însăși copilăria neamului, perioada de legendă și mister », — avînd în vedere adîncimea orizontului său național. Pe orizontală, poetul aduce o experiență a culturii care-și învecina pe harta spirituală a vremii străvechile zări ale mitologiei popoarelor indo-europene.

Între aceste limite, care duc în același timp foarte departe în spațiu și timp, fără a avea mărirea distanță a superbelor bolți eminesciene, orizontul lui Coșbuc se degașă spontan, calm, familiar, pe o rază a cărei vizibilitate poate fi circumscrișă. Căci nu prin proporții impresionează orizontul spiritual al poetului, nu aîc prin volum, cît prin lumina lui vie și calmă, prin seninătatea zărilor lui.

Coșbuc a trăit într-o lume de mari, firești certitudini. El n-a avut complicații intime, probleme insolubile. A fost un temperament fericit. Născut în condiții asemănătoare cu rapsozii vechi, trăind în condiții producătoare de rapsozi — cum scria Gherea, avînd în vedere anii de formare a poetului — Coșbuc operează cu datele unor realități obiective, purcede totdeauna de la un conținut bine determinat. Cum scria Tudor Vianu, « îi plăcea să pornească de la teme istorice legendare

sau de la situații reale din viață ». De aici, predilecția sa pentru traduceri, care în cumpîna vremii ating ponderea opere originale și în definirea orizontului spiritual al poetului joacă un rol decisiv.

Mare admirator al clasicii antichității, de care se apropie încă din școală — era abia student cînd lucra la compunerea unei antologii grecești (« vreo 480 de poezii de toată mîna din 92 de autori, traduse și în hexametri și în versuri moderne » — cum îi scria lui Slavici). O adevărată patimă de traducător l-a cuprins în anii vieții universitare, stăpînindu-l pînă în zilele din urmă — scria Șerban Cioculescu. « Eu am tradus — spunea Coșbuc însuși — mult în viață, am

tradus toate poeziile lui Anacreon, am tradus poeziile lui Catul, am tradus *Metaforzele* lui Ovid, eglologie lui Virgil, am tradus comedii din Plaut, Terențiu și Aristofan. . . Am tradus poezii germani foarte mult». Avea în minte un proiect defalcat pe volume¹. A tradus în întregime *Divina comedie*, *Odiseea* și *Enaida*, pentru care a primit în 1897 premiul Academiei.

În acest sens, Coșbuc joacă un rol în istoria culturii române. El a fost «unul dintre poezii nostri mari în cel mai înalt grad preocupat de capodoperele literaturii universale, cărora le-a dat în felul său ocol, le-a apropiat și a legat de ele destulul său de poet». Traducerile lui se încadrează pe linia unui efort de adaptare, în tiparele limbii literare române, a unor valori artistice europene, uneori mondiale. Indiferent de valoarea lor, raportate la epoca în care apar (ținând seama de autorii traduși și operele selectate de el), ele privesc istoria culturii în măsura în care duc la lărgirea orizontului cultural-național, conturând în același timp orizontul cultural al poetului.

Mari înaintași ca Asachi, Negruzzi, Alexandrescu, Eminescu, Iosif, Goga și alții cultivă în istoria literaturii noastre o tradiție care avea să atingă prin Argezei și Blaga adevărate culmi de comuniune artistică. Pe această linie, contemporanii săi văd în el pe «cel mai variat și cel mai intens traducător al nostru», având printre calitățile sale hotărâtoare în această privință «geniul său epic, care l-a îndrumat către literaturile clasice, apoi suveranitatea deplină în stăpânirea și perfecționarea limbii românești ca mijloc de expresie artistică, cultura sa universală solidă și luminoasă, în sfârșit dragostea de progresul literar».

Străvechile literaturi indiene, literaturile clasice greco-romane, apoi literatura universală modernă, în special cea germană, au fost într-adevăr răscolite cu stăruință de poet și puse în serviciul culturii noastre literare prin traduceri ori localizări. De fapt — cum se știe — Coșbuc a tradus de multe ori liber, preluând, adaptând sau localizând.² Dar ceea ce interesează aici nu e la drept vorbind cum a tradus, ci ce și cât a încercat să traducă poetul în vremea sa. Inseși titlurile și autorii traduși definesc în fond aria intereselor lui, specificitatea unor corespondențe având la bază afinități electice ce răspund unor identități de natură a colora universul liric al poetului și — indirect — orizontul unei culturi.

Avind o întinsă cunoștință a literaturilor străine (cum scria însuși Lazul), Coșbuc urmărea în fond pătrunderea adică a operei, vrind să combată superficialitatea, din care «meru hrănita, izvoară» — cum scrie el — «pervertirea mentalității». Ceea ce îl preocupa în special era transpunerea sensului prin înțelegerea reală a textului («Eu nu mă uit la ortografie ci numai la text ca să nu fie ceva fără sens», prin cunoașterea limbii din care traduce. «Căci a traduce — scrie Coșbuc — înseamnă a gândi; ori cugeti cum a cugetat autorul și atunci trebuie să-ți cunoști limba, ori te mulțumești cu un compromis cum am făcut eu cu unii autori, dar nu m-am lăsat pînă ce nu mi-am ogindit traduceri în izvoarele cele adevărate, așa cum m-am priceput, pentru ca să-mi păcălesc conștiința». Așa se explică acel «rod de traduceri, care pe lângă că nu păgubesc cu nimic puterea operei inițiale, nu pricinuesc cititorului română nimic din repugnanta și din intoleranța unui fruct de mare gust, poate, dar străin», încotru pe bună dreptate observa Tudor Vianu că traducătorii zilelor noastre «pot găsi în opera înaintașului lor atîcea

exemple de studiere adîncă a operei, de fidelitate scrupuloasă în redarea ideii, a formei, a timbrului ei specific, pilduitoare pentru lucrările lor».

Numeroasele manuscrise rămase de pe urma poetului dovedesc permanenta sa străduință în cunoașterea, adîncirea și tălmăcirea operei lui Dante — de pildă — atestă faptul că, traducînd, Coșbuc făcea oare de cultură. Nu urmărea doar probleme de filologie, strict legate de redarea traducerii, ci cerceta cu seriozitate concepțiile filozofice, ideologia epocii și, năzind să comunice mesajul operei, urmărea intențiile autorului ei. Făcînd haz de «lo sbaglio dei commentatori», Coșbuc învinuia pe exegeții lui Dante că «habar n-au de intențiunile lui»³, întrucît — scrie el — «toate părțile decorului acestei călătorii supranaturale se adaptează cu sinceritate intențiunilor simbolice conținute în operă».

Arhiva Coșbuc păstrează sute de file pe care sînt însemnate tabele și diferite schițe privind circuitele soarelui, calcule pascale, grafice astronomice, tablouri de concordanță, «marșare ale unei strălucite unice de a pătrunde în miezul unei concepții atît de vaste ca aceea a lui Dante» — cum scria Ortiz. Volume întregi din manuscrisele sale erau consacrate concepției și viziunilor despre Infern, despre calendarul dantesco, sau despre Beatrice, vădînd avea «o muncă nu de traducere, ci de adevărată interpretare și transpunere». Dominată de pasiunea sa de a înțelege «il piu largo, amoroso» (cum scrie el însuși) — Coșbuc n-a fost doar un traducător, ci un interpret, un creator de valori. Pe bună dreptate, semnald «imensul material rămas după moartea poetului, în urmă cu o jumătate de veac», scria revista *Luceafărul*: «Și abia de acum începem să ne dăm seama ce uriasă înecumetă să poarte pe umerii săi operele indigenilor, ale lui Omer, Virgiliu și Dante».

Adevărat «rapsod răsărit din mijlocul marii mulțimi obișnuite, pe lângă zeghea frumoasă de poet al țărânilor, Coșbuc tot așa de bine purta — cum s-a spus — toga antică și pelerina medievală». Așa se explică de ce unii l-au ridicat pe măsura în care opera sa era oglinda fidelă a țării și sufletului autohton, alții, din contră, pentru împămintenirea la noi a capodoperelor literaturii latine și pentru prima versiune artistică a lui Dante în românește. Așa se explică de ce, pentru mulți, el trece drept poetul naiv al satului născuț, fiind prețuit în același timp ca «poetul încercat, artistul slefuit de cultura aleasă a orașelor, care cîntă idilic natura cum în felul rafinat al lui Teocrit» (*l. Pillat*). Poet original de proveniență rurală, Coșbuc e în același timp «versatorul cel mai rafinat al Ardealului» (*Bogdan-Duci*) și prin evoluția sa — un citadin. Poet național cu reale implicații regionale în lexici și motive de inspirație, Coșbuc e totodată — prin confluență, prin exotism și savanta lui versificație — un poet de observație universală. Creștia sa, un fenomen poetic mai cuprinzător de cît se bănuia, devine expresia regăsirii albiei literaturii române într-o vreme de secetă și ofilire îngrijorătoare.

Cînd apare Coșbuc, geniul lui Eminescu «își proiecta pe toată întinderea lumina orbitoare. Poezia lui, așezîndu-se un simon crotopitor, perijolate toată vegetația literară dimprejur și desupra altarelor căzute în ruine strălucia aureola care încununa fruntea bolnavă a maestrului» — cum scria Goga. «O tristete vagă stăruia peste tot, literatura întreaga primise un aspect de doliu, decepționismul devenise o manieră artistică la modă. Le vague des passions era — deci — simptomul unui nou *mal du siècle*. Se înregistrau ultimele crize ale romantismului agonici la noi. Format la «școala clasicității greco-romane», avînd «ca dascăli în ce privește felul de a gândi și tehnica scrierii și compoziției» — cum scria Slavici — mai înțîi clasicii și mai ales cei latini, iar la urmă pe Dante, Petrarca, Ariosto și Torquato Tasso»,

¹ «Intențiunile cronologice, cele rituale, cele mistice, cele astronomice și așa mai departe.»

² «Cu volumul acesta încep seria traducerilor. Volumul viitor va fi *Geologie* și *Bucolicele* lui Virgil. Al treilea volum va cuprinde cîte o comedie de-a celorlalți scriitori teatrali.»

³ «Secundata e tradusă românește de mine liber și în versuri moderne» — scrie el în prefața volumului *Antologie consacrată, Poemul Măriei* a lui lord Byron l-am tradus la 1884, pe cînd eram student la Universitatea din Cluj» — scrie el, precizînd: «e o traducere liberă». Vorbînd de *Antologia consacrată*, Th. Simenchi arată că poetul «adaptează împrejurărilor de la noi, teme împrumutate de el celor mai îndepărtate literaturi».

— Coșbuc a deschis un orizont nou, privind aria inspirației sale dintr-un unghi inedit. Într-o vreme în care, « alături de zbaterea și tortura sufletească a lui Eminescu, ar fi făcut bine — cum nota Perpessiciu — o halcă de cer azuril vibrind, o hantană de adevărată natură », Coșbuc impune « cea mai strălucitoare viziune din câte au țesut vreodată închipuirea acestui popor » — cum scria în stilul său hiperbolic O. Goga.

Preocupat de ideea unui ciclu de poeme cu subiecte luate din poveștile poporului avind unitate și extensivitate de epopee, Coșbuc cultivă de tânăr proiectul unui mare epos național, care să sistematizeze mitologia română în chipul *Iliadei* și *Enaidei*, avind la bază concepția unei comunități mitologice a poporului nostru cu popoarele antichității greco-romane, permițind apropierea dintre eroii basmului nostru și figurile mitologice străvechi:

Și văd toate acele tipuri de grecești mitologii,
Pe care le-o creat avântul exaltatei fantozii.
Și privind odinc la ele, îmi par rude, îmi par gemeni,
Și-nec tipurile sfinte din mitologiile grecești
Se-nuscrează cu-ale noastre fantozii de prin povești¹.

De aici, ideea oglindirii vieții reale a poporului într-un decor mitologic pe linia vechilor mituri greco-romane²:

Și zăresc poporul nostru cu zimbire dragăloasă
Legănat cu-aceiași leagăn și-nfășat cu aceeași fașă
Ca și vrednicii războinici de la Tibrul și Olimp³.

Într-o literatură ca a noastră, poate unica în Europa, care nu și-a făcut stadiul clasic, ci a trecut deodată — cum scrie Al. Philippide — în plin romantism, această idee venea tocmai la timp. Ea implica o deplasare a accentului de la poet la popor, deschizând perspectivele unui nou orizont. Așa se explică oportunitatea apariției lui Coșbuc în istoria literaturii române.

Romantismul venea cu un punct de vedere egocentric asupra vieții, favorizând « l'égale de moi ». Ca și pentru clasi, pentru Coșbuc, « le moi est haissable ». El are față de « obiectivismul sufletesc », cum scria Ghera observând că tirziu, abia în *Pe deal* ⁴. Coșbuc a dat o poezie « egotistă, subiectivistă ». Coșbuc, poetul epic, autorul *Boadelor și idilelor*, al *Cîntecelor de vîetele*, devine aici într-adevăr poetul liric, care anunță pe Blaga din *La curțile dorului*. Dar încolo, Coșbuc, « un scriitor rar, un scriitor unic în întreaga literatură a vremurilor de azi » — cum îl definea G. Ibrăileanu — rămîne ca om propriu-zis în afara operei sale. « A recunștat viața sentimentală a lui Coșbuc după operele lui — este cu desăvîrșire imposibil, pe cînd fiecare dar viața sentimentală a lui Eminescu se învedea în opera lui. Asupra romantismului acestuia — scrie Iorga — a venit clasicismul, altitudinea obiectivă a lui Coșbuc, cu înăstruarea oricărui element personal ». Opunind poeziei noastre încă romantice (fie și în formele degradate ale modernismului), fermitatea clasică, care « împreună cu pronunțata iubire de viață, optimismul sănătos și vesel al poetului,

îi formă nota lui distinctivă », Coșbuc poartă toată virilă a discreției, haina clasicismului literar al poetului cununat propriu lui firii măsurate și armonioase, iar opera sa devine ea însăși, cu « proiectarea în basm a întregii concepții de viață a românului, cea mai armonioasă evocare a însușirilor fundamentale ale neamului întreg ». De aici, limpezimea, seninătatea mesajului său. Ca toți poeții clasici (ca și Alecsandri, Dulfu Zamfirescu la noi), Coșbuc a fost un « poet al luminii, un poet solar » — cum scria I. Pillat.

Dar, Coșbuc e, în același timp, dator romantismului ca și neoclasicismului și post-romanticilor germani. De aici, tendința de a scrie el însuși balade cu subiecte exotice (gotice, arabe, indiene, greco-latine chiar) ce se al la punctul de plecare în poezia germană — gen ilustrat cu putere de Schiller și reluat de romanticii minori sau tirzii în frunte cu Uhland, Platen etc. De aici — cum scria Vi. Streinu — conduita de a se aproviziona cu teme din eposul popular, din istoria națională, din istoria universală sau din diferite alte literaturi: de aici, predilecția sa pentru poezia de anecdotă parabolică, caracteristică, însă, în linii mari epice, sau cu tinută intelectuală urmînd — cum scria G. Călinescu — pe marii romantici Schiller, Wieland, von Chamisso, unii romantici tirzii (Lenau, Geibel etc.), mai ales în prezentarea naturii. De aici, interferența perspectivelor romantice, orientarea spre istoria națională și mai ales spre folclor — cu perspectiva clasicizantă.

În orizontul poetului fuzionînd cele două planuri ale culturii europene (cultura clasică greco-romană și cultura în esență romantică a vremii), Coșbuc realiza o sinteză originală prin orientarea torțurilor în albia inspirației autohtone, sursa esențială a creației sale. Nunta Zamfiei, *Moartea lui Fulger*, *Tulnic și Liara*, *Craiu din cetini*, *Laur Bolaur* și altele ca *Fragment epic* sau *Doina*, cîntă momente caracteristice în planul acelei mari epopei naționale pe care Coșbuc o concepușe și în care intrau ca părți integrante, în aceeași sinteză, inspirate din istoria noastră veche, poeme ca *Valos*, *preot doc*, sau *Decabal către popor*, *Podul lui Traian*, *Moartea lui Gelu* și *Carol Robert*, *Mortul de la Putna*, *Cetatea Neamului*, *Voichia lui Ștefan*, *Ștefăniță Vodă*, *Golia Ticălosul sau Pașa Hassan*, *Ofteniul lui Tudor* ș.a.m.d., alături de poeme inspirate din războiul pentru independență, sau în *opresores* și *Noi vrem pămînt*.

Acestul plan național (cum spunea Pillat — etnic) al creației sale, cu adînci rădăcini în formația și viața poetului, îi corespunde un plan universal, venind din experiența sa ulterioară, hrănită de zbuciumul sufletesc al poetului dezrădăcinat, translatat în mediul cultural al orașului. Tendința spre o artă mai largă, universală, ca motive și auzulite, crește din vasterile sale lecturi în deosebi pe filiera germană și — s-a observat — din asimilarea teminică, superioară a culturii clasice greco-latine. De aici, preferințele lui pentru teme exotice, inspirate din istoria veche a popoarelor europene ori orientale, sau din istoria universală mai nouă. Cărturarul Coșbuc înviorăza talentul literar al poetului cu motive epice eterogene, care, adăugîndu-se celor autohtone, « numai împreună îi îndestulau — cum s-a spus — capacitatea epică ».

Orizontul lui Coșbuc se deschide astfel larg pe două cîți paralele, fără a periclită originalitatea poetului, care privea, în fond, viața cu ochii săi. « Desfăcut de orice curent, răsărit și rămas încontinuu în afara de constelația literară a vremii lui, Coșbuc e o apariție singulară — cum scria Goga — tocmai fiindcă el a avut cea mai mare putere de izolare în fața importului de spirit străin, firea lui protestatară de țaran a respins orice influență literară venită de peste grădina imperiului nostru sufletesc »...

După un scurt interval în care literaturile străine, mai ales latină și germană, îl formaseră, Coșbuc « a găsit ce aur se află în basmul românesc, ce argint sună

¹ Acque nos, în « Tribuna » anul II (1886), nr. 60, 61, 62.

² Probabil la sugestia prof. Silăi de la Universitatea din Cluj, care urmărea în folclorul nostru străvechile urme ale mitologiilor antichității.

³ Vezi și G. Coșbuc *Elementele literaturii populare în Noua revistă română*, 15 feb. 1900, pp. 158—168.

⁴ « Cînd simțămîntul propriu durerii a crescut așa de mult, că nu mai poate fi exprimat ca durerea altora, ci ca propria durere. »

în metalul poporului și s-a adâncit în basme și în versuri — cum scriu exegeții — ca o ciucură de fîntînă în adîncul pămîntului, spre apa răcoritoare, trezioare, setos cerută de toți ». El are, deci, meritul de a restabili filiația vechii noastre tradiții, pe linia *Daciei literare*, și ceea ce s-a numit « o reîmpotrărire a curentului popular datorită unui impuls transcarpatin, prin viguroasa poezie a lui Coșbuc », opunînd atmosferei deprimate a lirismului post-eminescian zările înseminate ale unei poezii cu vii veșe în foldor — înseamnă limpezirea orizontului literar național sub steagul unui ideal artistic menit să contracareze tendințele cosmopolite ale grupărilor inspirate de poezia saloanelor și cafenelelor pariziene.

Astfel, Coșbuc lărgea dimensiunile orizontului cultural național, îl pune în contact cu un sistem de valori, care îngăduia în același timp confruntarea tradiției literare naționale cu tradiția clasică europeană. Pe această linie, inaugurată la noi de Budai Deleanu și ceilalți corifei ai școlii ardelenice (dacă nu, înaintea lor, de Miron Costin), reluată de Vasile Aaron (care scrie poeme ca *Piram și Tebe*, *Narcis și Echo*), cultivată de Alexandri (cu *Ovidiu* și *Finisina Blanduziei*), ca și de Negruzzi, Odobescu, Eminescu (care traduce din Horațiu și Ovidiu și scrie *Oda în metru antic*), Duliu Zamfirescu, I. Pillat sau N. Davidescu, Coșbuc face parte din familia de spirite care, în cadrul literaturii române, se orientează pe aceeași paralelă a culturii europene. Conscîndrînd în și transpunerii într-o limbă « bogată, neașă românească » — cum remarca Hasdeu — operele lui Virgiliu, Homer, Plaut, Terențiu etc., Coșbuc « ducea mai departe — cum scria G. Călinescu — mesajul marilor cărturari ai școlii ardelenice ». Contribuția sa la cunoașterea patrimoniului clasic în special cel latin, cu atât mai remarcabilă cu cît n-a rămas fără ecou¹, avea să-și aplice totodată peceata asupra propriei sale creații.

Dar, cunosător — în același timp — la perfecție al limbii germane, Coșbuc reia paralel linia lui Cipariu, care predă începînd din 1829 în limba română filozofia germană, « deschizînd astfel Românilor — cum scria A. D. Xenopol — și alte orizonte decît celea cuprinse în clasicii latini », cultivată la Junimea, în special de Maloescu și Eminescu, iar în Transilvania de Șt. O. Iosif și Blaga. Pe această linie, Coșbuc intră în relații cu literatura europeană a vremii și « nutrit cu literatura germană, cu legende și balade gotice — cum scria G. Călinescu — el vine cu multe romantisme pe care le acordă tradiției lui Bolintineanu și Alexandri »... Pe lîngă faptul că traduce din Schiller, Freiligrath, Heine, Kosegarten, Bürger, Strachwitz și Bodenstedt, sau — din limba germană — pe Byron, J. Locke, etc., pe aceeași linie Coșbuc se apropie de literatura indiană (în deosebi prin intermediul lui Rückert ale cărui lucrări, îndelung rîspîndite, pun în circulație în Europa *Mahabharata* și *Gita Govinda*, *Sakuntala* etc.), și pe aceeași linie, în propria sa operă, « poezul nostru a mers — cum scria Vl. Streinu — cu gîndul pînă la Bagdadul lui Ben Omar, unde fata califului, Fatma, se îndrăgostește de robul din Yemen — Nin Muse (*Fatma*); a mers pînă a întîlnit, cam tot acolo, pe Ben Arduin și Raița (*El-Zorab*); a rătăcit spre India regelui Gupfi, și a înțeleptului Rumi (*Puntea lui Rumi*), a găsit în sucul istoriei universale pe Carol al IX-lea, autorul nopții Sfîntului Barthélemy (*Carol al IX-lea*), iar mai departe în timp, pe Arnulf, regele Germaniei, cu necredincioasa Haturza (*Somnul codrilor*), pe demențatul Teodot assassinînd soția Amalsandua (*Regina ostrogotilor*), cultivînd așadar — pe filonul romantic — inspirația din istorie și exotismul.

Prin natura epică a inspirației lui, era deci firesc ca poetul « să prelungească materialul altora — cum scrie Lovinescu — stăpîn pe formă, el toarnă în admirabile

versuri lucruri citite sau povestite »². Dar, ceea ce numea lorga « nota fundamentală a scrisului său întreg, aceea care domină toate amintirile de lectură, toate influențele străine, amestecate și contopite într-insul » — implică în esență un proces catalitic, bazat pe principiul că o literatură moare de prea multă izolare ca și cînd nu depășește stadiul în care influențele din afară se transmit doar prin imitații servile. În acest sens, Coșbuc asimila experiența artistică a vremii, lărgind cadrul inspirației sale; dar orizontul poetului se organizează cu sprijinul, consecvent susținut, pe străvechii piloni ai clasicismului, care-l duc cu pași siguri, sub scutul unor valori universale, spre sine însuși.

De aici, ideea de a oglindi copilăria neamului nostru « ca în *Eneida* lui Virgil — și de a fixa — cum scrie O. Goga — ieraria zeilor nostri înfrinți, ca în *Teogonia* lui Hesiod panteismul Eladei ». De aici, cîntecele de la sfîrșitul volumului *Ballade și Idile*, scrise în felul lui Anacreon și Catul, tehnica versificației coepice, bogăția ritmurilor, calitatea, felurile și perfecțiunea lor, care fac din Coșbuc — așa cum s-a spus — un poet unit la noi. Coșbuc are excelența formală, clasicismul acea putere inventivă și virtuozitate nefîntînă, la nici un alt poet — cum scrie Vl. Streinu. Căci de la Homer și Virgil a învățat, cum observă I. Breazu, nu numai să îndrăgească viața, ci și să o exprime în toată plenitudinea și spontaneitatea ei. El n-are acel meșteșug inimitabil, pe care-l posedă autorul lui *Călin*, cum scrie N. lorga, dar meritul unei bogății de realizări formale în domeniul expresiei poetice și a versificării, cum n-o regăsim la nici un alt poet al nostru, și cea atmosferă de poezie mare și perfectă, care era de așteptat de la tîlmăcitorul lui Virgiliu și Dante — i se recunoaște. Virtutea formală e trăsătura sa de unitate, din care tragem noi, cînd îl recitim — cum s-a spus — adevărată plăcere artistică, izvorul acestei puteri specifice e zadarnic a căuta altundeva decît în structura intimă a poetului; totuși, cunoașterea amănunțită a poeziei clasice latinești, din care încă de la vîrstă școlară traduce, e de presupus că a jucat un rol precumpănitor.

Dar pe lîngă bogăția subiectului, adesea luat și împămîntenit din literatura universală, alături de o versificație de o complexă virtuozitate, care-l face emulul lui Horațiu, Coșbuc păstrează — cum s-a observat de asemenea — în minuirea rimelor, în clădirea estetică pentru ochi și urechi a versurilor și strofelor sale, « ceva din simplitatea fără seamă a motivului decorativ popular », și stăpînirea desăvîrșită a unei forme tot mai savante s-a legat — la el — rodnic de simplul înăscut al fărînelor noastre pentru ritm și vers. Nu numai în miezul opereii sale, dar și în structura ei tehnică stă — ca și în cazul lui Eminescu sau Blaga — inspirația din foldor, relevînd valoarea sa nepieritoare de ineputabil izvor de primenire la care trebuie să se întoarcă literatura ori de cîte ori căută surse noi de inspirație și noi forme artistice. Aci, la această rîscure, în care arta savantă și chiar clătută, se întîlnește cu cea mai spontană inspirație autohtonă, e punctul central al opereii lui Coșbuc: aici găsim « originalitatea ei unică în literatura noastră », cheia înțelegerii orizontului său.

¹ Populara poezie *Trei, două, și trei* este o prelucrare conștientă a poeziei *Ein Anfrag* a lui Karl Seiler, serial în dialect bavarez și inspirat de războiul din 1870; în cadrul poeziei fragment din *Ballade și Idile* găsim modelul indian al unei poezii a lui Amaru, iar sub titlul *Românii* din același volum, Coșbuc ne dă o simplă focalizare a poeziei *Verathene Liebe*, cu indicația « neugrichisch » a lui Adelbert von Chamisso, din care a tradus și alte poezii. Și, cum arăta N. Drăganu *Intime* e copiată după traducerea germană, de Ladislaus Neugebauer, a poeziei *Hocid* a lui Endreî, *El-Zorab* este o mai preîntîm realizare poetică decît *Die Perle der Wüste* de M. Graf Strachwitz, după care e prelucrată *Toțișînii*, cu indicația « După o tradițiune » este după *Cupa regelui Wild* și de Longfellow *Poetul și gîndul*, care spune că este « după Gräbel ». *Nedumerie* e după Stroetman, p.m.d., alte poezii după Eschenbach, Langheim, François Coppée, Maria Ernst etc.

² Subiecte împrumutate din « *Metamorfazele* » lui Ovid.

³ Numeroase traduceri ale sale, apărute în ediții accesibile, circulau ca « juxte », la îndemîna elevilor, mai ales în liceele din Ardeal.

EUGENIO MONTALE

la 70 de ani

Quasi una fantasia

Se face ziua, o presimt
după albeața de argint
frust de pe ziduri.
Tivește o lumină ferestrele închise.
Se-ntoarce evenimentul
soarelui și vocile, risipite,
obișnuitele zgomote nu le aduce.
Mă gîndesc la o zi de vrajă
și de jocul prea egal al orelor
mă răscumpăr. Se va revărsa forța
care mă umple, mag înconștient,
de atîta vreme. Acum mă voi ivi,
voi copleși casele înalte, străzile goale.

Voi avea în față o țară de zăpezi neatînse,
dar ușoare ca văzute pe un covor,
va luneca din cerul fulguitor
o rază tîrzie. Întesate de o lumină
invizibilă poduri și coline
îmi vor rosti elogiul întoarcerilor hilare.

Vesel voi citi întunecatele
semne ale ramurilor pe alb,
ca pe un alfabet esențial.
Întreg trecutul într-un punct
în față îmi va apare.
Nu va tulbura nici un sunet
această bucurie solitară.
Își va lua zborul în văzduh
ori va coborî pe un gard
cocoșul de martie.

Montale astăzi

Mediterana

(I)

Aş fi vrut să mă simt sec şi esenţial
ca trunchiurile pe care le răstorni
mîncate de săruri;
aşchie în afara timpului, martor
al unei voinţe reci ce nu se curmă.
Altul am fost: om urmărind pe cel
ce priveşte în el, în altul, fierberea
vieţii în goană — am care întîrzie
în faţa de nimeni apoi distrusă.
Am vrut să descopăr răul
care pătează lumea, mica sucitură
a unei pîrghii care opreşte
maşinăria universală; şi toate
evenimentele secunde le-am văzut
gata să se desfacă într-o prăbuşire.
Urmată săpătura unui drum m-am trezit
cu contrariul în inimă, cu chemarea lui;
sau poate aveam nevoie de faarfeca ce tale,
de mintea care decide şi porneşte.
Alte cărţi îmi trebuiau,
nu pagina ta bubuitoare.
Dar nu regret nimic: tu desfaci încă
ghelele lăuntrice cu cîntul tău.
Delirul şi se urcă acum spre astre.

(II)

De-aş putea cel puţin să constrîng
în acest ritm greoi al meu
ceva din scilipirile tale;
de mi-ar fi fost să pun în armonie
cu vocile tale blîbăitul vorbeii mele: —
eu care visam să-ţi răpesc
cuvintele sîrate
în care natura şi arta se împreună,
să-mi strig mai bine melancolia
de copil îmbătrînit ce nu trebuie să cugete.
N-am în schimb decît literele grosolane

ale dicţionarelor, şi obscura
voce dictată de dragoste răguşeşte,
se face tînguitoare literatură.
N-am decît aceste cuvinte
care asemeni unor femei publice
se dăruiesc oricui le cere;
n-am decît aceste fraze obosite
pe care vor putea să mi le fure miine
studenţii canalii în versuri adevărate.
Bubuitul tău creşte şi se dilată
aibastră noua umbră.
Mă părăsesc ca încercare gîndurile.
Simţuri nu mai am; nici sens. N-am margini.

(III)

Risipeşte tu dacă vrei
această plăpîndă viaţă ce se vaetă,
ca pe burete ştergerea
efemeră de tablă.
Aştept să mă întorc în cercul tău,
se împlineşte nesăbuita mea trecere.
Sosirea mi-era măturie
a unei ordine în călătorie uitată,
jură credinţă aceste vorbe
unei întîmplări imposibile
şi n-o cunosc.
Dar oricînd mi-a fost dat să aud
dulcea întoarcere la ţarm a valurilor,
o înfricoşare m-a cuprins
ca a celui cu memoria pierdută
cînd îşi aminteşte de locurile sale.
Învăţînd
mai mult ca din gloria ta
deschisă, din respiraţia
ce aproape că nu se aude
a vreunei amieze dezolate,
mă încredinţez cu umilintă ţie.
Nu sînt decît scînteia
unei uscături. O ştiu: să ard,
acesta, nu altul, e înţelesul meu.

Adu-mi floarea soarelui...

Adu-mi floarea soarelui s-o rădădesc
în pământul meu consumat de săruri,
să-și arate ziua toată în oglinzile cerului
neliniștea figurii galbene.

Țind către claritate toate cele obscure,
se topecs corpurile într-un suvoi
de culori: acestea în muzică. Să dispari
fără urmă e deci aventura aventurilor.

Adu-mi planta care ne călăuzește
acolo unde răsar transparențele blonde
și viața se topește în aer ca o esență;
adu-mi floarea soarelui înnebunită de lumină.

Arsenio

Virtejurile ridică pulberea
pe acoperișuri, în morișcă, și-n piețele
pustii, unde caii cu glugă
adulmecă pământul, nemișcați în fața
geamurilor lucitoare ale hotelurilor.
Pe stradă, la mare, cobori
în această zi
când ploioasă, când aprinsă,
în care par svicniri să răscalească
orele prea egale, strânse-n țesuturi,
refrenele castanietelor.
E semnul unei alte orbite: urmează-l.
Coboară la orizontul deasupra căruia stă
o trîmbă de plumb, înaltă pe hăuri
mai vagabonde ca ea; nimb sărat
în ocoluri, suflat către nori
de elementul rebel; fă ca pasul
să-ți scriștie pe prundiș și să te-mpedici

într-o încălcială de alge; în acel moment,
mult așteptat, te salvezi poate
de sfîrșitul călătoriei, verigă
a unui lanț, fixă înaintare, oh, prea cunoscut
delir al imobilității, Arsenio.

Ascultă printre palmieri țîșnitul
tremurător al viorilor, stins cînd
se rostogolește tunetul cu un freamăt
de tablă izbită; dulce e furtuna
cînd răsare albă steaua Caniculei
pe cerul albastru și îndelungată
pare seara vecină: dacă fulgerul o taie,
împrăștie un arbore de preț
în lumina care înroșește; și timpanul
țiganilor e un bubuit în tăcere,

Coboară-n întunericul care precipită
și schimbă amiaza în noapte
de globuri aprinse, legănătoare, —
și-afară unde o umbră singură ține
legată marea de cer, rar palpită
acetilena —

pînă ce picură văzduhul
tremurător, fumegă țărîna sorbind apă,
totul de-alături se revarsă, se zbat
corturile moi, un foșnet imens
rade pământul, jos se înmoaie cu zgomot
lanternele de hîrtie pe străzi.

Risipit printre rafii și rogojini
care gem, tu ca o trestie ce tirăște
rădăcinile cu sine, ude, nîcînd
svelte, tremuri de viață și te apleci
spre un gol răsunător de plîsete
sufocante, încordarea unei antice
te înghețe în ocol; și încă
tot ce te reia, stradă, portic
zid, oglinzi, te înfige într-o singură
mulțime înghețată de morți

și dacă încerci un gest, o vorbă
 îți cade alături, acestea sînt poate,
 Arsenio, în ceasul ce se spulberă,
 semnele unei vieți gîtuite
 născută pentru tine
 și vîntul o duce cu cenușa spre astre.

Sub ploaie

Un murmur și casa ta se-nvăluie
 ca-n ceața amintirii.
 Din frunzele de palmier dau lacrimi
 acum cînd descompunerea apasă surd
 ținînd pe loc în zăpușala serelor
 speranța goală, gîndul care roade.

«Por l'amor de la fiebre»... mă duce un vîrtej
 cu tine. O draperie roșie iradiază,
 se-nchide o fereastră.
 Pe scena pîrintească lunecă acum,
 coaje de ou printre noroaie,
 un strop de viață între umbră și lumină.

Țipa «Adios muchachos, companeros
 de mi vida» discul tău în curte.
 Mi-e scumpă masca dacă dincolo
 de morișca destinului îmi mai rămîne
 un salt ce mă îndreaptă
 către tine.

Urmăresc ropotul lucid și mai în fund, în nimburi,
 fumul lăsat în urmă de o navă.
 Se sfîrmă un nor...

Prin tine înțeleg
 tot ce-nădrăznește cocostîrcul
 cînd luîndu-și zborul de pe culmi cețoase
 vîslește către Colonia Capului.

În românește de DRAGOȘ VRÂNCEANU

DRAGOȘ VRÂNCEANU

înfîlnire cu Eugenio Montale

Eugenio Montale a împlinit în primăvara aceasta vîrsta de 70 de ani, pe care o poartă cu același tic al clipitului din ochi șăgalnic, făcut să ascundă o nemulțumire caustică de oameni și cărți. Cînd săgețile lui se înfig prea adînc în «carnea zilelor», izbucnește în ris, cu o veselie învîluitoare. Ai senzația că dintr-odată fotețiile se apropie, epocile vieții dispar și un inel de fum auriu, răspîndind căldură, se icsă asemenea unui nimb originar în jurul poetului. O buimăceală plăcută te cuprinde.

Acest ris al lui Montale e însă reductibil. Luciditatea lui se ascute brusc, devine proliferantă, aleargă în trecut și în prezent, neiertătoare. E ca un scirocco care usucă, svîncă, să facă loc unei emoții și unei constatări inedite. Poetul se strecoară prin viața multiplă, prin vîlmășagul ei, clipă cu clipă, și nu scapă din mînă nici un moment avansul pe care-l deține asupra lucrurilor.

Îmi arată cea mai recentă schiță pe care a zugrăvit-o, o pasăre roșie pe un fond «arid», un *martin pescatore*. Este o desăvîrșită poezie montalană. Picturile lui Montale ar putea fi publicate la un loc cu versurile. Nici o deosebire, între unele și altele. Făcînd probabil muzică — de care e pasionat — poetul schimbă numai ustensiile, ca din întîmplare. Întrebarea lui despre pasărea roșie vine simplă: «Ce crezi că este?». Un fel de pescăruș, surprins pe prund — nelipsitul prund, simbol vechi la Montale — își lungeste coada pe un cer searbăd, gălbui, ce pare o trimbă de praf, o avalanșă de culoare pur lăuntrică, în mijlocul căreia pasărea a clișigat o fascinație materială, o magie concretă neînțeleasă. Îmi amintesc de «upupa, ilare uccello», de cocoșul din *Quasi una fantasia*. Sînt zburătoare care țin de miracol, dar de un perfect realism. Nu modifică nimic Montale din datele realității, se ține strict la conturul și relieful ei, dar piatra se dezlipește de piatră, pe sub ea a pătruns un nou vîrtej, o vrajă circulară, «une exaltation qui se concentre». Această vrajă totuși imobilă, nașteptată, peremptorie, această fixare nepătrunsă într-un hieratism psihologic, este secretul poeziei lui Montale, care nu părăsește tărîmul vizual.

Este vorba de un poet cu picioarele pe pămînt, dar tălpile lui calcă pe o lumină creată între el și lucruri, care îl ține invizibil deasupra, ca o pernă de siguranță. Sau ca acele lămpi electrice de buzunar autogene, mina de scris mișcîndu-se pe obiecte, schimbă energia în emanații luminoase, așa cum poetul o spune în versurile ce deschid volumul *Le occasioni*: «La vita che dà barlumi / è quella che sola tu scorgi / A lei ti sporgi da questa / finestra che non s'illumina». (Viața care dă lumină / e singura care ni se arată / Spre ea te aplaci de la această / fereastră întunecată).

Nu se vede imediat că Montale e Montale, cînd ești în preajma lui. Poetul se învîluie într-un halo de cultură și glume, ca și cum ar trage o cortină peste ateleer. Dar care unde e ateleerul? Nu-l posedă nici pe cel pentru pictură. Cartoanele lui par făcute pe un colt de masă, cu fața la perete, ca să vadă mai bine. Pe urmă trec de-a dreptul în chip.

Dar apare intermitent pe cîușă sau un fel de uitare, o gravitate neașteptată, și atunci prima întrebare pe care ți-o pune, sună ca niște molcome trîmbițe ale lerihoanelor: orice ziduri se prăbușesc în fața ei, evenimentele în care a pluit conversația se golesc de substanța lor fragilă, Montale a trecut prin dreptul conului de umbră fertilă a ateleerului. Porțile templului acesta sînt probabil permanente deschise, ca sanctuarul lui lanus în timpul războiului, dar nu se văd. Poetul devine deodată candid și preocupat, contactul cu el se face nemijlocit, prin orice gest. E o senzație de suverană odihnă. Starea poetică seamănă cu prietenia absolută. Este drept că « indignarea face versuri », cum spuneau anticii, dar nu versuri montaliene. Poetul posedă o substanță de fixare a momentului vieții, aproape cataleptică. Mă gîndesc la poezia *Bagni di Lucca*: « Precoce inverno che borea / abbrividisce. M'affaccio / Sul ciglio che scioglie l'albore / del giorno nel ghiaccio. / Passa l'ultima greggia nella nebbia / del suo fiato ». (Iarna precoce care suflă aspru / te face să tremuri. Mă arăt / pe gheața care topește albastru / zilei în gheață. / Trece ultima turmă în ceața / suflului său).

Există o ariditate de contrapunct în poezia lui Montale, aceea care într-un copac uscat, noduros, pe colturile unei stînci cenușii, abrupse, agățată niște stele moi și compacte, care dau o lumină difuză, aderentă și palpabilă ca o epidermă indestructibilă, care se separă și leagă capul sau stîncă de lume. Există o disperare care aprinde obiectele, face din floarea soarelui o sursă de foc, la limita creației și distrugerii, o topește într-un curent pur: « Portami il girasole ch'io lo trapianti / nel mio terreno bruciato dal salino, e mostrì tutto il giorno agli azzurri specchianti / del cielo l'ansietà del suo volto giallo. / Tendono alla chiarezza le cose oscure, / si esauriscono i corpi in un fluire / di tinte: queste il muschio. Svanire / è dunque la ventura delle venture ». (Adu-mi floarea soarelui o să rădăesc în pămîntul meu consumat de săruri / să-și arate ziua toată în oglinzele cerului / nel-niștea figurii galbene. / Tind către claritate toate cele obscure / se topeșc corpurile într-un suvoi / de culori; acestea în muzică. / Să dispari fără urmă / este deci aventura aventurilor »).

Apasă o umbră asupra vizuinilor sale, care le comprimă și scoate din ele sucul elanului fără moarte: « Molti anni, e uno più duro sopra il lago / straniero su cui ardono i tramonti... / Imprimerli potessi sul palvese che s'agita alla frusta del grecale / in cuore... E per te scendere in un gorgo / di fedeltà immortale ». (Mulți ani și unul mai aspru deasupra lacului / străin pe care ard apusurile... / Dacă aș putea să-i imprim pe flamura / care se zburcăm la bicul vîntului / în inimă... Și pentru tine cobor în vîrtejul / unii credințe fără moarte).

Răsar spectacole de distrugere de sub mormanul cărora izbucnește chemarea așteptării nude, rămase în piciorare: Ritornelă, ritornelă sul gelo / la bontà d'una mano... (va reveni, va reveni cu gerul / bunăta mea milni...).

Se poate vorbi în poezia lui Eugenio Montale de un ultrarealism. Poetul a sfîrșit — începînd cu *Ossi di seppia* — limbajul poetic de continuitate, amestecîndu-l cu aluviunile aspre, pietroase, pe care le integrează cu desăvîrșire în ritmul interior. El a purtat un frust, care merge la cuvîntul colțuros ca spre o nestemată firească. Dar el se desparte de modernismul secolului, făcînd o copie realistă oarecum dură a obiectelor, pe calea unui limbaj care le apropie fără fisuri simbolice. Numai

către sfîrșit, poeziile sale sînt brusc din vadul lor vizual, într-un fel de aventură launtrică, ce coincide cu dezlipirea lor de lucruri, cu constituirea lor într-o supra-realitate de natură incantatorie concentrată. Apare revelația psihologică montaliană, momentul fascinant subteran care a cuprins întreaga piesă poetică ce nu parea să călăuzească spre această fundătură nebuloasă și temeinică. Poezia *Sotto la pioggia*, după ce « descrie » venirea unei scurte ploii, piralele ei, coaja de ou care plutește prin noroale, exclamă smucindu-ne într-un raptus exotic, care o așază sub raza absolutului: « Per te intendo / ciò che osa la cicogna quando alzato / il volo dalla cuspidè nebbiosa / rëmiga verso la Città del Capo » (Pentru tine înțeleg / tot ce nădărnește cocostîrcul / cînd lîndu-și zborul de pe culmi ceoșe / vîslește către Colonia Capului).

Născut din scoală, prin natura de adîncime a poeziei sale, Montale și-a păstrat cochiila, a calcinat-o și mai mult, abia lăsînd evenimentul exterior advers să-l atîngă. În prima epocă florentină, de la 1927 la 1939, existența lui personală a oscilat între pericol și « divină indiferență ». Primejdia era dată de neastîmpărul ochiului critic, care scruta paralel cu celălalt ochi, leșea rar în Florența la cafeurile din Piazza Vittorio, deși lucra la doi pași, între mormanale de cărți ale Cabinetului literar și artistic Vieuxseux. Era înșoțit, ca de o gardă personală, de cîțiva din valerî-enii de la Solaria, rămînînd imobil cîșori întregi în fața unor pahare mici. Această nemîncare ascundea un complot, era o nemîncare incisivă. Ea viza « dinamismul » zilei. Rareori un poet mai sustras evenimentelor a desfășurat o acțiune cetățenească mai tenace, de la tînăr la tînăr. Benedetto Croce la Napoli, și — în embrion — Montale la Florența rămîneau atacabili de către oficialitatea fascistă. Pînă la urmă poetul a plătit tributul vulnerabilității sale de poet și a fost scos din serviciu. În 1947 s-a stabilit la Milano.

Cu cîteva zile înainte de a-l vizita, fusese sărbătorit la Florența pentru cei 70 de ani din viață. Avuseseră loc conferințe, manifestări, conversații, plimbări, adunînd la un loc straturile cultului său printre generații, dar mai ales pe acelea din anii generației sale risipite, care îl salutase ca pe un poet ce închidea epoca și o deschidea în altă parte. Un număr masiv din « Letteratura » pregătise aceste zile florentine. Montale parea mulțumit. Sărbătorirea nu avusese nimic oficial. Se simțea pe piciorale lui proprii. Mi-am adus aminte de poezia care deschidea *Ossi di seppia*: « Ascoltami, i poeti laureati / si muovono soltanto fra le piante / dai nomi poco usati: bossi ligustri o acanti, / io, per me, amo le strade che riescono agli erbosi / fossi dove in pozzanghere / mezzo seccate agguantano i ragazzi / qualche sparuta anguilla ». (Ascultă-mă, poezii laureate / se mișcă numai printre plante / cu nume puțin obișnuite: liguștri sau acante. / Cît despre mine, iubesc străzile care duc / spre șanțurile ierboase / unde în bălți aproape seci / băieții prind / vreun șipar subțire).

Apoi versurile din *Quasi una fantasia*: Traboccherà la forza / che mi turgeva, inconsciente mago, / da grande tempo ». (Se va revîrsa forța, care mă umple, mag înconștient, / de-atîta vreme).

Dar magul, afară de știința lui secretă, aceea de a împinge tabloul real pînă la rădăcina lui magic-metafizică, și a-l fixa acolo ineluctabil, mai posedă o altă știință de natură temporală, răspîndită în filloane, eseuri, convorbiri, o enormă participare la fenomenul contrastant al civilizației.

Tocmai îl apăsese la « Il Saggiatore » o primă culegere de « cronici în doi timpi » sub titlul *Auto da fe*. Se scoală, ia un exemplar, mi-l dăruiește. Îmi repetă cuvintele care deschide această carte ce conține — contrariu volumelor de versuri — roadele, nu concentrării, ci risipirii lui vitale: « Pubblicîndu-le, le-am dat foc și m-am eliberat de ele ».

Henry de Montherlant

ÎNSEMĂRI

Cei ce au citit volumul meu de versuri încă o clipă de fericire... știu că scurtul poem cu care se încheie culegerea mi-a fost tainic șoptit în toila nopții, în ajunul răscoalei din Paris de la 6 februarie 1934. Într-o notă din subsolul volumului apărut în același an, scriam: «autorul care se afla în acea vreme în Algeria și abia se reîntorsese în Alger după două zile petrecute departe, în deșert, nu citise nici un ziar; știa desigur că domnește la Paris o anumită fierbere, dar o știa mult prea în treacăt și prea nelămurit ca faptul să i se fi întipărit în gând. Nici nu bănuia măcar că o manifestație era plănuită pentru ziua de 6 februarie».

Alții s-ar fi socotit foarte privilegiați că se află în tihnă și siguranță la Alger. În ce mă privește, am luat cel dintâi avion și m-am întors la Paris: războiul civil pe care părea a-l fâgădui ziua de 6 februarie era ceva nou pentru generația mea.

Într-una din primele nopți petrecute la Paris, am avut un vis a cărui amintire împiedică s-a destrămat repede. Dar am rămas, de pe urma lui, cu încredințarea că-mi era dat să scriu, când îmi va veni bine, o lucrare despre războiul civil.

Și am prevăzut că va fi ceva despre Pompei, războiul civil fiind, prin excelență, un bun aparținând Romei antice. Credeam că acel «ceva» va fi un amplu eseu.

În așteptarea momentului în care să-l pot scrie, am făcut doar această însemnare, din 12 februarie 1934, în Carnetele mele (publicate în 1957): «oamenii de stînga au dreptate aproape în tot ce spun în acest moment».

La general se ajunge prin tot ce este mai aprig sau mai jalnic individual.

În teatrul meu, am strigat în gura mare, tainele majore care nu se pot spune decât în șoaptă.

Cînd citesc pe Shakespeare sau pe Racine, nu mă întreb niciodată dacă este sau nu «teatru». În piesele lor caut o mai adîncă cunoaştere a sufletului omenesc, situaţii patetice şi acele exprimări care — aşa cum spunea Victor Hugo — «au străniî scilpîri pe culmile lor». Cualte cuvînte ceva care să hrănească în acelaşi timp şi mintea şi inima. Se vede că tocmai ceea ce este mai esenţial «teatru» mă interesează mai puţin.

Tragediile antice sînt nu numai ale membrilor unei aceeaşi familii ci şi ale oamenilor atît de deosebiţi care se află în unul şi acelaşi om.

... Luciditatea, diversitatea şi mobilitatea din mine m-au determinat să scriu, aşa cum era firesc, un roman şi un teatru exclusiv psihologic. Lucrările mele, din această categorie, nu sînt nici scrieri de idei, nici lirice, nici destinate să aperse o teză — din orice domeniu — sau o tendinţă politică. Sînt opere care nu au altă ambiţie decît să încerce să dezvăluie, cu cît mai multă pătrundere, şerpuitele drumuri ale sufletului. Totul în operă ca şi în viaţa mea personală a fost şi rămîne în funcţie de oameni. Ei şi numai ei mă interesează. Şi aş putea spune ca Richard Wagner: «Scopul operei mele este eternul omenesc, liberat de orice convenţie».

Oamenii trec, omul rămîne. Nu mă ocup decît de om.

S-a spus adesea că teatrul meu ar fi un «Teatru al măreţiei». Încă un clişeu cu totul inexact. Teatrul meu înfăţişează, la bărbaţi ca şi la femei, măreţie şi micime, virtuţi şi vicii, putere şi slăbiciune, caractere bine conturate şi caractere molii. Unele din personajele mele sînt întrucîtva inumane datorită unui exces de duritate şi din această pricină au atras atenţia mai mult ca altele. Dar a fi inuman este un fel ca un altul de a fi uman.

Contradicţiile mele? Nu înţeleg acest cuvînt. Este vorba de acelaşi obiect privit din unghiuri deosebite.

În teatrul meu, tragicul este înfinit mai puţin un tragic de situaţie cît un tragic izvorînd din tot ce se află în unul şi acelaşi om. Eroii mei sînt aproape toţi bărbaţi şi femei care au fost tari şi devin slabi, sau care se cred tari şi se dovedesc slabi. Un «teatru al slăbiciunii»? Formula ar fi ispititoare. Dar falsă. Mai curînd un teatru al tăriei şi al slăbiciunii,

adică însăşi viaţa. Pompei mă emoţiona şi prin dramatica răsturnare a situaţiei sale dar mai ales prin faptul că această răsturnare s-a datorat şi a tot ceea ce era în el uşuratec, emotiv, influenţabil. De asemenea şi înfirmităţilor fizice: deficienţa nervoasă, paludismul...

Pompei este un ambiţios centru drept; mai adînc priveşte lucrurile, cineva care-ţi scapă, îţi alunecă printre degete (la fel, de altminteri, ca Cezar; întocmai ca şi Napoleon, Cezar este conceput ca un profil de medalie pe cîtă vreme şi unul şi celălalt sînt personaje al căror contur precis este greu de stabilit, personaje nebuloase).

Tot timpul cît au trăit, romanii au desfăşurat un larg evantai care merge de la arta de a se bucura de viaţă pînă la arta de a muri, între aceste două extreme vîdînd curaj, gravitate, infamie şi tristeţe. De aceea istoria lor este un microcosm al întregii istorii. Dacă cunoşti bine istoria romană, nu mai este neapărat nevoie să cunoşti istoria lumii. Tot ce este *Opus romanus* este *opus humanum*. Timp de şaizeci de ani am trăit printre aceste umbre romane, umbre între alte umbre. Ceream de la ele cînd un motiv de exaltare, cînd un model de purtare, cînd o pildă despre chipul în care trebuie să reacţionezi în unele clipe grele. Cine n-a cunoscut clipe în care simţi că totul se dezagregă în jur şi în care ai nevoie să te agăţi numaidecît de ceva care să te susţină? În asemenea clipe, acest ceva care să mă îmbărbăteze a fost întotdeauna istoria romană.

Ce mi-au adus marile figuri istorice ale romanilor? Se cuvine să reamintesc două măcar din aporturile lor, de vreme ce şi-au aflat loc în *Războiul civil*. Unul este simplu, oarecum chiar atracţia înaltei adversităţi care a sfîrşit prin a fi sortită mai tuturor romanilor «istoriei», cu prea puţine excepţii. În adolescenţă doream aproape această adversitate, pe de o parte ca s-o pot birui şi să fiu astfel, pe potrivă romanilor, şi, pe de alta, fiindcă şi ea este o formă de fericire deoarece te sileşti să îndeplineşti mai mult uman.

Al doilea aport al înfluririi marilor figuri romane, a fost, în chip foarte neaşteptat, ceea ce nu mă pot împiedica să numesc: cavalerismul roman. Ciudat: mai toţi aceşti oameni cumpliti, au avut cîte o clipă de generozitate, clipă în care «îşi regăseau sufletul lor mare». Orîcît de groaznică, în altăea privinţe, va fi fost societatea antică, ea a înfăţişat neconţinut aceste momente de generozitate ca fiind demne de admiraţie spre deosebire de zilele noastre în care orice act şi orice sentiment de adevărată noblete sînt luate în batjocură şi chiar privite cu ură.

HENRY DE MONTHERLANT

RĂZBOIUL CIVIL

Piesă în trei acte

PERSONAJELE *

POMPEI, 58 de ani și 11 luni, proconsul.
CATO, 48 de ani, pretor, general în armata lui Pompei.
ACILIUS, 35 de ani, tribun, căpitan în armata lui Iulius Cezar.
LETORIUS, 50 de ani, tribun, general în armata lui Iulius Cezar.
FANIUS, 30 de ani, căpitan în armata lui Iulius Cezar.
DOMITIUS, 50 de ani, cumnatul lui Cato, proconsul, general în armata lui Pompei.
SEXTUS POMPEI, 18 ani, fiul lui Pompei, tribun militar în armata lui Pompei.
MANCIA, 55 de ani, legionar în armata lui Pompei.
METELUS SCIPIO, consul, socrul lui Pompei, general în armata ginelei sale.
LENTULUS, peste 60 de ani, proconsul, general în armata lui Pompei.
BRUTUS *, 38 de ani, nepotul lui Cato, căpitan în armata lui Pompei.
SERVILIUS LENA, vreo 30 de ani, subofiter în armata lui Cezar.
UN OFİTER din armata lui Pompei.
CORUL (glas de bărbat în fosa orchestrei).
RĂZBOIUL CIVIL (glas de femeie în fosa orchestrei).
GLĂSURI de ofițeri, legionari, lictori ai lui Cezar sau ai lui Pompei.

Acțiunea se desfășoară succesiv în tabăra lui Cezar apoi în aceea a lui Pompei, la sud de Dyrrachium (Durazzo de mai târziu) în zilele de 15, 16 și 17 iulie ale anului 48 dinaintea erei creștine.

* Este vorba de cel ce avea să ucidă pe Cezar. Precizarea este necesară fiindcă, în aceeași vreme, cinci personaje istorice mai purtau acest nume de Iulius Brucus.

ACTUL I

MORS ET FRICUM

În întineric, înainte de ridicarea cortinei,
glasul — de femeie* — al Războiului Civil
izbucnește cu vehemență din fosa orchestrei.

RĂZBOIUL CIVIL : Eu sînt Războiul Civil !
Și mi-e lehamite să văd pe popindăii
ăștia stînd alinați față-n față și holbîndu-se
unul la altul ca și cum ar fi vorba
tot de neroadele lor războaie naționale.
Eu nu sînt războiul desigurilor de pădure
sau al cîmpilor întinse. Eu sînt războiul

* Credem că autorul a specificat că dorește un
glas de femeie nu numai fiindcă în limba franceză
cuvîntul război este de genul feminin ci și din
motive subarante, legate de tot ceea ce o femeie
reprezintă implicit pentru Montherlant: pasiune,
tărie generată de pasiune dar, adesea, și incon-
secvență și versatilitate capricioasă. (n. trad.)

▲ Desen de BENEDICT GĂNESCU

aprigului For, războiul pușcărilor și al străzii, al vecinului împotriva vecinului, al rivalului împotriva rivalului, al prietenului împotriva prietenului. Sînt Războiul Civil, războiul cel bun în care știi pentru ce uci și pe cine uci: lupul mîncă mielul dar nu îl urăște, pe cită vreme lupul urăște pe lup. Eu regenerez și călesc un popor; au fost popoare care au pierit într-un război național; nici unul n-a pierit însă într-un război civil. Eu desmeticesc chiar și pe cei mai biesnici dintre oameni smulgîndu-i din trîirea lor îndobitocită, de urmă. Gîndirea lor amorțită se trezește într-un străfund apoi în toate celelalte, ca un foc care înaintează. Eu sînt focul care înaintează și arde și care luminează arzînd. Eu sînt Războiul Civil, războiul cel bun.

(Larmă nedeslușită de glasuri bărbătești în spatele cortinei)

ACILIUS (în spatele cortinei): Cine se scarpină în cap cu degetul cel mic ca să nu-și strice frumusețe de pieptănătură?

SOLDATII (în cor, în spatele cortinei): Pompei!

ACILIUS: Cine se fistictește și se bilbile în For cînd începe să fie luat peste picior?

SOLDATII: Pompei!

ACILIUS: Cine roșește — ca Aurora — cînd cineva îi adresează pe neașteptate cuvîntul sau cînd se află în fața unei adunări?

SOLDATII: Pompei.

(Se ridică cortina)

SCENA 1

Acilius, legionari, doi centurioni, apoi Letorius.

Un punct întîrit în tabăra lui Cezar. În dreapta, un mal sprijinit cu stobori și, deasupra, un gard de uluci.

La stînga, se văd în depărtare, munți stîncosi, dușmănoși, cu virfurî apărare de cite o cetățuie. La picioarele lor, o pată de albastru foarte intens: întinderea lină a mării. Deasupra, albastru mai deschis și străvezie: cerul.

Pe scenă, vreo doisprezece legionari și doi centurioni, în picioare sau zezînd. Acilius, în picioare. Legionarii au, toți, între treizeci și treizeci și cinci de ani; centurioni sînt mai tineri.

Tot timpul primului act, se va auzi, din cînd în cînd, răpăială îndirjită de tobe mici care cînd se va apropia, cînd se va depărta.

ACILIUS: Ce să-i mai tot spunem Pompei! Ni s-a împuiat destul capul cu numele ăsta. Eram încă în fașă cînd ticălosul de Syl'a a pus să-i se zică lui Pompei Magnus, adică Cel mare: Pompeius Magnus! Ca să ne vină mai ușor, hai să-i spunem și noi Magnus... Așadar, cînd Cicero a venit să-i ceară

să-l aperse de Claudius, cine a poruncit să l se spună că nu-l acasă și a șters-o pe ușa din dos?

SOLDATII: Magnus!

ACILIUS: Cine s-a ferecat în casă mai bine de o lună de zile cînd unul din sclavii lui Claudius a fost prins dîndu-i tir-coale, înarmat cu un pumnal?

SOLDATII: Magnus.

ACILIUS: Cine a spus: « Va fi destul să bat din picior ca legiunile să răsară din țărîni », ca, după aceea, oamenii să intre parcă în pămînt pretutindeni pe unde se vestea că sosesc trimiși însărcinați cu recrutarea?

SOLDATII: Magnus!

ACILIUS: Tot el s-a mai făcut de rușine și în altă împrejurare. În clipa în care călăul ridică sabia să tae capul lui Carbo, osîndit din porunca lui de tribunalul de el rînduit, Magnus a cerut gîdelui să mai aștepte pușîn fiindcă avea o mică treabă care nu-l mai dădea răgaz.

UN SOLDAT: Generalul Treabă-Mică!

UN ALT SOLDAT: Un cufurit!

ACILIUS: Nu, băieți! Eu sînt cînstic. Treabă-Mică, zis Magnus, zis Pompei,

nu e un fricos. Adesea e curajos și numai citeodată și fricos.

UN SOLDAT: Cezar nu-i niciodată fricos, tribune Acilius!

ACILIUS: Nu, Cezar nu-i niciodată fricos. Dar pe Pompei l-am văzut plin de curaj în luptă...

SOLDATII: Hu, hu, hu...

ACILIUS: Da, da, plin de curaj! Țin să opun și să o repet!

SOLDATII: Hu, hu!

ACILIUS: În războiul purtat împotriva lui Carbo, l-am văzut cu ochii mei aruncîndu-se asupra comandantului călărilor galilor și străpungîndu-i cu sulita apoi căutînd precutindeni încercare corp la corp. Fără coif, ca să fie bine recunoscut de dușmani. Și în cite alte împrejurări nu s-a purtat la fel. Da, mi-a fost dat să-l văd în clipa ale de curaj. Și asta n-am s-o uit niciodată. Actele de curaj se bucură de un soi de nemurire. Oricît s-ar depărta în trecut, ele rămîn mereu tinere, pline de viață. Nu, Pompei nu de moarte se teme. Ci numai de moartea venită de la Cezar. Îi este frică de ceea ce reprezintă Cezar ca om. O frică trupească.

UN CENTURION: Îi e frică să nu fie ucis și trăit și așa prea mult! De cînd eram în leagăn, ni se tot împuiau, și mie, urechile cu Marele Pompei! Sîntem sîtuți de măriă lui.

ACILIUS: Ni s-a întîmplat să vedem adesea, în Numidia, doi lei de aceeași mărime care s-ar fi zis că au aceeași putere. Dar iată că unul din ei fugea mereu, cu botul la pămînt și cu coada între picioare, în fața celuiilalt. Așa face și Pompei în fața lui Cezar. Gîndiți-vă și voi: acum optsprezece luni, Pompei era singur consul la Roma.

CENTURIONUL: Cu depline puteri!

ACILIUS: Cezar se afla de nouă luni în Galla. De acolo și-a exprimat dorința să-și pună candidatura la Consulat. Pompei și Senatul l-au interzis s-o facă dacă nu-și trimite la vatră armata. Cezar nici n-a voit s-audă și a trecut Rubiconul cu cinci mii de oameni. Deși

se putea bizui pe un număr de două ori mai mare de soldați, Pompei a șters-o din Roma fără să fi încercat, măcar de ochii oamenilor, un gest de apărare...

UN SOLDAT: S-a grăbit să-și trimită în Grecia, la adăpost, nevasta și băiatul. Sextus are optsprezece ani. La vîrstă lui n-ar fi putut să se bată?

CENTURIONUL: Sextus l-a implorat și tatăl lui s-a învoit să-l țină lîngă el.

ACILIUS: S-a învoit să fugă împreună. Fiindcă, de atunci, Pompei fuge mereu. Spaima lui este de necrezut. Niciodată, nici o singură dată, nu a cutezat să se măsoare el însuși cu Cezar. La ciocnirea de la Corfinium ca și la cea de la Marsilia, nu el ci locotenenții lui se aflau în fruntea noastră. Unii oameni simt nevoia să aibă mereu la ei, sub haină, un pumnal sau o otravă, ca să scape de năpastă dacă s-ar abate cumva pe neașteptate, asupra lor. Pompei simte nevoia să aibă mereu la îndemînă o corabie cu care s-o poată șterge în larg, aluînd astfel printre degete năpastel.

UN SOLDAT: Cu atît mai bine! Hai să-l îmbarcăm odată pentru totdeauna pe molul ăsta și să nu mai auzim pomenuindu-se de el.

ACILIUS: Tot spre mare s-a îndreptat cînd a fugit în Grecia, părăsindu-și patria și lăsînd-o în mîinile lui Cezar. Și în Grecia — adică aci la Dyrrachium — tot lîpt de fărnel mării stă. Și preferă să se lase jalin asediat de noi decît să se depărteze de marea protectoare și să primească o luptă cu Cezar care ar risca să-l atragă departe, pe uscat. Ce face acum? Așteaptă, molful. Pompei mereu sovine. Numai cînd e vorba să dea bir cu fugiții, e hotărît. Sau poate, fiindcă s-a înșelat de prea multe ori, crede acum că cel mai cumințe lucru e să stai cu mîinile în sîn.

UN SOLDAT: Atunci să-l atace Cezar! Altminteri povestea n-o să se mai isprăvească niciodată. Și nouă ne trebuie bani și pămînturi!

UN ALT SOLDAT: Pămînturile! Bani!

gîndește la răniți și la morți cînd bălăia a fost cîștigată.

ACILIUS: Turbez cînd auz preînțînindu-se că războiul nostru ar fi un război de ambiție personală, pe cîtă vreme adevărata sa cauză este nefericirea nefericirilor.

LETORIUS: Iată o idee ciudată. Cel puțin dacă ai fi sincer...

ACILIUS: E cumpănat să nu fii niciodată crezut și să nu știi cum să te porți ca să te creadă lumea! Trebuie neapărat să faci totul pentru a fi uciș ca să poți fi crezut? Aveam douăzeci de ani cînd vream pe Catilina încercînd să doboare pe cel puternic. Din pricina asta a fost ucis și lăsat că nici după moarte sinceritatea lui n-a fost crezută. Dar ce poți face și spune într-o lume în care fiecare faptă sau vorbă, cît de cît omenose, sînt răstălmăcite, fiindcă lumea asta nu poate fi în stare să conceapă ceea ce nu este la fel de josnic ca ea? Nimeni nu vede sau nu vrea să vadă ceea ce ești; nu vrea să vadă decît caricatura pe care lumea singură și-o face. Cezar a vorbit despre dreptate, dar cine iubește cu adevărat dreptatea, cu alte cuvinte alfel decît în abstract, ca îngrozitorul Cato?

LETORIUS: Cato nu iubește dreptatea. Își iubește doar clasa din care face parte și pe care o numește patria sa.

ACILIUS: Dintre toți cei din tabăra potrivnică, niciunul nu mă dezgustă mai mult decît Cato care ar trebui condamnat la moarte pentru prostie.

LETORIUS: E un caraghios.

ACILIUS: Nu știu dacă este chiar caraghios, ceea ce știu însă este că trebuie să facem în așa fel ca să fie socotit caraghios. Ai văzut cum procedează cu el în For? Nimeni nu trebuie să-i mai răspundă; niciodată să nu fie contrazis de nimeni. Întodeauna să se spună că este o paisă! Trebuie să rămîni stabilă odată pentru todeauna că nimic din tot ce gîndește, spune și face nu are nici o importanță.

LETORIUS: Cît despre Cezar al tău, «binefăcătorul poporului», o să mai

vorbim noi. Și, la urma urmei, de ce nu Pompei? Pompei a cumpărat poporul cu visteriile deschise; și se numărau banii pe mese, în grădinile lui.

ACILIUS: Letorius, dar ce fel de om ești tu? Poate oare fi comparație între a da și a cumpăra?

LETORIUS: Dacă va ieși el învingător, Pompei va da poporului tot ce i-ar fi dat și Cezar.

ACILIUS: De la Pompei nu am primit nimic. Cezar a corupțit Italia, în aparență în chip legal, dar, de fapt, în chip ilegal. Potrii poporului și susține o plimbare militară, Pompei a fugit nu numai din Iasiote, ci și ca să adune în Epir hoarde barbare cu care să cotorosească, la rîndul lui, patria. Nu vrem să dătorăm nimic unui criminal.

LETORIUS: Tocmai fiindcă e un criminal trebuie să profităm de pe urma lui. Și eu cred, întocmai ca tine, și poate și mai mult ca tine, că Pompei n-a fost alungat din Italia. Ar fi putut să se aplece. A plecat ca să adune în Orient cît mai numeroase semînții barbare și cu ele să zdrobească pe Cezar după ce l-a lăsat să se înscăuneze apoi, cu sprijinul lor, să se așeze el în locul lui. Din ambiție vrea să-și vindă țara dușmanilor. Este, într-adevăr, trădătorul desvîrșit.

ACILIUS: Trădător sau nu, întruieștează tot ce urăsc eu mai mult pe lume. «Oficialii», «Partidul oamenilor de bine». Cuvintele astea mă îngroșează. Statul lui major? O adunătură de parveniti, de falsi-filozofi, de falsi-virtuoși. Mi se spune uneori: «sînt totuși compatrioți!». Ei bine, eu nu socotesc pe partizanii lui Pompei drept compatrioți. Un cline, un catir, un elefant sînt creaturi mai apropiate de mine decît un partizan al lui Pompei. Ce program au pompeienii? Nici unul! Cezar! Tot ce face el este pus sub semnul a trei cuvinte: libertate, îndurare, pace.

LETORIUS: Cînd auz vorbindu-se de pace, trag cuțitul. Cezar vorbește de pace ascuțindu-și sabia. Cît privește în-

durarea, e adevărat: e îndurător. Îndurător cu prizonierii, omenos cu locuitorii. Dar dacă o să constate că îndurarea și omenia nu aduc nici un cîștig, rămîne de văzut ce va face.

ACILIUS: Cezar știe că nu are nici un cîștig personal de pe urma îndurării sale și totuși continuă s-o practice.

LETORIUS: Cum să nu aibă cîștig? Bineînțeles că are! Grațiază pe Numisius și Numisius se sinucide. Dacă este destul să grațiez pe un dușman sau pe un adversar pentru ca acesta să-și pună singur capăt zilelor, poți face fără nici o grijă pe mîrinimosul fiindcă te bucuri astfel și de beneficiul morții și de acela al mîrinimiei.

(Se aude o larmă îndepărtată).

ACILIUS: Ce se aude? Ce se întîmplă? (Acilius și Letorius se urează pe mal și privesc).

LETORIUS: Au terminat turnul de asalt. Nădărlă se bucură fără să-și dea seama că turnul este menit să se prăbușească peste el în flăcări și să-i prăjesească. Auzi! —

RĂZBOIUL CIVIL: «Îndurarea nu-l aduce nici un cîștig personal lui Cezar și totuși el continuă s-o practice». Voi romanii credeți că, în timp ce mă slujiiți, puteți să vă arătați în unele împrejurări și mîrinimoiși rămînînd totuși cumpliri. Cîndva, voi învața pe oameni să priceapă că în războiul civil cel ce se poartă mîrinimos este un trădător și trebuie pedepsit ca atare.

(Acilius și Letorius coboară de pe mal).

LETORIUS: Îndurarea lui Cezar este o politică. Pompei este și el îndurător — uneori — ca să imite pe Cezar. Pompei este Impostura și Cezar Mîncina.

ACILIUS: Nu știu dacă Cezar minte mai mult decît e firesc.

LETORIUS: Cum să nu știi? Proclamă mereu că în Galia domnește pacea și nu înțețează să ceară trupe și bani... A fost izgonit din insula britanică și a pretins că totul s-a datorat furtunilor ce bîntuiesc pe mare. Ai citit comunicatele pe care le dădea la Roma?

ACILIUS: Toți marii comandanți de oști...

LETORIUS: Da, a cucerit Galia dar în ce condiții jalnice! I-au trebuit nouă ani ca s-o cucerească. Dacă ar fi ascultat sfaturile mele, cucerirea se putea face în cinci ani. Cît despre campaniile purtate împotriva bretonilor, care i-au adus atîtea onoruri publice, ele au fost concepute de un debil mintal.

ACILIUS: După cum vîd, te topești de dragul marelui nostru conducător!

LETORIUS: Cîteodată mi se întîmplă să-l mai scarmăm un pic, între prieteni. Dar îl admir și îl iubesc îndeajuns. Cei nouă ani pierduți în Galia, i-am petrecut împreună, umăr la umăr: e și asta un soi de convietuire care dă naștere la legături pe care nimic nu le mai poate desface. Legătura dintre soț și soție este mai puțin puternică decît legătura dintre conducătorul de oști din război și mîna sa dreaptă care ține totul, cu care se sfîtuiește despre tot, care la nevoie îl înlocuiește, în toate privințele, așa cum îl înlocuiau eu pe Cezar de cîte ori dădea fuga la Ravena ca să-și țină sfat cu zarafii și mijlocitorii lui.

ACILIUS: Și pe urmă te-a răsplătit din plin. Ești astăzi unul din oamenii cei mai bogați din Italia.

LETORIUS: Da, mă bucur de două din lucrurile cele mai de seamă: considerația și banii, cel mai de seamă din aceste două lucruri fiind, fără umbră de îndoială, banii. Totuși, trebuie să adaug că, în această privință, alții au fost și mai bine tratați ca mine. E drept, acela era cumpărat. În treburile astea, adevărul este că toată lumea e, într-un fel sau altul, cumpărată. Într-o tabără ca și în cealaltă: mîrimile, soldații, poporul. Acta doar că soldații lui Cezar sînt în același timp cumpărați și devoțați. Eu sînt devotat, fără a fi cumpărat. Eu mă plătesc însă singur. (Întrecut).

De altfel, anul acesta, mi-au intrat în visterie mult mai puține venituri ca în anii din urmă.

ACILIUS: Mă întreb de ce ai nevoie de acțiia banii, cînd știi că milne sau polimilne vei muri cu siguranță într-o bătălie?

(*Între Fanius*).

LETORIUS: Ei și? Îmi plac banii. Și acum, în chip de concluzie, un sfat: nu-ți bate capul pentru popor. Nu merita atita osteneală.

ACILIUS: Voi iubi întotdeauna poporul

chiar dacă uneori nu este în totul demn de a fi iubit. (*Către Fanius*). Ce părere are prietenul nostru Fanius?

FANIUS: Niciuna. Sînt la război. Și în timp de război, nu gîndești.

(*Acilius* iese).

SCENA 3

Letorius, Fanius

LETORIUS: Am surprins adineori pe Acilius în timp ce se deda la unul din exercițiile sale de popularitate. Făci pe idiotul ca să plăci idiotilor. Pe urmă devii și tu idiot, fără să-ți dai seama. Acilius m-a asigurat că lubeste sincer poporul, pe sclavi, pe săraci... Mie mie-mă groază de săraci dar pe soldații mei îi iubesc. Ce vrei: la război ai nevoie de oameni care să primească să fie măcelăriți.

FANIUS: S-ar putea ca Acilius să iubească într-adevăr poporul dar se folosește de el. Primul timp: este de bună credință dispus să-l servească. Al doilea timp: se servește de el. Popor, în felul acesta, își împacă generozitatea cu interesul ceea ce nu e de loc o combinație proastă.

LETORIUS: Nimeni nu crede în generozitatea lui Acilius. Nici măcar plebea care obține de la el tot ce vrea. Acilius se silește să pară grosolan. Eu sînt grosolan din nascare. Este sincer însă — asta e sigur — cînd urăște clasa socială din care se trage. Mă întreb uneori ce a putut face clasa acestui băiat ca să se întorcă cu atita înverșunare împotriva ei? Poate nimic. Și el vrea s-o înfrunte numai fiindcă atitudinea asta îi asigură o anumită aureolă. Trebuie totuși să poarte unele stigmate ca să aibă ideile pe care le are. Dar să trecem acum la lucruri mai serioase. Am vorbit cu Cezar. I-am demonstrat că porțiunea de teren dintr-un capătul liniilor noastre dinspre Dyrrachium și mare, rămînd pentru moment neocupată, constituie

un punct primejdios. Și l-am convins să mă trimită să fac o recunoaștere strategică în acel loc. I-am spus că te voi lua cu mine și că ne vom duce noaptea fiindcă în timpul zilei am putea fi văzuți de pe unul din vasele lui Pompei care controlează coasta. S-a învoit și cu asta. Așadar, astăzi seară vei veni să cînezi cu mine, în cortul meu, după care, la căderea nopții, vom pleca împreună în văzul tuturor. Cît despre ce va urma, totul se va petrece așa cum am hotărît. Cu toată lăcomia lui de bani, grecul care trebuie să ne ia în barcă murea de frică. (*Trage pumnalul*): Jucăria asta l-a convins.

RĂZBOIUL CIVIL: Grecii erau temuți de străini cînd armele lor erau călitate pe nicovalele mele. Au ajuns sclavi de îndată ce au încercat să se mai ucidă între ei.

FANIUS: Pompei cu capul lui de burduf puhav, Cato cu mutra lui de scrumbie afumată, Brutus cu fruntea îngustă de om mărginit, neghiobul de Domitius... Cînd te gîndești că mine vom face parte din gleahta lor! Va fi măcar plăcut să mă vedem și alte chipuri.

LETORIUS: Nu pretind că informațiile pe care le voi daure lui Pompei să însemne cine știe ce mare lucru. Amîndouă amarele, și a lui ca și a lui Cezar, sînt alcătuite jumătate din transfiguri și jumătate din spioni. Toată lumea știe, deci, ce n-ar trebui să se știe. În schimb, îi voi aduce o bună cunoaștere a războiului și a lui Cezar ca om de război. Chelul cu pielea albă o să-și dea seama ce înseamnă să mă aibă dușman. Înce-

puse să-și dea aere de superioritate față de mine. Mă vorbea de rău. Moartea să i se cuibărească în oase. Îl sculp în gură!

FANIUS: Ne trecem viața vorbind pe oameni de rău și oamenii își trec viața vorbindu-ne pe noi de rău. Fără ca lucrul să aibă, de altfel, nici o importanță.

LETORIUS: Aveam douăzeci de ani cînd l-am cunoscut. De treizeci de ani sînt prieten. Am avut tot timpul să nu-l mai pot suferi.

FANIUS: Și... l-ai urît în tot acest răstimp?

LETORIUS: Da, dar fără să-mi dau seama.

FANIUS: La ce bun prietenia? De vreme ce nu e certă decît acolo unde e prietenie. N-ai prieteni, n-ai certă. E simplu!

LETORIUS: Dar tocmai pentru asta ai prieteni ca să te cerți cu ei. Și apoi, am scos foarte mulți bani de pe ceea ce uram. Nu e o treabă lăstea?

FANIUS: Eu aș vrea să storc bani de la Domitius, să-l cer să mă împrumute.

LETORIUS: la seama! Domitius e piaza rea și pe tot ce pune mîna iese prost. Domitius face parte din personalul comic al războiului civil, la gîndește-te puțin! A fost numit proconsul în Galia în clipa în care Cezar a pornit împotriva Italiei. Astfel că nu și-a putut lua postul în primire. A avut înconștiența să se pună în fruntea armatei trimisă să oprească pe Cezar la Corfinium. Armata fiind învinsă, Domitius a porincit unui sclav să-l dea otravă. Nici n-a isprăvit bine de băut otrava și a aflat că Cezar se poartă mîrinos cu prizonierii. Iată-l dîndu-se de ceasul morții — e cazul de a o spune — că s-a grăbit cu otrava cînd sclavul vine să-i spună că, din gresală, i-a dat un sirop nevătămător. Cu atit mă bine! Începe să se pregătească să se ducă să facă act de supunere în fața lui Cezar cînd proprii lui soldați îl fac prizonier și îl duc plocon învingătorului, lipsin-

du-l astfel de beneficiul unei capitulări elegante. Cezar îl lasă în libertate. ba mai îi dă și banii pe care nătrătur îl depusese în miliele magistratilor din Corfinium, bani care constau în solda soldaților săni, adică ai lui Pompei. Ce trebuia să mă faci acum? Să rămînă neutru ca să nu abuzeze de mîrînimea lui Cezar? Să se reîntoarcă la Pompei? În cele din urmă, s-a reîntors la Pompei care l-a primit foarte prost. Lui Pompei îi era rușine că și-a redobîndit un comandant de oaste datorită lui Cezar. Să nu uit să adaug că, după aceea, a luat parte la lupta navală de la Marsilia unde a fost bătut a doua oară. FANIUS: Trebuie să recunoști că generozitatea lui Cezar a dat dușmanului un general în plus.

LETORIUS: Generozitatea lui Cezar? Calcul, ipocrizie și dispreț. Înainte de Cezar, îndurarea nu era lipsită, într-un anumit fel, de oarecare măreție. De cînd e practică de Cezar, a început să aibă ceva putere. Cu ce drept mă grațiești tu pe mine? Tu, compatriotul meu, cu ce drept te-ai făcut stăpînul meu? Cu dreptul celui mai tare? Acceptînd grațierea din partea unui tiran, Domitius a dat o valoare legală acelor tiranului și s-a recunoscut, implicit, învins. Cei grațiați de un tiran nu trebuie nică să se arate recunoscători față de cel ce l-a grațiat — care nu avea un asemenea drept — și nici să l-a arme din nou împotriva lui, ceea ce e prea puțin demn. Ce să facă? Să se ascundă în gaură de șarpe și să tacă. În felul lor, și ei sînt niște prizonieri. Mă ascuți?

FANIUS: Numai pe jumătate. Mie gîndul la altceva. E curios dar știu... nu-mi place să trădez.

LETORIUS: Nu e vorba de trădare ci să-ți dai seama că o cauză este mai dreaptă decît cealaltă și să-ți sacrifici cauza, cînstee tale.

FANIUS: E rîndul meu să-ți spun: să fim serioși! În vremurile astea, trebuie să strîngi și să pui la adîpost tot ce poți. Dar de cînd cu războiul nici un

datornic nu mai plătește. Și dacă va ieși învingător, Cezar va împune un morator al datornicilor. Am bani depuși la Efes, în Grecia. Bani trimiși acolo înainte de a începe războiul. Efesul se află acum de partea lui Pompei. Dacă Pompei e bătut și Cezar pune mina pe Efes, îmi pierd toți banii. Dar dacă tu treci în armata lui, Pompei nu va mai fi bătut. De asta te și urmez, ca să-mi pot pune la adăpost banii. Bine înțeles, asta rămâne numai între noi!

LETORIUS: N-ai nici o griji: voi fi mormint (Se aud săgeți vijind prin văzduh). Ce-i asta? Săgeți se încrucișează în văzduh? (Letorius și Fanius se urcă pe mal și privesc). Ce fac dobitoicii ăștia? Pe cineasta mea, parcă ar căuta să se ucidă, unii pe alții, peste linia frontului, numai așa, ca să le mai treacă timpul. Treaba lor. E sectorul lui Longin.

FANIUS: În timp ce moartea seceră la Longin, oamenii din sectorul lui Namura se scaldă în tihnă, în riu, în tovărășia soldaților lui Cezar.

LETORIUS: Ce vrei, așa e Longin.

FANIUS (cobaară de pe mal): În Efes este un bancher...

LETORIUS: Timocrat?

FANIUS: Da, Timocrat... dar dă dobindă foarte mică.

LETORIUS: A, nu! Bani mei nu muncesc niciodată cu mai puțin de patruzeci și opt la sută.

FANIUS: Ai mei, vai! Numai cu treizeci și patru! Se vede că nu sint general.

LETORIUS: Mie când un datornic îmi treze să-mi plătească sau vrea să-mi facă șicane, îi trimit călărașii mei... (Prin fundul scenei, doi oameni trec purtând cadavrul înșingurat al unui soldat ucis de o săgeată; o clipă Letorius și Fanius întorc capul și se uită după ei, apoi reiau convorbirea). Dacă banii tăi nu-ți dau un venit destul de mare, ai să fii despăgubit din confiscările la care se va da Pompei.

FANIUS: A, e sigur că vor fi ocazii interesante!

LETORIUS: Și Cezar a procedat la confiscări dar toți banii i-a înghițit armata. Confiscările lui Pompei vor fi mult mai demne de interes, fiindcă victoria lui va pune capăt războiului așa că banii vor rămâne în buzunarele lui Pompei și ale partizanilor săi.

FANIUS: Din ce în ce mai interesant! (Prin fund este transportat un nou cadavru. Letorius și Fanius se întorc și acum să privească dar mult mai distrat și mai în treacăt.)

LETORIUS: Confiscările lui Pompei vor fi mai serioase și fiindcă partida lui a avut pierderi destul de grele de la o vreme. Nimic mai firesc ca toți să pretindă ca sacrificiile lor să fie cît mai larg răsplătite. În orice afacere bănească făcută cu mîntă ageră, pierderea trebuie să fie transformată, în cele din urmă, în câștig.

(Alt cadavru prin fund. Cei doi nu mai întorc capul).

FANIUS: Spune-mi, dragul meu Letorius, de vreme ce în această treabă, m-ai luat pe garanția ta...

LETORIUS (neliniștit): Cum pe garanția mea?

FANIUS: Nu m-am exprimat bine. Vreau să spun că din pricina ta trec la Pompei și asum acest risc. Astfel, fiind, îmi îngădui să îți cer unele sfaturi. Tu cunoști afecțiunea mea pentru tine...

LETORIUS: Când aud vorbindu-mi-se de afecțiune, pun mina pe cuțit.

FANIUS: Lasă-ți cuțitul în pace și spune-mi mai bine, dacă bancherul Lisi din Corint prezintă sau nu garanții absolut serioase. Fiindcă aurul meu este risipit cam pretutindeni și fiindcă la Corint...

LETORIUS: Acum doi ani, Lisi a avut o poveste cam incurcată... A fost vorba de niște aur cu alaij fraudulos.

FANIUS: Bineînțeles, eu n-am știut nimic de asta. Tu ai aflat-o fiindcă ești ge-

neral... (O suliță apoi o alta cad și se infing în pămînt chiar între cei doi). Ia te uită, pe una din sulițe e înfășurată un răvaș... (Citește): «Cel ce trece în tabăra lui Pompei, va primi două sute de dinari». Ha, ha! Și se spune că Cezar este cel mai tare în propagandă! (O piatră cade înfășurată într-un pergament). Acum ne aruncă și pietre? (Citește bilețul): «A treia legiune este invincibilă: veniți s-o înfrunțați dacă vreți să mințați bătea». (O altă piatră cade, tot pe un răvaș). Acum, ție îți revine cineasta... (Întinde bilețul lui Letorius).

LETORIUS (citește cu glas tare): «Cel ce va citi aceste rînduri este ultimul dintre...».

FANIUS: Ultimul dintre ce?

LETORIUS: Nu, nu! Chiar așa, nu! Om fi noi în război dar trebuie totuși să ne respectăm.

(Fanius citește bilețul peste umărul lui Letorius și amîndoi izbucnesc într-un hohot prelung. Rid însă mai mult cu îngimfare decît cu veselie. Letorius se plesnește peste solduri. În acest moment, ceva mișcă după mal. Letorius se îndreaptă tiptil într-acolo și aduce pe suboșterul Servilius Leno).

SCENA 4

Letorius, Fanius, Leno, apoi soldații

LETORIUS: Lena, ce făceai aici?

LENA (stingherit): Căutam pe Trolius să-i transmit un ordin.

LETORIUS: Nu mai spune! Și... ai auzit ce vorbeam?

LENA: Nici măcar o vorbă, generale! (Face un pas ca și cum ar vrea să se îndepărteze).

LETORIUS: Stai. Drepti!

(Lena ia poziția de drepti. Letorius culege de pe jos una din sulițe).

LENA (îmbrățișînd genunchii lui Letorius după obiceiul antic): N-am să suflu un cuvînt, generale. Jur pe Hecate și pe toți zeii infernului...

LETORIUS: În picioare! Drepti! (Lui Fanius): Trage sabia și străpunge-l dacă încearcă să fugă. (Lena dă totuși să fugă). Pe loc! Și drepti! (Lena ia poziția de drepti. Letorius îi înfige sulița în piept. Leno se prăbușește. Letorius se întoarce

spre Fanius). Aud niște oameni trecînd. Strigă-l. El, ce aștepti?

FANIUS: Hei, soldați... Veniți aici. (mai mulți legionari se ivesc).

LETORIUS: Suboșterul Servilius Leno a fost ucis de o suliță rătăcită în timp ce stătea de vorbă cu noi. Luați-l de aici. Să fie îngropat mîine dimineață. Voi asista la ceremonie fiindcă era viteazul vitejilor. Ii voi da eu însumi onorurile în numele lui Cezar și al patriei. (Letorius salută cu brațul ridicat cadavrul care este dus afară; tulburat, Fanius stă nemîncat; Letorius îi șoptește): Ridică și tu brațul, ce ai rămas așa? (Fanius ridică și el brațul).

CORUL: Eu sint corul. Sint glasul rațiunii supreme. Recras pe munte, văd lucrurile așa cum sint și le pun în adevărata lor lumină. Spun puține fiindcă ar fi prea multe de spus.

ACTUL II

CASTRA TRISTITIAE

A doua zi. Tabăra lui Pompei. Cortul lui Cato. Amurgul va cădea în a doua parte a actului.

SCENA 1

Cato, Letorius.

LETORIUS (întră la fel de jovial ca în primul act): De patru luni vedeam în fața tabăra și liniile voastre. Mă tot întrebam, fiindcă sînt curios din fire: ce s-o petrece care acolo? N-am mai putut rezista. Și iată-mă, scumpul meu Cato, aici, de partea care trebuie. Ah, ce bine e să te simți de partea care trebuie! Nici n-aș fi putut bănuți cît de bine poate fi. Și acum, să-ți povestesc cum am făcut ca să pot trece de această parte care trebuie. La extremitatea dreaptă a liniilor lui Cezar, între această extremitate și mare, se află o porțiune de teren neocupată de nimeni. Ne dădusem acolo întîlnire la o anumită oră din noapte cu un grec căruia Fanlius îi făgăduise o sumă mare de bani. Ne aștepta sub mal cu o luntre. Ne-am furisat de pe țărm în luntre fără să atragem atenția. I-am dat banii grecului care ne-a adus, vîslind de-a lungul coastei, printre steluiri, într-o tăcere ca de groapă, pînă într-un loc foarte apropiat de tabăra lui Pompei. Am debarcat acolo, am ucis pe grec ca să-i luăm banii îndărăt și apoi ne-am îndreptat în cea mai deplină liniște pînă la tabăra noastră.

CATO: Iată o faptă demnă de eminentul strateg care ești!

LETORIUS: Nouă ani de război cu Galli și Germanii! Îți dai seama ce înseamnă

asta: nouă ani! Totuși, războiul civil este mai variat.

CATO: Și mai serios.

LETORIUS: Un război de la popor la popor, cînd s-a încheiat, s-a încheiat. Pe cîtă vreme, un război civil nu se încheie niciodată. E, de altfel, și partea lui bună. Am văzut adineaori pe Pompei. Am trecut împreună trei cohorte în revistă. Flăcăii nu sînt rău de loc. Își șopteau între ei: «Asta e Letorius! Așa care cam pe toate le învîrtea în Galia. De asta se poate spune, pe drept cuvînt, că are umeri¹! nu glumă!».

CATO: Îmi pare rău că nu am fost pofit și eu să lău parte la aceste frumoase ceremonii militare.

LETORIUS: L-am întrebat pe Pompei dacă mîlășiriurile acestea de la Dyrrachium nu l-au redeșteptat blestematele de friguri de acum doi ani. Mi-a răspuns morocănos: «Mai bine aș fi răpus de ele odată pentru totdeauna decît să fiu silit cu întrebări despre sănătatea mea».

CATO: Pompei se folosește de frigurile lui așa cum Cezar își speculează ameliile. Adevărate sau nu, nimeni nu mai poate crede în existența lor. I se vorbește totuși de ele, fie din politețe, fie din perfidie. Și asta îl scoate din sărite

Dar ia spune-mi mai bine, cum mai stă-teau lucrurile la voi?

LETORIUS: Moralul e bun. Aprovizionarea mai puțin bună. Am adus lui Pompei, ca să-și poată da seama, o mostră din pîinea pe care o mîncă zilnic soldații lui Cezar: o scriboșenie făcută cu rădăcinile de copaci. Credeam că o să-i facă plăcere. Dar el s-a întunecat la față și a spus: «Trebuie să fie niște fiare turbate dacă n-au dezertat încă și le mai și arde să se bată, cu o astfel de hrană». Și a strîlbit sub picior pîinea ca să n-o mai vadă și altcineva. I-am spus atunci: «Corabia tă stă pe loc. Întăi pinzele. Eu sînt vîntul lor». A adunat de îndată un consiliu care să ia cunoștință de vestile pe care le aduceam eu și să tragă concluzii.

CATO (acru): Un consiliu foarte restrîns, presupun?

LETORIUS: Nu te-a chemat fiindcă vrea să-ți vorbească între patru ochi. Ca o deosebită cînstire, mi-a precizat el. Informațiile mele au fost de o deosebit ajutor pentru completarea planului vostru de atac de mine: trebuie profitat de porțiunea de teren neocupată, decît nepăzită, care se află între capătul dinspre dreapta al liniilor voastre și mare. Deci aceeași manevră pe care am folosit-o și eu azi noapte, cu Fanlius, la ceaaltă extremitate. Știu, pare puțin copilăresc. Dar, precum vezi, războiul are întotdeauna și o latură copilărească. Ia spune-mi și tu: cum sînt auspiciile?

CATO: Cînd a fost sacrificat pe altar, capul unui vițel decapitat și-a lîns îndelung amîndouă nările.

LETORIUS: Se vede că vițelul avea o constituție foarte robustă. Dar prevederile o cînt se poate de proastă. Perfect. Înainte!

CATO: Iată-te, deci, în cei mai buni termeni cu Pompei?

LETORIUS: Puțin îmi pasă de Pompei. N-aș putea spune același lucru despre Cezar. Îmi iubesc mult interesul, dar îmi iubesc și mai mult războiul. Acum nu mă preocupă interesul ci Cezar. Aș vrea foarte mult să-l fac să

sufere. Moralmente. Deci să-l fac să sufere înainte de a fi prea tirziu. Închipuiește-ți ce ar fi dacă ar primi în luptă o lovitură mortală!

CATO: Cezar poate fi făcut să sufere? LETORIUS (cu exaltație): O, da! Și încă cum!

CATO: Aș inclina să cred că dezertarea ta îl va fi făcut mai curînd să ridă.

LETORIUS: Să ridă?

CATO: Cezar stie bine că nu se poate cere prea mult naturii umane. El este întotdeauna cu trebuie să fie cineva astăzi: nimic să nu-l facă să dea înapoi și nimic să nu-l tulbure. Trădarea ta trebuie să facă parte din lucrurile de mult prevăzute de el. Dar tu, ai prevăzut oare că s-ar putea să fim înfrinți?

LETORIUS: Prefer înfringerea alturii de voi decît izbînda alturii de chel, general de război civil care nu se simte la largul lui decît cînd ucide romani sau cînd îi face să se ucidă între ei.

CATO: Mi se pare totuși greu să numești «general de război civil» pe un om care nouă ani de zile s-a luptat numai cu gali, cu germani și cu bretoni...

LETORIUS: Nouă ani! Nouă ani să-i suporti nervii, tonul tăios, rîsulărea puînd a vin... Ah, moarte oaselor din vîrta sa.

CATO: Reduci pe Cezar la o imagine meschină care nu corespunde realității.

LETORIUS: Nu te uita dacă ceea ce spun eu corespunde sau nu realității. Ceea ce spun eu se înscris pe linia pe care mergi și tu. Asta trebuia să-ți ajungă. Dar Cicero! Vorbește-mi de Cicero. Nu l-am văzut. Cînd l-am rostit numele, Pompei a schimbat vorba.

CATO: Lui Cicero l-au trebuit douăsprezece luni ca să se hotărască între Cezar și noi. Cînd s-a prezentat la Pompei, acesta i-a spus: «Vii în tirziu!»! El i-a răspuns: «Nu vin tirziu deoarece, după cîte văd, la voi nimic nu-i încă gata». Cam acesta a fost tonul convorbirii. Nu face decît să critice totul și simțindu-se rău văzut, se arată cît mai puțin cu puțință. Iată-l și pe cumnatul meu.

¹ «Umeri» este pus aici în locul adevăratului cuvînt rostit de soldați, pe care l-am înlocuit din respect pentru delicatetea franceză (n. autorului). Ironia notei este cu atât mai micșorare cu cît este bine cunoscut abuzul făcut astăzi de francezi cu cuvîntul cu pricina (n. traducătorului).

SCENA 2

Cato, Letorius, Domițius, Pompei.

LETORIUS: Domițius, salut!

DOMIȚIUS: Pompei a venit cu mine. Ține să spună personal câteva cuvinte căpeteniilor oastei înaintea bătăliei. (Pompei intră precedat numai de doi centurioni. Este înveșmântat într-o mantie cenușie a cărei glugă îl acoperă capul dar pe care o dă jos de îndată ce se află în cort).

POMPEI: Cato, salut. Tot ce ne-a spus Letorius nu a făcut decât să întărească cele hotărâte mai înainte pentru această noapte. La extremitatea stângă a întăririlor lui Cezar, acolo unde riul Palamirus se varsă în mare, lucrările întreprinse de el au rămas nedeterminate. Deci noaptea asta, la ceasul la care se va suna pentru a patra veghe¹, voi trimite pe uscat șaișii de cohorte și, pe mare, material pentru umplerea șanțurilor și trupe ușoare: totul rămâne deci așa cum s-a hotărât și nu trebuie să mai repet. Fii deci gata, la a patra veghe, ca să te imbarci cu unitatea ta. (De afară se aude doțodă un huet compact care pare să fie un amestec de băncă-luiei de tauri, de mugete de vite și de ghoșturi de porc).

CATO: Ce se aude?

LETORIUS: Se tace veichi.

CATO: Sint glasuri omenesti.

LETORIUS: Am dat aici peste cei trei sute de soldați din armata lui Cezar, făcuți prizonieri de vol în ultima încercare. Aproape toți au luptat nouă ani de zile în Galia. Și aproape pe toți îi știu pe nume. Aș fi putut să recunosc sulita ficăruia dintre ei după felul cum vijiiu prin văzduh. Pompei a binevoit să-l încredințeze pazii mele. Le-am vorbit. Și le-am spus: «Ce a fost oare cu voi, veterani, bătrâni mei catiri? V-ați lăsat prinși de mucoșii ăștia? Cum s-a putut una ca asta?» Se pare

că nu voiau să fie măcelăriți de romani.

CATO: Și atunci ai pus tu să-i măcelărească?

LETORIUS: Fără prizonieri nu mai avem nici o bătăie de cap.

CATO: Din motive politice sau nu, Cezar veghează ca oamenii lui să nu se atingă de prizonieri. Și tu te porți astfel cu prizonierii noștri care pînă mai ieri au fost soldații tăi?

LETORIUS: Tu n-ai sfătuit Senatul să predea pe Cezar germanilor?

CATO: Cînd Cezar a pornit împotriva germanilor, în ciuda tratatului pe care-l încheiasă cu ei și le-a mai și ucis trei sute de mii de oameni, printr-o mișcare de surprindere, am propus să-l predăm germanilor ca să ne spălăm de rușinea acestei fapte de sperjur.

POMPEI: Și toată lumea a izbucnit în ris. LETORIUS (rizind): La urma urmel, ce! Într-o zi mi se va rețea și mie capul ca și lor. Acita doar că mie mie tot una. Așa că...

CORUL: În războaiele de astăzi respectul de sine nu mai poate fi conceput decât de oameni care visează la un cu totul alt război decât acela pe care-l fac și care vor pieri, cu siguranță tocmai din pricina acestui chip deosebit al lor de a privi lucrurile.

(Urletele mînbunilor au încetat).

LETORIUS: S-a făcut și asta.

CATO (lui Pompei): Izbucisem să te conving să poruncești ca nici un roman să nu fie ucis în afara de cîmpul de luptă. Un lagăr de prizonieri este oare un cîmp de luptă? Cea mai mare dovadă pe care o poate da un om despre buna sa calitate este moderația în exercitarea puterii de care dispune. Abia fi puseseam să ne jure credință! Să înjunghii trei sute de prizonieri s-ar putea să fie un act fără importanță, dar să-i poi

să-ți jure credință și apoi să-i înjunghii este un act care are importanță.

LETORIUS: «Vremea armelor nu este aceea a legilor». Cezar a spus asta. Și marele nostru Pompei a spus Mamerținilor: «Sfîrșiți odată să-mi vorbiți de legile și de principiile voastre cînd eu stau cu sabia în mînă!» Iată acum și gîndul meu: cînd mi se vorbește de lege, trag cuțitul.

POMPEI (stîngerit): Am spus aceasta dar în alte timpuri...

CATO: Oamenii de stat își asigură ușor cîmplita glorie postumă: nu e nevoie pentru asta să fi făcut bine oamenilor ci, dimpotrivă, mult rău. Ca să ai o înmormîntare frumoasă, trebuie să fii Sula.

(Pompei înlăță din umeri apoi face semn lui Letorius să se retragă).

SCENA 3

Cato, Pompei, Domițius

POMPEI: Letorius este cel mai mare general roman din zilele noastre. Afară de mine. A trecut de partea noastră. Nu-l puteam refuza plăcerii de a da o lecție vechii sale gărzi.

CATO: Vreau să sper că Letorius este un adevărat dezertor, nu unul de speța celor trimiși deunăzi de noi lui Cezar ca să-l convingă că ne poate ataca cu succes la Dyrrachium.

POMPEI: Și, după cum ai văzut, strata-gema a izbucit din plin. De altfel, eu am dat ideea. Cezar și-a pierdut mulți fulgi la Dyrrachium și l-am oprit în flancul său drept, iar mine îl atacam în flancul stîng. Cît despre Letorius, nici o grijă: este un adevărat dezertor. Nimeni nu se poate înșela asupra gîndului cu care a venit. Motivul este limpede: vanitatea rănită. Letorius și-a făcut un punct de onoare din trecerea în rîndurile noastre. Am socotit de datoria mea să-i dau și o sumă foarte mare. Sint unele gesturi care te obligă.

CATO: Cînd Cezar înainta asupra Romei, eu am propus Senatului să te recunoască generalisim cu autoritate suverană. Fîlindcă știam că, în pofida îndatoririlor unui comandant, violența era contrară ființei tale care o disprețuia. În războiul dus împotriva piratilor, ai făcut douăzeci de mii de prizonieri. Te-ai împotrivit la uciderea lor și ai

spus că ai făcut-o ca să-ți respecti cuvîntul ce le dăduseși. Mai mult: le-ai împărțit chiar pămînt. Tot tu ai hotărât ca Mitridate, dușmanul nostru cel mai neîmpăcat, să fie îngropat cu toată cinstirea. Cînd Tigran, învin de tine, și s-a aruncat la picioare, l-ai ridicat cu mîinile tale, l-ai dus în pre-toriul tău, l-ai așezat în dreapta ta și l-ai lăsat pe provinciile...

POMPEI: Altele erau timpurile...

CATO: Ei da, erau timpurile izbînzilor care îngăduie generozitatea. Și apoi, învinși aceia erau niște barbari, nu erau compatrioți. Trebuie desigur făcut ceva și pentru Războiul Civil.

POMPEI: Scumpe Cato, mi se pare că vorbești cam mult.

CATO: Păreră mea este că tac cam prea mult.

POMPEI: Rectitudinea ta morală este admirabilă. Ești o mare conștiință: iubirea pentru speța umană nu mai are taine pentru tine. Ești o mare conștiință fără să cauți a trage din aceasta vreun profit. Ceea ce este cu totul excepțional. Eu însă am datorita să mă lupt cu un om în stare de orice. Este frumos și bine să formulezi principii și să faci caz de ele dar, în împrejurările de față dacă le-ai aplica ai fi pierdut. Tu care ești o minte luminată, poți înțelege acest lucru. Lasă-mă să port nestî-n-

¹ Trei ceasuri înainte de zori

Jenit acest război. Cînd îl voi fi cîştigat, voi face o pace în care îşi vor avea loc şi cinstea şi virtutea şi tot ce voi voi. Dar plîna atunci, lasă-mă să fac aşa cum trebuie acest război al meu. Cezar mă obligă să-l fac astfel. Eu voi fi necontenit fără vină.

CATO: Fără vină în raport cu ceilalţi. POMPEI: În viaţa adevărată totul este întotdeauna «în raport» cu ceva.

(Sunete prelungi de buciune, unele apropiate, altele mai îndepărtate, vestesc că a început prima veghe: apusul soarelui).

CATO: Buciumele lui Cezar şi ale tale răsună în acelaşi timp. Şi sunetul lor este acelaşi: nici nu poţi desluşi buciumele unei tabere de ale celeilalte...

POMPEI: Este oare o cugetare profundă? Să înşemne oare că cele două tabere nu preţuiesc una mai mult decît cealaltă, că ele reprezintă în fond, acelaşi lucru? Tu eşti cinstea partidei noastre, scumpe Cato dar ai totuşi o poziţie ciudată. Ciudată şi iritantă. Am să-ţi vorbesc fără ocăşuri: iriţi chiar şi pe cei ce te admiră. Şi trăim în vremuri în care avem tot interesul să nu fim nici originali nici iritanţi. Cel mai venerat dintre generali mei şi-a lăsat să-i crească barba, în semn de doliu, în ziua în care a trecut de partea mea.

CATO: Am lăsat să-mi crească barba în semn de doliu în ziua în care patria a fost sfîşiată de războiul civil.

POMPEI: Lumea spune că doliul tău datează din ziua în care ai trecut de partea mea.

CATO: Nu am să mă sînchiesc de ce spune lumea. Ştiu care sînt raţiunile mele şi asta îmi e de ajuns.

POMPEI: Eu însă trebuie să mă sînchiesc de ce gîndesc lumea. Războiul civil este un război de opinii. Aşa că barba asta... Aici oamenii îşi lasă mai mult sau mai puţin barbă fiindcă sîntem în război şi că de multe ori n-ai nici timpul nici mijlocul să te razzi. Dar tu şi-ai lăsat barbă din prima zi, o barbă — simbol, o barbă — provocare. Barba aminteşte de timpurile străvechi ale Romei, de strămoşi, are ceva prăfuit. Şi noi

nu putem să părem prăfuiţi. Nu, aşa ceva nu este cu putinţă, în momentul în care Cezar place fiindcă iubeste nouitatea.

CATO: Trebuie să ne potrivim deci pasul după Cezar?

POMPEI: Într-un sens da; din păcate, da. CATO: Cîrînd vei schimba şi forma coifului nostru — care este tocmai ceea ce trebuie — numai pentru că această formă nu s-a schimbat de trei sute de ani.

POMPEI: O voi face neapărat dacă coiful nostru va da impresia că partidul nostru este învechit. Va trebui. Da, da, va trebui! Dar nu e vorba numai de barbă. Veneratul nostru general zîmbeşte batjocoritor cînd citeşte comunicatele noastre. Împlini cu o ostentativă nepăsare veştile bune ca şi pe cele rele ca şi cum n-ai face nici o deosebire între ele. Te legi acum şi de buciune... Nu-i aşa? Au acelaşi sunet şi la noi şi în tabăra din faţă? Letorii părăsesc pe Cezar fugind cu o luntre. Dar este şi un alt fel de a-ţi părăsi pe al tăl, mai înşuţant, care nu face însă mai puţin rău. Este adevărat că al spus lui Marc'eluz: «am depăşit de mult indignarea şi consider că cel ce se mai îndignează sînt nişte tonţi»?

CATO: Am spus într-adevăr asta. Dar este cea mai mare minciună pe care am rostit-o vreodată. Fiindcă a spune că-mă indignez este mult prea puţin. Trăiesc în indignare şi uneori mi se pare că şi mor de pe urma ei.

POMPEI: Indignarea nu este un principiu de guvernămînt. Şi moartea cu atât mai puţin. Intransigenţa şi felul tău de a spune tot ce gîndeşti au făcut rău Republicii: credeai că o serveşti şi o deserveai.

CATO: Dacă te deservesc, Pompei, pot, cu incuviinţarea ta, să mă retrag la Atena sau în altă parte. Romanilor nu le stă în fire să fie neutri. Dar este mai bine să fiu neutru decît să deservesc, în plină ceaţă ce reprezintă. Îmi placea chiar... cum sîi spun... această

tenace neizbîndire care şi astăzi se îndirîjeşte împotriva ta.

POMPEI: Ce neizbîndire? Despre ce e vorba? Cuvinte de acestea îmi displac.

CATO: Ceva se naşte, ceva moare. Eu sînt de partea a ceea ce moare. De acea parte îmi place mie să fiu.

POMPEI: Să mergi cu ceea ce moare este şi asta o poză ca oricare alta.

CATO: Cauzele înfrînte sînt un abis care aspiră şi înghit inimile generoase.

POMPEI: Cauza mea nu este înfrîntă decît în viziunile sau — poate — în năzuinţele tale.

CATO: Viziunile mele vîd limpede.

POMPEI: N-am nevoie de oameni care să vadă limpede ci de oameni care să mă probeze; eu singur trebuie să văd limpede. Şi am nevoie de entuziaşti decît de oameni care nu văd limpede. Se spune că aş fi părăsit Italia ca să fug de Cezar. Am acceptat să am aerul că fug, să fiu dispreţuit şi insultat, am acceptat ca partidul meu să îmbrace aparenţa unui partid rebel faţă de guvernul din Roma. Şi toate acestea pentru ce? Ca să nu duc războiul cu distrugerea lui pe pămîntul patriei. Cîţi în locul meu s-ar fi sacrificat astfel? Se spune că sînt vanitos. Dacă mi s-ar aduce laudele la care am dreptul, n-ar mai fi nevoie să mi le aduc singur. Se spune că nu i-am trimis ajutor lui Domiţiu la Corfinium; nu i-am trimis fiindcă nu eu îl dădusem ordin să se închidă în Corfinium. Trebuia să pun în primejdie o armată ca să despresur pe unul din locotenenţii mei care făcuse o neghiobie? Critici! Mereu critici! Se spune că Cezar mă asediază. Mania lui de a răscoli pămîntul ne-a înconjurat cu un mal slăbănog, mal lung decît perimetrul taberei noastre. Şi îl păzeşte cu o armată pe jumătate mai mică decît a noastră. Eu sînt aprovisionat pe mare. Deci adevărul este că eu îl asediez pe el. Cezar e un derbedeu. N-are un om pe lîngă el, al cărui nume sîi înşemne ceva în afara de Antu-nu care, de altfel, e mai rău ca el. Cicero care, nu de multe se mai afla

în Italia, îmi spunea alaltăieri: «Toţi oamenii stigmatizaţi, toţi cei ce ar trebui să fie în puşcări, sînt de partea lui; la fel şi tot tineretul nostru, jălnicul nostru tîneret, de asemenea toată populaţia interlopi. Nu se află în toată Italia un singur ticălos care să nu fie alături de Cezar. I-am văzut pe toţi la Formio. Fireşte, nu-mi închipisem niciodată că vor avea chip de adevăraţi oameni. Dar era prima dată cînd îi vedeam pe toţi, adunaţi laolaltă: ai fi zis că sînt cu toţi scăpaţi din infern». Cicero s-a hotărît să se alăture nouă poate numai din desgustul inspirat de cei cu care se înconjoară Cezar.

CATO: Popoarele care au avut privilegiul să fie guvernate de un monstru ar trebui să se fi ales măcar cu oarecare discernămînt aprioric care să le îngăduie să se ferească de alţi monştri. Dar iată că nu este aşa. Roma a avut pe Marius şi pe Syla şi n-a simţit cine şi ce va fi Cezar, cu toate că de la început, omul s-a manifestat cît se poate mai făşiş. Aşa că nu trebuie să deplîng prea mult pe romani. Cei ce se lasă înşelaţi, nu merită înduioşare. Şi nici prea multă încredere nu trebuie acordată celor ce s-au lăsat prea îndelung orbiţi. Sînt totuşi, în tabăra adversă şi cîţiva oameni aproape cum se cade. Lepidus, poate şi Acilius...

POMPEI: Acilius! A, nu-mi vorbi de el! L-ai văzut vreodată bătîndu-se? Eu nu-l ştiu decît vorbind. Vorbe, vorbe şi iar vorbe şi niciodată o faptă. Un declamator, un demagog de speţă joasă care îşi bate joc de lume.

CATO: Acilius este bine că nu-ţi poate place. S-ar zice uneori că îl urăşti mai mult ca pe Cezar.

POMPEI: Cezar este ceea ce cu toţi ştim că este dar totuşi era al doilea după mine în Republică. Cezar joacă o carte, cartea sa, care este o carte mare şi eu nu am decît să-l răspund cum se cuvine. Dar Acilius? Ce e Acilius? O mîslină de iepure, ceva bun de băgat într-un sac şi de aruncat în Tîbru. Am îngăduit

ambiguii sale ipocrite să-și facă drum. De îndată ce i-a venit bine, s-a întors împotriva mea. Nimicul asta, m-a batjocorit. Dar de ce să ne mai gândim la el? Tu, ești cu mine, Cicero e cu mine, Brutus al cărui tată a fost ucis din porunca mea, este cu mine. Două sute de senatori au părăsit Roma ca să mă urmeze. La fel au făcut și magistrații și consuli și fruntașii orașului. Marele Pompei se adăpostește sub un cort. Senatul se întrunește la Dyrrachium într-un han. Securile și fasciile sînt îngramădite într-un grajd. Dar dreptul de a governa însoțește pretutindeni puterile consacrate pe care le port cu mine. Aici se află Roma, nu în altă parte, și măreția ei tristă este aici mai demnă ca nicodată de venerație. Cezar domnește peste o mină de trădători, peste un senat fantomă și peste cartiere pustii.

CATO: Vai! Cînd Cezar a trecut Rubiconul nu a fost oraș care să nu-l întîmpine cu bucurie. Numărul celor ce se alătură lui crește în fiecare zi. Filindă își spun: «Orice împotrivire este deșartă. Cezar este o fatalitate».

POMPEI: Astea sînt vorbe de oameni fără vlagă. Să-i taie cineva drumul și Cezar nu va mai fi o fatalitate.

CATO: Dar nimeni nu-l taie drumul. (Începe să se înnopteze. Se vor auzi sentimentele chemindu-se).

DOMITIUS: Citesc toate scrisorile pe care le interceptăm. Sînt desigur edificatoare. În Italia, locuitorii de la sate și din municipii, nu se gîndesc decât la un singur lucru: să nu aibă neplăceri. Zidurile sînt acoperite cu inscripții: «Cezar va învinge».

POMPEI: Partidele care acoperă zidurile cu inscripții sînt partide învinse.

DOMITIUS: Cînd copiii se joacă de război, întodeauna partizanii lui Cezar biruie. Se aduc zeilor, pe altare, pentru izbînda lui Cezar, aceleași jertfe care se aduceau acum doi ani pentru tine, cînd erai tribun. Oamenii își scot merindele și mîncîna pe soclul stautilor tale răsturnate. Tot ceea ce Cezar face pentru

poporul roman, o face cu asentimentul lui. Pînă acolo a mers îndobitocirea poporului.

CATO: Știm foarte bine că astăzi trădătorii sînt socotiți drept salvatori ai patriei și salvatorii patriei drept trădători.

POMPEI: Ce mai e și asta? Am fost mîndria Romei și, pe bună dreptate, după cît îmi pare, de cînd există Roma, nicodată nu i-a dat nimănui ceea ce mi s-a dat mie. Aveam douăzeci și patru de ani cînd Sula mi-a dat porecla de «Cel Mare». Sînt singurul roman care a invins trei continente. În Asia, femeile însărcinate leprăuau cînd treceau prin orașul lor. În Africa leii se ascundeau în viziunile lor ca să ne privească trecînd. Astăzi, marea care îmi este deschisă de pretutindeni, regii care mă ascultă, și Orientul care mă sprîjină, totul îmi asigură o izbîndă care nu așteaptă decât să-mi vină ceasul. Aici, cu mine, este și dreptul și forța.

CATO: Speranța este, însă dîncolo! Toți cei ce au ceva de sperat, se întorc spre omul de acolo, din tabăra din față. POMPEI: Să sper e?

CATO: Ceva nou, orice, numai să fie nou. O știi foarte bine, tu singur ai spus-o adeseori: nevoia de nouitate, de orice nouitate, chiar dacă nouitatea este mult mai prejos decât ceea ce vrea morții să înlocuiască, este una din formele cele mai caracteristice ale prostiei omenești. Această formă de prostie este aceea a tineretului. Și tineretul este cu Cezar, lar cîine are de partea lui prostia, este întodeauna cel mai tare.

POMPEI: Aș face tot ce trebuie pentru ca prostia să treacă de partea mea. Și aș face-o cu sau chiar fără blîndețe. CATO: Iată laptele lui Syla care țîșnește din adîncuri. Dar ia seama! Nu aștia prea mult pe cei ce se tem de tine. Cezar este iubit pentru răul pe care nu l-a făcut. Cei ce s-au îndepărtat de tine au făcut-o din pricina răului pe care cred că vei să-l faci.

POMPEI: Și cine s-a îndepărtat are de mine — afară de tine, poate? Întor-

deauna rău de gură, șcumpul meu Cato, întodeauna rău de gură! E de necrezut! Nimeni nu se sfiește față de mine! Dar ce îți dă oare curajul să fi aițit de curajos? Cel ce iubeste curajul va pieri din pricina curajului.

CATO: Tu și Cezar vorbiți mereu de libertate și o proclamați pretutindeni. (Punînd discret mîna pe minierul săbiu). Săbia asta îmi dă o libertate pe lingă care a voastră nu înseamnă nimic. Sînt dispus să mor. Dar nu să tremur. Cu așa ceva la sold, dețin puterea de a putea înceta la timp să mai exist. POMPEI: Nu ești nicodată absolut sigur că poți înceta la timp de a mai exista. Se poate întîmpla ca o mină să te înșafce pe negîndite și atunci...

CATO: În fiecare clipă pot fi pradă unuia din oamenii lui Cezar. Chiar și a unuia din oamenii lui Pompei. Ei da, nobile Pompei, o neînțelegere este întodeauna cu putință. În orice moment, deci, pot fi pus în situația de a mă suprima. Astfel încadrat, cum să nu fiu deplin liniștit?

POMPEI: Mi se pare totuși că viața ta... CATO: Am ceva mai bun de făcut decât să mă ocup de viața mea.

POMPEI: Cato, ești un om care suferi. Nu ești liniștit.

CATO: Sufăr dar sînt liniștit.

POMPEI: Mereu trist, de cînd te cunosc, mereu trist.

CATO: Patria e tristă.

POMPEI: Tristețe ajunsă obișnuință. Supărătoare obișnuință. Tot purtînd un tesac sub haină ca să poți să pleci din viață în orice clipă în care și s-ar părea nimerit sau necesar să o faci, sfîrșești prin a nu te mai interesa de nimic și a nu mai participa cu tot sufletul, la nimic. Este o stare de spirit neavenită la un general și la un partizan care nu trebuie să fie chiar aițit de liniștit. Și apoi sînt sătul de oamenii care vor să-și pună capăt zilelor. Mă plitciseșc. Ia și tu seama în ce te privește: liniște una oră scoate din fire pe cei ce au griji. Și încă griji întemeiate. Războiul și tulburările vor lua curînd sfîrșit. Atunci

cum eu voi fi fost învingătorul, vei fi foarte mulțumit să vrei să îmbătrînești fără neliniști, nu-l așa? Hai, scumpe Cato, fiindcă ai fost cel dintîi să-mi vorbești despre asta, îți voi da orîcînd un billet de liberă trecere ca să te duci la Atena. Vei face să domnească dreptatea în Republica lui Platon. Pînă atînci, mă bizui, bine înțeles pe tine pentru evenimentele din noaptea aceasta. Vorbește oamenilor tăi, înainte de imbarcare. Cînd vor debarca, operațiile militare vor fi în toi. Nădăjduesc că vei găsi ceva la se spui, scumpe Cato... (Dă să iasă apoi se întoarce). Pretutindeni că oamenii au început să se îndepărteze de mine. La cine anume te gîndeai? Ce se spune despre mine? Cum este privită operația de mine, din zori?

CATO: Toți o aprobă.

POMPEI: Asta ar mai lipsi să mă faci să-mi pierd singele rece în ajunul unei bătălii...

CATO: Ești bine informat? Se șoptește că s-ar fi observat unele mișcări suspecte în tabăra lui Cezar.

POMPEI: Sînt bine informat.

CATO: Te întreb asta fiindcă în momentul în care Cezar se apropia de Roma, nu erai.

POMPEI: Dacă m-aș fi informat prea mult, s-ar fi spus că-mi este frică.

CATO: Ei și? Ce importanță are ce se spune? Mereu «Ce se spune, ce se spune»...

POMPEI: Are mare importanță ca acțiunea de mine să aibă asentimentul general. CATO: Îi are. Afară — așa cum e și firesc — de acela al dirijilor.

POMPEI: Al dirijilor?

CATO: Al celor cărora le-ar face mare plăcere să te sinucidi.

POMPEI (pălînd): Să mă sinucid? Pentru ce?

CATO: Fiindcă te vîd pierdut și pierdut fără leac.

POMPEI: Ți-am mai spus că sînt sigur de izbînda și că oamenii care vor să se sinucidă mă plitciseșc. (Îndepărtîndu-se iar spre ieșire, îi spune lui Domițius):

Nu veni cu mine, Domițius. Dacă mă însoțești în întunericul care s-a lăsat, sigur că am să-mi scrieștii un picior. (Înjurând): Să mă sinucid! Ce gând năstrușnic! Să mor, eu...

CORUL: Moartea apropiată îi e scrisă pe față. O știe bine și în ceasurile în care este abătut la culme de această con-

știență, se zăvorăște, nu îngăduie pe nimeni lângă el, fiindcă îl e frică să nu-l trădeze glasul, dintr-odată stins, mintea, dintr-odată înțepoată, trăsăturile alterate ale chipului puhăvit, în timp ce privirea fixă și goală pare să contemple moartea ca și cum ar vedea-o uitându-se în oglindă.

SCENA 4

Cato, Domițius

CATO: Pină la ce punct crezi oare că un om de Stat se poate dezonoara fără să i se întâmple nimic? Nu găsești că trebuie să existe totuși o margine? Mă amenință și în același timp pretinde să îmi dau mine tot sprâjnelui. Tu...

DOMITIUS: Eu am acceptat rușinea de a supraviețui pentru a-mi oferi viața cuiva care mereu o pălmuiește.

CATO: Ce adâncă lăsată dovadă este această teamă de a părea învechit fiindcă preferința zilei se ridică împotriva învechirilor. Cînd guvernarea este lăsată, poporul devine și el lăsat. Și se firesc să fie așa: îți potrivești pasul după cel ce conduce.

DOMITIUS: Cine sînt cei ce ar dori să-l vadă sinucigîndu-se?

CATO: Nu-i nimeni. Am spus așa ca să-i mulțumesc pentru amenințate. Fiecare la rîndul lui, nu? Curaj! Lucius! Pompei are trei boli: frigurile, palma guvernării și patima de a fi lăudat. Ar suporta foarte bine o înfrîngere dacă i s-ar spune: «Retragerea ta? Ce capodoperă! E ca un cal: doarme de-a-npiciorarele, îl mîngîi, se opinește numaidecît în ham. Pompei are nevoie de porția sa zilnică de laude ca să nu-și piardă capul și oarecum ca să se mai țină pe picioare.

DOMITIUS: Pompei mai suferă de o a patra boală: nu ține prea mult la bani.

CATO: Să spunem că acest lucru îl așează în rîndul zeilor și să nu mai vorbim de el.

DOMITIUS: Nu-mi iartă că el m-a părăsit la Corințum și că eu nu-l părăsesc pe el.

CATO: Eu l-am atras ani de-a rîndul, în mod public și de prea multe ori, luarea aminte asupra chipului necugetat în care, puțin cite puțin, se preda în minile lui Cezar. Această nesocotită o plătesc eu acum. Și multe altele. Adăug încă ceva: de cînd e plin de amărăciune, nu mai poate suferi pe cei ce au și el amărăciunile lor.

DOMITIUS: Nu mă poate suferi, mai ales, fiindcă am încercat să mă sinucid și nu am murit. Ceea ce-l cuplîntă cînd te sinucizi nu este să mori ci să nu mori. De un an și mai bine, mai toți cei de aici îmi fac o vină că sînt în viață și mă disprețuiesc aproape fără. Fiecare îmi spune din priviri: «El, ce se aude, nu mai încerci odată?». Ciudat: de cînd nu miza izbitut sinucidera, nu mai am prieten.

CATO: Fîindcă nu ai izbutit... cum să spun... ai micșorat întru-cîtva ideea în sine de sinucidere despre care, cei mai buni de la noi scotesc că este, prin excelență, unul din actele cele mai nobile. După ei, omul nu ar avea pe lume, un drept mai sînt decît acela de a se suprima dacă asta îl face plăcere. Și apoi, poți să fi fost orice și să fi făcut orice: sinucidera purifică totul. Poate că tocmai așa te se și reproșează de unii. Dar oricum ar fi,

mărturisesc că ești, totuși, mulțumit că ai rămas în viață!

DOMITIUS: Voi fi mulțumit în ziua în care viața îmi va îngădui să mă răzbum.

CATO: Să te răzbuni pe omul care ți-a lăsat viața?

DOMITIUS: Îl urăsc și pentru cruzimea și pentru mîrîmnia lui.

CATO: Ce să-ți spun? Ce poți spune cuiva care s-a văzut de gît de aproape luterul acela fără nume! Și totuși, tu — care mai-mai că revii din Ereb — și tu mine — care mă pregătesc să cobor spre același loc — ar trebui să avem ce vorbi.

DOMITIUS: Ridică sus de tot torța disperării că să pot vedea totul limpede. Nu-ți cer nimic altceva.

CATO: Groaznicul personaj care ne-a adus la această desperare este cel mai activ, cel mai sfîrnat și mai bine organizat dintre oameni. Într-adevăr, nu-ți poți rezista. Cezar este o inimă de oțel. Pompei una de plumb. Plumbul se topește. Oțelul nu. Așa cum bunicul meu repetă mereu «Cartagina, trebuie dîrîmată», nici eu nu voi înceta să repet: «Cezar trebuie ucis». Pină și Cicero, omul cel mai pașnic dintre noi scotește că, mai înainte de orice, trebuie ucis Cezar.

DOMITIUS: Și gîndea asta de acum zece ani! Încă înaintea plăcării lui Cezar în Galia, Vetus spunea că Cicero îi ceruse să ucidă pe Cezar și pe Pompei. Cum Vetus a fost, între timp, otrăvit din porunca lui Cezar și cum de la Cicero nu scoti o vorbă, nu vom putea că niciodată dacă Cicero nu a fost cel mai clarvăzător dintre noi toți.

CATO: Cînd nu poți doborî pe cineva întrecîndu-l în capacitate, îl uci. Aveam treisprezece ani cînd ceream dascălului meu să mă lase să omor pe Syla. Se prea poate că asasinatul să fie unealta celor slabi. Dar este neîndoiește că este totodată și unealta celor ce vor să-și atingă scopul. Oricum, sînt șase ani de cînd Cezar ar fi trebuit

ucis. Faptul că a fost lăsat să trăiască aruncă discredit asupra partidului nostru și îl acoperă de bațjocură. Și iată că astăzi cauza lui Pompei este desnădăduită, acit de desnădăduită încît nici unul din aliații săi nu-l vor rămiine credincioși dacă suferă o înfrîngere de oarecare amploare. Totuși l-ai auzit cum vorbește. Partidele au încotdeauna prostul obicei să se prefacă mereu mulțumite. Crede el într-adevăr în biruința sa, sau sînt numai vorbe!

DOMITIUS: Cred că se îmbată cu propriile lui speranțe, cu vorbele și cu puterile de care dispune. Dar de cunoscut își cunoaște bine soarta.

CATO: Sărmanul Pompei! De cînd Cezar s-a pornit să-l hăituiească, încerc pentru el un soi de milă. El a întrecut pe Cezar prin orbirea și lipsa lui de curaj. Timp de cinci ani de zile, am trăit cu amenințările și cu ultimatele lui Cezar, arătîndu-ne plini de recunoștință față de el cînd nu ne cerea prea mult, avînd aerul că ne încredem în cuvîntul de poce de care-i era mereu gura plină — deși noi, în realitate, nu ne încredem de loc. În cinci ani înaintea Rubiconului, Pompei l-a mărturisit lui Cicero că războiul este de neînlăturat. A prevăzut primejdia, dar n-a făcut nimic ca s-o înlătore. Ce putea fi mai grav la un om care guvernează? Ușurința sa a fost mai tare ca orice. Ușurința acestui om întregu! După toate, s-a mai și ferit să arate că-l era teamă de ceea ce el singur făcuse să fie de temut. Și, deodată, s-a pornit urgia. Nu cunoștea nici forțele lui Cezar nici pe ale lui proprii. Spaima și demoralizarea lui la Roma apoi fuga, după trecerea Rubiconului, vor rămiine una din rușinile istoriei noastre. A părăsit Roma ticsită de bogății, văduvită de luptători dar înțesată de copii și de femeile noastre care s-au slujească lui Cezar drept zălog. Așa ceva nu s-a mai văzut niciodată, nici măcar în vremea năvălirilor gotice. Vina și greșelile lui sînt nesfîrșit de mari. Și

totuși nu pot să-i port pe de-a-ntr-unul pe pică. Mereu a aspirat să ajungă tiran și nici măcar nu și-a ascuns aspirația. În unele împrejurări este și crud. Totuși rămâne în el ceva serios, cinstit, care uneori îmi împune, mai presus de orice. Cînd era mai tânăr, înainte ca anii să-i fi aspriti, dădea — în clipe de străfulgerare — impresia unui suflet mare. Pe cită vreme călășat! Călășat te face mereu să te gîndești la cuvintele lui Cicerō : « Cezar n-a știut niciodată nici măcar cea-îmbra frumuseții morale ».

DOMITIUS : Puterea efectivă a lui Cezar nu irită pe nimeni; falsă putere a lui Pompei lăută pe toată lumea. Cezar este iubit; Pompei nu e iubit dar nu e urît. Cred că — lucrul ciudat — i-ar plăcea să fie iubit deși dorește, mai ales, să fie admirat — așa cum fiecare prea bine o știe. Cezar disprețuiește pînă și admirația pe care o caută.

CATO : Am să-ți spun ceva. Știi ce mă izbește la amîndoi? Măsura în care și unul și altul sînt vulgari. « Eu, eu, eu ! » Și întodeauna aceeași poveste, etern aceeași : absolutismul și demagogia ! Amestecă-le, puneți totul la fiert cu puțin venin de năpîrcă și o să obțineți vechea noastră clorăbă națională, încercată de șapte sute de ani. Și iar și mereu « Eu, eu, eu ! » și iar și mereu aceeași vanitate. Cripsată și zgometoasă la Cezar, greoale și lustruită la Pompei și copilăroasă și la unul și la celălalt. Și mereu obsesia cuiva care trebuie copiat. Cezar copiaza pe Alexandru și Pompei pe Sylla. Eh, dezgustătoare specimene ! Mi se rupe inima cînd mă gîndesc la viitorul pe care și unul și altul îl pregătesc copiilor noștri. Nenorocire celor ce nu le vor fi complici.

DOMITIUS : Copiii noștri vor face ca și noi : vor ucide și vor fi uciși. Nici o îndurare pentru viitor. — Dar Calus ?

CATO : Îmi colesc fiul. Și el mă colesce pe mine. E un străin în tabăra noastră. Mie-i frică să nu se întîmple marea grozăvie : să aflu într-una din zile că a

trecut în tabăra din față. Totuși, mă iubeste. Despre asta nu am nici o îndoaială. Să nădăjdul că dragostea lui îl va reține de partea unde nu riscă să fie asasinat. Cîți partizani ai lui Pompei nu sînt, de altfel, în aceeași situație, cu cîte un fiu partizan al lui Cezar ! Cicerō, Servilius, Titinius... Bălegandri care zboară instinctiv spre bălegandri ca muștele. O generație blestemată. La bună vedere, Lucilius — dacă ne vom mai revedea vreodată. Și curaj ! Ne întorcem mereu la acest cuvînt : curaj !

DOMITIUS : Îți mărturisesc că aș fi deșul de fericit să reintru în neîmîna numai ca să nu mai am de a face cu romani.

CATO : Iată deci patria ajutîndu-ne să murim ! În definitiv ne dătează măcar atîta pentru tot ceea ce cere de la noi. Numai că libertatea pentru care murim, nu merită acest sacrificiu. O libertate care ne înfioară, de care nimeni nu va îndrăzni să se folosească. Asta este însă situația ! Viața noastră este pierdută ! Și moartea la fel. Dezastru total.

DOMITIUS : Te las. Ai să dormi ?

CATO : Am să încerc.

DOMITIUS : Dormi și visează că-i dreptă cauza noastră.

CATO : Aș vrea să existe zei ca să pot crede că-i dreptă fără să fie nevoie de somn pentru a o crede.

DOMITIUS : Și eu n-aș vrea să mă visez decît în somn la cuvintele de libertate și dreptate, cuvinte care nu mai pot fi pronunțate din clipa în care au fost rostite de om.

CATO : Eu visez întodeauna urît. Totuși vedeniile mele din timpul nopții sînt mai puțin hide decît gîndurile din timpul zilei. (Domitius iese).

CORUL : Ce plăcut este să nu te amesteci în treburile oamenilor ! Plăcut este că există oameni dar numai ca să stai departe de ei. La fel de plăcut e să-i și vezi rătăcind...

SCENA 5

Cato (singur)

CATO (își scoate platega și se întinde pe pat) : Nu am făcut nimic pentru ca patria să fie cinstită, respectată, fericită. Romanii ? Cezar urăște pe romani și Pompei nu îi iubeste. Și la unul și la celălalt, cît dispreț, cît apîr dispreț, față de om ! Semnificațiile barbare care luptă sub comanda lor ne urăsc și ele. Cînd războiul civil va fi scăzut-o de singe, Roma va fi colonizată de gorilele pe care a scotocit prostete că și le putea apropia. Cezar este un distractor care s-a înconjurat de alți distructori. Peste tot, a ridicat lepădăturile la treapta cea mai de sus arîncînd pe cei buni pe treapta cea mai de jos. Să degradesc tot ce mai prețuia cît de cît : senatul, justiția, funcțiile mai de seamă, onorurile. Un singur lucru urmărește : să domnească. Și putregaliu e ușor de minuit. Trălăscă deci putregaliul care ne înlesnește domnia ! Pompei abia dacă valoarează mai mult. E mai puțin cinic dar mai puțin priceput. Să deslășuiască anarhia numai ca să-ți deschizi drum spre tron, este crima crimelor. Toate celelalte crime sînt cuprinse în ea. Și-au înjunghiat țara ca să facă din leșul ei un soclu pentru statuia lor. Ca și cum un zeu infernal le-ar fi șoptit : « Iubește-n suflet ! », au lovit sufletul. Roma nu se va mai ridica niciodată după o astfel de lovitură. De pe acum, în spatele lui Cezar și al lui Pompei, nu mai sînt două partide, ci unul singur : al prostiei, josniciei și lășităților. Forma

specifică a acestei prostii este inconștiența. O, dulce inconștiență, aromată cu ochii deschii, cînd îți vei avea și tu statuia în Capitoliu ca să fi slăvită de tirani ! Și eu sînt singurul dintre mătăriile mei compatrioți să văd limpede toate acestea ! Unii credeau că dușmanii lor sînt galii sau germanii, pe cită vreme singurul lor dușman este Cezar. Cînd acest Cezar se apropia într-un zăngănit sinistru de arme, îi astupau urechile ca să n-audă zăngănitul. Cei de aici cinstea pe Pompei. Oricite nerozii ar face, la oricîte mirșăvii s-ar deda, pentru ei va rămîne mereu salvatorul. Trăiesc cu imaginea a ceea ce era Pompei la douăzeci de ani. Respectă în el o republică ce nu există. E doar o amintire prelungită de un nume. Ar trebui să vi se smulgă din suflet acest respect, să fie aruncat la gunoi, așa cum este aruncat ficatul animalelor sacrificate pe altare. Respectul a ceea ce nu merită să fie respectat. Dar omul simte nevoia să respecte ceva. Și de la respect la slugănie... Puiți le pasă prin ce grozăvii s-a ridicat și se menține stăpînului lor. Numai să se bucure mai departe de bucățile de pine și de cîolanul lor. Mi se întîmplă uneori să doresc ca Italia să fie cotoropită de barbari care să facă să sufere pe acest popor nedem. Ar fi un soi de pedeapsă pentru nedemnitatea lui. (Zgomot afară) Brutus ! La ceasul ăsta ?

SCENA 6

Cato, Brutus.

BRUTUS (întrînd) : Nu dormi ?

CATO : Nefericirile țării mă împiedică să dorm.

BRUTUS : Am zărit două umbre prin în-tuneric.

CATO : Uciderea și Sinuciderea se plimbă

neconștient printre noi. Și, din cînd în cînd, ne întînd în creacă vîrful degetelor.

BRUTUS : Era Pompei cu Lentulus în pragul pretoriului, întunericul nopții și barăile i-au împiedicat să mă recu-

noască. Pompei spunea: «Atacul de mine este o aberație. Recruții noștri sînt niște bieți civili costumați în straie militare». «Atunci — l-a întrebat Lentulus — de ce atacăm?» Pompei a răspuns cu obișnuita-i prezență de spirit: «Trebuie, totuși, să faci ceva»... Restul nu l-am mai auzit din pricina orăcătuilor broaștelor.

CATO: Nu mai spune nimănui asta! Mai ales cuiva din comandament.

BRUTUS: Am vrut să te previn: e mai bine cînd sții dinainte.

CATO: Totuși, ce o gîndi el oare despre situație? Cu el nu poți ști niciodată...

BRUTUS: Tocmai că nu gîndește nimic. Face pe omul care gîndește dar, în realitate, nici vorba de așa ceva. Așteaptă desfășurarea evenimentelor și hotărăște la întîmplare. Se tot vorbește de politica lui. Dar politica lui este absolut orice. Lucrul acesta începe să se vadă. Ne-au trebuit însă treizeci și cinci de

ani ca să-l descoperim. Și ca să descoperim și de ce este așa: fiindcă Pompei nu-i inteligent.

CATO: Lent, talmic și perfid ca lagunele din Dyrrachium sub care se mișcă un curent abia perceptibil, venit dintr-o mare nemiscată.

BRUTUS: Fîndcă ai amintit de lagune: dacă frigurile lui Pompei sînt o glumă, ale mele sînt adevărate. Nu aștepta de la mine să mă acopăr de glorie în zorii zilei.

CATO: Orice îți este îngăduit, Brutus. Știu asta. Profită deci cît mai mult. Cît despre mine... eu n-am friguri.

BRUTUS: Cu atît mai bine pentru tine. Noapte bună, totuși...

CATO: Și micul tău tratat de istorie despre Polib? Cum merge?

BRUTUS: Am lucrat toată ziua la el.

CATO: În ajunul unei bătălii?

BRUTUS: Delict tipic de libertate de spirit!

SCENA 7

CATO (singur): Brutus și jumătatea lui de devotament! Nici Pompei nu crede de altfel decît pe jumătate în tot ceea ce face! E obosit de el însuși. Iar ei sînt obosiți să ne devoteze cuiva care ne obligă să ne îndoiem de tot. Obosit să mă sînt în stare să mor pentru un om care, pe ocolite, m-a amenințat ca o să-mi dea prilej de neliniști ori cînd i-s-ar năzări. Obosit să mă sînt în stare să mor pentru o cauză despre care nu am convingerea că o să biruie și poate nici dorința s-o văd biruind. O situație în care toate partidele sînt la fel de neavenite și în care un om cumsecade are vrea să întreprindă totuși ceva... Să fi singur! Să suferi cînd nimeni nu suferă. Și chiar în această tabără, tabără a victimelor, nu ai un om în care să te poți duce să-l îmbrățișezi plîngînd, de teamă ca să nu fie și el un ban fals. Sînt obosiți de a tot fi curajoși, sînt obosiți de a prevedea și de a prezice, obosiți de a nu

mă fi înșelat niciodată, obosit de lipsa de nădejde sau mai curînd de reaua nădejde, obosit de contradicția dintre faptul de a avea atît de puțină stîmă pentru acest popor și de faptul de a suferi mereu vîndînd rîul care i se face șau care singur și-l face. Să fi singur cîntîc printre necinștiți, singur clarvăzător printre orbi, ce cumplită povară!

CORUL: Cîntea e patria celor ce nu mai vor să aibe o alta. Și această patrie e un surghiun.

CATO: Dacă Pompei este învins, îi voi rămîne credincios, și voi sfîrși asasinat sau proscris. Dacă va fi învingător — și parcă-l văd întorcîndu-se la Roma, umflat în pene de tot prestigiul Orientului — nu-i va trebui mult ca să mă facă să nu-l mai pot suferi. Și atunci, va trebui sau să-l rabd sau să-l dobor. Nu rămîne decît altceva decît să rabzi, să ucizi sau să mori, lată unde ne-au adus acești doi oameni. Miine cele două tabere se vor devălmăși în moarte și

poimîne în uitare. E drept, mai e și Atena! La Atena rămîne ceva mereu nepieritor; aici, numai cumplit și nebuni; acolo, cei ce vor să fie cu adevărat oameni. Și înțelepții. Și mai este încă ceva acolo: amintirea mărețată a ceva liber care face ca cerul să fie vesnic limpede. Ce ispită să mă duc la Atena după bătălia de mine, oricare i-ar fi rezultatul!

CORUL: Atena unde zilele și nopțile se preocupă pînă la urmă de veselie...

CATO: M-a lăsat pește picior? Vorbește oamenilor tăi dacă găsesc ceva să le spun! Nu, nu voi pomeni oamenilor fiindcă nu am nimic să le spun. Cum să rostesc vorbe din inimă dacă nu le am în inimă? Bieții de ei, pot oare să

le spun să se ducă la moarte pentru cel mai mic rău dintre două rele? Pentru incapacitatea sanghinară și absurdă? Roma? Da, Roma, dar pînă și Hippocrat interzice să dai leacuri bolnavilor care se află într-o stare desădădută. Nu-l lipsit de orice sens să te strădui să convingi pe cineva vorbindu-i o limbă pe care nimeni nu o pricepe? La ce bun să faci un act exemplar dacă nimeni nu vede în el nici un exemplu de luat?

CORUL: Poporul este părăsit fiindcă guvernanta l-au părăsit.

Rușine, rușine, rușine!

CATO (smulgingu-se din starea de toropeală): Cine a vorbit? Cine-i acolo? Mancia!

SCENA 8

Cato, Mancia.

(Mancia este un bătrîn legionar cu părul aproape alb, dar încă în plină putere.)

CATO: A vorbit cineva! N-ai auzit nimic?

MANCIA: Nimic! Și nu e nimeni. Eram cît se poate de treaz.

CATO: La vîrstă ta, bunul meu Mancia, trebuie să ai nevoie de odihnă...

De somn. De ce te mai pun de gardă?

MANCIA: Ca să nu dorm.

CATO: Ciudat. (Cu simpatie:) Ia spune-mi, cîți ani de serviciu ai?

MANCIA: Împlinesc treizeci și cinci, generale, la calendele lui ianuarie.

CATO: Și fără prea multe grade, nu-i așa? Soldat de întîia categorie. De ce te nu mai mulț?

MANCIA: Nenoroc. Mereu nenoroc.

CATO: Rănit?

MANCIA: Trei răni. Una ușoară.

CATO: O decorație! Nu-i rău nici asta.

Dar ar fi trebuit să-ți dea mai multe.

MANCIA: Decorații? Nu erau se vede de nasul meu.

CATO: Tu nu ești niciodată obosit?

MANCIA: Bă da, cînd trebuie să urc.

CATO: Mancia, tu trebuie să ai și tu semnele tale. Ce crezi de bătălia de mine? O să iasă bine?

MANCIA: Bine.

CATO: De ce?

MANCIA: Fîndcă o cauză ca a noastră nu poate fi înfrîntă.

CATO: Hm! Aș fi crezut tocmai contrariului. Da, căci zeita norocului iubește pe ticăloși. Firește, eu vreau din toată inima să te cred. Dar, ia spune-mi, ești chiar atît de sigur că această cauză a noastră e cea bună?

MANCIA: Generale, poți întreba așa ceva?

CATO: Ești căsătorit, desigur?

MANCIA: Da, dar cu o femeie rea. Nimic, nu face toată zulia, nimic. La gunoi cu ea!

CATO: Feciori?

MANCIA: Unul a pierit în războiul din Spania. Celălalt trăiește (coboară glasul)... e-n armata lui Cezar. Luat cu de-a sila. (O tăcere.)

CATO (arătîndu-i patul pe care stătuase întins): Așază-te aici.

MANCIA: Eu? Cum o să mă așez? Mi-ar fi rușine.

CATO: Lasă acum, stai aci! (Mancia se așează). Știi că sufletele soldaților noștri morți — din oricare tabără ar fi făcut parte — se prefac în stele?

MANCIA: Știu.
(Se aude un caval în depărtare).

CATO: Cine țî-a spus?

MANCIA: Părinții mei.

CATO: Există zei? Există un loc, undeva, unde să se țină, în sfîrșit, socoteala de dreptate? Părinții tăi ce spuneau?

MANCIA: Oricine știe că există zei.

CATO: Cine cîntă din caval în inima nopții?

MANCIA: Așa-i ordinul. Ca să-l facem pe Cezar să creadă că nu se pregătește nimic rău împotriva lui.

CATO: Nu uita să mă trezești cînd se va suna pentru a patra veghe, la ceasul la care de obicei se schimbă garda de noapte. La ora aceea, toată armata se va ridica și va porni la luptă. Pînă atunci îmbracă-te bine. Spre sfîrșitul nopții, chiar vara se face frig.

MANCIA: Și frigul dă buboae.

CATO: Fugi de-aci. Frigul nu dă buboae ci reumatisme.

MANCIA: Ca să te vindeci de reumatism trebuie să măninci usturoi. Dar atunci să-ți puți! să-ți puți mult. Așa că mai bine rămîi cu reumatismul. Te uieți la miinile mele? Tarl. Copite. De treizeci și cinci de ani tot mînuiesc lancea.

CATO: Da, la miinile tale mă uitam. Ei dar ce-i asta? Fîlindă am vorbit de frig? Sau noaptea s-a răcit dintr-odată? Dă la o parte perdeaua să vadă cei cu cerul...

CORUL (în timp ce Mancia se duce să dea la o parte perdeaua care servește de ușă): Nu e mult de cînd copiii înșării coborau pînîndu-și răsturnate torțele și iată că Aurora începe să fie nerăbdătoare și parcă și rumenește zarea care o ascunde.

CATO: Nepăsătoarea lumină va veni neapărat și nu mai e departe. Uite ce frumos e cerul înpre Farsale!

MANCIA: Ce frumos e cerul spre Farsale!

CATO: Trebuie să vorbesc oamenilor înalinate de a se îmbarca. Tu ce le-ai spune dacă ai fi în locul meu?

MANCIA: Eu le-aș spune ce am visat noaptea trecută. Fîlindă am visat ceva destul de neobișnuit! Un fel de vedenie, o femeie alburie din cap pînă în picioare. Am necunoscut-o după cununa de pe cap. O cunună de turnuri. I-am spus: «Te știu foarte bine: ești zelta Romei. Mi te arăți în vis în semn că nu o să mă văd Roma înlăudată?». Atunci vedenia a început să singere înfîl din burtă apoi dintr-un sin și din gură. Sta așa, nu spunea nimic și singera. Pe urmă s-a făcut nevăzută.

CATO: Am să povestesc soldaților visul tău. N-o să mai am nevoie să le mai spun nimic altceva. Or să înțeleagă.

MANCIA: Dar să nu le spui că eu am visat așa ceva.

CATO: De ce nu?

MANCIA: Mi-ar fi rușine.

CATO: Am să le spun atunci așa: «Soldați, Pompei e Republica. Este un om cuernic, clintit, curat la suflet și în purtări. De partea coalată se află Cezar, marele pontif necredincios și stricat pînă în măduva oaselor...». Și ce să le mai spun? Ajută-mă și tu...»

MANCIA: Spune-le: «O armată romană asediază pe marele Pompei, îl încercule cu un șant și cu o ulucă, îl hăitue de parc-ar fi o nenorocită de vulpe. Pe el, cetățeanul pe care-l știu, care e tot ce e, care intrupează cauza pe care o țin și care a făcut tot ce a făcut pentru patrie. Și în acest timp, la Roma pretorii împart dreptate, edili pregătesc jocurile de circ, negustorii își numără cistigul... Ah, nenorocitul de mine!».

CATO: Ai dreptate, nenorocitul de noi! MANCIA: Spune-le și asta: trebuie să fie și cineva alături de Pompei cînd îl orlăuți pușin le pasă.

CATO: Bine înțeles că trebuie. Deci tu ești gata să mori?

MANCIA: De treizeci și cinci de ani sînt în fiecare zi gata să mor. De ce le-aș mai fi și azi? Tocmai azi? De altfel, nici n-am să mor eu cu una cu două...

CATO: Așa spune și Pompei. Speranța e mare...

MANCIA: Îmi băteam joc de speranță cînd eram tînar și aveam ce să sper. Acum că am îmbătrînit și nu mai am ce să sper, m-am făcut prieten bun cu speranța.

CATO: Și ce ai mai spune oamenilor dacă ar trebui să le vorbești?

MANCIA: Păi, le-aș spune așa... Republica a fost batjocorită așa cum a fost batjocorită...

(În timp ce vorbește cortina se lasă)

CORUL: Primele linii cuprinse de somn sînt femei ce dorm. Dorm și turmele tihnite. Și tihniți dorm și războinicii, plini de onorurile lor de mine așa cum căpșea e plină de singele ei negru. Și e noapte, noapte asemenea celor mai strîvechi nopți.

RĂZBOIUL CIVIL: Și mîine, în zori, cînd stelele vor începe să se stingă ca oamenii și cînd, de obicei se schimbă gările...

UN GLAS: Cînd, de obicei se schimbă gările...

CORUL: Cînd, de obicei se schimbă gările...

ACTUL III PERDITA TEMPORA

A doua zi după amiază, către orele cînd. Dărmăturile unei întărituri din tabăra lui Cezar, luminate pe alocuri de soarele puternic de iulie care lasă restul în umbră. Ofiterii din scenă sînt plini de praf, cu fața murdară și vestimintele rupte. Toți cei ce vor intra în scenă în cursul acestui act, ofiteri și soldați, vor avea aceeași

înfățișare. Unii din ei, printre care Fanius și Scipio, vor purta bandaje pline de sînge. Mulți dintre soldați sînt foarte tineri. Pe cei ce destrămă ultimele rotocoale ale fumului de semnalizare folosit de unul din punctele întărită. Tot timpul se vor auzi, aproape fără întrerupere, jîpșete stridente de vulturi și crancănit de corbi.

SCENA 1

Letorius, Domitius, Fanius, Scipio, Lentulus, Brutus

SCIPIO: Se spune că încercînd să stăvilească fuga în dezordine, Cezar ar fi fost doborât și călcat în picioare de proprii săi soldați.

LETORIUS: De ce nu l-am doborât chiar noi! Dacă aș fi putut să-l strivesc sub călcîi fața, nasul. Moarte întregii sale spîțe!

DOMITIUS: Moarte!
(Întoarce în jos degetul cel mare).

LETORIUS: Atîta vreme cît urăști și fornici, ești viu. Cînd încetezi s-o mai faci, încetezi să mai exiști.

FANIUS: A fost frumos! Pompei comandînd el însuși contra-atacul, în mantie de purpură, mantia lui de război... La cînzeci și nouă de ani, ce om! Și soldații lui Cezar, aruncîndu-se de pe zidul întărit, înalt de zece picioare! Striviți de cei ce se aruncă după ei și care-și salvau viața trecînd peste trupurile prăbușite. Cei mai mulți din soldații lui Cezar au murit striviți sau înăbușiți în învîlmășeală, fără nici o rană, înnebuniți de spaimă.

LENTULUS: Încercuirea a luat sfârșit. Cezar a evacuat toate punctele întărite și și-a retras toate trupele. Patru luni de uriașe lucrări care nu i-au folosit la nimic. (Se așează) Sînt frînt de oboseală!

SCIPIO: Cezar e bun să bată pe barbari. Dar cînd e vorba de legiunile romane... Am fi putut face praf întreaga lui armată și războiul era încheiat. Nu înțeleg de ce Pompei ne-a oprit.

LETORIUS: Ai auzit cum răneau cei dintr-*a șasea* legiune? La noi, farma era mai mare ca la adversar. A însemnat și asta ceva!

DOMITIUS: Legiunea a șasea era cea care dorea mai mult o împăcare cu Cezar. Și iată că tocmai ea s-a bătut mai bine.

SCIPIO: O încoerență mai mult. Foarte bine!

LETORIUS (se întoarce spre soldați): Apă, mai e apă pe aici? Aduceți-ne de undeva niște apă, că murim de sete!

FANIUS: Se va spune oficial, că noi am pierdut două mii de oameni și ei cinci.

LENTULUS: Cinci mii?

FANIUS: Nu, cinci oameni. Așa sînt comunicatele militare.

SCIPIO: Centurionii primei cohorte a legiunii a noua — a lor — au fost toți uciși.

BRUTUS: Nu trebuie totuși să uităm că noi am luptat dol împotriva a unu.

LETORIUS: Dol împotriva a unu este proporția cea mai bună. N-ar trebui niciodată acceptată o bătălie în alte condiții.

BRUTUS: Și oamenii lui Cezar aveau soarele în ochi. Au fost răniți fiindcă se foloseau de scuturi mai mult ca să se apere de soare decît de loviturile noastre.

DOMITIUS: N-au avut soarele în ochi decît o parte a zilei.

LENTULUS: Și minunata lor idee să-și acopere coifurile cu căcușile acelea de răchită. Ideea asta va trebui s-o aplicăm și noi.

SCIPIO: Recruții noștri s-au cam măcelărit între ei, nemaiputînd recunoaște pe dușman. Dar și asta face parte din

războiul civil. Or cum, totul s-a sfîrșit cum nu se putea mai bine.

DOMITIUS: Întîia noastră biruință! Întîia noastră biruință! (Sînt aduse acvile romane) Și iată și acvilele Senatului; venerabilele noastre acvile, se înalță acum pe meterezele trădătorului învin.

RĂZBOIUL CIVIL: De ce nu pot fi o acvile, una adevărată, să pot cuprinde cu privirea din slăvi, întregul canaj!

SCIPIO: Într-o lună vom fi la Roma și atunci va suna ceasul răfușurilor. Eu am o întregă listă.

DOMITIUS: Și eu am o listă.

SCIPIO: Lista datorităilor?

DOMITIUS: Da, lista datorităilor! Și a celor ce le vor plăti în locul meu. Toate datoritățile noastre vor fi plătite de cei morți.

LETORIUS: O să simțim că trăim!

UN GLAS: O să acuzăm!

ALT GLAS: O să acuzăm!

RĂZBOIUL CIVIL: Vor fi tăiate capetele leșurilor și spînzurate unele lîngă altele ca niște fructe. Voi da leșurilor o înfățișare grotescă și voi face ca cei ce ne vor îndrăzni să le îngroape să fie huliți de toți.

GLASURI (la început foarte puternice, apoi tot mai slabe): Vom acuza! Vom acuza, vom acuza!

RĂZBOIUL CIVIL: Popor de acuzatori, îndeajuns de ipocriti ca să pretindă că vă e rușine cu mine.

SCIPIO: Nu aici aș vrea să lichidez pe cîțiva dintre ei; ci în curtea casei lor, sub ochii nevestei și a copiilor, la picioarele altarelor zeilor lor tutelari. Pe un oarecare Iulius Cezar, de pildă.

BRUTUS: Cezar nu-i un om care să fie ucis în casa lui sau într-un loc public. Îl ucizi în timpul unei bătălii — dacă ești în stare.

SCIPIO: Ah, Brutus, Brutus! Cezar a rămas slăbiciunea ta.

BRUTUS: Dacă Cezar ar fi ucis, s-ar da apă la moară partidului său. S-ar face din Cezar un zeu.

SCIPIO: Da, dar ar fi totuși ucis... Și ar fi suferit murind. Cel puțin rădăduiesc. Măcar cu atîta să ne fie ales.

FABIUS (pe un fond sonor de «vom acuza»): Am să vă dau nume pe care nici nu le-ați bănu. Mi s-au făcut destăinuri. Eu sînt omul destăinurilor... O să le aflați pe toate. Listele vor fi atîrnate la vedere, pe străzi. Fiul își va denunța tatăl. Mama va refuza să-și ascundă fiul. Denunțurile copiilor de nouă ani vor fi luate și ele în seamă.

CORUL: Denunțurile cinților și pisicilor vor fi de asemenea ținute în seamă.

FANIUS: Vom mai ucid și la întîmplare...

GLASURI: Da, vom ucid la întîmplare, la întîmplare!

DOMITIUS: Iată ce propun eu. Proscripția trebuie făcută cu respectarea formelor legale. Legalitatea mai presus de orice.

Vom fi la Roma pe la calendele lui septembrie. Proscripțiile vor începe imediat. Și vom înceta eu omorurile la calendele lui octombrie.

SCIPIO: La calendele lui octombrie e prea mult. Să zicem, la idele lui septembrie.

MAI MULTE GLASURI: Da, la idele lui septembrie. Cîmpirescule zile vor fi deaună. Doar nu sîntem besii.

DOMITIUS: Senatului care s-au luptat alături de noi le se vor da trei bulotine ca să judece pe cei ce au rămas la Roma...

LENTULUS: ...sau în zona ocupată de noi cînd eram încă în Italia și care nu ne-au dat concursul. Cine nu e cu noi e împotriva noastră.

DOMITIUS: Un buletin ca să votezi condamnarea la moarte, un buletin pentru confiscarea averii și un al treilea pentru achitare.

RĂZBOIUL CIVIL: Glumiți? Al treilea buletin n-are rost. Toți cei care au rămas în Italia sînt vinoați. Două bulotine numai!

SCIPIO (intercîndu-se spre soldați): Ei, ce-i cu apa, vine sau nu vine? (Intercîndu-se spre ceilalți): Dragii mei, de azi în două luni, Hirtius va fi surghiunit — ei da, măcar surghiunit — și eu instalat în superba sa casă din marginea Forului. Și bine înțeles, în fruntea

tuturor bucatelor care de pe acum se vestesc îmbelșugate.

FANIUS: În vremuri normale, dacă ai avere scapi de pușcărie; în vreme de război civil, averea te face să înfunzi pușcăria.

LETORIUS: În orice împrejurare banii înainte de orice.

GLASURI (în depărtațe): Banii! Banii!

LENTULUS: Eu mi-am pus ochii pe grădinile lui Cezar. Nevastă-mea se înnebunește după copaci!

RĂZBOIUL CIVIL: Legiunile vor poposi în templele părăsite. Nu va mai exista drept de azil.

DOMITIUS: Da, dar luați seama că vine amnistia.

RĂZBOIUL CIVIL: La ce mai folosește războiul civil dacă, în cele din urmă, vine întotdeauna amnistia. Încă o dovadă că trebuie să ucizi la repezeală.

GLASURI: Nu vom grația pe nimeni! Nu vom grația pe nimeni!

RĂZBOIUL CIVIL: Victimele! Să recunoaștem adevărul: victimele n-au decît un singur gînd. Cînd le va veni bine, să se transforme la rîndul lor în călăi.

DOMITIUS: Locul de mare pontif va fi liber prin moartea sigură a lui Cezar. Mă înscriu cel dintîi pe listă.

SCIPIO (rîzînd): Vezi, Domitius, ce frumoasă-i viața? Și ce bună idee ai avut să te joci numai de-a sinuciderea!

UN GLAS (îndepărtat): Slujbele, slujbele!

ALT GLAS: Pămînturile! Pămînturile!

ALTE GLASURI: Banii! Banii!

LENTULUS (se ridică în picioare): Cît privește pontificatul, aș fi crezut că virsta mea, marile servicii aduse...

SCIPIO (tăios): Religia nu are nimic de a face cu virsta. E vorba în primul rînd, de situația socială. Gradul meu de rudenie cu Pompei...

RĂZBOIUL CIVIL: Au și început să se certe între ei!

DOMITIUS: Dacă-i vorba de situația socială, apoi trecerea pe care o am la Roma...

SCIPIO (rîzînd mai departe): ... Trecearea pe care o dătozezi unui medic foarte priceput ...

LETORIUS: Nu ne bate la cap fiindcă ai încercat să te omori. Ar fi mult prea simplu ! Să mi se cîvină totuși numai fiindcă nu am murit.

LENTULUS: Dragii mei prieteni, țineți seama de vîrsta mea și dați-vă la o parte în fața unui bătrîn. De altfel, nu vă voi stînjini multă vreme. Sănătatea îmi este foarte zdărnăcită. (Tușeste) Sufletul mă părăsește cînd sînt într-un asemenea hal de oboșală.

SCIPIO: Dar sufletul și se reîntoarce în trup cînd e vorba să cînt mai dălmăși cu atît sînt mai lăcomi.

BRUTUS: Și cei mai vajnici în luptă sînt cei mai josnici la împărțea.

GLASURI (în depărtare): Slujbele! Slujbele!

GLASURI: Pămînturile ! Pămînturile !

FANIUS: Văd venind pe Cato.

DOMITIUS: Și Cicero? Cine a văzut pe Cicero?

LENTULUS: Nimeni n-a văzut pe Cicero. LETORIUS: Trebuie să fie pe cale să scoată copii după scrisorile pe care le trimite la Roma. Fără copii, scrisori închipute, sau scrise dar netrimite. Toate scama-toriile și înscenarea pentru posteritate.

LENTULUS: Cred mai curînd că-și pre-gătește apărarea.

LETORIUS: Apărarea? Pentru ce?

LENTULUS: Pentru că e bine să-ți pre-gătești totdeauna apărarea. (Lui Brutus): Trimite pe cineva să-l caute. E totuși pompeian onorific.

(Brutus iese).

RĂZBOIUL CIVIL: Recunoașteți că adu-nătura asta de ucigași și de delatori te face să-ți lase gura apă.

SCENA 2

Aceiași, fără Brutus. Apoi Cato și Sextus Pompei

În timp ce Cato înaintează, ofițerii, într-un gest de spontan respect, aștern mantalele sub pașii lui.

LETORIUS: Cato ! Eroul zilei ! Cîvin-tarea ta a fost admirabilă !

CATO: Cu uniforme, armele și însem-nele la fel, nu mai poți deosebi leșurile oamenilor noștri de acelea ale oame-nilor lui Cezar. Pe întreg cîmpul de bă-tălie un singur singe: singele roman. Și de o parte ca și de cealaltă, numai învingîi ! RĂZBOIUL CIVIL: Bine zis ! Voi distruge unul din partide prin izbînda celulată.

Apoi voi distruge și această izbîndă. DOMITIUS: Te-am văzut cu ochii plini de lacrimi în fața leșurilor. Asprul Cato cu lacrimi în ochi !

SCIPIO: Totuși cu propriile tale vorbe înfăcîțate i-ai trimis la moarte.

CATO: Trebuie să-i trimit la moarte așa cum se cuvine să-ți plîng !

RĂZBOIUL CIVIL: O, Cato ! Lasă decla-matorilor vîlcăreliile despre războiul

civil. La începuturi, Romulus și-a ucis fratele. Amîndoi supuseră laptele lu-poaice. Noi am supt singele fratelui ucis. Singele celui dintîi omor ne va încălzi întotdeauna sufletul. Mulți mă blestemă prin scris sau prin viu grai, dar mulți îmi aduc în taină prinosul lor de slavă. O slavă care nu este merită să mă domolească.

SEXTUS POMPEI (intrînd): Vine și tatăl meu. O să-ți alîm ordinele. Cezar se retrage pe Via Egnatia, spre Apolonia... E cu capul gol, însoțit de o mică trupă de acoperire. Sînt tot atît de prăfuiți încît nu-i deosebești în pulberea drîm-mului decît cînd soarele face să le stră-lucească armele. L-am recunoscut totuși pe Cezar cînd a trecut riul Palamus, fiindcă pe apă nu mai e praf. Se apără cu mina de muște...

SCENA 3

Aceiași, Pompei

Se aud strigăte de « Trăiască Pompei Imperator ! », « Imperator ! », « Imperator ! » Pompei intră în mantia de purpură, precedat de lictori.

POMPEI: Soldații mă ridică la rangul de Imperator. Cezar, uzurpatorul, m-a ri-dicat la cel de trădător. Ce pot aștepta mai mult de la poporul roman? (Ofi-țerii caută să-i sîrute mina, pieptul, umărul; Pompei se apără cu energie). Scumpul, scumpul meu Cato ! Pre-tu-tindeți nu mi se vorbește decît de tine. Nestrămînată ta încredere în biruința, marea sacrificiul morților noștri, rodul acestui sacrificiu... Al spusul dărilor noastre tocmai ceea ce trebuia spus. Îți mulțumesc ! (Cato pleacă fruntea, stînjinit; Pompei se adresează lictorilor): În cinstea lui Marcus Porcius Cato, lictori, plecați-vă ușor !

DOMITIUS: Mai tirziu, cînd urmașii vor întreba de partea cui era dreptatea, posteritatea va judeca după faptul că Pompei a avut de partea sa pe Cato.

POMPEI: Cauza noastră nu are nevoie de chezași. Și apoi, chezașii ei sînt oamenii lui Cezar pe care i-am văzut astăzi cum s-au purtat în toată lupta. Nesînchindu-se — pe cît le era cu putință, desigur — de simplitățile solda-țării plebei, se îndirbeau numai împotriva senatorilor, consilierilor, nobililor. Șiau unde trebuia să țîntești, pe cine trebuia să doborîi cînd vrei să nimicești patria. Cît despre lauda lui Cato, dacă cineva trebuia să i-o aducă, acela sînt eu.

(Lui Cato): La Roma s-a întîmplat ca mulțimea să te laudă și să te respecte chiar cînd nu te iubea. În ziua în care nu se va mai afla nimeni în imperiu să te respecte sau să fie mișcat de felul tău de a fi, în ziua aceea nu va mai exista imperiu roman.

(Murmur de asentiment. Soldații aduc apă în colfuri și-o oferă întîi lui Pompei, care cu un gest, nelipsit de noblețe, nu primește. ceilalți beau cu sete.)

LETORIUS: Și acum ce facem? Cezar fuge și noi ne mulțumim să-l ocupăm pozițiile? Poate fi ajuns din urmă și zdrobit. Dar nu trebuie să pierdem timpul. Să-l bată fără să-l extermini, nu înseamnă nimic. Cînd ești învingător trebuie să îndrăznești totul. Crede în vechea mea experiență.

POMPEI (acru): Și eu am o veche experiență. Străpungere încercării a izbuzit dincolo de așteptările noastre. O mare bătălie se va da cînd dar nu vreau ca ea să fie dată fără să fie bine pregătită. Evenimentele foarte fericite se cade să fie împlinite cu multă circumspecție.

DOMITIUS: Pompei ! În numele a tot ce e mai sînt, în numele a tot ce ai făcut, ucide-l pe Cezar ! Nu va fi izbîndă adevărată atîta vreme cît el nu va fi fost ucis. După ce îl vei fi ucis, vom vedea.

LENTULUS: Sîntem nerăbdători să ne întorcăm la Roma și să ne mai tragem un pic sufletul. Ne-am săturat de re-striște.

POMPEI: Aveți încredere în mine: vă veți trage sufletul. Și încă cum !

LENTULUS (se așază cobleșit, cu capul în mîini, oprobrie plîngînd): La ce ne folosește izbîndele, banii, vilele, sclavii, dacă trebuie să stăm cu limba scosă de sete, aici în pustietățile astea arse de soare și bîntuite de țîntari ! Pentru tineri, treacă-meargă. Dar pentru unu ca mine care nu mai are mult de trăit !

SCIPIO (lui Pompei): Ajunge-l din urmă și lovește-l ! Într-o zi o să se întoarcă întocmai ca o fiară hăituită și rănită de moarte și va accepta o luptă deznă-dăduită — doi contra unu.

LETORIUS: Nu voi avea liniște decît în ziua cînd mi se va fi adus într-o suflă, capul omului alb ca laptele la față și

cînd îi voi fi scuipat în gură. Dă-mi mină liberă, Pompei: am la dispoziție toată cavaleria.

POMPEI: Stăpînește-te, Letorius. Dacă mi s-ar aduce capul lui Cezar, ce aş putea face altceva decît să-mi întorc pe al meu cu groază şi să trimit pe ucigaşii infernului? A fost tovarăşul meu de guvern... Am împărţit atîtea lucruri, la bine ca şi la rău. Îi doresc moartea, dar i-o doresc cu demnitate.

LENTULUS (*încet lui Letorius*): De ce face atîta caz de demnitate cînd o are din fire?

POMPEI: Cine murmură? Şi ce anume murmură. Repet că admir pe Cezar în ceea ce merită să fie admirat. Şi această admiraţie nu-mi cere nici să mă strădîu, nici să-mi calsc pe inimă.

CATO (*în şoaptă*): Respectul! Mereu respectul!

SCIOPI: Mai puţină vorbă şi mai multă hotărîre. Luzeala ta în războiul din Spania, apoi în faţa lui Mitridate...

POMPEI (*exasperat*): Împrejurările erau altele!

DOMITIUS: Atunci rămînem aici?

POMPEI: Biruinţa a fost prea uşoară. Mi-e teamă să nu fi fost o cursă.

DOMITIUS: N-a fost chiar atît de uşoară pentru răniţi şi pentru morţi.

POMPEI: Şi apoi soldaţii lui Cezar sînt veterani. Cînd se bat cot la cot sînt aproape de neînvins. Dar cînd vor trebui să fugă mereu în faţa noastră care avem o armată alcătuită numai din oameni tineri, cînd vor trebui în fiecare zi să-şi mute tabăra şi să sapa şanţuri noi de apărare, se vor sile de puteri. Aşa că nu noi ci ei au nevoie de o mare bătălie fără amîinare. Să flu lăsat să cuget pe-ndelete. A cugeta nu înseamnă a tărăgăna.

SCIOPI: Şi Cezar cugetă. Dar cugetă repede.

POMPEI: Şi eu cuget repede. Dovadă este că am şi cugetat. Rămînem aici pe poziţii: iată hotărîrea şi porunca mea! Cine dintre voi mi-a dat vreo dată vreun sfat folositor? Eu singur îmi dau sfaturi. Eu ştiu care imprudenţe pot fi făcute şi care nu. Nu am comandat întodeauna eu? Nu sînt ceea ce sînt? Unităţile să rămîna pe poziţiile lor. Nu se vor pune în mişcare decît la ordinul meu.

SCIOPI (*încet lui Lentulus*): Energia fricii este înspăimîntătoare.

POMPEI: Să lăşăm pe Cezar să-şi stabilească tabăra unde o pofti. Liniştea noastră îl va descumpăni, dovedindu-i că nu ne sîchîsim de el. Mîine, în zori, odihnii şi cu toată stăpînirea de cuget, vom porni şi noi. Fiecare îşi va păstra atribuţiile de astăzi. Afară de Cato şi de Cicero care se vor reîntoarce şi vor rămîne la Dyrrachium. Cato va fi înlocuit de Marcellinus, Cicero neavînd nici o atribuţie, nu va fi înlocuit de nimeni. Tu, scumpe Cato, vei fi însărcinat de acum înainte cu inten-denţa.

CATO: Eu lupt în avangarda partidului trecutului. Nu lupt cu inten-denţa.

POMPEI: Vei lupta şi cu visteria. La Roma în calitate de chestor, mai apoi în Cipru, te-ai dovedit un minunat socotoritor. Darurile tale sînt nesfîrşite de felurite. A administra o armată este o sarcină la fel de folositoare ca aceea de pe cîmpul de luptă.

CATO: Cînd am fost numit la Cipru, în fapt, eram trimis în surghiun. Numirea mea la Dyrrachium este tot un surghiun.

POMPEI: Cine caută surghiunul îl găseşte. (*Cu un gest, îi poartă pe toţi să se retragă*).

SCENA 4

Pompei, Sextus Pompei, apoi un ofiţer.

Se aud afară din scenă soldaţi întonînd un cîntec de izbîndă şi scandîndu-şi mersul cu lovituri de sulije în scuturi.

POMPEI (*celor ce abia au ieşit*): Îndepărtaţi-vă larve funeste care vreţi să mă duceţi acolo unde nu trebuie. (*Lui Sextus*): Cezar fuge. Ceea ce era de necrezut este o realitate.

SEXTUS: Pentru prima dată — după cîtă vreme? — laurii îţi vor împodobi fasciile! POMPEI: Laurii? Interzică aşa ceva! Iată viaţa am avut nevoie de succes; de opspresce luni soarta mea atîrna de un mic succes militar, oricît de mic. Şi iată că acum ceva îmi strînge inima. Cobor într-o noapte adîncă. Totul mi se pare grozăvie şi noapte.

SEXTUS: Tocmai acum cînd ai ieşit din infern în care te îngropaseşi?

POMPEI: Altădată lucrurile erau uşoare. Îmi plăcea destinul meu, zburam din triumf în triumf ca şi cum aş fi fost purtat de aripile unui demon. Totul mergea bine cînd luptam pentru război şi totul mergea rău astăzi cînd lupt pentru pace. Cîţi oameni poţi fi în cursul unei singure vieţi! Ah, dacă al putea pironi roata Fortunei aşa cum pironeste o bufnită pe zid.

SEXTUS: Pironeste-o! Ce mai aştepţi? Atita doar că acum nu mai crezi în biruinţele tale. Pentru prima dată — o dată, o singură dată — te-ai măsurat în război cu Cezar. Şi în faţa ta a fugit ca un netrebnic.

POMPEI: Țin în minile mele o biruinţă moartă. Nu-mi rămîne decît s-o azvîrl.

SEXTUS: Ți-e frică de biruinţă şi nu Ți-era de înfrîngeri. Lui Cezar i-a fost oare şi lui frică în timp ce trecea în triumf prin Roma pustie?

POMPEI: Nu-mi vorbe de Cezar. O nimica toată care-l face plăcere, îmi strîpune inima. De ce oare a trebuit ca Cezar să se nască în aceeaşi vreme cu mine? De ce nu treizeci de ani mai tîrziu? Sau treizeci de ani mai devreme? Sau, de ce nu am murit eu acum doi ani,

la Neapole, cînd m-au doborît prima dată, frigurile? (*Întorcînd capul spre zăgînditul scandat de afară*). Să înceteze odată cu zgomotul ăsta de tinichele! Cezar e mai puternic ca mine. Cîmplul lui geniu mă depăşeşte şi mă domină. Şi e mai mic cu cinci ani ca mine! Uneori noaptea, mi se pare că aud glasuri strîgîndu-mi: «Îngelătorile! Eşti un fals om mare, un fals om mare!». În alte clipe, mă întreb: «Triumfurile mele nu au fost cumva doar un vis? Au existat adeva? Aclamaţiile mulţimilor nu se datorau oare numai unei iluzii magice ale mele, a cărei jucărie eram?». Ah, nu am nevoie de haruspici, de măruntaiele vişilor sacrificate pe altar, ca să-mi aflu viitorul. El se află în mine şi îl citesc ca într-o carte deschisă.

GLASUL UNUI CENTURION (*afară*): A patra centurie, stringîri rîndurile... POMPEI: Voi fi lipsit de nemurire din propria-mi vină. Totuşi am făcut tot ce am putut.

SEXTUS: Faima ta nu va pieri. Pină şi duşmanii tăi o ştiu. Chiar şi...

POMPEI (*îl interupeşte*): Este o vreme în care laudele te întresc fiindcă le crezi, dar vine o altă vreme în care-ţi fac rău fiindcă nu le mai poţi crede. Mă nelinişteşte şi altceva: nu mai am viaţa de la mama ta. O mai fi oare în veşti? O voi mai vedea-o vreo dată? Cînd ne-am despărţit, părea să-şi dea seama... Cu cîtă greutate s-a desprins din braţele mele! Şi nepoteli mei! Căpsoarele lor rotunde şi calde... le voi mai revedea şi pe ele? Revedea-voi oraşul meu?... Oraşul! Şi dulcea Italie? Dacă mîine sînt băcut, ce va face Cezar cu mama ta? Fiindcă e sigur că o va prinde. Şi dacă sînt rînit şi o rană gravă mă asvîrle în bezna, ce face din mine un trup fără apărare? Dacă nu o să mai flu

În stare nici să cuget, să concep ceva măret sau măcar să păstrez ceea ce am creat? (Mai încet) Dacă va trebui să părăsesc pământul asta pe care totuși mă simteam atât de bine?

SEXTUS: Să uiți în așa măsură cine ești și ceea ce poți? Să ai astfel de gânduri în clipa asta când ai putea hotărî soarta lumii!

POMPEI: Pot să schimb soarta lumii dar nu-mi pot schimba gândurile!

SEXTUS: Dacă mama ar fi aici, te-ar îmbrăța așa cum făcea și la Roma. GLASUL CENTURIONULUI (afară): Ei, a patra... ce faceți acolo? V-am spus să strângeți rîndurile!

POMPEI: Zei care m-ați trădat dar pe care vă mai împor încă, dați-mi tăria să mă țin drept pînă la capăt deși știu bine ce va fi la capăt.

SEXTUS: Ce va fi la capăt?

POMPEI: Ceea ce văd.

SEXTUS: Ce vezi?

POMPEI: O mare armată plîngînd, cu lăncile aplecate.

SEXTUS: Armata lui Cezar?

POMPEI: Oricare ar fi rezultatul victoriei războiului, ea va atrage asupra poporului roman nesfîrșite nenorociri.

SEXTUS: De unde știți?

POMPEI: Știu.

SEXTUS: Și de asta refuzi să dai această bătălie? Nu te lăsa duș de om de apă culbure de temerile tale. Sintem cu toții în jurul tău. Eu, fratele meu...

POMPEI: Sărmanii mei copii!

SEXTUS: Ai în jurul tău numai prieteni. A trecut acum de partea ta și Letorius...

POMPEI: Cel ce s-au adunat aici, în tabăra mea, nu au făcut-o de dragul meu ci de frica lui Cezar. Letorius cel dinții.

SEXTUS: Letorius mi-a spus despre Cezar: «Dacă face să tremure pe ațîța oameni, înseamnă că el însuși tremură».

POMPEI: Fiecare încercă să-și dea curaj cu o poate. Letorius l-a îndus pe Cezar cu îngimările lui de păun. Din-ău și seama de disgrația care-l pîndește, a dat fuga aici.

SEXTUS: Dar Calvinus, dar Cicero, dar Cato?

POMPEI: Calvinus? Îi citeș în glas că e pe cale să mă părăsească. S-a ținut bine unsprezece ani. Se vede că i se pare că mi-a fost îndeajuns credințelor. Prietenii mei sînt ca sclavii care-și părăsesc stăpînului lovit de urgie. Cicero va rămîne dacă voi câștiga bătălia hotărîtoare. Dacă nu, va trece la Cezar. Nici măcar nu-mi dă osteneala să-și ascundă mai bine gîndul. Cîț despre Cato! E cel mai primejdios dintre toți. Cato nu e dușmanul lui Cezar. Ci al aceluia dintre noi care va ieși învingător. Avem nevoie de el, e bine să-l ai alături, dar...

SEXTUS: Nu Cato-i cel mai primejdios, ci Brutus.

POMPEI: Nu mă miră.

SEXTUS: Nu mi-ai adresat nici un cuvînt din ziua în care tatăl său a fost ucis din porunca ta. Și cînd a trecut totuși de partea ta, ai fost atât de fericit încît te-ai ridicat și l-ai îmbrățișat în fața tuturor ca și cum ar fi fost omul cel mai de seamă din toată armata.

POMPEI: Mă voi fi îngelat o dată mai mult!

SEXTUS: Acum nu-ți mai poate rămîne nici o îndoială. În toată fierberii, o întimplare m-a dus în cortul lui. Și privirea mi-a căzut pe o foaie de pergament, răsfăcută pe masă. M-am apropiat. În plină luptă. Într-ădă omul acesta îmi inspira neîncredere. Însemnase pe foaia aceea o convorbire avută cu tine și la care fusesem și eu de față. Ei bine, toate spusele tale erau schimbate, răsfăcute, amestecate cu fraze de-a dreptul născocite de el. Totul cu gîndul de a te face ridicol și odios. Deasupra, pe colțul folii era notat: «după moarte». Adică: «de publicat după moartea lui Pompei». Te adulmecă și te urmărește ca o hienă ca să-ți sfîșie mort ființă nu îndrăznește să te mănince viu. Nu crezi?

POMPEI: Eu te cred întocdeauna.

SEXTUS: Iată foaia.

POMPEI (ia foaia și o rupe fără s-o citească): Ți-am spus că mă încred întocdeauna în tine.

SEXTUS: Pe de altă parte. Brutus s-a bătut toată ziua ca un leu. Cîine să-l înțeleagă!

POMPEI: Sînt trei feluri de prieteni. Cei ce ne iubesc. Cei ce ne urăsc. Și cei ce ne iubesc și ne urăsc în același timp. Brutus face parte din această ultimă categorie. Cîndva l-am ucis tatăl cîrui îl făgăduisem să-l scap cu viață. Cînd a izbucnit războiul civil, toți au crezut că Brutus o să fie împotriva mea. Dar iată că a trecut de partea mea, insultînd astfel memoria tatălui său. Acum se bate pentru mine dar visează la clipa în care voi fi învins și în care se va putea duce la Cezar. Ai văzut, în propria mea tabără, cînd mă întîlnește nu mă salută. Se spune despre el că nu ar fi încă hotărît de partea cui este. Eu spun că are trădarea în sînge. Te naști trădător așa cum te naști gelos. Și asta nu ȳartă. SEXTUS: Gîndești tot ce gîndești despre el și vorbești deschis în fața lui?

POMPEI: Dacă ar fi să-ți deschizi înima numai fața de el în care te poți încrede! Știu că nu-l om pe care să te bizi dar mă port cu el ca și cum ar fi. E un fel de joacă a mea. Adăugî însă că eu știu despre el mai multe lucruri încă decît tine. Am aflat de la niște dezonțori că Cezar a poruncit oamenilor lui să-l cruțe pe Brutus dacă-l vor recunoaște în timpul bătăliei.

SEXTUS: Trădarea este astfel pecetluită dar ordinul nu va folosi la mare lucru, la măsuri ca Brutus să fie ucis, ca din întîmplare, în învîlmășagul viitoare bătălii.

POMPEI: E mai demn de mine să-l las să trăiască.

SEXTUS: Iarăși aceeași poveste! Dublul său joc sare tuturor în ochi, este bine cunoscut de toți, tu singur ai spus-o. Și totuși Brutus rămîne mai departe virtuosul independent. Urăsc pe oamenii cărora li se iartă totul în timp ce altora nu li se iartă nimic.

POMPEI: Nu fii gelos pe Brutus!

SEXTUS: Gelos! Brutus este spionul lui Cezar și iată că lui i se ține partea. Brutus țîi așteaptă moartea și lui îi dai dreptate. Eu mi-aș da viața pentru tine și iată sînt gelos și nu mie îmi dai dreptate. Pune să îl ucidă în învîlmășagul primei lupte. Iau eu asupra mea această sarcină. Pune-mă la încercare.

POMPEI: Nu pui la încercare ceea ce iubești.

SEXTUS: Ba da, cînd o faci fără nici o primejdie.

POMPEI: Micuțul meu om mare, neconștient credințelor! Dintre miile și miile de oameni din partidul meu, numai tu ești acela care dorește ca eu să trăiesc dar nu poți face nimic.

SEXTUS: Pot orice. Dar tu nu mă lași să fac nimic.

POMPEI: Tu exigi. Și asta e destul. Și rămîi mereu același și niciodată nu s-a strecurat nimic strîmb între tine și mine. De aceea îți spun: nu uicide pe Brutus și nu te duc la moarte.

SEXTUS: Mă voi duce la moarte dacă va fi nevoie.

POMPEI: Nu te duc la moarte.

SEXTUS: Mă voi duce la moarte dacă voi socoti că este bine să o fac. Ia seama. Vine Cato.

CORUL: O nori, demni de a fi pizmuiți fiindcă plutiți în voe, niciodată stingherii, în albastrul pustiu al cerului!

SCENA 5

Pompei, Cato, Sextus

CATO: M-am întors fiindcă, mai presus de orice, vreau să văd limpede în bezna în care-ți cufundată patria. Bunicul meu,

Cato Cenzorul, a fost pus sub acuzare de vreo cincizeci de ori. Ultima dată, avea optzeci și șase de ani. Eu de ce

sînt acuzat? (Tăcere). De ce sînt trimis la Dyrrachium?

POMPEI: Ți-am spus-o: ești un administrator fără pereche.

CATO: Cuvîntarea mea de azi dimineață îți va fi arătat ceea ce pot. Se impune deci să fii îndepărtat.

POMPEI: Dacă o lei astfel, îți voi răspunde pe același ton. Dacă voi leși învingător, te vei pune de-a curmezișul în calea mea, nu-i așa?

CATO: Am luat întotdeauna armele ca să lupt împotriva oricărui abuz de autoritate. Nu îmi plac generalii prea învingători.

CORUL: Generalii învinși sînt la fel de greu de îndurată.

POMPEI: Mi-ai răpi biruința, Cato! Și ai face de prisos toate strădanile, toate frîmțările mele. Cine știe? Printre cei ce te înconjoară sînt poate unii care... Ești în viață Cato; trebuie deci să mă apăr de tine. Nu știu ce și

pe cine prețuiește Cato dar pe mine, nu. Brutus prețuiește pe Cezar. Letorius a comis o trădare și, cu siguranță a prins gustul trădării. Fanius se află aici numai ca să-și redobîndească banii. Mi-a spus-o limpede Letorius, leși. Cicerone este leal după împrejurări. Lui Domitius îi place numai să fie învinși și să se sinucidă. Astfel stînd lucrurile, Cato să plece la Roma, Cicerone să se întoarcă la Roma și Domitius să se ducă la moarte.

CATO: Și Brutus?

POMPEI: Brutus?...

CATO: Să se ducă, desigur, la Cezar! POMPEI: Brutus se va duce unde-i va place.

CATO: Urgisirile sînt lucrul cel mai de seamă din viața publică. Ele îți îngăduie să regăsești singurul tovarăș pe care poți să te bizi: pe tine însuși. (Pompei face semn lui Cato că se poate retrage).

SCENA 6

Pompei, Sextus Pompei

POMPEI: Și în tot acest război, omul de peste drum rămîne mai departe ceea ce este! (Se întoarce spre Sextus). Nu Ți-am vorbit de scrisoarea de la Roma pe care am primit-o ieri?

SEXTUS: Nu.

POMPEI: Cînd a pornit pe mare împotriva mea, Cezar a spus că mă va hăitui pînă ce mă va ucide. Tilharul! Și are cinci ani mai puțin ca mine... Mă încercue cu tircoalele lui ca vulturii leșul. Puteri întinutate mă cîmporesc și nu mă pot zmulge din strînsarea lor. Tot ce aș încerca în clipele astea, s-ar întoarce împotriva mea; de prea multe înfrîngerii, judecata mi s-a înțesat. Și trebuie și cu prietenii să chibzuiesc, să mă prefac, să umblu pieziș, să înșel chiar ca să conving, și ca să mă apăr.

Trebuie să vislești mai departe chiar cînd nu mai e nevoie să trăiești. Nu, nu soarta este de vină ci eu singur. N-am știut să mă leg de nimeni și de nimic. Rătăcesc ca o umbră printre oameni nepăsători și necredincioși. Bîjbîi ca un orb în acest straniu joc de umbre mișcătoare în care nu știu pe cine prind și cine mă lovește. Dar eu, de ce sînt eu?

SEXTUS: Oricine știe că și de partea cealaltă, lucrurile se petrec la fel. Cezar nu se poate bizui decât pe trupele de gali cu care a strîns, într-un chip de necrezut, țara în chingi ca s-o stoarcă de bani cu care să-și poată cîmpăra un partid la Roma. Dar galii sînt niște prostănaci. Letorius pretinde că dintre toate popoarele cu care a avut de a face, nici unul nu i s-a părut mai naiv. Romanii sînt adevărate primejdii pentru Cezar. Atacă-l, bate-l și vei vedea cum se vor purta după aceea Romanii lui

Cezar. Te sflești de lume. Dimpotrivă, este momentul să lasă-i pe mina mea.

POMPEI: Imperios, mereu imperios, tu care ești cel mai tînar dintre toți! Mi-e teamă să mă îndepărt de corăbiile mele și de mare. (Arătîndu-și gîtul). Uite ce asudat sînt. Sudoarea curge sirioape pe sub platoșe. Ce pot! face cînd ești scaldat într-o asemenea sudoare? (Scena este dintr-odată cotropită de umbră). Cei-asta? Soarele își acoperă fața! Nu: vulturii ascund soarele. Mă coborîm în noaptea. Acum noaptea mă învîlule din toate părțile. (Pleacă fața, și-o acoperă cu mîinile și se apropie mai mult de Sextus) Sînt bolnav. Nimeni nu știe tot ce a trebuit să înving în mine ca să fac ceea ce am făcut astăzi. Nu mi-au ieșit iarăși pungi sub ochi? Sînt sigur că mi-au ieșit. Și iată că tocmai ție îți spun toate astea. Dar numai ție le pot spune. Aștept clipele în care pot să-ți vorbesc așa cum aștepti să bei apa răcoritoare de la un izvor. Numai ție îți pot spune lucrurile astea și tocmai ție n-ar trebui să le și spun. Și mai este și tot ceea ce totuși nu-ți spun...

SEXTUS: Spune-o cît fac umbră vulturii.

POMPEI (încet și cu spaimă): Am pus să fie întrebări haruspicii, la Roma. Am primit răspunsul lor...

SEXTUS: Lasă-i pe haruspicii!

SCENA 7

Aceiași, Brutus apoi doi centurioni

BRUTUS: Pompei, Acilius a fost prins. Se ascundese în mlaștină.

PRIMUL CENTURION: ... stătea în mlaștină pînă la gît. Dar nu s-a gîndit să-și minjască și fața cu noroi. Trăgea, se vede, nădejde să scape nedescoperit pînă ce se înnoptează și după înnoptare s-o steargă la Cezar.

POMPEI: Așadar, s-a lăsat prins! Laș pînă la capăt. Să fie adus aici (lui Brutus). Pe tine te-am văzut în toată învîlmașii. Chipul tău apărea și dispărea

POMPEI: Odată mai mult vremurile se vor schimba. Lumea e pe cale să-și schimbe fața. Lumea își schimbă fața întocmai ca marea la Roma va fi zdrobită de Răsărit. Apusul va cădea în sclavie. Sibila ebrei o spune și ea. Preții etruști au văzut același lucru. Tot ce cunoaștem și iubim noi astăzi și care constituie înșăși rațiunea noastră de a fi, va dispărea.

SEXTUS: Viitorul atîrnă de voiața nu de prezericii. Și voiața este romană, fie că este a lui Cezar, fie că este a ta.

POMPEI: Îți amintești de șerpii din Epir care ștergeau în urma noastră urma pașilor noștri? Alți șerpi vor veni, și totul va fi șters.

(Se aud afară larmă și strigăte: «Acilius, Acilius a fost făcut prizonier!») Pompei scoate și el un strigăt de ușurare și într-o pornire aproape demență, de bucurie își îmbrățișează fiul în timp ce larma crește, tot mai mult).

POMPEI: Acilius! Scîrnăvia de Acilius! (Scena se luminează). Strigătele de ură au gonit vulturii. Ură a lungat noaptea și a reînviat soarele! O Zei! Totul s-a schimbat fața. Acum ziua este cîștigată. Să fie adus aici Acilius, Acilius care m-a trădat pe mine, care a trădat pe ai săi, care a trădat Republica.

potrivit călăuzirilor divinei bătălii. Ce sprîjn îți poate da vederea unui chip prieten!

BRUTUS: Am făcut ceea ce era cel mai greu pentru mine.

PRIMUL CENTURION: Iată-l.

AL DOILEA CENTURION: Sînt aduse și cele treizeci și două de înșelgine luate lui Cezar.

CORUL: Cîinii taberei nu au lătrat la Acilius cînd a fost luat prizonier.

Aceiași, apoi toate persoanele care au apărut în cursul acestui act, cei treizeci și doi de purtători ai insignelor și, în cele din urmă, Acilius.

Acilius este vîrît pînă la gîrî într-un soi de teacă de noroi galben, gros. Cînd ajunge în fața lui Pompei, își șterge cu mina noroiul de pe bărbie. Rămîne în picioare nemîșcat, cu brațele de-a lungul trupului, încadrat de aproape de legionari.

SEXTUS (încet lui Pompei): Tremuri? De ce?

POMEI (aceiași joc): Astfel tremură și cîinele de vîntoarea cînd și-a descoperit prada. (Lui Acilius): Iată că războiul civil oferă totuși și unele clipe plăcute. Îmi pare bine că te văd, Acilius în această tinută care-ți dezvăluie adevărata ta măreție înăscută. (O pauză) Aș fi crezut că un oștean — un căpitan — se apără, în orice împrejurare, cu armele în mină. Dar să te ascunzi într-o mlaștină și să te mizgălești în halul ăsta! O broască plină de măreție! (O pauză) Presupun că nici vorbă să mă implor. Într-o clipă de ciudată candoare, Cezar a mărturisit că-i place să fie implorat. Iată o trăsătură de caracter care te edifică asupra unui om. (Lui Domitius): Dar ia povestește-mi, scumpe Domitius, tu ce ai spus lui Cezar cînd legionarii care te luseră prizonier, te-au ținut în fața lui? Cum? Nimic? (Lui Acilius): Și tu care erai atît de limbut, tribun al poporului, vestit șarlatan, nici tu nu ai nimic de spus astăzi? (O pauză) Sînt oameni care vin pe lume cu chip de ostateci. Și tu te-ai născut cu un astfel de chip. Bine înțeles, ar fi mîrînimos din partea mea să te trimit înapoi la Cezar, liber, pe unul din caii mei, ca să-ți ajungi din urmă în fuga lui nedemnă. Dar trebuie să știu să mă împotrivesc pornirii de a mă arăta mîrînimos. (O pauză) Ei bine, tot n-ai nimic de spus! La seama, nimic nu e mai primedios decît tăcerea: poate voi crede că tăcerea ta e un semn de dispreț. (Cître Domitius): Scumpe Domitius, tot așa ai tăcut și tu cînd Cezar ti-a dăruit viața? Tac și acum? Tăcerea dăruită, tăcerea la stînga... S-ar spune că nu sînt o făptură omenească sau

poate un copac sau o stîncă. Spuneți-mi: sînt eu marele Pompei care a cucerit regate, care a pus la cale și a dus la bun sfîrșit lucruri mari? (Tăcere). Prieten, ce avem de făcut cu acest om? La urma urmei, să nu uicim că ieri am pus în file măcelăriți trei sute de prizonieri...

CATO: Ferește-te de orice ar putea face să se creadă că, în persoana unui subaltern, te-ai răzbuna pe un șef pe care l-ai lăsat să scape. Sau că te-ai răzbuna pe un prizonier fiindcă s-a îndoit prea mult de tine. Nici un adevărat om nu și-ar lerta asta.

POMEI: Nu-ți dai oare seama că încercînd astfel să-mi forțezi mîna, mă obligi aproape să iau hotărîrea de la care vrei să mă oprești? Adevărul este însă că tie, purtîrîi pasă de moartea lui Acilius. Singura ta grijă este să afle posteritatea că ai rostit față de toți niște vorbe care să rămîna de neuitat. Nu poți însă nici să mă împingi să fac ceea ce vrei tu, nici să mă împiedici să fac ceea ce vreau eu, fiindcă și tu o vrei. Tu nu ai nici o putere. Eu însă pot orice, sînt în stare de orice, totul îmi este ușor așa cum îl este naturii. Grezi oare că spaima pe care o răspîndea Sylla, nu aș fi în stare să o răspîndesc și eu? (Priveste pe Cato). Știu că sînt în jurul meu oameni care pretind că s-ar simți cu totul liberi, că nu aș izbuti să le inspir teamă, sau să iau vreo măsură împotriva lor. Ei binu, așa putea să bag spaima în ei dacă aș dori-o cu adevărat. Oamenii cred că nu există decît moartea. Se înșală amarnic, nu e numai moartea; unora există lucruri mai rele ca moartea...

SCIPIO: Fii necruțător, Pompei! De nu, îl vei afla din nou în calea ta, dispre-

țuindu-se că-ți datorează viața și neavînd decît un gînd: să ți-o ia el pe a ta ca să se vindece de propriul lui dispreț.

POMEI (lui Acilius): Ești liber! Du-te, apoi întoarce împotriva mea armele pe care eu ți le dau acum înapoi. Dar nădăjdiesc că ne vom afla din nou într-o zi față-n față într-o bătălie și că îmi va fi dată bucuria să te dobor cu mina mea. Lictorii mei te vor duce la poarta pretoriană unde și te va da un cal. Vei ajunge cu el din urmă pe cei de teapa ta. Să nu fie insultat, să nu fie lovit. Lictorii și voi censuroni, vă poruncesc să-l luați sub paza voastră. Dacă va fi ucis, veți răspunde cu capul. (Înainte că cineva să-l poată opri, Acilius smulge tesacul unuia din legionarii și-l împîlîntă în piept. Se prăbușește la picioarele lui Pompei care se dă un pas înapoi și face un semn celor dimprejur să nu se atîngă de sinucigaș. În timp ce oțetea se uită la el cum se slăbește, intrat în agonia, Domitius înșușește capul cuprins de o adîncă rușine. Cei ce se află mai aproape de muribund, se trag ușor înapoi ca să nu li se ude picioarele în balta de sînge care se întinde. Nimeni nu rostește un cuvînt. Agonia și tăcerea nu vor dura mai mult de cincisprezece secunde).

POMEI: Contramandez ordinele pe care le-am dat. Fiecare să se reîntoarcă în grabă la postul lui și armata să pornească de îndată la drum. Voi ajunge din urmă pe Cezar, îl voi zdrobi oriunde îl voi afla. O să vedem dacă sînt sau nu un om sfîrșit.

(După o clipă de nedumerire, vie mișcare, cei de față fiind cuprinși de emoție și dînd semne de aprobare; legionarii scot din scînd cadavrul lui Acilius).

SEXTUS (în șoaptă, lui Pompei): Pentru ceaastă mîrînimie! Din pricina mîrînimiei lui Cezar!

POMEI: Mi-e groază să semăn cu Cezar. La fel de groază îmi este și să am aerul ca sînt ca Cezar.

SEXTUS: Atunci de ce? Știi bine că e o gresală să lași oamenii să trăiască. De ce?

POMEI: Am făcut ceea ce îmi venea cel mai greu să fac. (Cortina se lasă. Dar de îndată se înalță glasul corului.)

CORUL: Trei săptămîni — zi cu zi — după cele petrecute aici, Pompei va da bătaia de la Farsale. Frontul lui fiind străpuns dar numai în parte și forțele sale rămîind intacte, deci nimic nefîind încă pierdut, Pompei fuge cel dinlăuntru în goana calului, însoțit de patru oameni dintre care unul e fiul său. Odată mai mult, se îndreaptă spre mare și, ajuns la fîrmele ei, o dată mai mult se urcă pe o corabie și pornește în larg. Brutus este cel ce împlinșă pe Cezar învingător și îl arată drumul luat de Pompei, drum pe care poate fi ajuns din urmă și ucis. O armată de cincizeci de mii de oameni se spulberase așa cum se spulberă norii. Domitius căzu în luptă, Fanius la fel. Mai tîrziu, Cato își pune singur capăt zilelor și Scipio de asemenea. Lictorii a fost ucis. Lentulus a fost și el ucis. Refugiat în Egipt, Pompei avea să fie și el ucis din ordinele regelui Egiptului, un copiladru în vîrstă de treisprezece ani, care lui Pompei îi datora coroana. Viitorii abia apucaseră să sîrtece leșurile de la Dyrrachium și au trebuit să reînceapă ospățul cu cele de la Farsale. Marea mușca mereu fîrmele cu dinții ei albi. Și oamenii și-au reluat urmele și armele și au reînceput și ei aceeași și aceeași poveste.

ALT GLAS: Acuzăm!

ALTE GLASURI (îndîindu-se crescînd, apoi descreșcînd, parcă sorbite de depărtări, putînd abia să fie auzite): Acuzăm, acuzăm, acuzăm!

UN GLAS (aproape de tot, și cu o putere înfricoșătoare): Acuzăm!

ALT GLAS (îndepărtat): Slujbele! Slujbele!

ALT GLAS (și mai îndepărtat): Banii! Banii!

În românește de I. IGROȘIANU

HENRY DE MONTERLANT

Trandafirul de nisip

La solicitarea noastră Henry de Montherlant ne-a trimis un fragment inedit din romanul său La rose de sable însoțit de următoarea notă:

Romanul Trandafirul de nisip a fost scris de Henry de Montherlant între anii 1930 și 1932, în Africa, după o ședere destul de îndelungată la Alger și la hotarele sahariene ale Algeriei și Marocului. Această lucrare — al cărei manuscris are peste șapte sute de pagini dactilografiate — este o critică a sistemului colonialist francez. Reîntors după mai mulți ani în Franța, și socotind că romanul lui putea ducea pătririi violent atacată, în acel moment, de Mussolini și de Hitler, și amenințată de un război apropiat, autorul a renunțat să-l publice. Mult mai târziu, abia în 1957, a îngăduit să fie editate doar câteva fragmente ne-politice. Între timp, situația schimbându-se cu totul, Trandafirul de nisip va apare integral în primăvara anului 1967.

Un tânăr ofițer francez, locotenentul Auligny, de formație foarte accentuat conservatoare, descoperă în Maroc poziția «anticolonialistă» fiindcă s-a îndrăgostit de o tânără

beduină marocană. În paginile alese și trimise de autor revistei Secolul 20, Auligny — onest și sensibil dar nu prea cult și inteligent — este pus în situația de a confrunța pentru prima dată prejudecățile educației sale cu doctrina socialistă privind problema colonială. Reamintim că aceste pagini au fost scrise în 1931. De atunci Montherlant și-a expus în mai multe rânduri punctul lui de vedere asupra acestei probleme, mai ales în piesa Maestrul ordinului Santiago, al cărei erou spaniol din veacul al XVI-lea este un adversar al cuceririi «Indiei». «Colonile sînt făcute pentru a fi pierdute. Ele se nasc cu crucea morții pe frunte...». Aceste cuvinte ale autorului și multe altele asemănătoare au apărut în ediția piesei din 1947. Textul ce urmează este în întregime inedit; el nu a apărut nici în librărie, nici în presă, în limba franceză sau într-o altă limbă.

La o săptămână după vizita lui Bonnel, Auligny primi de la el, din Tamghist, o revistă în care fuseseră strecurate două tăieturi din ziare. Două articole intitulate, unul: *Eroii din Sahara*¹ și celălalt: *Saharian nu face un ban*. Cel dintîi avea drept motto faimoasa lozincă: «Armata franceză este o armată de lei, comandată de generali și de mareșali». Auligny aruncă articolele cu scribă. «Drept cine mă la Bonnel? Fiindcă aș vrea, în Africa de Nord, o Franță mai limpede, mai curată, își închipuie cumva că mă poate socoti drept un antimilitarist, un comunist?». În primul moment, își spuse că nu va citi articolele. Dar ele îl sîndărau, îl atrăgeau cu o fascinație bolnăvicioasă așa cum te atrage vederea unui cadavru. Le citi și exclamă cu glas tare: «ce murdărie!». Ofițerii din Sahara erau înfățișați ca niște specimene grosolane, niște trîntori destrăbălați, care chinuiau pe indigeni. De cîte ori Auligny nu fusese mîhnit de proasta calitate a unora dintre camarazii săi! Dar văzînd această proastă calitate dată în vileag, negru pe alb, într-un ziar, simțea dintr-odată țîșnind la suprafață din străfunduri toată educația lui, cu fraza ei tipică de care-i fusese legănată toată adolescența: «chiar de-ar fi așa, nu trebuie s-o spui!». Și apoi, nici nu era adevărat. Chiar dacă ar fi citit în acele articole, exprimate aidoma, lucruri pe care i se întîmplase uneori să și le murmure sie-și, tot și-ar fi spus: «nu-i adevărat», numai fiindcă acum ele veneau din ceaialtă parte a baricadei. Această înclinare constituie una din cele mai prețioase virtuți sociale: ea îți îngăduie să vezi întotdeauna limpede o situație.

Răsfoi apoi reviste și citi cîteva din articolele publicate în ea: unul anticlerical, altul pro-german, etc. În viața lui nu citise un ziar sau o publicație fățîș de stînga și nu era prea îndepărtată vremea în care, văzînd pe un trecător citînd L'Humanité, se uita la el cu spaimă, ca și cum trecătorul acela ar fi fost un om al cavernelor. O dată zărise pe un preot cumpărînd ziarul și fusese atît de tulburat încît mama

¹ În textul francez, joc de cuvinte intraductibil. Scris fonetic, după o pronunțare populară (Les z'heros du Sahara) titlul poate însemna — printr-un scambur infim: *Zăburile din Sahara*.

sa se simțise obligată să-i explice că un om al bisericii își îndeplinea astfel o datorie: trebuia să ia cunoștință de ideile subversive ca să le poată combate. De aceea era acum atât de stînjinit citind revista, ca un copil care a deschis o carte ce nu-i este îngăduită. E drept că, după articolele de ziar, cele din revistă aveau mîcar o tînută. Auligny era încredințat că tot ce se spunea în ele, era fals; totuși interesant.

Pînă la urmă, citi toată revista cu excepția studiului asupra Marocului pe care amina mereu să-l citească. S-ar fi zis că-l era teamă să nu descopere că este de acord cu autorul.

Cînd se hotărî totuși să citească și acel studiu, simți cu ușurare că tonul lui îi dispăcea. Cuvintele *uman*, *frățesc* care se repetau mereu, îl iritau, pîrîndu-i o frazeologie căreia nu îi corespundea nici un sentiment adevînc. Autorul se arăta extaziat de mîndria unui copilăndru somalian care refuzase paharul de bere oferit de niște europeni, oricît de mulți bani făgăduiseră aceștia să-i dea ca să-l facă totuși să-l bea. Auligny se gîndi că micului somalian trebuia să-i fie teamă ca europenii să nu-l otrăvească și mîndria nu avea ce căuta în toată povestea aceea. Autorul făcea apoi aluzie la un congres anti-colonialist la care un vorbitor negru înduioșase — pretindea el — pe toți participanții albi, adresîndu-li-se cu cuvintele: «Fraților și surorilor!». De îndată ceva se închisese, se încredinșase chiar, în Auligny; i se păru că autorul studiului arbora o atitudine morală cam prea bătoare la ochi, nelipsită — pe deasupra — nici de o dulceață neroadă. Propria lui reacțiune îl impresionă însă cu atât mai mult cu cît, în chiar acea dimineață, auzise pe unul din pușcași, un negru, plîngîndu-se că jambiarele lui de piele nu erau așa cum și le-ar fi dorit. Și nu erau, fiindcă, în dugheana în care le cumpărase, negustorul îl grăbise, ba îl și bruftuise ca să se hotărască mai repede. Ascultîndu-l, Auligny își spusese: «L-a grăbit fiindcă e negru. Totuși plătea pentru jambiare același preț pe care l-ar fi plătit și un alb». Așadar, de dimineață fusese de partea negrului. Dar cînd vorbitorul negru strigă albilor: «fraților!», tot el ridică din umeri și-și spusese: «povești!».

Auligny continuă însă să citească studiul. Și puțin cîte puțin, se petrecu tocmai lucrul de care se temuse. Regăsea sub condeiul autorului și într-o formulare strict identică propriile lui gînduri. Ideile entuziaste, pasionate chiar, născute spontan în mintea lui, cu privire la problema indigenă, se dovedeau a fi înseși ideile unui mare partid pe care el îl socotea drept dușman al Franței.

Își descoperea «idei de stînga» ca și cum și-ar fi descoperit pe pielea o erupție suspectă. Acest: «ia te uită, cine te aplaudă!», de

care o fire mai hotărîtă nu s-ar fi sinchisit, pe el îl zdruncina adînc. La el totul fusese o pornire nestăpînită a inimii. Și faptul că o astfel de pornire se înscrisa de la sine într-un partid politic, îl umplea de groază. Cel puțin dacă n-ar fi știut acest lucru! Cum era cu putință? Dacă el se simte clocotind de indignare în fața unui abuz, reacția lui trebuie neapărat să încînte Moscova? Așa cum un grup de voluntari iese din alinierea tranșelor și înaintează într-un anumit punct spre dușman în timp ce restul trupei nu mișcă de pe pozițiile sale, ideile «înaintate» ale lui Auligny se avîntaseră într-un punct unic. În rest, ele nu se clintiseră.

Și e foarte bine așa: adevărul se află și la dreapta și la stînga. (De aceea, din punct de vedere social, un om care spune adevărul înțealăză de a mai fi interesant). Dar Auligny nu a făcut-o dinadins. La el este un fel de predispoziție: nici urmă de solidaritate în adîncul lui. Omul acesta atît de exigent cînd e vorba de moralitate, nu se mai gîndește — după ce l-a trecut prima răbufnire de remușcare — decît la «micuța sa floare roșie» a cărei imagine îl umple de o dulce înflorare. Dacă părerile sale în problema colonială s-au nimerit să fie de stînga, lucrul se explică prin faptul că, în această privință, își are mica lui experiență și ideile sale personale. În rest, își păstrează părerile care i-au fost date cu biberonul. Și ele nu se vor schimba decît silit de tot de o experiență personală: lui, nici prin gînd nu îi va trece să le controleze din propriu imbold. De aceea, în ciuda stăruințelor lui Bonnel, se codește să asimileze pe indigeni proletariului. Despre popor nu are idei ci fraze gata ticluite și o ironie de clasă: «muncitorul conștient și organizat», «ticălosul avut care bea la fiecare masă un pînărl din sudoarea poporului». Pe oamenii din unitatea lui, nu i-a socotit niciodată drept popor: sînt soldați. De altfel, poporul are cine să-i înă partea; nu e deloc de plîns, mai cîrînd de invidiat; e îngrijit pe gratis, i se dau bilete de metro dus și întors. Auligny s-ar indispune și dacă cineva ar voi să-l facă să se înduioșeze de evreii persecutați. «Evreii sînt îndeajuns de dibaci ca să se apere». Adevărul este că atitudinea și obiecțiile lui în privința evreilor sînt aceleași pe care le au europenii mijlocii împotriva arabilor și pe care el le dezaprobă cu superioritate. Și apoi, pogromurile sînt ceva ce se petrece departe iar Auligny este ca toți ceilalți; pentru el nu există decît ceea ce se petrece sub ochii lui. Astfel, asupra arabilor are păreri sale personale, pe cîtă vreme proletariatul și rasa evrească (și acestea nu sînt decît două exemple) rămîn pentru el înconjurate de un soi de ceață alcătuită din tot ceea ce se crede aproximativ că ar fi și proletariatul și rasa evrească. Trăim printre fantome de oameni, printre fantome de idei, printre fantome de fapte.

Iată-l însă înfierbîntîndu-se din pricina unor mărunte fraze dintr-o mărunțică revistă, scrise de un militant cu totul obscur care repetă papagălesc doctrina. Dar lui i se întîmplă pentru prima dată să citească asemenea fraze și așchioarele astea sînt așchioare incandescente care dau foc la tot ce constituie persoana sa.

Mai limpede ca niciodată, Auligny deslușește și să adevărul lor nume pornirilor care-l sfîșie: datoria față de patrie se bate cap în cap cu datoria față de morală. Dacă totul trebuie sacrificat patriei, datoria lui ar fi să ascundă nedreptatea de pe urma căreia patria trage flogos. Dacă ascultă glasul conștiinței, întinde — vrînd nevrînd — mîna dușmanilor patriei, unei dezordini în perspectivă pe care aceeași conștiință o respinge. Ieri, gîndindu-se la Yahia, la Jilani precum și la cei mai umili dintre indigeni, își spunea: «aș vrea să nu mă socotească la fel cu ceilalți francezi care brufue pe arabi». Și acum, la gîndul camarazilor, al superiorilor săi și al Franței, iată-l cutremurat de presupunerea că ar putea fi pus în aceeași traistă cu cei ce exploatează nemulțumirile indigenilor; în scopuri politice de care Franța are toate motivele să se teamă și de la care indigenii nu au nimic ce să spera.

Pină la vîrsta de douăzeci și cinci de ani, Auligny nici nu concepea vreodată că poți să fii un om onorabil fără să fii, neapărat, și clerical, și naționalist etc. Pentru el, numai cei din partidul lui puteau fi conduși de principii. Un revoluționar era un om care nu are pui fript pe masă și vrea și el să aibă, și altă tot. Un socialist, trebuia neapărat să fie cineva, care neubind Franța, aduna tot ce putea și orice putea împotriva ei și întocmai ca revoluționarul, nu putea fi nimic mai mult decît atît. Iar dacă mine, un deputat socialist, moderat totuși, ar sosi în misiune, la Birbatan, pielea lui Auligny s-ar surlui ca și cum s-ar fi atins de o speță dușmană, chiar dacă acest om ar fi — dintre toți cei pe care îi întîlnise în Africa sau pe care neastîmpărul lui înnașcut — dar da prilejul să-i întîlnească mai tîrziu în Franța — singurul care să împărătească vederile lui asupra colonialismului. Mai mult: ca să-i vină mai ușor să combată, în sinea lui, pe socialiști, fiind totuși de acord cu ei în privința colonială, Auligny are una din acele porniri lipsite de eleganță de care nu este întotdeauna ferit. Le aruncă o învinuire, josnică, fiindcă nimeni nu are cum să-i răspundă, învinuirea pe care i-o arunca și lui Guiscart și pe care o arunci cînd nu ai nici o altă de aruncat: «nu sînt sinceri; puțin le pasă lor de indigeni!» Și asta se vede limpede aici, la fața locului, unde tocmai oamenii mărunți, de felul lui Poirot, se poartă ca niște mici tirani cu indigenii, pe cîtă vreme și — după cît mi se pare mie — cei ce au în ei un pic de noblete înnașcută îi tratează omeneste. Tot ce fac, în această privință, socialiștii, nu o fac de dragul indigenilor, ci în interesul parti-

dului lor. Omul care să se indigneze de bună credință nu există astăzi (omul care se indignează din fariseism este, în schimb, foarte răspîndit). Omul care să iubească în chip dezinteresat pe indigeni, pentru care noțiunea răului să aibă un înțeles limpede și viu nu există astăzi; nici omul care să simtă nevoia dreptății fără să fi fost lovit personal, sau care să aibă nevoie de adevăr, iar dacă un astfel de om există, el este izolat, fără trecere și mai mult sau mai puțin persecutat ».

Interesul patriei să fie oare singura lege morală? S-ar spune că da. Guvern, diplomație, armată, administrație, justiție, poliție, funcționează numai în strictul interes al patriei, nici un alt considerent nefiind admis. Poți citi o bibliotecă întreagă de «Cărți Galbene» — justificative — de anale judiciare, de lucrări semnate de ofițeri sau de economiști, de dări de seamă ale unor societăți concesionare, privind o colonie sau un protectorat, și nu ai să simți un singur moment că toate au fost scrise — potrivit unei expresii rămasă de pomină — *pe piele de om viu*. Dar nici n-ai să găsești vreodată în ele o urmă de respect al omului pentru om. Faptura omenescă este ciopîrțită cu nepăsarea copilului care smulge rînd pe rînd aripile, picioarele și ochii unei libelele ca și cum ar fi vorba de un obiect. Umanitate, cinste, drepturi ale omului sînt noțiuni tolerate numai dacă rămîn doar simple cuvinte.

Un soi de unanimitate se constituie împotriva celui ce încearcă să pună realitatea sau, măcar, propria lui viață, de acord cu principiile: un astfel de om este un imbecil. Lucrul acesta se spune deschis, se tipărește chiar, așa cum stă tipărit, negru pe alb, sub semnătura unor nume de toți respectate, că dreptatea, adevărul etc. sînt niște «solemne dobotocii». Oricare ar fi simplitatea, sobrietatea, chiar și tonul voit sec cu care ai exprima un sentiment moral, dacă acest sentiment s-ar întîmpla să contrazică într-un punct oarecare ordinea stabilită, cuvintele tale vor fi socotite «declamații». Cu ce ton, dacă vorbești de moralitate, și se va replica: «sensiblerii!» Cu ce zîmbet de batjocură sînt rostite cuvintele: «mărinimie» sau «idealism». Dar și asta-i prea puțin: ești un nătăflet și repeți ca un papagal ce spun alții, nu ești un bun francez: în colonii cel ce vrea dreptatea este un răufăcător.

În acest fel, la douăzeci și nouă de ani, Auligny descoperă cele mai grave probleme și se războiește cu ele cu un suflet de copil. Iacob în luptă cu ingerul? Sau, dimpotrivă, sfîntul Anton pradă demonilor? Să zicem: conferințele Olivant¹ în pustie. Așa ceva este ridicol fiindcă înseamnă o înăpoiere de zece ani; este și lipsit de cuviință fiind vorba

¹ Dezbateri organizate în rîndul tineretului de către autoritățile catolice, la un nivel foarte puștil.

de cineva care reprezintă Franța, care comandă, care judecă, ține în mîna sa destine: un mic potentat ce habar nu are de nimic. Și prea mulți dintre ofițerii din Africa sînt la fel cu el: dețin puterea și habar nu au de nimic. Totuși în frămîntarea lui Auligny este și ceva îndușător fiindcă el strecoară ceva personal în ceva preluat, gata făcut și fiindcă este îndemnat la această substituție de gânduri care îi fac cinste. El descoperă lucruri aflate pretutindeni la îndemîna oricui, adevăruri de o sută de ori descoperite înaintea lui și reîncepe — fără să bănuiască — alți oameni. Dar făcînd aceasta, reinventează totul prin el însuși, extrage acest tot din adîncul lui și o face cu propriile lui mijloace. Desigur, cei ce au fost crescuți în miezul acestor probleme, trebuie să zîmbească ades văzîndu-l atît de neștiutor și de stîngaci. În posturile din care se conduc treburile obștești sau unde se veghează asupra acestor treburi, mii de oameni au, privitor la aceste probleme, elemente pe care el nu le are. În schimb, asupra aceluiași probleme, el are o înțelegere sufletească pe care ei nu o au.

Auligny simte că nu mai poate fi complice cu cîșt ceva. Dar, pe de altă parte, dacă s-ar ridica împotriva, cum să nu-și închipuie că trădează? De aceea rămîne nehotărît și sfîșiat. Din propriu-i imbold, într-o pornire din cele mai frumoase și curate, s-a smuls din minciuna oficială privind coloniile. Dar nu izbutește să meargă pînă la capăt. Să se renunțe la colonii? Nebunie! Grozăvie! Nelegiuire! Să se acorde drepturi cetățenești indigenilor? Ei nu, nici chiar așa! Și ia-l căzînd din plin în sistemul, socotit tipic francez, al cârpelilor cu capete de soară; vrea ceea ce nu-i cu putință: colonialii — militari sau civili — să fie dresați să se poarte ca niște sfinți. Scrupulele lui îl lipsesc de beneficiile metodei *tari*. Și slăbiciunea lui pentru ordinea stabilită îl lipsește de beneficiul moral al scrupulelor sale.

Marocul francez a fost făcut de oameni ca Auligny. Dacă s-a folosit forma de protectorat fiindcă nu s-a îndrăznit mai mult, dacă teama de complicații a jucat un rol de seamă în înțelepciunea noastră, această moderație nu a fost numai și numai fiică a necesității: ea s-a datorat și unor sentimente demne de cinste. În opera noastră marocană, se află și urme de umanitate, uneori chiar de generozitate. Realism și idealism: întocmai ca și Auligny, noi am dorit să le împăcăm. Consecința? O acțiune materială stînjinită de acest idealism și ale cărei rezultate adesea ne dezamăgesc. Și un idealism cam jumult de exigentele acțiunii și care, adesea, dezamăgește pe marocani. Cristos și Cezar în același timp, ispititoare miere și nemuritoarele principii, nu-i ușor. Opera noastră a fost socotită hibridă. Dar orice operă de împăcare a unor contrarii poate fi socotită hibridă. Totuși, tocmai în operele de asemenea împăcare,

spiritul omului poate da tot ce are mai bun. Ele îi cer toate bogățiile de care dispune.

Din dilema în care se zbate, Auligny nu poate ieși decît printr-o capitulare: « oricum ar fi, toate acestea să se facă fără mine. Să nu trebuia să particip și eu ». Gîndul lui se duce, astfel, la vremea cînd se va reîntoarce în Franța. Cu siguranță că, peste zece ani, cînd va fi uitat de Ram, cînd își va fi interzis metodic să se mai gîndească la experiența lui africană, Auligny va socoti că totul este așa cum se cuvine să fie și că el își slujește cu credință patria.

Cît despre noi, lămuriri de această înclinare spre fugă, ne vom putea explica mai bine de ce Auligny refuză să asimileze situația proletariatuului cu aceea a indigenilor. Fără să fie prea limpede conștient de acest lucru, el vrea să se ferească de a încerca într-o zi, în fața muncitorilor din patrie, același supărător sentiment de stinghereală pe care îl are acum în fața exploataților noștri marocani: « să nu mai putem vedea niște zilieri cu sapa în mînă fără să ne punem tot felul de întrebări? ». Întocmai ca și Auligny-tatăl care începuse de la vîrsta de treizeci și cinci de ani să se preocupe de pensie, Auligny-fiul vrea de pe acum să-și asigure, pentru tot restul zilelor, o viață interioară a cărei tihnă să nu fie de nimic tulburată.

În românește de I. I.

De vorbă cu Henri de Montherlant

Am urît întotdeauna convorbirile telefonice. Fiindcă mi-au dat și continuă să-mi dea sentimentul unei bruste orbiri. Neputința de a vedea pe interlocutor, de a urmări pe fața lui, ca pe un ecran radiografic, puterea de iradiere a cuvintelor care, rămase singure, fără sprijinul privirii, al zîmbetului — sau al încruntării — încep să se zbată neajutate, dintr-o dată atrofiate sau, dimpotrivă, hipertrofiate de conștienta primejdiei de a-și pierde din substanță, îmi dă o neliniște vecină cu panica. O panică de vis rău. Mi se pare că sînt dintr-o dată cufundat sub o apă ciudată care te lasă doar să respiri normal dar îți răsucesc pupilele înăuntru și îți umple urechile cu freacă străfundurilor de oceane sau al depărtărilor cosmice chiar dacă vorbești cu cineva din apartamentul vecin. Se spune că celor lipsiți de vedere li se ascute auzul prin obișnuință. S-au adunat mulți anii de cînd sînt silit la astfel de numeroase — și — uneori — lungi orbiri zălucite fără ca, în asemenea eclipse, auzul să se fi deprins a-și afla un surplus de agerime. Străduindu-se să prînză și să tîmcească inflexiunile glasului îndepărtat și limbajul subacental intensității lui, în lipsa posibilității de a urmări oscilația luminii și a culorii privirii, și se pare că vorbele blînde și se rătăcesc fantomatic într-o ceață sonoră. De aceea așteptam cu oarecare emoție să mi se dea legătura cu Parisul. La care se adăuga și o altă aprehensiune. Nimic din recentele sale fotografii și, mai ales, scrieri, nu lasă să se bănuie că Montherlant ar fi împlinit șaptezeci de ani. Glasul va fi continuat să rămnă și el la fel de tânăr? Adică la fel de ferm, de cald, plin de vibrarea unui permanent elan efervescent? Fără această perpetuă tinerețe, nu numai sufletească ci și fizică, Montherlant nu ar mai fi Montherlant. Deși uneori s-a lepădat de ea. Încă de prin 1930 (*Mors vivante*) scria: «...toate acestea mi se înfățișaseră năclar din pricina stupidității de la douăzeci de ani. Este vîrsta la care mereu treci alături de toate. Se pare că sînt oameni mîlnici că nu mai au douăzeci de ani. Se vede că neînțelegința nu îi supără. În ce mă privește, roșesc că am avut douăzeci de ani. Cînd am prilejul să constat ce am fost între șaptesprezece și douăzeci și șapte de ani, perioada considerată îndeosebi drept tinerețe, aș vrea să pot scria pe ceea ce eram ».

Adevărul este că Montherlant se lepăda doar de imperițiile și, mai ales, de fătăuțiile aproape inevitabil inerente primei tinereți care își închipuie că lumea a așteptat-o pe ea ca să înceapă de-a binelea. Din această tinerețe a păstrat însă toată prospețimea și, în deosebi, vitalitatea. Stăruind asupra vitalității fiindcă, asigurîndu-i un constant și salubru echilibru, ea a constituit adevărată cheie de boltă a putericeii și alți de interesante sale personalități. Excepționala vitalitate l-a ferit de disperările și de

negativismul agresiv la care l-ar fi putut duce (așa cum l-a dus pe alțiia contemporani), în lumea în care trăia, o luciditate mereu trează și excesiv de necruțătoare. Conștient de precaritatea existenței, neîncercător sau nemulțumit de finalitățile atribuite ființării noastre efemere de către gînditorii gnostici sau agnostici, adesea dezamăgit de oameni și sfîrșind prin a considera totul drept un joc gratuit, Montherlant nu a încetat niciodată, datorită a tot ce era în el tînar, viguros, pasionat, să fie un mare îndrăgostit de viață. Nu însă de plăcerile ei primare ci de marile bucurii prilejuite de valorile și posibilitățile umane care rămîn, pe toate planurile, incontestabile și de sine stătătoare, mai presus de precarități și de absurdul lipsei (roale sau presupuse) de finalitate absolută. Din acest punct de vedere, ne aminteste de personajul lui Samuel Beckett din « Ce zile frumoase! » care, conștient de tragedia destinului omului față de forțele încă nedescifrate ale universului (forțe care se înfățișează monstruos și aberant tocmai prin ceea ce mai este încă nedezgătit din taina mecanismului și rostului lor) se bucură mai departe de tot ce rămîne, totuși, izvor de mari și autentice bucurii. Concluzia aceasta se desprinde mai limpede ca orînd din ultimul său volum: « Joacă-te cu tîrnia asta! ». Titlul acesta este un fel de formulă algebrică cuprinzînd sensul întregii vieți și opere a autorului și legend, astfel, concluzie unaia din primele și cele mai substanțiale esuri ale sale (scrise, toate, cu un patos cu frumusețe incantatorie de poeme în proză), eseu intitulat: « La finitînele dorinței » și semnificative notă din recentele « Carnete ». Fără prodigioasă sa vitalitate care li înrușese întruiva cu oamenii Renașterii, deci fără mereu reînnoita efervescență a tinereții care cere să trăiești intens, frenetic chiar, în pofida oricăror scepticisme, Montherlant nu ar fi continuat să scrie cărți care, dincolo de îndoile și rezerve, constituie tot altele omagii aduse marilor virtuți umane, ci ar fi mîrit cohorta scriitorilor bocitori din ultimele decenii. De aceea așteptam cu teamă să reaud glasul omului care parea să fi personificat neconștient tinerețea. Fără suportul esențial al vitalității generatoare de elan, ce ar deveni gîndirea scriitorului?

Așteptarea prelungindu-se, am început să am îndoile și asupra rostului convorbirii. Într-un fel, este aproape jignitor să ceri un interviu adică precizări de concepții și atitudini, unui scriitor care mai mult poate decît oricare din contemporani, s-a înfățișat în operele sale — de la poezie, roman și teatru, la eseu și memorialistică — cu o sinceritate pentru care a fost acuzat uneori de exhibiționism, dar care făcea pe André Maurois să spună recent: « nu cunosc pe nimeni, în vremea noastră, care să caute în chip alt de pur ca Montherlant să-și suprină și să-și descrie gîndirea în stare născînd, fără efort și fără deformări și, tocmai de aceea, în mod desăvîrșit uman ». Dar tentația rămîne cu atît mai mare de a-l auzi procedînd cu glas tare, pe nepregătite, la o asemenea coborîre instantanee în miezul elaborării gîndurilor, mi-am amintit, că Montherlant nu da bucurios interviuri deci este bucurios să i se ceară. Nu le dă cu plăcere din pricina aparente de intimitate, deci de confidență, a convorbirii între patru ochi implicată de un interviu. Cîndva îmi spunea: «...decît să-mi destălnu gîndurile în fața unui singur om, chiar dacă acest om mi le va transmite mai departe (fără să știu însă cît de fidel le va interpreta și formula) le-ar fi mai ușor să iies în piața publică și să mă spovedesc direct unei multimi de mîi de oameni. Uneori simt chiar nevoia unui asemenea contact nemijlocit ». Poate că aceste nevoi să se deterioreze în creștere măsură și preferința manifestă acordată, începînd de la un anumit moment, teatrului, contactul cu publicul fiind, peste rampă, mai viu, cu rezonanțe imediate de o parte ca și de cealaltă. Pentru același motiv îl bucură și cererea de interviuri. Nu e vorba de vanitate sau de dorința de publicitate. Ci de același sentiment de siguranță pe care-l dă certitudinea că legătura cu publicul continuă să se mențină de vreme ce cititorii doresc să-i cunoască noile gînduri și proiecte. Totuși, cînd glasul se aude, în sfîrșit, la celălalt capăt al firului (glas în totul

cel de altădată) mă ferec să rostesc cuvîntul interviu, punînd chemarea telefonică pe seama urărilor cu prilejul frumoasei și verdei aniversări și a felicitărilor pentru felul în care a fost primit ultimul său volum «Va jouer avec cette poussière !», al cărui tiraj considerabil a fost epuizat, după cît mi s-a spus, în cîteva ceasuri. Montherlant mărturisese că egalul succes de presă și de librărie l-a bucurat cu atât mai mult cu cît socotește că acest volum va avea o semnificație deosebită în ansamblul operei lui, precizînd mai limpede pozițiile sale, «mai ales prin însemnările din anul 1964. Mă refer — subliniază el — la acel *Resumet de buznar* de la paginile 191—199, în care am socotit necesar să concentrez esențialul concepțiilor mele care, răspîndite în diferite aite lucrări, sau nu au atras atenția sau au atras-o anapoda poate fiindcă exprimarea era făcută în termeni prea simpli». (Ghiilemele pe care glasul le pune cuvîntului *simpli*, îmi reamintesc de savuroasa mîltre cu care, într-un recent articol, se scuza că nu știe să se exprime în galimatufiul unora din publiciștii de azi care cred că pot camufla golurile de gînd cu molozul unui vocabular și unor construcții sintactice care te obligă să citești de trei ori o frază ca s-o înțelegi. «Societatea în tranziție — adăoga el — este a deficientului mintal și orice deficient mintal recurge instinctiv la o terminologie obscură »). Întrebîndu-l dacă acest volum de însemnări va fi urmat curînd de un altul, îmi răspunde că, pentru moment, lucrează la un roman care nu va apare înainte de 1968 deoarece anul viitor ține neapărat să apară *Trandafirul de nisip* (din care a și trimis revistei noastre un fragment).

Întrebare: Vă reîntoarceți la roman, după o lungă întrerupere fiindcă vi se pare că genul acesta oferă mai multe posibilități de efectivă comunicare decît teatrul?

Răspuns: Poate nu chiar în chip atât de deliberat. Este însă drept că, prin dimensiunile cît și prin posibilitățile pe care le oferă dezvoltărilor psihologice, romanul mi se pare totuși mai propriu decît o piesă de teatru să exprime cît mai complet o temă și frământările sufletești ale personajelor. Teatrul își are însă și el meritele lui, în primul rînd concizia și obligarea autorului la condensare. Amintîți-vă ce scriam, în această privință, în notele mele despre teatru¹. Ar fi interesant poate ca însuși autorul să trateze, pe rînd, aceeași temă într-o piesă și apoi într-un roman.

Întrebare: În romanul pe care-l scrieți acum, folosiți obișnuitele dvs. procedee, cu alte cuvinte modalitățile de roman considerate oarecum clasice sau unele din cele propuse de *noul roman*? Și cum priviți acest *noul roman*?

Răspuns: Nu am citit nici unul din romanele scotite a face parte din categoria *noul roman* și nici unul din articolele sau studiile despre acest soi de scrieri. Astfel că nu putem să le folosesc procedeele după cum nu sînt în măsură să formulez vreo părere despre ele. Oricît de curios ar putea pare, închipuieste-ți că nici nu știu ce înseamnă, exact *noul roman*.

(Îmi amintesc, în treacăt, de o mărturisire din «Va jouer avec cette poussière !») care poate părea o simplă butadă: «A treubuit să renunț să mă cîtesc zărele din pricina abuzului de inițiale. Nu îmi pot încălca memoria cu toate aceste prescurtări. Am impresia că trebuie să dezleg zilnic niște rebusuri. Nemăcîntînd zărele nu mai pot avea păreri asupra evenimentelor politice de la noi. Dacă nu mă cîtesc zărele frantuzești, cîtesc destul de regulat pe cele englezești care cred că prezintă o imagine mai exactă despre adevărată situație a Franței în lume. Cîtesc și zărele italiene care nu riscă să mă scoată din sărite fiindcă nu știu italienește ». Privitor la *noul roman* al lui, îmi mai amintesc și de o altă afirmație: «Considerat ca un ideal, progresul are

un sens firește lăudabil : să faci mereu mai bine. Astăzi, idealul progresului este înlocuit cu idealul inovării. Nu e vorba să faci mai bine ci să faci altceva chiar dacă acest altceva este în mod evident mai rău ca și cele înainte. Acest ideal este urmărit astăzi în toate domeniile, în lucrurile mici ca și în cele mari. Este absurd dar publicul nu își dă seama de această absurditate sau dacă își dă seama se face că nu-și dă fiindcă inovația este, sub acest aspect de idee-monstru, o divinitate și ca atare cumpulită. Adorați-o sau feriti-vă de ea »).

Întrebare: Într-o ordine asociativă de idei, ce credeți despre viitorul literaturii... **Răspuns:** Va fi cam același ca al culturii, în general. Căutarea unei noi forme de cultură este întreprinsă astăzi cu mijloace internaționale atît de considerabile înct s-ar putea să se ajungă efectiv la o rennoire completă a ei. Dar fiindcă lucrul acesta nu se va realiza pe cale spontană ci deliberată, el va dovedi mai puțin valoarea noii culturi cît marelă abilitate a oamenilor și posibilitatea de a-i face să creadă în orice dacă ai mijloacele necesare, și prin mijloace înțeleg și pe cele pecuniare.

Expunînduși convingerea că ceea ce favorizează cultul reînnoirilor cu orice preț, mai ales în modalitățile estetice, este acea neliniște pe care după primul război mondial el însuși a cunoscut-o atît de bine înct a fost considerat ca un fel de exponent al ei, îl întreb ce părere are despre frământările care se manifestă în rîndurile actualului tineret din multe părți ale lumii.

Răspuns: Încă o idee neliniștată despre mine. Neliniștea implică îndoieli. Eu am avut mai ales certitudini. Cît despre neliniștea la care vă gîndiți și care ar fi specifică tineretului, de patruzeci și șapte de ani cîtesc mereu articole și studii (sau, mai curînd, aud vorbindu-se de ele, fiindcă de la o vreme am încetat să le mai cîtesc) despre această neliniște, despre conflictul dintre generații, despre superioritatea tineretului asupra vîrstei adulte etc. Dacă această boală, considerată mai mult sau mai puțin a secolului, durează de patruzeci și șapte de ani, încep să cred că ea nu are importanța pe care i-o acordă intelectualii și gazetarii. Tineretea și tineretul constituie un subiect gras pentru articole și exploatarea comercială a tineretului, cît puțin la noi în țară, se face într-un chip din ce în ce mai sistematic și profitabil.

Mă simt tot mai stînjinit. Din imposibilitatea de a se crea o ambianță propice, și de a da convorbirii amploarea și nuanțarea unui efectiv schimb de păreri, totul lînd la telefon aerul unui convențional și sec chestionar scris, la care se răspunde la fel de sumar, mă grăbesc să închei cu clasică întrebare :

— Ce proiecte aveți?

— După romanul la care lucrez acum, intenționez să scriu o carte de erudiție asupra romanilor. Va fi o lucrare foarte lungă pe care nu știu dacă voi ajunge să o mai public în timpul vieții. Bine înțeles, nu va fi o lucrare de istorie ci privind fundamentele necesare unei concepții limpezii, coerente despre viață și lume. Aș vrea să mai scriu, paralel, și o piesă de teatru cu subiect contemporan. Dar toate aceste proiecte sînt supuse imperativelor vîrstei mele și trebuie să adăogă cuvintele pe care Tolstoi, la aceeași vîrstă le adăoga după orice însemnare pentru zilele următoare, în agenda lui : «dacă mă trăiesc ».

¹ O piesă de teatru nu mă interesează decît în măsura în care acțiunea exterioră, redusă la cea mai mare simplitate, nu a fost folosită decît ca pretext pentru exploatarea omului, cu alte cuvinte, dacă autorul și-a propus nu să nască oarece și să construiască în mod mecanic o intrigă ci să exprime cu maximum de adevăr, de înținătate și de adîncime un oarecare număr de reacții ale sufletului omenesc. (Opere complete, Pléiade, pag. 1079).

Soarele negru

Fusesse cît pe ce să nu se joace *Cardinalul Spaniei*. La 12 iulie 1960, Montherlant îmi scria: «Acum o lună hotărîsem să cer amînarea sine die a realizării spectacolului cu Cardinalul. Aceasta intrucît nu îmi place să las ca o piesă din repertoriul meu să fie pusă în scenă fără să mă pot ocupa eu însumi de spectacol. Unul dintre medicii mei mi-a spus că este foarte important să nu fac așa ceva, întrucît aceasta mi-ar da ideea că sînt mai bolnav decît în realitate. Lucrurile au rămas în acest stadiu. Îmi rezerv gîndurile pentru a privi viitorul, și mai ales propriul meu viitor»¹.

Acest document important atrage pentru prima oară atenția asupra unui eveniment care, dacă nu aparține dramei interioare căreia i-am schițat analiza în capitolele precedente, joacă totuși un rol determinant asupra ultimilor ani. Montherlant e azi un om «atîns» și șocul pe care l-a primit e o consecință și a izolăției căreia i-a fost victimă dar și a faptului că de la o vreme se privește fără a se recunoaște. Cum să explicăm lucrurile altfel decît reamintind faptele petrecute și prelund descrierea făcută lor chiar de către Montherlant: «În iulie 1959 am suferit o insolăție; de două ori m-am prăbușit acasă fiind; șase săptămîni am suferit de amețeli; nu puteam ieși din casă decît însoțit, etc. Situația s-a ameliorat dar mîă revenit odată cu oboselile pe care obligațiile pariziene mi le-au provocat între lunile februarie și mai; pe acestea epuizare, s-a grefat și o bronșită rebelă, care m-a ținut timp de o lună, atunci cînd

¹ Scrisoarea înedită.

Cu trei ani în urmă, editura pariziană «Flammorian» inaugura o «Colecție de portretele», anunțînd că va prezenta, în cadrul ei, eseurile cîntec închinat cîte unui mare scriitor și «commentate» chiar de către acesta. Prima lucrare a seriei Montherlant, sau omul stînjinit de Dumnezeu — aparține eseistului și scriitorului Jean de Beer, a cărui activitate creatoare de mai multe decenii i-a odată o notorietate bine meritată în viața literară franceză. (Înțelegînd importanța și utilitatea schimburilor culturale, Jean de Beer — care ne-a vizitat în mai multe rînduri — se înscrie printre cunoaștorii literaturii noastre și printre cei care, în Franța, după o statornică rînd în popularizarea valorilor clasice și moderne ale spiritului românesc.)

În ce privește studiul închinat lui Montherlant, autorul-subiect îl caracterizează el însuși drept «o lucrare considerabilă în toate sensurile cuvîntului». Fără pretenția de a înțelegi un volum compact de peste patru sute de pagini, să observăm doar că, preocupat să definească secretul personalității artistice a lui Montherlant — personalitate al cărei caracter multilateral dar și inegal îl pune în relief — Jean de Beer axează o analiză, nelipsită pe alocuri de finețe și forță penetrantă, pe ideea unei contradicții interne care a dat autorului Cardinalului Spaniei substanță și sete de desăvîrșire: e contradicția dintre ceea ce etica, sensibilitatea, imaginația lui Montherlant dorează formației lui catolice și

ar fi putut fi doar o gripă de 8 zile, dacă n-aș fi fost atît de surmenat. Acum, sînt aici într-o stare în care încă abia mă țin pe picioare.»²

Este adevărat că sînt ani și ani de zile de cînd rînille căpătate în război l-au silit să renunțe la practicarea sporturilor, dar cei care au putut să-i admire vitalitatea, spiritul său «combativ», ardore și ambiția în luptă, vor fi de bună seamă deosebit de surprinși de această pagină, mărturisind atîta dezolare. Am citat cuvintele autorului deoarece ceea ce ni se pare cel mai grav nu este boala înșiși ci felul în care omul se simte lovit de ea. Nu mai poate suporta lumea; sustine cu greu o conversație într-un grup, suferă de amețeli pe stradă... Toate acestea dau naștere unei serii de îngrijorări și precauții, care duc, mai devreme sau mai tîrziu, la apariția unei mentalități de om bolnav. Desigur, lucrurile n-au ajuns chiar la acest stadiu, dar nu-mă puțin adevărat că orice om începe să se obișnuiască cu boala. Și molicinena trupului te obligă să-ți cunoști de vasele și numeroasele zone pustii ale izolării. Sufletul lui Montherlant se făcea că nu vede aceste zone, privea peste ele; trupul îl obligă să deschidă ochii: «Îmi organizasem o existență de om sănătos; odată cu boala, echilibrul s-a rupt»³.

Totuși familiarizarea cu răul, departe de a-i paraliza creația, îl transformă într-un adevărat «căluș» al muncii: «Încetînd aproape complet de a mai ieși din casă, lucrez mai mult decît înainte. La ce? La un roman. Dar voi avea oare timpul să-l termin?»⁴

Acest roman a apărut lărna trecută, sub titlul *Haosul și noaptea* («Le Chaos et la Nuit») și a surprins. Subiectul este, din nou, cel al unui bătrîn aflat la sfîrșitul vieții. Și puțini se așteptau să vadă pe Montherlant, revenit după 24 de ani la domeniul romanului, mișcîndu-se în acest domeniu cu atîta tinerescă vivacitate. Limbajul, povestirea, se deslășoară pe o canava amplă, cu aceeași libertate pe care o înțîlnisem în *Fecioarele* («Les Jeunes Filles») dar, cu o altă privire proiectată asupra lucrurilor. Din acest punct de vedere a ne închipui că autorul s-a descoperit pe el

² Scrisoarea înedită.

³ Scrisoarea înedită, 6 iunie 1961

⁴ Aceași scrisoare.

⁵ Gallimard, 1963.

ceea ce «non apartenența», refuzul deliberat al scriitorului la tot ce e dogmă și mistică religioasă impusă a adăugat ca «juste» și probitate viziunii lui creatoare.

Ni se pare interesant de remarcat și modul în care se realizează în acest eseu «dialogul» anunțat dintre examinator și examinat. Dacă ar fi să-i credem pe Montherlant din Prefață, contribuția lui se rezumă la niște «scurte note, legate adesea doar de simple elemente de amănunt», și care nu alcătuiesc de fapt altceva decît un «fragil» și aproape derizoriu acompaniament la o «impozantă simfonie». Lectura notelor apăsate în josul paginilor, alături de litera «M», pusă între paranteze și indicînd intervențiile lui Henry de Montherlant, arată însă că cele spus în Prefață nu sînt decît încă o cochetărie la un scriitor cărui i s-a reproșat deseori snobismul. În realitate, Montherlant intervine masiv și deseori cu contribuții de mare interes. De altfel chiar din lectura ultimului capitol al cărții lui Jean de Beer — capitol din care publicăm în traducere românească largi extrase, păstrînd și grafica intervențiilor lui Montherlant — se va vedea că cei doi eroi ai originalului dialog, sînt departe de a face un simplu și anost schimb de «politete».

Oricum prin această formă vie de replică și contra-replică, exegza literară își îmbogățește registrul, sporindu-și deopotrivă atractivitatea și capacitatea de cuprindere.

L. S.

Însuși atunci când a conturat personajul lui Celestino, este mai curînd o glumă și încă una naivă chiar dacă o aflăm scrisă de niște pene ilustre. Că suferința fizică ce pusese stăpînire pe el îl va fi lămurit asupra a ceea ce poate fi viața unui bătrîn care se străduie să se detașeze de lume atunci cînd simte că aceasta îi scapă — este posibil. Și e probabil că, numai cu cîțiva ani în urmă el nu ar fi văzut tot altfel de bine aceste lucruri ca după perioada bolii. Dar acest aspect al cărții nu este interesant; el ne obligă să batem pasul pe loc sau să străbatem niște poteci de sute de ori străbătute, și încă în zadar. Alta e gravitatea punctului de plecare al romanului — imediat după realizarea lui *Port-Royal*. Dacă cercetăm prefața romanului vedem că cea dintîi idee a lui s-a născut în aprilie 1952, cu idee cînvinte cu șapte ani înainte ca accidentalul insolaj să-l constrîngă pe autor a gădi altă viață. 1952, dacă vă amintiți e epoca marcată de triumful piesei *Orășul al cîndi print* și un copil (« La Ville dont le Prince est un enfant »). Este de asemeni anul în care Pierre Sipriot realizează la Radioteleviziunea franceză ale sale *Entretiens* (« Convorbiri ») cu Henry de Montherlant; în același an « Fișierul parizian » (« Le Fichier parisien ») apare în librărie aproape în același timp cu *Espana sograda* (« Spania sîntă »). Astfel, acest an e un an fast (M) nu unul al dezamădeji; și totodată este într-un anumit sens un an de bilanț.

M. În 1952 am avut « ideea-sămînță » a romanului « Haosul și noaptea ». Ori, J.B. califică anul 1952 drept « an fast » în viața mea literară și se întreabă: « Cum să legi aceasta de cartea « nenorocirii » (« Haosul ») pe care o avem sub ochi? » A pune problema în felul acesta înseamnă a uita faptul că creatorul de ficțiuni (sau cel puțin eu) cunoaște o dedublare. La această dedublare mă gîndeam atunci cînd apropiam creația literară de aceea a actorului. Creatorul de ficțiuni pîtrunde cu bună știință în pielea unui personaj dat, pe care îl creează folosind reminiscențe ale unor vechi sîmînțe ale sale, folosind de fapt unele vechi note, fără să mă vîrsores de tot ceea ce el utilizează ca element imaginativ. Creatorul de ficțiuni leze din pielea personajului pe care l-a creat, tot după bunul său plac. Așa se explică faptul că el poate construi persona, e dintre cele mai viguroase și mai vesele chiar în momentul în care spiritul său este dominat de gîndurile cele mai sumbre, după cum poate construi personaje lugubre atunci cînd el, ca om, dispune de un excelent « moral ». Știu bine că « Haosul », care a dat tuturor cititorilor lui impresia unei cărți scrise de un om disperat, este una dintre acele lucrări ale mele care au fost scrise de la un capăt la celălalt într-un climat de deplină seninătate și bucurie sufletească. Într-un interviu pe care l-am acordat revistei « Les Nouvelles Littéraires », am amintit că « Les Célibataires », roman atît de « negru » incît, chiar cu acest epitet un producător de cinematograf a respins cîndva o propunere de adaptare a lui pentru ecran, ca și « La Rose de sable » (« Trandafirul de nisip »), roman a cărui concluzie e tristă și în întregime negativă, au fost scrise într-o perioadă care, din punctul de vedere al vieții particulare, a fost una dintre epocile cele mai fericite ale vieții mele. Mai spunem: « Ceea ce m-a amuzat cel mai mult s-a scris a fost (în « Haosul ») interminabila agonie a eroului meu ». Dimpotrivă, o « povestioară » plină de haz ca « La Petite Infante de Castille » (Micuța infanță de Castillia) a fost scrisă într-o perioadă în care — personal — eram tare năfăcut. « Ah, va striga victorios vreun urșator, te-am prins ! Recunoști deci că nu ești sincer ! » « Dragul meu urșator, mai bine s-o lăsam baltă. Ficțiunea este un lucru foarte subtil, ea se fabrică într-o bucătărie diabolică în care nu se pot aventura decît obîșnuința casei »

Cum să legi aceasta de cartea « nenorocirii » pe care o avem sub ochi? Ar fi artificios să căutăm, cercetînd anecdotica vieții cotidiane, ce anume a putut orienta evoluția operei, paralel cu evoluția scriitorului. Faptele sînt prea aproape de noi pentru a permite o situație și o apreciere a lor cu folos. Să rămînem mai curînd la adăpostul sigur al operei. Dacă nu ne-am înșelat în ceea ce am fixat ca premiză și anume că adevărul omului se degajă din operele sale, în ciuda lui însuși, atunci în operă vom găsi răspunsul. Va rămîne dreptul « personajelor bine informate » să verifice dacă analiza aici întreprinsă corespunde realității.

1952, 1953, 1954... Această perioadă ne duce departe înapoi. Ne regăsim în lunile care au urmat apariției piesei *Malatesta*. Știm totodată că succesul excepțional al *Orășului* n-a compensat în mod absolut sorta rezervată atît lui *Malatesta* cît și a piesei *Cele pe care le ie în brațe* (« Celles qu'on prend dans ses bras »). De asemeni *Mîine va fi lumină* (« Demain il fera jour ») a marcat începutul unei serii extrem de triste care i-au dat lui Montherlant fără îndoială sentimentul că era vizat personal. Pe pentru a fi zdrobit din punct de vedere literar, fie din intenția de a se descoperi în arta lui semnele declinului. Credem că am arătat că se poate de împede cum — înșelat ca cerbul hăituit — scriitorul s-a întors din nou spre colegii — ad fons quorum — pentru a sorbi puteri noi, necesare drumului de parcurs. Nu este în firea lui Montherlant să fugă de piedici; cu atît mai puțin să renunțe. Dar, așa cum fac și boxerii bine antrenați, el cunoaște tot felul de vicisitudini pentru a ascunde adversarului clipa de epuizare și a nu-i da astfel posibilitatea să obțină vreun avantaj. *Convorbirile* pe care le-a susținut la microfonul Radioteleviziunii, au reprezentat în acest sens o bună « supapă »; totodată edițiile de lux, primirea piesei *Posiphoe* la Comedia Franceză, lucrarea *Textes sous une occupation*, (« Texte sub o ocupație ») au fost tot atâtea manifestări care, de fapt, îi lăssau posibilitatea de a-și trage răsuflarea așteptînd clipa prielnică pentru a lovi din nou cu forță. În această perspectivă am putea vedea chiar în modul de călătorie al lui *Port-Royal* (care se situează în vara lui 55) un fel de « asigurare de viitor » pe baza trecutului. E vorba încă o dată de un vechi proiect care este reluat, un proiect « dinainte », adică dinainte unor evenimente cărora el pare să le dea răspuns. De altfel nu e pentru prima oară cînd un scriitor — lovit într-un fel de neînțelese pentru el, se întoarce la operele sale, la plămîmirile sale anterioare, pentru a le măsura din nou, pentru a dobîndi iarăși prin ele siguranța de sine, pentru a afla în ele noi forțe și o nouă încredere în sine însuși: « Și totuși eu am făcut asta sau cealaltă... Așa dar să mă fi schimbat într-altă ». În realitate el nu s-a schimbat; a fost doar o perioadă de trecere în gol. Lucrurile n-au venit, sau n-au fost primite așa cum ar fi putut să fie. Luptele de tauri... înfrîngerea... moartea... cît ar fi de ușor, mergînd pe descifrarea operei și a datelor lor, să se reconstituie drumul, imaginîndu-se chiar etapele scriitorului, prin intermediul unei anecdotice inventate dar plauzibile ! În ce ne privește nu ne vom lăsa prinși în acest joc. Dar cum să nu amintim aici zguduirea tragică pe care a însemnat-o *La Mère Angélique*? Nu-i chiar atît de departe în amintirea noastră. Să adăugăm la aceasta și faptul că în același an — 1954 — în care *Port-Royal* dezvăluia furtunile, apărea în « Biblioteca Pleiadei », *Teatrul complet* al lui Montherlant o dată cu hotărîrea acestuia de a renunța la teatru. Aproape în același timp se naște și ideea romanului care avea să devină *Haosul și noaptea*. Toate acestea ne lămuresc asupra dramei interioare a omului mai mult decît am fi putut presimți studiînd fructele acestor ani arzători. În mod evident spiritul a fost lovit înaltătea trupului. Cîte trăstiri — mari sau mici — se orînduiesc în jurul acestei idei: odihna în munca asupra romanelor, scrisoarea către Academia Franceză pentru a comunica acceptarea de a intra în acest for și care reprezintă într-un anumit sens o biruință asupra societății. Să lăsam deoparte lucrarea

Brocéliande ca și cartea genealogică a domnilor Datin și de Sainte-Pierre, care ne-ar îndepărta de actuala ordine de idei, dar să nu pierdem totodată din vedere că, într-un sens contra-punctic cu evoluția teatrală a lui Montherlant, evoluție pe care am examinat-o în capitolele precedente, atitudinea personală a scriitorului față de societate se schimbă și ea. După părerea noastră esențială aici este faptul că scriitorul devine conștient de cel de-al doilea versant al vieții; înțelege că îmbătrânirea este o realitate la care trebuie să se gândești și cu care trebuie să te obișnuiești. Greutatea anilor îl deteriorizează pe unii artiști, pe cei mai puțin îi demodează, pe unii îi face să devină și mai mari. Nu o are mai bine să anticipezi asupra scadenței, pentru a izbuiți s-o domini? Desigur, mai mult decât valtea, evenimențele au fost acestea care au dus la acest rezultat. E natural ca un scriitor care primește lovituri, care vede cum se duc ființe și lucruri, să se întrebe în sinea lui: «Îmbătrânesc?» și chiar dacă totul în el răspunde «nu», va izbuiți el care să împiedice întrebarea de a-l frământa gândurile? Ori, răspunsul este dintre cele mai frumoase: 1957 vede cele două pregătiri pentru *Cardinalul Spaniei*; bătrânețea va fi luată în seamă, acceptată, într-un anumit sens vrăjită și depășită înainte chiar de a fi fost atinsă. Nu vom mai reveni asupra viguroasei și tinereței acțiuni a perioadei dintre anii 57 și 60 care au dat *Don Juan* și *Cardinalul Spaniei*. Dar, odată cu acestea, romanul morții rămâne să somnoleze într-un colt al imaginației. Operele care apar dovedesc că ideea germinată în aprilie 1952 n-a încetat de a-și urma drumul ei subteran, săpându-și galeria în tăcere; ea ar fi putut continua să inspire indirect și operele următoare, dacă n-ar fi fost semnalul de avertizare din iulie 1959. Ferrante presimțise cu 18 ani mai devreme bruscătura cu care trupul avea să fie lovit. «Spada!...»

Cardinalul Spaniei era deja terminat în vara lui 1958. El avea însă să aștepte mai mult de doi ani luminile rampei. Celestino și-a făcut apariția în febra insolăției. Cine și ce este acest Celestino? Un om, nimic mai mult decât un om care vede cum, odată cu anii, viața îl fuge printr-o deșertă fără a-l oferi măcar un singur punct de care să se aghate. Este, dacă vrei, ultima stare înaintea imobilității. Este destinul omenești în toată nuditatea lui. Cardinalul Cisneros este un bătrân, mare purtător al unei misiuni mai înalte și mai durabile decât propriu-zisă existență; pînă la ultima suflare el are o rațiune în numele căreia luptă, în numele căreia moare glorios. Însăși prăbușirea sa are strălucire. La rîndul său, Don Juan, chiar revenit din multe tribulații, își găsește încă rațiunile de a exista, își mai poate permite cel puțin niște rațiuni, pe care virsta nu le întinează. Avem deci trei aspecte ale îmbătrânirii: un mare destin, un mic destin și lipsa totală de destin. Celestino este un *homo senex* (fost) ¹. În măsura în care vreedată a fost și el într-adevăr ceea, Astfel, la sfîrșitul acestui studiu, regăsim aceeași sete de detașare care ne izbise atât de puternic în jurul anilor 20. În opera ca și în autor se manifestă încercarea persistentă de a se detașa de lucruri înaintea ca ele să se detașeze de om, pentru a suferi mai puțin. Să nu mai depinză de nimic. Nu e acesta idealul a cărui definiție am reușit s-o distingem în *Port-Royal*, idealul călugărului contemplativ?

Hosul și noaptea ne obligă să privim acest element al gândirii și sensibilității lui Montherlant sub două aspecte contradictorii în aparență, complementare în realitate: îmbătrânirea vederilor omului, tinerețea vederilor scriitorului. Totul este privit cu ochii unui bătrîn disperat, care se duce și pe care totul și toți îl abandonează; prietenii, copiii au paloarea tragică a unui peisaj lunar; «Corrida» însăși, sărbătoare a luminii, e pictată de fapt în tenta întunecoasă a unei mălăcării banale. Obiectele și ființele se estompează și se contopește într-un soi de irealitate care seamănă cu un preluu al dispariției definitive, al acelei dispariții care va deveni realitatea lor de

mine. Este poate una dintre cele mai ciudate și mai frapante idei ale cărții, această suspendare a lumii de ochii care o contemplă: ce este această lume, dacă ea dispare atunci cînd mori? Pentru mine ea nu va mai exista. Așadar, viziunea mea creează lumea. Există ea în afara spiritului meu? Se poate visa la nesfîrșit pe acest drum pe care Celestino își caută consolare. Faptul că, în romanele anterioare, consistența caracterelor, chiar secundare, alcătua o trăsătură distinctivă, pune într-o lumină și mai puternică solitudinea lui Celestino. Se poate vedea în această dispunere o mare ușurință în sesizarea de către autor a pluralității teatrale; se poate vedea de asemenea dorința de a face dreptate oricărei creații; grija de a acorda realitatea imaginată cu realitatea concretă. E o primă apropiere de imaginea lumii pe care am întrevăzut-o la bătrînul anarhist spaniol. Pe măsură ce operele teatrale se succed, echilibrul personajelor se stabilește cu o profunzime tot altă de mare ca și cum ar voi să mărească mai bine faptul că dispariția lui Ruiz, și chiar a Pascualitei (fiica lui Celestino) nu este fructul întâmplării sau al egocentrismului ci efectul unei noi viziuni. Calitatea românească a poeziei, grija limbajului nu lasă în această direcție nici un dubiu. Ar fi absurd să căutăm aici o slăbiciune a artistului. Montherlant se plimbă în oroarea acestui destin și-a acestei morți atroce cu aceeași libertate de care dădea cîndva dovadă printre celibatari sau pe front. Fără să ne lăsăm tentați de apropierea facilă cu Spania din *Bestiarios*, cititorii vor fi de acord, desigur, că destinul lui Celestino nu este mai puțin tragic de cel al lui Alban. Diferența, o exprimă însă cele două cuvinte pe care le întâlnim în *la finitima dorință* («Aux fontaines du désir») («fără leac»). Aventura lui Alban este, în fond, un eșec. Dar, la 20 de ani, omul își revine dintr-un astfel de eșec. Alban este rănit, dar se tămăduiește. Celestino resimte aceeași nevoie ca și Alban de a revădea Spania. Dar, la el, Spania pe care ar dori s-o revadă a dispărut; a dispărut pentru că lucrurile s-au schimbat; a dispărut pentru că el s-a schimbat. Acest anarhist spaniol, care a îmbătrînit în exil și care, abandonat de toți, după ce a aruncat totul departe, pleacă să moară în acea Spanie pe care visa s-o vadă și pe care de altfel o dă și pe ea departe, de îndată ce a revăzut-o, este una dintre cele mai pure creațiuni ale romancierului lui, una dintre cele mai frumoase, dintre cele mai bine venite. De unde decurge aceasta? Din aceea că, în acest eșec scriitorul a introdus mai mult din el însuși? Montherlant a pus în mod sistematic din el însuși în cărțile sale. (Ilustrarea acestui adevăr e, de altfel, însuși sensul lucrării de față). Dar cel mai important nu este ceea ce pune el în *mod voluntar*. Persoajul lui Celestino a fost hrănit din notații culese din experiențe trăite de autor și nu analoage, ca și din observații altora. Ar fi simplu să cităm aici cuvinte sau fraze care să ne apară ca niște confidențe scăpate de autor. Dar procedeu ar deveni arbitrar, dacă ar fi sistematic. Și realitatea cotidiană este prea aproape pentru a fi surprinsă în toată complexitatea ei. Nu se poate însă să nu ne frapeze cât de deosebită față de ceea ce fusese înainte, este ideea despre existență pe care o găsim aici. După *Port-Royal* unde înțelneam un fel de «Sinaï» al spiritului, găsim aici pe Celestino, omul care face ceea ce nu îndrăznește să facă maica Angelica: el coboară de pe Sinaï pentru a nu se opri decât în fundul abisului, după ce a pierdut, în drum, tot ceea ce făcea valoarea vieții sale. Ori, valoarea vieții sale ar fi putut să se numească *fidelitate*. Acest cuvînt, ciudat pentru cel care îl chinărește la greutatea lui reală, definește destul de bine unitatea dintre opera și gândirea lui Montherlant. Ușor de înțeles și de admis sub forma elementară a unui atașament naiv și perverent la o seamă de reguli, de ființe sau de stări, fidelitatea devine o sursă de frământare și durere de încercare a cadrului aparențelor a fost depășit. Pentru un om lucid și curajos, nu înseamnă nimic să-l acționeze de propria sa schimbare în timp și în circumstanțe; voința ajunge pentru a rămîne fidel. Cel mai de temut — pentru că scapă voinței — este faptul că totul se schimbă în același timp. Fiecare ființă și fiecare situație este în mișcare

¹ În engleză în text.

propre în așa fel încât relația dintre omul fidel și ceea ce constituia subiectul fidelității lui devine repede de nerecunoscut.

Cel mai clarvăzător s-a îngelat continuu — iată tragedia omului fidel. Fidel, cui? Tie însuși? Dar tu te schimbi. Ce stuporare mai mare decît aceea de a descoperi că baza certitudinilor tale nu e mai stabilă decît un cuvînt vîrîlit în aer. Dar, pentru a fi conștient de aceasta trebuie să fi înaintat mult în viață. Celui ce studiază ultimele clipe ale lui Celestino, îi mai apare ceva izbitor: omul care socotea, chiar și în geamătul final, că «totul este un non-sens», omul care a folosit acest «non-sens» general drept leitmotiv al celor 25 de ani ai săi de exil, vrea totuși să mai trăiască, fie și o singură oră în plus, chiar și în decădere în care se găsește, chiar pentru a suferi. Ar fi mult de reflectat pe marginea acestei lamentabile năgini asupra setei din final. Unamuno a scris în *Sentimental tragic al vieții* importante pagini asupra setei de nemurire pe care o implică acest perseverență în *esse a lui* Spinoza. Fără să ne lăsăm antrenati pe drumul tuturor acestor reflecții, nu putem să respingem evidența care apare din întreaga operă a lui Montherlant: o bine să trăiești, în ciuda tuturor dezordinelor și tuturor nenorocirilor pe care viața le tirăște după ea. Această banalizată este o cheie a lumii, o opțiune esențială a cărei importanță nu o înțelegem decît în măsura în care înaintăm în vîrstă. Faptul de a trăi, de a exista, este mai bun decît toate bunurile ce ne stau la îndemînă. Famosul *vanitas vanitatum* nu se aplică decît acelor «suprastructuri» pe care le denumim rațiuni de a trăi. Să nu uităm că Montherlant a fixat de mai bine de 30 de ani, într-una din cărțile sale, vorba arhiepiscopului de Paris către părintele Hyacinthe: «Greșala dumneavoastră este aceea de a crede că avem ceva de făcut în această viață. Înțelepciunea constă în a nu face nimic și a dura». Nu este o morală negativă. Este vorba doar de faptul că viața trebuie să prevaleze asupra neantului. Astfel *Hosul* și *Noaptea* prelungește în lugubra sa frumusețe ecoul pe care am încercat să-l ascultăm în edificiul fără echivalent în istoria literară, alcătuit de opera lui Montherlant: operă diversă și omogenă în același timp; de mare întindere, dar bine încheiată ca marile ansambluri mănăstirești din Evul Mediu. Ecoul, cînd sonor, cînd înăbușit, cîntădă vesel, adeseori dezolat, exprimînd un suflăt îndrăgostit de perfecțiune și pe care nici o biruință pe tărîmul desăvîșirii nu l-a putut închide aspirațiile de desăvîșire.

Ar mai rămîne de vorbit, înainte de a încheia acest studiu, de ultimul act literar public al scriitorului. Discursul său de recepție la Academia Franceză, pronunțat la 20 iunie 1963, adică la 3 ani după alegere. Montherlant s-a înclinat în fața jocului academic. Calitatea scrisului și a spiritului său îl făceau foarte indicat acestei forme de discurs. Nici un scriitor fără îndoielă, nu s-a simțit mai liber în interiorul constrîngerilor. Străduindu-se — și reușind — în mod constant să fie natural și simplu, el reușește din grija de a se înclina în fața obișnuitului să nu facă nimic ca toată lumea. O frumoasă butadă vedea în aceasta chiar definiția adevărată originalității. În acest sens, discursul de recepție al lui Montherlant are valoare de exemplu. Fiind atît de aproape de eveniment, sîntem tentați să examinăm în spiritul criticii literare un asemenea document. Totuși, nu acesta este țelul lucrării de față și e preferabil să așteptăm ca timpul să ne ofere reculul necesar unei priviri mai obiective. E posibil ca aceasta atunci cînd îl vedem pe Montherlant dintr-un tircoale morții și nu prin intermediul cardinalului Cisneros sau al lui Celestino, ci direct, față în față? Nu am văzut în ale sale *Cornete* cum se stabilește în spiritul său o crudă apropiere între moartea scriitorului și moartea opereii sale; n-am văzut în aceeași *Cornete* imposibilitatea cu care el întrevăde atît dispariția autorului cît și a opereii? *Aedificabo et destruo*¹. Este posibil ca această idee esențială să nu fi dobîndit în spiritul scriitorului de la

început toată semnificația. La început ideea alternanței apare ca un elegant balans al contrariilor, ca o artă și o nevoie de asumare a contradicțiilor; ea nu este de fapt decît o explicație «facilă» a inexplicabilului. Astfel, s-au văzut fizicieni care nesatisfăcuți de explicaerea particulară a luminii și a celei ondulatorii s-au mulțumit să amestec cele două teorii socotind că comoditatea calculului valora cît afirmarea unor erorii. Superioritatea tezei lui Montherlant este aceea de a fi descoperit o realitate mai profundă și mai ales de a fi întrevăzut unitatea celor două contrarii. Citiitorul a constatat desigur că Montherlant nu este întotdeauna de acord cu punctele noastre de vedere. I se întîmplă să ne judece mai sceptic și mai critic decît ar fi fost natural mai ales în raport cu propriile sale afirmații. Aceasta e valabilă îndeosebi în prima parte a lucrării. Adeziunea nu a venit decît cu înțetul. De altfel noi nu am început această lucrare cu o idee preconcepție, cu voința de a demonstra ceva. Nea apărut clar pe parcurs că aspirațiile cele mai profunde nu i-au fost limpezii chiar de la început. Marele scriitor n-a devenit mare decît încet, încet. Primele scrieri au revelat delindată pe scriitorul valoros și au scos în relief stilul său. Dar una e a scriitor și alta e a celui să fie mare. Omul nu se descoperă cu aceeași ușurință cu care se descoperă un condei. Perioada dintre 1920—1935 n-a fost lipsită la Montherlant de anumite excese de cochetărie, de snobism, de pasageră frivolitate, de prejudecăți. Am asistat la încercarea detașării. El avea de ce să se detașeze. Și desigur admirația noastră, din perioada începuturilor n-a fost fără rezerve. Dar această admirație, pe măsura cunoașterii opereii n-a făcut decît să crească, odată cu respectul acordat omului. Cu prețul unor dureri ca și al unor mari bucurii, prin intermediul plăcerilor ca și al constrîngerilor, Montherlant nu s-a mulțumit să-și păstreze și să-și îmbogățească «persoana» în ceea ce are ca mai distinct și mai atrăgător: e a profund, ca o perseverență și o bună credință pe care le vor apărea toți cei care au trecut prin încercări asemănătoare, valoarea a ceea ce e a conceput ca necesar și ca legitim, lată de ce atunci cînd îl vedeam făcîndu-și intrarea la Academia Franceză, recunoscîndu-i dreptul de a purta frumusețe verzei pe fruncul cel negru, dar sesizînd că în realitate el poartă costumul *Cavalierului neantului*, ni se impunea în fața ochilor cea mai mare dintre dimensiunile lui Montherlant. Din discursul de primire, așa dori să citez o frază: *Mi s-a pîrut că drept urmare la o ovințare funebă nimic n-ar fi fost convenabil decît să tratezi acest subiect scriitorul în fața morții sale viitoare; scriitorul în fața morții viitoare a opereii sale (moartea prin uitare, înțeleșele). Pe măsură ce expunerea și urmează cursul descoperim într-adevăr că ideea de alternanță, care, deja de ani de zile dobîndea în el o tot mai mare și consistentă gravitate, își dezvăluie unitatea și ca să spun așa, limpezimea, în acest for ilustru, care de bună seamă, că nu se aștepta la o asemenea confidență. Nu e pentru prima dată că Montherlant întrevăde dispariția completă a opereii sale ca fiind un lucru probabil (M)*

M. «Nu e pentru prima dată că Montherlant întrevăde dispariția completă a opereii sale ca fiind un lucru probabil». Istoria literară conține un atît de mare număr de false capodopere și un atît de mare număr de opere frumoase care au trecut neobservate și vor rămîne întotdeauna astfel, încît este imposibil să nu consideri posteritatea drept o loterie, sau ceva în acest gen. Fie că numărul său iese cîștigător, fie că nu cîștigă la loteria posterității, un artist nu se neliniștește dacă s-a mulțumit, așa cum a fost cazul meu, să-și ofere oricui fructele fără a se preocupa dacă ele sînt culesse sau nu. (De văzut textul meu pe această temă publicat în *Mica Infanta de Castilia*, text scris la 31 de ani, și această frază — scrisă de asemenea la 31 de ani și care aparține *Fintinilor*: «Este delicios să te gîndești

¹ Voi construi și voi distruge (în lăcineze în text.)

că supraviețuirea propriei tale opere te interesează tot atât de puțin ca și supraviețuirea sufletului tău ». În fond nu e vorba decât de a-și face plăcere, făcând lucrurile cel mai bine cu putință, adică acționând potrivit felului tău de a fi. E deci o chestiune între tine și tine. Să nu mi se opună la această afirmație fraza pe care am pronunțat-o acum trei ani în discursul meu de primire la Academie cu privire la melancolia unor autori de a-și vedea risipindu-se operele lor în câteva trecătoare străluciri. Scriind această frază mă gândeam la atîția dintre predecesorii mei și mai ales la atîția dintre eminenții slujitori ai nobilului secol al 19-lea din cultura franceză. Nu mă gândeam la mine, care sînt în afara de cauză. Pe de altă parte, cînd vezi cît de rău cunoscută și puțin înțeleasă îți este opera chiar în cursul vieții tale, deci atunci cînd mai ești în stare să o difuzezi, să o însoțești de eventuale lămuriri, s-o aperi — îți vine să dorești citeodată ca această operă, ca și înșăși amintirea celui ce a făcut-o, să fie șterse de pe suprafața pămîntului. Tentația de a-și distruge opera politică, tentația pe care Cardona o flutură prin fața Cardinalului Cisneros în piesa mea, îl seduce la un moment dat pe Cardinal. Și cum nu ar seduce o asemenea tentație în anumite momente pe orice om care a făcut o operă de artă? Schopenhauer scria că cel mai rău nu este să mori, ci să prevezi în ce fel de sos te vor bălăci « docții viitorului ».

și bineînțeles interlocutorul se va fi întrebdat dacă nu cumva e o simplă butadă: scriitorul s'ar fi atît de modest și să creadă cu adevărat în așa ceva? Nu este vorba de modestie; și nu e vorba de a crede în dispariția unei opere d'te de a întrevădea fără teamă o asemenea eventualitate. După ce a măsurat plîh la ameteală nelineștea golului, în epoca în care scria *Port-Royal* și după ce a învins această ameteală, Montherlant se apropie pas cu pas de moarte prin intermediul lui Don Juan, al lui Cisneros, al lui Celestino; o face nu pentru a sfida moartea, nici pentru a se îngrozi de ea, ci pentru a se instala în fața ei, a o aștepta, a o privi venind, a o examina. Rar un om se va fi pregătit mai calm, mai lucid, mai viril, pentru trecerea sa în domeniul imuabilității. Unele spirite ușurate au repetat adeseori cu plăcere că Montherlant se instalează de bunăvoie în pielea personajului său. Am reușit aore noi să arătăm în această carte că, dimpotrivă, el n-a încercat niciodată altă instalare și alt personaj decât conștiința și măsura lui însuși? « Caută să devii ceea ce ești » și « caută să devii ceea ce ar trebui să fii » pot alcătui pentru unii o poeză. Vom răspunde că este poza omului în fața creației. Că este poza omului demn de acest nume, a omului pe care umanismul și civilizația se străduie să-l smulgă de pe fașagul unei existente animale și care nu ne este oferit ca un tot de la început; acest om trebuie conceput, echilibrat, cizelat, rețut în lucru, zi de zi. Printre toate elementele posibile pe care fiecare dintre noi le poartă în el, există unul, alcătuit din mai multe, căruia este foarte glorios să-i aparțină: este acel posibil pe care trebuie să-l modelezi, să-l cugetești în luptă cu natura, pentru a desprinde, din această luptă, naturalul. Din acest punct de vedere ca și din alte câteva, apar lui Montherlant este cea mai considerabilă și cea mai exemplară. În afara de cea a lui Stendhal și a lui Pascal ea nu cunoaște ceva analog. Și nici Stendhal fără îndoielă, nici Pascal, n-au perseverat cu aceeași rigoare în efortul de a construi acel *unum necessarium* care este o operă frumoasă înzestrată cu un sens anumit. Asupra acestui sens se poate discuta. Materia este îndoașig de bogată și de diversă pentru a hrăni mai multe curente de opinie. În ce ne privește, am încercat să degajăm din acest sens ceea ce apreciem a fi dinamica sa esențială

fără ca prin aceasta să închinăm ușa altor puncte de vedere. Dacă am reușit să-l facem pe cititor să simtă tot ceea ce gîndirea lui Henry de Montherlant, etica, sensibilitatea, imaginația și arta sa datorate catolicismului din care el a izvorit ca scriitor și în același timp tot ceea ce non-apartenența și refuzul său adresat catolicismului au adăugat ca justete și probitate viziunii sale, — ne amătim obiectivul. Și nu dorim să-l depășim. El nu are o credință, el o afirmă, și noi o credem. Nu putem spune că Dumnezeu este absent din opera lui Montherlant; bine sau rău tratat, el e amestecat în toate, și mulți dintre cei ce se pretind sau se cred creștini nu se ocupă de el în asemenea măsură. În ce mod cerul și pămîntul reușesc să coabiteze în acest suflet răscălit și generos care n-avoi niciodată decât binele, dar l-avoi pasionat? În ce mod elementul divin își găsește locul în această energie fanatic umană; în ce mod elementul nepieritor își găsește locul în această *cayolcadă* o neantului? E un secret care nu ne aparține. (M)

M. Cu ce impresii închin manuscrisul lui Jean de Beer, după lectura lui? Există mai întîi un J.B. care m-a surprins puțin, care parcă ar avea tendința să adune tot soiul de istorioare, să inventeze, « confidențe » picante. . . În viața de toate zilele nu l-am văzut niciodată așa. Ce s-o fi întîmplat? Să fie într-adevăr atît de imposibil să te aperi împotriva unor tendințe ale model? Dar să lăsam asta; e doar o alunecare pe o pantă.

Pe bună dreptate el rîde de zburdălniciile tinereții mele. Recitînd multe dintre primele mele cărți, înțeleg că alții — în afara de mine — pot fi agasați de ele.

Există un alt J.B. a căruia metodă critică o contest. Găsec că pur și simplu el fabulează. El vrea « să pună o aparență de ordine în niște evenimente care n-au făcut decât să se succedă unele pe celelalte » (fraza îi aparține. Oh, J.B. ! Acuma e rîndul tău să faci mărturisiri !) El imaginează ipoteze despre care autorul care se află în fața lui și căruia l-a arătat studiul său critic știe că nu corespund realității. Acest mic joc al fabulațiilor, atît de comod cu morții, îl pune pe fabulator în situația de a i se arăta falsitatea afirmațiilor sale, atunci cînd are de a face cu scriitorii în viață. Cel în viață îi spune « fabulatorului » : « Ceea ce imaginezi dumneata e fals » și atunci « inventatorul » corectează sau pur și simplu suprimă pagina respectivă. Dar în acest caz el nu mai face figură bună în proprii săi ochi : el care acuza pe autorul studiat că își « inspiră » biografia se lasă la rîndul său « inspirat ». Mai există o posibilitate; și anume ca el să-și păstreze pagina respectivă. Dar atunci nu mai face figură bună în ochii autorului pe care îl studiază și care gîndește : « Chiar după ce l-am informat că această pagină conține falsuri, el nu vrea să renunțe la ea, în asemenea măsură e mulșumit de ceea ce a scris ».

În sfîrșit, există un J.B. căruia nu-i pot fi decât recunoscător. Nu este pentru cuvintele prea măgulitoare pe care mi le-a adresat, cît pentru atenția cu care s-a aplecat asupra opere mele. Cîneva imi arăta deunăzi textul unei scrisori adresate de d'Annunzio în 1921 criticului Antonio Bruera care îi consacrare o lucrare : « Mulțumesc pentru atenția dumneavoastră (cuvîntul «atenție» e subliniat). Cel mai mare omagiu pe care cineva îl poate face unui artist este să-i acorde atenția ». Prin atenție — o atenție îndelungată și larg susținută — lucrarea lui Jean de Beer constituie, cred, cartea cea mai considerabilă din cîte mi-au fost consacrate.

Montherlant dramaturg

Sintetizând, aş spune că există o întreagă zonă a cărţii sale în care el se dovedeşte sensibil, clarvăzător şi profund cum rar au fost alţii cu mine. Mă gândesc bunăcară la paginile pe care le consacră unor lucrări ca *Fiul nimănui*, *Don Juan*, *Cardinalul*, *Haosul şi noaptea*. Nu e vorba de elegiile pe care mi le acordă sau nu mi le acordă. E vorba de nişte analize la care nu-mi dau adeziunea întotdeauna, dar care se înscriu în rândul celor ce îmbogăţesc o operă şi o fac mai interesantă, atât în ochii propriului ei autor cât şi în ochii publicului. Această zonă din cartea lui Jean de Beer e ca şi cum ar fi înconjurată de două « atmosfere »: una în care el mă trăgea în jos, alta în care mă împingea pentru a mă înălţa. Ori, eu nu sînt nici atât de meschin pe cît mă arată el, nici atât de sus pe cît mă crede. Sînt « mult mai bun şi mult mai rău ». De multe ori îmi venea să-i spun: « Aici mă pictezi prea în roz. Nu am asemenea virtuţi, nici aceste năzuinţi, *Domine, non sum dignus*... Iar de multe ori... J. B. spune că a fost stîljenit văzînd că mă apar, în memoriul meu din vremea « epuraţiei ». Aş dori ca el să nu fi fost jenat să mă vadă citeodată aici nevoit să mă apăr împotriva lui.

În româneşte de L. SĂRĂŢEANU

Necesitatea unei minime « introduceri » în opera lui Henry de Montherlant, scriitor de mare prestigiu în literatura franceză actuală, dar puţin cunoscut şi discutat la noi, nu ţine de ritualul criticii literare, ci de stricte imperative ale cunoaşterii. Figură solitară neîncadrabilă nici unui curent « modern », cu afinităţi literare imediate care nu trec dincolo de Barrès, Montherlant atrage, intrigă, derutează (uneori şi irită) în egală măsură. Individualismul său pare depăşit, dar revendicarea şi integrarea sa în marea tradiţie moralistă, clasică şi « eroică » a literaturii franceze, căreia îi insufflă o vigoare nouă, imprimă operii sale un relief deosebit, cu nepuţinţă de ignorat. În ultimele două decenii, Henry de Montherlant, consacrat în deosebi teatrului, înregistrează succese răsunătoare: *La Reine Marie* (1942), *Le Maître de Santiago* (1948) — peste 800 de reprezentaţii — *Port Royal* (1954), *Cardinal d'Espagne* (1960), piese istorice, de inspiraţie « creştină », fir pe care *La Guerre Civile* (1965) îl intrerupe în favoarea unei teme antice, parafrază foarte personală a unor episoade din războiul civil purtat de Cezar şi Pompei, petrecute în anul 48 înaintea erei noastre.

Pleşă cu « cheie », inspirată de unele recente evenimente politice din Franţa? Analogiile, cite sînt, rămîn la suprafaţă, depăşite de condiţia operii de artă cu structură proprie. În ceea ce-l priveşte, Montherlant evită o astfel de interpretare, referindu-se mai curînd la unele convulsii asemănătoare din 1934. Desigur că *Războiul civil* păstrează anume rezonanţe « actuale ». Posibilitatea de a descifra diverse aluzii nu lipseşte. Totuşi, semnificaţia adîncă a piesei depăşeşte orice anecdotică imediată. Adevărul este că *Războiul civil* reflectă preocupări vechi şi fundamentale ale autorului, interesat de istoria romană şi tema războiului încă din copilărie şi perioada debutului.

În 1906, Montherlant (în vîrstă de zece ani !) scrie o serie de *Notes sur Scipion l'Africain*, doi ani compune un *De Augusto*. Războiul din 1914—1918 îl determină, într-un fel, întreaga concepţie morală, întemeiată pe curaj, eroism, sacrificiu, generozitate, tradusă într-un adevărat cod al onoarei, sistematizat ulterior în *Lettre d'un père à son fils* (Service inutile, 1935). De altfel războiul îl inspiră şi primele lucrări literare notabile: *Le Relève du matin* (1920), *Le Songe* (1922) *Chant funèbre pour les morts de Verdun* (1924) şi cea dintîi culegere de eseur: *Mors et vita* (1932). Proiectat pe acest fundal, compunerea unei piese ca *Războiul civil*, păstrîndu-şi fizionomia proprie, n-are cum surprinde.

Cu toate acestea, ultima piesă a lui Henry de Montherlant pare a rupe cu tradiţia marelor caractere şi confruntări dramatice tipică teatrului său. *Războiul civil* aduce în scenă, cu puşine excepţii, doar eroi fără grandoare: trădători, specu-

lanși, demagogi, carieriști, aventurieri, o întreagă pleavă a vechilor războaie civile. Montherlant oferă de astă dată un adevărat revers al medaliei romane: « curaj, gravitate », dar și « infamie și tristețe ». Programul piesei pare a urmări o lecție etică, de virilitate în fața adversității și de cavalierism. Cel puțin acestea sînt intențiile — mărturisite — ale autorului. De fapt, substanța piesei este sarcastică, satirică, denunțînd perversitatea naturii umane în împrejurări turburi, prilej de insistente reflecții morale, aforistice. De fapt, întreaga structură a *Războiului civil*, conceput în stil de parabolă, cu sublinierea insistentă a momentelor moralizante, cu prolog și epilog simbolic, cu o « voce » a războiului civil, care comentează acțiunea și cu una a « corului », în aceeași funcție, duce la concluzia că în ultima sa operă analiza psihologico-moralistă a constituit preocuparea fundamentală a lui Montherlant.

Tipologia propriu-zisă este tratată în alb și negru, cu eroi bravi, patrioți, demofili (Cato, Acilius) și integral corupți, posedând și demonul trădării și al ambiguității (Lettorius, Fanulus, Lentulus, Domitius). Pompei însuși, de departe « caracterul » cel mai construit al piesei, amestec de onestitate lucidă și de prezență de spirit, se relevă pînă la urmă la fel de crud, ambițios, perfid și fără scrupule, ca și generali săi, despre a căror substanță morala el nu-și face nici o iluzie. Sub acest aspect, *Războiul civil* lasă un gust amar, pe care frumusețea gândurilor și discursurilor lui Cato și Acilius, dacă nu-l împărtășe, vine totuși să provoace, prin contrast, o vie repulsiere.

Înțeles bine, *Războiul civil* rămîne de la început și pînă la sfîrșit o scriere de esență, nu dramatică, ci literară, și poate mai bine spus, de specie eseuului moral și a reflecțiilor social-politice, în tradiția marilor moralști francezi, începînd cu Montaigne. Conflictul dramatic propriu-zis se dovedește inexistent, ciocirea latentă dintre Pompei și generali săi nu este deloc dinamică. Dialogurile sînt mai totdeauna adevărate confruntări de aforisme, peste tot poantele și maximele abundă, impresia ultimă fiind aceea a unui pretext istoric pentru meditații solitare pe tema războiului civil și a psihologiei sale, scrutat dintr-un unghi pur individualist, nu lipsit de acuitate și rigoare.

Care este esența « războiului civil » după Montherlant? Se înțelege că viziunea sa rămîne pur intuitivă, preocuparea analizei istorice fiind în mod inevitabil absentă. Că, în istorie, nu există un singur tip de război civil, ci războaie civile, cu o cauzalitate și fizionomie, foarte diferită, acest dat de primă evidență nu-l preocupă cîtuiș de puțin pe scriitor, interesat să definească doar o esență supra-istorică, despre care-și face o idee mai curînd mizantropică. Deși, în prolog, războiul civil își enumeră și « calitățile » (« eu regenerez și călesc un popor » etc.), ceea ce Montherlant denunță în permanență vor fi numai răvagiile: descompunerea morală, suspiciunea reciprocă, persecuția, crima, cruzimea, confiscările, răzburările, moartea tuturor virtuților. O clipă, dicitorul modern este nedermit. Apoi, el își dă seama de un fapt incontestabil; aceasta și nu alta este imaginea războiului civil, care circula la toți marii scriitori și moralști francezi, la Agrippa d'Aubigné, Montaigne (Essais, I, III, ch. IX, XII), Voltaire, în teatrul clasic, la Corneille (Sertorius, I, 1) de pildă:

« Avez-vous oublié cette grande maxime,
« Que la guerre civile est le règne du crime,
și Montherlant nu face altceva decît să se integreze unei tradiții, cu temeiurile și ingustimile sale. Și, apoi, aceasta a fost și experiența istorică a războaielor civile franceze, lipsite de grandoare: « fronde » între partidele nobilimii, războaie religioase fanatice. Nu alta este și viziunea științei istorice moderne despre războiul civil roman (competiție între însuși Iuliu Cezar și al său Bellum civile (izvor

evident al lui Montherlant), cu toată esența apologetică și propagandistică a acestei lucrări, impresia nu rămîne mai bună. În Appian, aceeași imagine negativă a războaielor civile, funeste, singeroase, devastatoare, desfășurate în pur pragmatism amoral. *Războiul civil* trebuie deci citit și meditat, în primul rînd, în această perspectivă istorică și literară, tradițională, neuitînd o clipă că există și o teorie științifică a războaielor civile, care vine s-o adîncească și s-o explice în adîncime.

Aceeași observație este de făcut, în genere, și despre maximele privitoare la psihologia răzvrătului, a trădătorului, precum și aceea a dictatorului, la Montherlant destul de ambiguu, echivocă. Teoria după care « dictatura este ceea ce este omul » (I, 2), cu subînțelesul că pot exista dictaturi « bune » și « rele », exclusiv după calitatea celor ce o instaurează, fără alte determinări, se dovedește pînă la urmă destul de simplificate. Procesul nediferențiat făcut dictatorii suferă, la fel, de aceeași carență. « Explicarea » revoluției exclusiv prin resentimente, ambiții, tendințe de acapărare, seamănă și ea cu două picături de apă cu analiza « cauzelor » revoluției franceze făcută de istoricii legitimiști și conservatori.

Dar toate acestea sînt, în definitiv, de infrastructura piesei, care înfruntă lectura cu o bună știință a compoziției, a dialogului, a sentițiozității dramatice (uneori și retorice), cu o savoare a reflexiei critice, și în genere cu pînuta de « mare stil » proprie teatrului lui Montherlant, la antipodul oricărui avangardism și inovații exterioare.

Marginalii la Henry de Montherlant

« De ce trăiesc? Pentru că am talentul de a trăi. De ce acționez? Pentru că trăiesc. De ce mă joc cu mingea și de-a viața? Pentru că asta înseamnă să mă întrebunțez, pentru că asta-i plăcerea mea ». În ciuda contradicțiilor aparente sau a crizelor tălănuite, viața și opera lui Montherlant atestă această profesie de credință înscrisă, cu patru decenii în urmă, într-una din primele sale cărți, *Les Olympiques*.

Într-o epocă de angajări fervente, Montherlant consideră că orice înregimentare i-ar îngredi puțința de a-și întrebunța integral resursele; el aspiră la o totală detașare de contingente, neținând seamă de contrarietățile pe care le provoacă, acceptând cu egală nepăsare omagiul sau ostilitatea, solidă, mai presus de orice, cu el însuși.

Aparținând unei generații strălucite, aceea a anilor 1930, care întrunește scriitorii de talia lui Malraux, Saint-Exupéry, Bernanos, Céline și alții, Montherlant marchează un reper obligatoriu și o atitudine distinctă în literatura contemporană.

Personalitatea complexă a omului și a artistului, în care unul din exegeții săi — J. N. Faure Biguet — vede afirmarea plenară a unui individualism de tip rinasciment, își găsește expresia într-o operă unitară, prin existența subiectivă, urmînd filiera Chateaubriand-Barrès. Întreaga sa creație se constituie astfel ca o amplă confesiune din care este greu să detașezi scriitorul de ficțiunile sale. Pentru a explica artistul, referințele care privesc omul se impun, după cum personajele luminează la rîndul lor multiple fațete omenești ale celui care le-a insuflat viață. Inexistența declarațiilor lui Montherlant sprijină această interdependență intimă: « Nu există un singur personaj în teatrul meu cu care să nu fiu de acord, care să nu fie extras dintr-unul din eurile mele. Nu sînt nici unul dintre ei, și sînt fiecare » (1951, prefața la antologia discursurilor Festival).

Sau, mai explicit: « Nu sîntem niciodată pe deplin detașați de un personaj de roman. În fiecare dintre noi au existat reverii pe care nu vrem sau nu putem să le împingem pînă la acți din tot acest personaj posibil, compunem un personaj de roman ». (1952—1953, XV, serie cu Montherlant la Radioteleviziunea franceză).

Înțelegerea lui Montherlant și a creației sale necesită determinarea citorva coordonate esențiale, ușor de conspectat din afirmațiile scriitorului sau ale eroilor săi.

ACCEPTAREA — La vârsta de 16 ani, la Academia literară a colegiului său, elevul Montherlant punea o conferință intitulată *Acceptarea*. Evocînd acest moment în 1951, scriitorul constată: « Ce altceva am făcut timp de 40 de ani, decît să accept.

Să-i accept pe ceilalți, să mă accept pe mine însumi, să accept circumstanțele, apropiind ». (« Festival »)

Această acceptare ține de latura stoică a gândirii sale, formată la școala filozofiei antice (Seneca, Marc-Aureliu). Ea exclude alegerea și pune totul sub semnul egalității, pasiunile și doctrinele, oamenii și posibilitățile infinite ale realului, afirmînd: « ... echivalența dintre fiecare lucru și ceea ce constituie logic contrariul său, și unul și altul demne de simpatie » (*Textes sous une Occupation*).

Existența se reduce la un consum de energie, iar aspectele ei contradictorii dobîndesc o unitate de fond prin simpatia și emoția egal distribuită a subiectului în fața unei realități receptate într-o stare de permanentă fervoare: « E frumoasă viața. Cînd o răsușești o vezi în adînc, cînd vezi ceea ce este ea, poji să cazi în genunchi ». (Cuvînt înainte la „Service inutile”)

Reflexul acestei acceptări, pe plan social, impune o paranteză în cazul lui Montherlant, și în favoarea sa. Atitudinea în sine e periculoasă și poate justifica orice încălcare morală. Dar între principiile pe care le enunță și realizarea lor există întotdeauna o anumită toleranță. În limitele acestei toleranțe, indiferențului Montherlant, pentru care, teoretic, chiar și doctrinele cele mai opuse nu reprezintă decît fațetele diferite ale aceluiași adevăr, nu se detașează de tradițiile umaniste ale gândirii franceze și europene. Într-o lume dură în care « totul este marcat de întreita pecete a Nebuniei, a Josticiei și a Ororii » („Festival”) el renunță uneori la egalizări și discernne preeminența anumitor adevăruri obiective. La cîțiva ani de la războiul în care a participat ca voluntar, în *Carnetele sale* (1935—38), Montherlant notează: « Atunci cînd ne gîndim la război, trebuie să ne reprezentăm întotdeauna ceea ce ar fi, văzută de aproape, agonia unui combatant ». Momente din biografia sa denotă de altfel atitudini care, dezmințindu-i indiferența declarată, îl onorează. Tînr, timp de doi ani, își consacră cîte două zile pe săptămînă în cadrul unei societăți de patronaj pentru ajutorarea copiilor săraci. În timpul ocupației germane colaborează cu Crucea roșie în favoarea copiilor victime ale războiului. Sportul, după propriile sale mărturisiri, este pentru el un act de solidaritate cu « adevăratul popor »: « dacă, o dată demobilizat, m-am apucat de sport, n-am făcut-o de dragul caraghiosticilor cronometruți, ci pentru a-l regăsi (poporul — n. n.). Rădăcitor, eram alături de ei, și de ce încă mă umil decît ei, acei paria ai poporului care sînt indigenii din colonii » (Cuvînt înainte la „Service inutile”). Departe de noi intenția de a supralicita aceste atitudini care se înscriu într-o zonă voit periferică a vieții și opere sale: « Nu te ocupi de politică atîcînd ai de făcut o operă despre care știi că va avea valoare sub toate regimurile » (*Carnets*, 1935—38). Semnificația lor nu trebuie omisă, ele vîdînd în ciuda unei oarecare cochetării aristocratice, un simț al echității sociale, care la rîndu-i, dezvăluie o bună calitate umană.

ACȚIUNE. INDEPENDENȚĂ. LIBERTATE. Pe planul existenței individuale, acceptarea lui Montherlant-s-ar traduce mai exact prin participare. Structura lui temperamentală exclude pasivitatea constatărilor pur teoretice și n-are nimic din umila obediență creștină, deși spiritul său eclectic nu refuză filonul oferit de religie, dar îl adaptează: « Mă aflu, este evident, la exteriorul catolicismului. De acolo îl privesc în dispoziții variabile, și privesc ceea ce convine vieții mele spirituale și vieții mele poetice ». („Un voyageur solitaire est un diable”).

Necesitatea acțiunii este organică, irezistibilă. Toată existența lui stă măturte. Adolescent, coboară în arenă pentru a participa la coridre; ca voluntar merge pe front unde e grav rănit; reîntors, practică sportul, apoi călătorie vesnic în neamspîr, călător hăituit, minat parcă de dorința de a se identifica în tot ce este act și mișcare. Această sete de acțiune se integrează de altfel într-un întreg

curent de epocă. Scriitorul de cabinet aparține secolului trecut; scriitorul secolului XX — secol cutremurat de violente seisme sociale — este mai totdeauna dublat de un om de acțiune care, în deruta prăbușirilor, caută noi justificări pentru a exista. Suprema expresie a omului de acțiune — eroul — devine obiectul unui cult (Barrès). Scriitorul-aventurier (Louis Hémon, Constantin Weyer), scriitorul-călător cosmopolit (Blaise Cendrars, scriitorul-soldat (Ernest Psichari), scriitorul-revoluționar (Georges Sorel) — iată cîteva din ipostazele posibile cam în același moment cînd André Gide reacționează împotriva « înrădăcinării » preconizate de Barrès, afirmînd într-o scrisoare adresată acestuia: « Iubesc tot ce împune omului, fie și piatră fie și neaște ». Treptat, la scriitorii din generația lui Montherlant, conceptul de acțiune va dobîndi fundamentări filozofice mai sistematice și mai profunde. Dar, dacă pentru un Saint-Exupéry acțiune înseamnă modalitatea necesară de a prezerva și dezvolta valorile civilizației; dacă un Malraux vede în acțiune un mijloc de solidarizare în condiția tragică a omului — ca să ne limităm la exemplele cele mai strălucite — în cazul lui Montherlant ea îndeplinește altă funcție. A acționa înseamnă a cunoaște și a te cunoaște în perimetrul strict al individualității tale, fie printro-nfrîncare față de adversități, asemenea taurului în arenă, a cărui supremă cunoaștere este moartea (« Iubesc pe cei care fac față, și înșăși mișcarea care înseamnă a face față. Mișcarea fulgerătoare a taurului greoi, atunci cînd pivnot pe zețutul său, face față, succesiv, celor care îl atacă din dreapta și din stînga » — „Le Solstice de Juin”), fie din dorința de integrare voluptuoasă în realul ispititor. Alte justificări nu sînt necesare: căci nevoia justificării corupe existența, după cum o spune și eroul său Costals (« *Pitié pour les femmes* »).

Moștenit de la Barrès, cultul acțiunii se nuanțează în tonuri opuse la Montherlant. Dacă Barrès, căutînd să evite anarhismul individualist, sfîrșește prin a preconiza « înrădăcinarea » individului, Montherlant caută să-și taie orice ataș pentru a da curs liber energiei sale egocentrice. Pentru a acționa el nu alege ci, într-un fel, este ales de ispitele realității, atunci cînd nu intră în joc un pur hazard. Într-o lume cu posibilități infinite, a alege și a te îngrămada înseamnă a renunța cu deliberare la o parte din tine însuși: aceea care depășește necesitățile scopului; înseamnă a renunța la integritatea complexă a celui ale cărui disponibilități trebuie să fie și ele nelimitate. De aici afirmarea unei independențe neînduplecate față de tot ce ar putea să-l îngrădească: « *Nu sînt solidar cu nimic și cu nimeni. În război, combatant voluntar, cu alte cuvinte liber să plec oriunde aș dori, ceea ce am și făcut. Nobil și scumpului pe acționa. Catolic și neprectant. Membru a trei asociații de foști combatanți, și n-am pus piciorul în nici una. Întotdeauna cavalier solitar, dar lăsînd întotdeauna impresia că sînt înrolat* » (« *Carnets inédits* », 1934).

Pentru Montherlant, a acționa, indiferent de scop, a consuma energia pe care o încorporezi este condiția libertății căci « *în interiorul forței este libertatea. Cel care își cunoaște forța, cunoaște Paradisul* » (« *Les Olympiques* »). Pe front, în fața morții posibile, Alban de Bricoule declară: « *Ignor utilitatea sacrificiului meu și în fond cred că mă sacrific pentru ceva care nu reprezintă nimic. Convinș că sacrificiul meu este inutil, fără martor, fără dorință, renunțînd la viața și la mirosul drag al flintelor, eu mă năpustesc în îndepărtarea viitorului pentru singura mîndrie de a fi fost atât de liber* » (« *Le Songe* »).

Evident că astfel privită, acțiunea nu se poate ancora în nici un scop; lipsită de orice finalitate socială, grăbită în raport cu ceilalți, ea trăiește doar timpul cît se consumă, și pierie pentru a fi reluată cu alte mijloace și în alte posibilități, pînă la consumul definitiv al ființei în neînțăț. În oamenii de această categorie, vanitatea sau sublimul existenței postume nu trezește nici un ecou. Tot ceea ce depășește existența fizică este neant și în acceptarea lucidă a neantului se impune să vedem suprema limită a stoicismului lui Montherlant. În cuvintele lui Ferrante, eroul din

« *La Reine Morte* »: « *M-am scurs, precum vîntul deșertului, care spulberă întii valurile de nisip asemănătoare unei șarje de cavaleriști și se subțiază în cele din urmă și pierie* », nu vedem un regret ci doar o constatare lucidă în care pare să vibreze vocea lui Montherlant.

SENZUALITATE. FERICIRE. « *Trăiască simjurile ! Ele nu înșeală niciodată* » (« *Le Songe* »). Ar fi riscant să vedem în Montherlant un imediat care nu depășește zonele senzaționale. Simjurile sînt pentru el o cale de acces la idee, nicidecum absența ideii. Ideile înșeși dobîndesc în expresia lui ceva carnal, și sinceritatea senzațională sale declarate cutremurătoare ființelor pudicoase. Dar există în această senzualitate o frumusețe care poate fi îndrăgănită — niciodată însă trivială. Instinctele, în cazul unui organism normal și echilibrat au o moralitate a lor care, chiar dacă contrariază poncifulurile ipocritizilor puritane și stîrnete ororile teologilor, rămîne înconștient pură — ceea puritate pe care o regăsim la sublimii păgîni ai Helladii. Timp de două mii de ani, creștinismul ne-a însculat imaginea umilă a frumosului trup omeneș. Păgînii Montherlant îi reafirmă demnitatea, căci: « *Trupul compune prea mult suferul pentru a ne scaza atunci cînd vorbim despre el* ». (Cuvînt înalt la « *Service Inutile* »). Dorința este poate cea mai profundă legătură a lui cu lumea, latura sa cea mai filantropică: « *De multă vreme nu mai există decît o singură legătură care mă atacează de societate și de semenii mei și aceasta este dorința. Cu atît mai bine, căci toată demnitatea omului este în trupul său. Toate sentimentele de afecțiune, de prietenie, de stimă, etc., pe care le-am putut avea după lungul vieții mele erau lipsite de forță, cînd nu li se adăuga dorința* » (« *Textes sous une Occupation* »). Dorința este punctea care face posibilă comunicarea și ea îi dă lui Montherlant acea căldură omenească fără de care ar putea să ni se pară prea uscat, prea auster, prea distant. Ea apără această natură violentă și înclinată spre acțiune de fanatism; îndiguieste acest torcent care, altfel, negăsindu-și albia cea bună, ar fi putut deveni primejdios. Dorința înseamnă a-ți risipi generos suferul; înseamnă, conform dialecticii sale, a avea sufer pentru că « *... oamenilor care sînt mîrgîniți în dorință le cred și suferul mărginit* » (« *Aux Fontaines du Désir* »). Forța ei trădează o vitalitate posesivă, bîntuie de viciul ubicuității. « *Ne naștem zece mii și rămînem unul singur* » spune, se pare, Socrate (citat din memorie). Al spune că, torturat de nostalgie pentru cel nouă mii nouă sute nouăzeci și nouă de abandonări, Montherlant aspiră să-i reîncorporeze în substanța lui. Disproporția dintre poftele sale și posibilitățile limitate ale naturii omenești îl face să viseze ferice jumătate-animale, jumătate-vegetale, brațe multiple precum divinitățile indiene, în care să cuprindă toate ispitele universului: « *Adeseori încerc nevoia violentă să sîrutesc o floare, nisip, apă, și mi-am lipit, pierdut, obrazul de răcoarea statuielor de marmură, cufundîndu-mă în cea mai adîncă roză* » (« *Aux Fontaines du Désir* »).

Necesitatea fericirii este una din constantele gândirii sale. Fericirea există și este nu numai posibilă — ci și obligatorie: « *Nu există decît un singur scop, care-i acela de a-ți fericit. Cu noblețe sau fără noblețe. Cu sau fără admirația oamenilor. Eu voi avea întotdeauna fericirea mea, și n-o voi avea decît în această atitudine precisă: să înțelegi bine: asentimentul rașunii mele* » (« *La Petite Infante de Castille* »). Montherlant crede în fericire așa cum crede și Scendhal, întemeind-o pe o bază rațională; crede în ea așa cum credea Camus, văzînd inter-înși bucuria supremă a lucidității capabilă « *să creeze feră* ». Alături de Solange Dandillot, lucidul Costals redescoperă în cadrul prozic al unei bucătării burgheze candoarea copilărească a povestirilor doamnei de Ségur și crede autentic în feră acestor clipe (« *Les Jeunes Filles* »).

Există oameni adevărați la fericire, după cum există atrabiliari pe care fericirea îi refuză și care se cred îndreptățiți să-o neghe. Montherlant face parte din prima categorie: « *In realitate, eram făcut pentru fericire, dobindisem un simț al fericirii mai ascuțit și mai exigent decât este obiceiul la semenii mei* » (Cuvânt înainte la « *Service Inutile* »).

SINGURĂTATE (?) Montherlant-solitarul ! Mulți comentatori n-au rezistat tentației de a-i atribui acest epitet, mai încrezători în subtilitatea lor analitică decât în mărturisirile repetate, spăritoare ale scriitorului. Este o practică curentă; neputând renunța la propriul lor punct de vedere, criticii, care au și ei vanitatea lor, se grăbesc să-l proiecteze asupra celorlalți, să-i fabrice astfel din nou în imaginația care le convine: « *Văd într-adevăr, scris în ziare, că sînt un «solitar»* ». Oamenii de literă, oamenii de lume, și în general oamenii cu situație mai cred solitari pentru că nu-i frecventez. ... Dar eu frecventez alții oameni decât ei: viața mea particulară, despre care habar n-au, nu-i aceea a unui solitar. Am notat în *Carnetele mele* din 1935: « *Dacă n-aș fi rămas fără încalcare în strîns contact cu cei obscuri — în Franța, poporul; în Africa, indigenii — aș fi mizantrop. Și sînt atît de puțin, încît la cuvintele lui Rousseau: Îndepărtați oamenii și totul va fi bine am răspuns: Îndepărtați oamenii și totul va fi nimic* » (1952—1953, XV seri cu Montherlant la Radioteleviziunea franceză). Și altundeva: « *A fi mers pe buza prăpastiei, mereu. Și a nu te fi prăbușit niciodată. Nu Dumnezeu era acel care te ținea de mină, ci întotdeauna o făptură vie, o mică făptură neînsemnată care te ținea de mină (pentru că, oricum, niciodată n-am fost singur. Întotdeauna am fost mină în mină)* » (Cuvânt înainte la « *Service Inutile* »). Comentările sînt inutile.

GENEROZITATE. Numai o înțelegere superficială sau prea grăbită să eticheteze răuvoitor poate discuta « *amoralismul* » lui Montherlant. Întreaga sa concepție răspunde unui riguros cod etic. Putem vorbi despre morală lui cu convingerea că vom găsi suficiente argumente. Suma acestui cod moral se exprimă prin generozitate: « *Virtuțile pe care le vei căuta mai presus de orice sînt curajul, civismul, mîndria, sinceritatea, disprețul, dezinteresul, politețea, recunoștința și în general tot ceea ce se înțelege prin cuvîntul generozitate* » (Scrisoarea unui tată către fiul său — « *Service Inutile* »).

SINCERITATE. Sinceritatea, provenită din dorința de a vedea realitatea așa cum este ea, împotriva mistificărilor și a automicșcărilor, este poate cel mai patetic aspect al creației lui Montherlant și denotă o conștiință austeră, care refuză paleativele și ideile mixte (în accepția dostoevskiană): « *Începînd cu cea de a doua carte a mea «Le Songe», hotărîm să mă accept în întregime atît ca om cît și ca scriitor, să nu mă tem niciodată să exprim ceea ce simt, chiar dacă mi s-ar putea reproșa aceasta. Un om în toată goliciunea lui și care avea să se exprime de-a lungul unei vieți întregi, care avea să se despoaie în opera lui, cu o imprudență conștientă, de-a lungul unei vieți întregi. Așadar, imediat, între mine și public, această trădătură caracteristică: absența minciunii; cu un cuvînt mai obișnuit, cîntea* » (« *Festival* »). De altfel, cultul sincerității (ca și acela al acțiunii) răspunde unei necesități care caracterizează întreaga epocă. Începînd cu Rousseau și trecînd prin Stendhal, sinceritatea se afirmă ca o trăsătură tradițională a literaturii franceze. La începutul acestui secol însă, această tradiție a sincerității cunoaște un moment de exacerbare, devine obsesia unor conștiințe pornite în căutarea unui punct fix înăuntrul și înafara lor. Cruzimea

lui Jules Renard este aparentă și pornește exact din aceeași necesitate: « *mă țin bine și n-o să mă slăbesc înainte de a mă cunoaște* », notează el în scriitorul său jurnal. Toată gîndirea lui Gide este un refuz al convenției. La fel în cazul lui Romain Rolland pentru care « *primă virtute a geniului este sinceritatea* ». Edificul romanesch al lui Proust, simplitatea la care aspiră Charles Péguy, mărturisirile atît de directe ale Colettei, sau ale contesei de Noailles, își au justificarea în aceeași căutare a unui adevăr de pe care toate fardurile să fie șterse.

Ceea ce în cazul lui Montherlant poate stîrni indignarea moralistului ieșit din timp, de fapt, o nevoie de autocunoaștere pe care trebuie să-o acceptăm fie numai pentru valoarea ei exemplară: « *Nu-i citiți de puțin vorba de dorința de a mă umili atunci cînd mă auz în fața dumitale. Este o pură dorință de a vedea lucrurile așa cum sînt . . . fără slăbiciune, pentru că așa e bine* », afirmă Costals (« *Pitié pour les femmes* ») ca purtător de cuvînt al scriitorului. Pe opoziția « *omul-minciună* » și « *omul de spirit* » se edifică de fapt cele patru volume care alcătuiesc ciclul « *Les jeunes filles* ». În întreaga operă a lui Montherlant apar mărturisiri de acest gen. Mai mult decât o căutare teoretică, sinceritatea este un mod de organizare lucidă a existenței, dacă îi adăugăm controlul cu funcție corectivă al rațiunii.

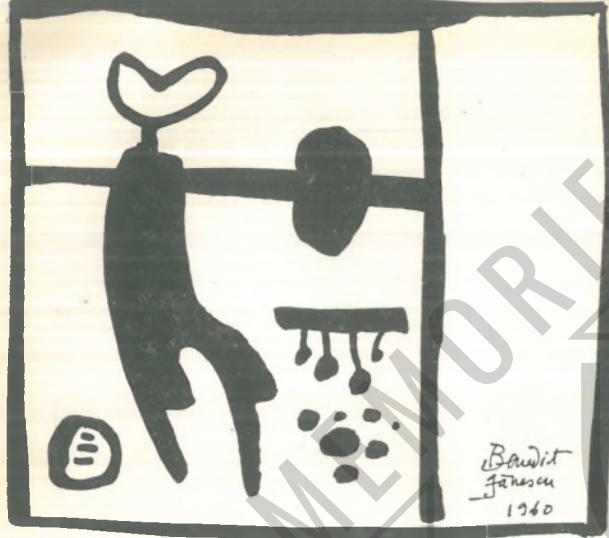
SCRIITORUL ÎN FAȚA OPEREI SALE. « *Dacă nu m-aș privi trăind, pentru ce aș mai trăi ?* » — se întreabă Malatesta, eroul piesei cu același nume și ecourile acestei întrebări se repercută în întreaga operă a lui Montherlant, justificînd exact sensul ei. Creația reprezintă substanța decantată a unei existențe omenești, este deci strict subiectivă și nu servește decât pe acela care dîndu-i naștere răspunde astfel unei necesități: Întreare — este încă o formă de a acționa, de a exista. « *Scriitorul*, afirmă Montherlant, își dă opera precum pomul mărul său, fără să-i pese dacă va fi cules, și dacă va fi, în ce fel îl va pregăti bucătorul ».

Scriitorul decide nu este nici cronicarul epocii sale, nici purtătorul de cuvînt al unor idealuri colective. De aici refuzul orgolios al prozelitismului: « *Tineri excepționali mă sîmțeau să le slujesc drept exemplu. Nu găsiți că este ciudat ? Oprești un scriitor și îl tragi de seamă să-și spu în față: Iată, dumneata trebuie să ne arădi drumul. Pornește și bogă de sămă să mergi drept. Alfel ! . . . Hei, domnilor, Intii și Intii lasa labele. Luși de la mine ceea ce vi se pare bun, și asta mă va onora; dar treaba mea este să mă dezvolt în chip firesc și să nu deviez citiți de puțin din cauza voastră. V-am solicitat cumva audiență ? Mă considerați drept șeful vostru, pentru că să mă credeți prizonierul vostru ? Eu nu sînt prizonierul vostru. Nu vreau să fiu șeful nimănui. Nu vă datorez nimic și nu vă voi plăti nimic . . . » (« *La Petite Infante de Castille* »).*

Chiar dacă orgoliul aristocratic al acestei atitudini poate deranja susceptibilitățile, ea vădește în fond atitudinea profund onestă a unui om care vrea să-și rămie lui însuși credincios, fără complexități și concesii. Or în această atitudine cinstită trebuie să vedem valoarea exemplară a lui Montherlant.

Pe de altă parte, cunoscînd exact interdependența care există obligatoriu între artist și epocă sa, cunoașterea lui Montherlant, situat în contextul întregii literaturi franceze, ne oferă posibilitatea de a constata una din multiplele ei aspecte.

A discuta perenitatea creației sale este prematur. În concluzia pe care ne-o îngăduim vom invoca încă o dată propria sa mărturisire: « *De aceea oamenii din specia mea vor vorbi din ce în ce mai puțin într-o limbă neînțeleasă de marele număr. Gîndul lor solitar urcă și nu se răspîndește, precum firul de fum care se înalță în deșert, în momentul crepusculului, din focurile nomazilor: acel fir pur și pierdut, subțire ancoră între pămînt și cer* » (« *L'Evangile de fer* »).

Bibliografie Henry de Montherlant

Henry de Montherlant s-a născut la 21 aprilie 1896 și descinde dintr-o veche familie aristocratică a cărei filiație urcă pînă la Robert Millon, senior de Abbémont (dep. Oise) în secolul al XVI-lea. Străbunul său, F. Millon de Montherlant, a fost deputat în Adunarea Națională, membru al Clubului iacobinilor, deputat în Adunarea Constituțivă și a sfîrșit la ghilotină în ziua de 5 Messidor, anul II al Revoluției Franceze. În directă ascendență maternă, figurează contele Henry de Riancey, șeful partidului legitimist din Franța celui de al doilea imperiu.

Între 1910—1915, paralel cu studiile de literatură, viitorul scriitor se preocupă de taumachie. Ziarul *Le Törero* din Nîmes, menționează în numărul său din 8 octombrie 1911: « *Tinerii noștri. La Burgos, într-o berceroada particulară, un tîndr oficionado în vîrstă de șaisprezece ani, dl. Henry de Montherlant, din Paris, și-a expedit cu măiestrie adversarul, beneficiind de o ovație* » (Cf. J.N. Faure-Biguet: « Montherlant, Homme de la Renaissance »).

1914. *L'Exil*.

1916. Trecut la cerere, în serviciul activ (regimentul 360 infanterie).

1918. Grav rănit.

1920. *La Relève du Matin* (refuzată de 11 edituri și tipărită pe cheltuiala autorului).

1920—1924. Intensă activitate sportivă în diverse cluburi populare (fotbal și atletism; 100 m plat în 11 secunde 4/5).

1922. *Le Songe*.

1924. *Le Paradis à l'ombre des Epées. Les Onze devant la porte d'orée*.

1925. Călătorii în afara Franței. Călător hăituit, Montherlant adună în cursul acestor voiaje substanța a trei dintre cărțile sale: *Aux Fontaines du Désir* (1927), *La Petite Infante de Castille* (1929) și *Un Voyageur solitaire est un diable* (1946).

1926. *Les Bestiaires*.

1930. Călătorie care va dura trei ani în Maroc și Algeria. Scrie *La Rose de Sable* (publicată în 1954).

1932. *Mors et Vita*.

1934. *Les Célibataires*.

1935. *Service Inutile*.

1936. *Psiphæe, acțiune dramatică*; primele două romane din ciclul *Les Jeunes Filles*; *Les Jeunes Filles și Pitié pour les Femmes*. Acest ciclu continuă cu *Le Démon du Bien* (1937) și *Les Lépreuses* (1939).

1938. *L'Equinoxe de Septembre*. Intensă activitate publicistică.

1939. Demersuri pentru a se angaja în armată. Constrîns să renunțe din cauza unei congestii pulmonare.

1940. Corespondent de război în zona operațiilor militare din departamentele Oise și Aisne.

1941. Se întoarce la Paris, unde rămîne în timpul ocupației. *Le Solstice de Juin* interzis la început de autoritățile hitleriste — interdicție care se va menține pe toată durata războiului în Belgia și Olanda. *L'Éventail de Fer*.

1942. *La Reine Morte* (3 acte); termină primul *Port-Royal* (4 acte).

1943. *Fils de Personne*.

1945. *Le Maître de Santiago* (3 acte).

1942—1945. Se ocupă în cadrul Crucii-roșii elvețiene de copiii francezi victime ale războiului.

1946. *Malatesta* (4 acte).

1949. *Demain il fera jour* (3 acte). La întrebarea pusă de hebdomadatul *Carrefour*: « Care dintre scriitorii francezi în viață va fi cel mai citit în anul 2000 ? » numele lui Montherlant ocupă locul întâi.

1950. *Celles qu'on prend dans ses bras*.

1951. Mare succes de librărie cu *La Ville dont le Prince est un Enfant* (3 acte), piesă care este socotită drept capodopera sa.

1953. *Textes sous une Occupation* culegere de texte scrise în timpul ocupației (1940—1944). Al doilea *Port-Royal*, piesă a cărei acțiune precede cu o jumătate de secol pe aceea din primul *Port-Royal*.

M. M.

MARCEL BRESLAȘU

În pragul celui de al șaptelea an de existență, «Secolul 20» apare cu pagina cernită pentru pierderea, pe cât de neașteptată pe atât de dureroasă, a celui ce i-a fost redactor-șef de la întiiul număr, poetul Marcel Breslașu. Inima sa dăruită cu nobilă însușețire muncii de concepere și realizare a revistei, gata oricând să se entuziasmeze pentru promovarea adevăratelor valori și încurajarea unei vocații autentice, neobosită chiar și după se semnele unei epuizări premature începuseră să se arate, s-a stins definitiv în asfințitul zilei de 20 septembrie, la o zi numai după ce împlinise 63 de ani.

Nimic nu-i trăda vârsta dacă nu ar fi fost vasta experiență acumulată într-o activitate rodnică de peste patru decenii, experiența aceea convertită de-acum în înțelepciune, din care — fără avaricie — împărțea celor din jur, tovarășilor mai tineri de muncă, făcând discret efortul de a se coborî la ei ca să-i înalțe de fapt, pe nesimțite, în ochii lor înșiși. Prezența sa insufla fiecăruia dintre noi siguranța pe care ți-o dă familiarizarea cu marile spirite ale culturii universale clasice și moderne, stăpânirea unei viziuni ferme asupra fenomenelor artistice, fiind un stimulent cu atât mai viu cu cât era lipsit cu totul de orice emfază, de orice superioritate distantă și glacială. Ne era sfătuitor și, în această calitate, se vedea, nu o dată, dator să corecteze erori, dar cu câte precauțiuni proceda și cu ce grijă de a nu răni susceptibilitatea cuiva impunea concluzia cea justă, încât aceasta putea să pară emanată, eventual, chiar de la cel ce greșise. Deși avea asupra noastră, a fiecăruia luat în parte și tuturor laolaltă, ascendentul unei reputații literare bine consolidate, refuza cu obstinație monopolul opiniei, bucuros mai curînd să dea de cât să facă dreptate.

Maestrul, redactorul nostru șef, venea între noi cu darurile unei duble vocații, de creator și de cărturar. Lucru prețios și nu întâlnit la tot pasul, poetul Breslașu păstra, oricît de concentrat ar fi fost asupra propriei creații,

PESTE STYX

o disponibilitate generoasă față de cele mai diverse modalități artistice, o reală și mereu proaspătă curiozitate de a se împărtăși din patrimoniul artei universale. Gustul format la școala marilor valori clasice, receptivitatea la nou, chiar o nemărturisită voluptate de a descoperi gestul iconoclast când el venea din partea unui talent autentic, înapt să se supună tiparelor existente, făceau parte organică din personalitatea sa, imprimând un stil întregii noastre munci redacționale. Viitorii exegeți ai activității sale vor putea afirma pe bună dreptate că a sacrificat din timpul ce se cuvenea rezervat propriei creații, preocupat să găsească mijloacele potrivite pentru a face cunoscute maselor de cititori de la noi cuceririle artistice ale epocii contemporane. În acest domeniu, el a înscris o contribuție substanțială de-a lungul anilor prin numeroasele traduceri din marea poezie a lumii, cu nimic mai prejos, sub raport artistic, față de propria sa poezie. Era un tânăr abia cuprins de entuziasmul adolescenței când încredința revistelor transpunerii românești din Schiller, Körner, Goethe și Heine, cărora peste aproape o jumătate de veac avea să le răspundă tălmăcirile din Rilke și Căceteau, din Morgenstern și Brecht, din Dolmatovski și Nazim Hikmet, din Joyce și Enzensberger. Ar fi suficient să se grupeze între copertile unui volum traduceri ale apărute în paginile revistei noastre, pentru a alcătui o veritabilă antologie de lirică modernă de pe toate meridianele.

Poetul exigent cu sine însuși care era Marcel Breslașu extindea și asupra trudei de tălmăci, inflexibile obligații ale creației originale. Virtuozitatea sa recunoscută în minuirea cuvântului, plastică sonorilor pe care știa să o pună în valoare cum puțin știu cu un simț nedesmințit al nuanțelor limbii românești, și cu o meticulozitate de cinstit breslăș, amănunțit să împingă priceperea profesională până la perfecțiune, conferă tălmăcirilor sale marca desăvârșirii artistice.

Insuflețita lui activitate, prezența laborioasă, au contribuit ca revista noastră să cucerască într-un răstimp scurt adeziunea unui public din ce în ce mai larg. Numele său rămâne legat în existența «Secolului 20» de numeroase inițiative, menite să creeze condiții optime pentru o cunoaștere temeinică a operelor marcante în viața literară contemporană. Prin exemplul său ne-a făcut să înțelegem mai limpede că numai exigența ideologică și artistică ne duce direct la inima cititorilor. Noi, redactorii care am găsit la el iubire, înțelegere și îndrumare, vedem în aceasta legatul fostului nostru redactor-șef, din îndeplinirea căruia ne facem o datorie de onoare.

Toți cei care l-am cunoscut îndeaproape și ne-am bucurat de generoasa lui căldură sufletească îi vom păstra o amintire neștearsă.

Era cu adevărat un senior al versului, artizan subtil de sunete și culori, savuros «degustător» de armonii.

Dincolo de rigorile poeziei medievale pe care le împunea și dincolo de grația orientală a imaginii, Breslașu se dovedea a fi un febril, ars de dorința înnoirii, temperind cu carcasa rimei impecabile totdeauna o materie care s-ar fi putut revărsa în largi, whitmaniene incantații. Etern dedublat de doi poeți care-l locuiau, unul al efluviiu liric, insinuat muzical și altul al exprimării dure, violent sarcastice, Breslașu e o personalitate de prim ordin a poeziei noastre, autor al unei opere până acum insuficient cercetate.

Era un poet și nu un autor de cărți. Voluptatea creației părea să se încheie pentru sine în momentul în care poezia, caligrafiată cu prețiozitate, se odihnea pe masa de lucru. Cartea, tiparul adăugau foarte puțin aceluși moment. Nu intenționez să evoc episoade legate de viața poetului, dar nu mă pot reține să nu amintesc umirea pe care am încercat-o în urmă cu doisprezece ani, când, proaspăt redactor al Editurii pentru literatură și artă am primit indicația să mă ocup de un volum de versuri alese și, telefonându-i lui Marcel Breslașu, acesta a refuzat elegant să încredințeze tiparului «așa ceva». Ne-am întâlnit, prilej cu care i-am admirat tehnica preparării unui adevărat filtru și mai ales, nelipsitele pipe. . . Versuri alese? I se părea prea devreme să semneze o culegere selectivă. A refuzat propunerea editurii de a încoperta cele mai frumoase poezii ale sale. . .

Cartea n-a mai apărut.

Toate cărțile sale de poezie tindeau să compună o amplă Poveste a poveștilor, să se organizeze precis astfel încât să ofere o imagine de ansamblu a universului său interior și trebuie spus că Breslașu n-a avut răgazul să-și ducă până la capăt acest gând. Abia sondind într-un târziu așteptat, poetul frământat de obsesivul altceva își muta subtilele instrumente de cercetare într-altundeva. Așa se face că de la o carte la alta schița de plan a Poveștii poveștilor sugera substanțiale modificări. Proiecte îndepărtate erau chemate

În viață mai devreme și manuscrise abia începute erau zăvorâte în sertar. A început cu tulburătorul și acum poem *Cîntarea cîntărilor*, scris în 1938 pentru care după un sfert de veac a compus un epigraful nostalgic, poem în care sînt așezate într-un vitraliu intens colorat momente dintr-o mare iubire. Nu ne aflăm în fața clasicei parafraze a textelor primordiale, maniera biblică, nu e decât înmiresmatul chenar din frunze de cedru libanez în care palpită viața și dragostea unui tînar de pe malurile paradoxalei Dîmbovițe. Tonurile lenș expozitive sînt fulgerate de rapide, vitale seisme, peste tot plutește unda unei tristeți vapoase și a unei fertile sfîșieri:

« În noaptea-aceea cînd se-oprește steaua
de-ți poleiește cu argint podeaua
și grinzile cu aur ți le-mbracă,
te simți regină-n casa ta săracă.
Ce presimțiri și ce potop de vești
cărdușește singele prin vine...
În fiecare val te regăsești,
așa cum te-așteptai de mult, pe tine:
umbrele se risipesc în picături,
tainele se limpezesc în tîlcuri,
și recunoști acel necunoscut,
acea nemaîtrădit-nfiorare-a trupului,
cum recunoaște mielul nou născut
— pară-n rărunchii lui — tîrcoala lupului ».

Poeemele scrise după Eliberare, începînd cu dramaticul *Grivița Roșie*, inaugurară o retrospectivă a eroicele lupte a comuniștilor: *În tîrg la Iași* — 1917, *Cîntecul de leagăn al Doncâi*.

Am mai scris asta, pentru mine, dacă aș căuta să-l definesc pe Marcel Breslașu în poezia noastră cu nota lui singular-originală, l-aș numi poetul arspoeticelor. Nimeni — calitativ și cantitativ — n-a scris mai mult despre armele poetului. Cîntece pentru cîntec, aceste poezii descriu laboratorul faustic al poetului, retortele fumegînde ale cuvintelor, revelau triumful dar, mai ales, truda. Multe din piesele care alcătuiesc deloc riscata, ca formulare, *Dialectică a poeziei* sînt poate, datorită unui excesiv efort de abstractizare, reci, fluidul liric conținut de expresie nu mai poate comunica, jocurile de cuvinte obosesc memoria lectorului. Breslașu n-a fost însă niciodată facil, chiar versurile aparent « sprintare » presupun la el o muncă de elaborare înversunată. I-am admirat încăpăținarea cu care s-a străduit să reactualizeze fabula, procedeu literar pentru

mine perimat, impracticabil și ca autor și ca lector. Cred că a reușit. Umorul și tehnica lui neverosimilă au concurat la zugrăvirea unei galerii de tipuri contemporane de netăgăduit interes. În plus, prin simpla lui prezentă — într-un moment efervescent de poezie, cu tendința la unii dintre competitori de anulare a formelor fixe — Marcel Breslașu a apărut cu noblete frumusețea versului de tăietură clasică, « complicită » dispută, firească de altfel, între partizanii diverselor modalități de exprimare.

Îl evoc cu dragoste pe poetul prematur aplecac peste Stix reamintindu-mi stihurile din poezia *Apartenență*:

« Din orișice nor care trece
îți poți făuri un rădvan —
să-ți poarte spre steaua cea rece
fierbintele vis năzdrăvan.
Nu crede-n stihia-i domoală,
în pasnicul-i pași de bătrîn.
Furtună duc norii în poală
și-ascund cîte-un fulger în sîn.

... Din orișice dangăt de clopot
îți poți face-o scară la cer.
Al singelui repede rotop
e singurul tău temțicer.
E inima ta pămîntească
făcută să botă aici;
spre-a cerului palidă geacă
doar ochii ți-e dat să-i ridici.

... Din orice copac al pădurii
se poate ciopli un catarg —
doar cruntul sărut al săcurii
e prețel plecării spre larg.
În rănile veșnic deschise
mai gîlgile sevele-adînci.
Altminteri, corabia cu vise
își spulberă prora de stînci ».

GHEORGHE TOMOZEI

„.....Sporindu-ți al vieții scurt răstimp.....“

Ca să-l pot evoca așa cum a fost trebuie să uit, să refuz să accept, că noi înșine nu vom mai auzi niciodată glasul lui Marcel Breșlașu, și că dialogul cu el, familiar și indispensabil pentru atîta dintre noi de atîta amar de ani, nu se va mai purta de aci înainte decît de la viața la neant, de la existență la neînțîință, de la om la umbră și amintire.

Dar poate oare această implacabilă fatalitate modifica într-o cît de mică măsură comuniunea noastră cu el, poate ea oare să ni-l îndepărteze, poate ea oare să tulbure suvenirul inimii — care este cea mai vie, cea mai rezistentă substanță a vieții? Dimpotrivă, mi se pare că îmi este ușor să mi-l evoc, într-o casă scundă, veche, de prin calea Căldărașilor, așezat în fața unui pian, mîngîind clapele și întinînd cu o voce a cărei modulare ținea în același timp de cîntec și de declarație, lied-urile tineretii sale, pe texte de Verlaine, Laforgue, Rilke, Arghezi sau Bacovia, sau chiar pe texte ale propriei sale poezii — așa cum mi-a apărut pentru prima dată, acum vreo treizeci de ani. Mi-e mult mai ușor să-l văd în perioada apariției Cîntării Cîntărilor, deja lăsîndu-se în urmă pe sine însuși și frumosul său poem de început, pentru a căuta o creație poetică întru totul a conștiinței sale de luptător ilegalist al revoluției, creație a cărei cadență nu se va mai încheia decît astăzi. De cînd știu că a plecat, mi-e mult mai ușor să-l văd sosind într-o prăvălie improvizată pe strada Boteanu, unde un fel de comerț nășalant și neverosimil masca activitatea sa clandestină, în timpul războiului și teroarei fasciste, și unde îl vizitam împreună cu Geo Bogza pentru a ne alimenta din glumele și optimismul său în timp ce noi înșine ignoram cu totul pericolul pe care el le înfrunta în acea ipostază neașteptată. Și așa mai departe, în greii ani următori, de luptă diră și neobosită, punctați și mai neobosiți de versurile din Alfabet pentru o școală de seară, apoi Grivita Roșie, Poeme pentru un ziar de perete, de Niște fabule mici și mari pentru mari și mici, de Dialectica poeziei, de Povestea poveștilor cu Cîntecul de leagăn al Doncăi și în tîrg la Iași — 1917 și de tot ce a mai scris, — anii presărați de articole de ziar, de traduceri, de muzică, ani cristalizați într-o atît de pasionată, de serioasă și de multilaterală muncă obștească și cetățenească, de la teatru

și învățămînt pînă la sindicat și organizația de bază a Uniunii Scriitorilor, de la agitația politică de masă pînă la conducerea revistei de literatură universală Secolul 20. Mi-e ușor, zic, să-l evoc și să-l revăd în toate aceste împrejurări. Îndărătul unui Breșlașu al clipei fugare, cu prezența vie și absorbitoare, îmi apare azi clar în minte Breșlașu cel al zilelor precedente, pînă departe în trecut. Tot ce a fost Breșlașu, toți cei care au fost Breșlașu, ani după ani, se jivesc azi în egală lumină, pentru a se contopi apoi în sinteza esențială a omului, astfel cum în el însuși eternitatea îl schimbă.

Om fin fără snobism, inteligent fără uscăciune, cultivat fără pedanterie, spiritual fără ostentație, ironic fără scepticism, talentat fără egolarie și modest fără afectare, Breșlașu a fost un produs de oțel nobil, așa cum cereau cele două epoci contrastante în care s-a desfășurat viața sa, și așa cum sînt folositore asemenea produse, vieții literare și societății. A avut conștiința datoriei sociale în cel mai înalt grad, și a știut întotdeauna să manifeste și să exprime această conștiință în sensul îmbrățișării entuziaste și cuprinzătoare a vieții și a omului: Întoarce-te spre oameni, trubadure, sporindu-ți al vieții scurt răstimp, spune un poem al său, și aceste două versuri pot constitui deviza întregii sale vieți și creații literare. Surîsul bun și primitor cu care întîmpina oamenii — de la cel mai necunoscut, pînă la cel scump sau mai prieten — nu era o mască și o ceremonie, după cum surîsul de generoasă omenie care infuzează întreaga lui creație poetică, este fondul cel mai fecund al acesteia, și autoriză determinarea ei calitativă. Indiferența și închiderea în sine sînt două atitudini ce l-au fost străine, singurele pe care le-a urît și întru dezmințirea lor întreaga lui viață între oameni a fost o mărturie pasionată, iar ca poet, el a putut fi un moralist cald, omenos, lipsit de severitatea seacă, de didacticismul manifest, nu rareori caduc, ce caracterizează prea adeseori acest gen. Tocmai de aceea a iubit atît de mult copiii, tocmai de aceea a scris o atît de prețioasă literatură pentru copii, și tocmai de aceea copiii l-au iubit, prin literatura pe care le-a creat-o.

Tocmai de aceea a fost un coleg atît de bun pentru toți scriitorii români, de la cei mai venerabili și celebri pînă la cei mai tînrî, mai necunoscuți și mai deprimați, și a fost un prieten desăvîrșit pentru cei, foarte mulți, cărora împrejurările vieții le-au dat prilejul să-l fie prieteni, iar el să le fie și mai mult lor.

Tocmai de aceea, acum, la răscrucea imensă, în clipa marii porniri în singurătate, cred că pot afirma că durata spirituală a operei sale, va fi sprijinită, înflorată și încălzită multă vreme de o amintire omenescă vie, vibrantă, rezistentă, pe care noi, primii ei depozitari, o vom trece cu pietate altora mai noi și mai tineri, iar aceștia, la rîndul lor, și fără efort, celor ce vor veni, tuturor celor ce ne vor urma.

RADU POPESCU

Traduceri inedite de Marcel Breslașu

FRANK WEDEKIND

Prizonierul

Cîte nopți chinuitoare
n-am vegheat — spre-a mă-ntreba:
De-aș fi fost un altul — oare? —
păgubeam pe cineva?

Îndoieli rîdeau sălbatec
răspunzînd (în mine): Nu!
Ce să fie? Biet zănătec,
acel «altul» erai tu!

Vai, din perpeleli, se pare,
că mă-aleg doar cu-acest cînt,
zornîind un lant pe care
nimeni încă nu l-a frînt.

ALFRED LICHTENSTEIN

Vilegiatură

E cerul, sus, ca o meduză-albastră.
În jur sînt cîmpuri, verzile coline,
Capcană pentru șoareci, lumea noastră!
De-aș avea aripi, ca să scap de tine.

Beau... Joacă... Viitorul pun la cale,
toți, elocința vor să și-o măsoare.
Pămîntul: grase hăci duminicale,
drăguș muliate-n dulce sos de soare.

De-ar fi un vînt... Să sfîșie cu coajii
suava lume... M-aș distra, frenetic.
Și-apoi furtuna. Tot albastrul bolșii
să-l zdrențuiască, petic după petic.

RUDOLF ALEXANDER SCHRÖDER

Sonet către o moartă

În orice zi spun cîte-un bun-rămăs
și cîte-un lucru care-mi aparține
dispare-n orice clipă pentru mine
pornind către-ale umbrelor popas.

Nu, n-are rost să ne mîhnim; vezi bine,
noi lucruri ne vrăjesc la orice pas
și ne-mpăcăm cu-al despărțirii ceas
La urma-urmei toți, cum se cuvine.

Așa se va rosti și despre noi
acest cuvînt: «a fost cîndva pe lume»
(cum îl rastim mereu despre-alții noi).

Dar că și tu te-ai prins, iubita mea,
cu cei ce-s doar pe-o lespede un numa,
nu-ndură inima-mi, și nici nu vrea.

CARL ZUCKMAYER

Morituri

Ostași prin noapte. Merg să lupte,
Fețele-s toate la fel,
pătate, livide și supte,
sub streșina căștii de-oțel.

Cîte-un chip repezit răsare
din gulerul de la manta:
oare, nu i-a rostit cu glas tare
numele, chiar acum, cineva?

Și picură sudoarea, pic cu pic,
în ochi și pe ceafă. Bine
de cel care nu știe nimic
despre ursite străine

Vinului

Cînd ridicai paharul și băui, mă cuprinse-o spaimă:
subpămînteană văpaie picura din aprinsul potir,
Cîstui cu un cîntec vinul, slăvindu-l cu glasul meu slobod,
către puterea-i mai tainică, plin de cuviință strigai:
Ca un buhai îți ridici capul, roșu îți scapără ochiul,
prin vinele tale fluvii de sînge curg purpurii,
Nu te-a pîrguit doar lumina; rădăcinile-nfipte
adînc sorbîră focul ce arde-n pămînt.
Dublul jăratîc din pieptu-mi, geamănul foc și-l revarsă,
cu strășnicia Vorbei Dintli, aprig în cugetul treaz.

Jocuri de ape

Ape, voi, ce cu lumina
vă-mpletiti într-o urzedă,
ce scîlbîre dulce curge
ca un foc prin umezeală.

Total — mai ușor, mai slobod —
se prefăce în cristale,
dăruit ca din potîre,
revîrsat ca din pocale.

Ca prin sticlă trece-un clinchet,
plin de freamăt e văzduhul —
și-n mai vesel joc de ape
prinde să trăiască duhul.

Da, încep să-mi simt schimbarea:
oare, nu-s chiar eu izvarul?
ca un crin mlădios și gingaș
și ca păstrăvul, ușorul...

Nu îmbrățișez pietrișul,
dalbul clocot de pe maluri,
nu mă legăn cu nisipul,
nu-s vîrtej, țîșnit din valuri?

Urcă apa și coboară,
tot ce-i mișcător tresaltă
strălucește și dispare;
duhul apelor se-nvalită.

Duse și întoarse valuri
Se-mpletesc fără-nctare.
Doar prefăcerea-i viață
și izvoru-i doar schimbare

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

Pentru Iot, un păstor macedonian

miros de pustie stea
are cîmpul dinspre munte
curge-o apă-n valburi
scăpărînd ciulinii și pietre.
alb e cerul.

tot aprind un foc în noaptea
cea galoșe prinde bine
un culcuș de lînă moale
să îți razimi recea frunte.
zvon de care.

pe o neagră birnă șed,
pun bocceaua-nctet alături,
dau tutun bătrinei gazde
pic de somn și moași ca și
minzul frav.

satul vine-n fum și-n dagăt
ard la geamuri oarbe ochi
mai bătrîni decît e ciuma.
sîngerînd aleargă-un ciine.
flinte-n răpot.

să mă plîngă curți și case
așadar îmi iau bocceaua
jalea trebuie cinstită
caldă salut la cea din urmă
ușă scundă.

se deschide; voi rămîne.
pline rece, brînză proastă
or să-mi fie azi ospățul
și adorm sătul, ferice,
fără simțuri.

și în zori e trist păstorul
că plec iarăși mai departe.
Stai străine! viața-i bună!
uite, voi jertfi berbecul
gras și negru.

(I-am rugat să-și țînă firea)

Intr-o gară

povestire

— Alo, dispecerul?
— Îhi.
— Cine e? Diacihin?
— Îhi.
— Îhi, îhi... Răspunde odată: dumneata ești, Diacihin?
— Bagă cisternele alea de pe linia șaptea pe-a treia. Da, aici Diacihin.
— La telefon locotenentul Zotov, ajutorul de serviciu al comandantului militar! Ce faceți acolo tovarășe? De ce nu dați drumul în direcția Lipetsk eșalonului șase sute șaptezeci... și cît, Valia?
— Și opt.
— Șase sute șaptezeci și opt!
— N-avem cu ce.
— Cum adică?
— Uite-așa: n-avem locomotivă. Varnakov? Varnakov, vezi că pe linia șasea sînt patru platforme cu cărbuni. Le vezi? Bagă-le tot acolo.
— Cum n-aveți locomotive, cînd eu văd pe geam șase, una după alta?
— Sînt cuplate.
— Cuplate?
— Da. De la cimitirul de locomotive. Se evacuează.
— Bine. Dar văd că aveți și două locomotive de manevră!
— Tovarășe locotenent, eu am văzut trei!
— Uite, șeful convoiului din acest eșalon zice că sînt trei locomotive de manevră. Dă-mi și mie una!

— Astea nu pot să le dau.
— Ce înseamnă că nu poți? Îți dai dumneata seama de importanța acestui transport? Transportul ăsta nu poate întîrzia nici un minut și dumneata...
— Bag-o pe cocoșa de triaj.
— ... și dumneata îl ții aicea aproape de o jumătate de zi.
— Da' de unde!
— Ce-i acolo la dumneata — creșă sau camera dispecerului? Ce-i cu pruncii aia care țipă?
— S-au îmbulzit toți aicea. Tovarăși, de cîte ori trebuie să vă spun? Evacuați camera. Nu pot să expediez pe nimeni. Uite că și transporturile militare stau pe loc.
— Eșalonul ăsta transportă sînge conservat! Pentru spital! Înțelege odată!
— Înțeleg foarte bine, Varnakov? Acuma decuplează-te, du-te la castelul de apă și ia-le pe alea zece.
— Ascultă, dacă în jumătate de oră nu expediezi eșalonul acesta, îți fac raport! Ce, e de glumit? Vezi că ai să răspunzi!
— Vasil Vasilic, dați-mi receptorul să-i spun eu...
— Transmit receptorul dispecerului militar.
— Nikolai Petrovici? Aici Podșebiakina. Ce-i acolo la depou, tovarășe? Văd că un SU a și fost alimentat.
— Tovarășe sergent, du-te la vagonul dumitale și dacă în patruzeci de minute... dacă pînă la șase și jumătate nu îți dă plecarea, vii și raportezi.
— Am înțeles: vin și raportez! Pot pleca?
— Du-te.
Șeful convoiului făcu stînga-mprejur și ieși, lăsîndu-și în jos odată cu primul pas și mîna ce-o dusesse la căciulă.
Locotenentul Zotov își îndreptă ochelarii care dădeau o expresie severă feții lui cu totul lipsite de severitate, se uită la dispecerul militar Podșebiakina, o fată îmbrăcată în uniforma lucrătorilor de la căile ferate, cum vorbea, cu zulufl bălai risipit din abundență, în receptorul telefonului de modă veche, și trecu din odăia ei în camera lui, tot așa de mică, de unde nu mai dădea nici o ușă nicaieri.
Camera comandamentului de cale ferată se afla în colțul clădirii, la parter. Deasupra, chiar în colțul acesta, burlanul era spart. Rafalele vîntului aruncau vîna groasă de apă ce se scurgea din burlan, huruind într-una de cealaltă parte a peretelui, risipind-o cînd prin fața geamului din stînga, care dădea pe peron, cînd pe dinaintea geamului din dreapta, care dădea într-un pasaj strîmt. După gerurile slabe din zilele senine ale lui

octombrie, cînd diminețile găseau gară învăluită toată în promoroacă, de cîteva zile vremea se făcuse umedă, iar din ajun îi turna o ploaie rece care nu mai contenea, încît era de-a dreptul de mirare de unde se adunase atîta apăraie în ceruri.

În schimb ploaia făcuse ordine: nu se mai vedea forfota aia de oameni, vînzoleala neconținută a civililor pe peroane și pe linii, ceea ce dădea o înfățișare urîță gării și stînjenea activitatea de-aici. Toți se ascunseseră, nu se mai strecura nimeni de-a bușilea pe sub vagoane, nimeni nu se mai cățara pe scările vagoanelor ca să treacă de pe o linie pe alta, localnicii nu se mai foliau cu gălețile pline cu cartofi fierți, iar călătorii din mările nu mai umblau încoace și încolo printre trenuri, ca la talcloc, cu brațele și cu umerii încărcăți de rufărie de corp, haine și tricotate. (Negotul acesta îl puneau rău în încurcătură pe locotenentul Zotov: nu prea era voie să-l îngăduie, dar nici să-l interzică nu putea, pentru că evacuărilor nu li se dădeau alimente).

Numai oamenii care își făceau serviciul nu se pusese ră la adăpost. Pe geam se vedea sentinela de pe unul din peroane, încărcate de baloturi; ud leoarcă, omul stătea nemișcat și nici măcar nu încerca să scuture apa de pe el. Pe linia a treia, o locomotivă de manevră trăgea după ea niște cisterne; un acar cu manta de ploaie și cu glugă în cap îi făcea semne cu fanionul. De-a lungul garniturii trase pe linia a doua se vedea silueta scundă și întunecată a unui revizor de vagoane, vîrîndu-se pe sub fiecare vagon.

Era o ploaie piezișă. Bătută de vîntul rece și stăruitor, ploaia izbea în acoperișurile și în pereții vagoanelor de marfă, în piepturile locomotivelor; și fîchiaua vergile de fier, îndoită și înroșite de foc, a vreo douăzeci de carcase de vagoane (pereții arseseră undeva de pe urma unui bombardament, dar părțile rulante rămăseseră intacte, așa că vagoanele cu pricina erau transportate în spatele frontului); uda de zor patru tunuri divizionare ce stăteau descoperite pe platformele lor; contopindu-se cu umbrele amurgului, învăluia într-o piclă cenușie cerculețul verde al celui mai apropiat semafor și jerbele de scînteie purpurii ce răbufneau din burlanele vagoanelor echipate cu sobițe. Asfaltul peronului principal era acoperit tot de apă bășcăită și cu luciu de sticlă ce nu apuca să se scurgă. Șinele ude luceau chiar și în amurg. Terasamentul tucuriu, acoperit cu băltoace, părea că tresaltă neconștient.

Și toate astea nu scoteau nici un zgomot, afară de cutremurările înfundate ale pămîntului și de signalul lășinat al acarului. Locomotivele fuseseră oprite să fluiera încă din prima zi de război.

Numai ploaia trîmbița în burlanul spart.

În dreptul celui alt geam, care dădea în pasaj, lîngă gardul antrepozitelor, creștea un pui de stejar. Bătut de vînt și de ploii, copăcelul mai păstrase cîteva frunze ruginite, dar azi îi căzuseră și acestea.

Zotov n-avea vreme să stea așa și să caște ochii. Trebuia să camufleze geamurile, trăgînd în jos storurile de hîrtie, să aprindă lumina și să se apuce de lucru. Avea încă multe de făcut pînă la nouă seara, cînd urma să fie schimbat.

Locotenentul, însă, zăbovea să coboare storurile. Își scoase chipiul cu panglică verde, pe care, atunci cînd era de serviciu, nu și-l mai scotea din cap, chiar dacă se afla în camera lui, își luă ochelarii de pe nas și își frecă dintr-o grabă obosiți după copierea numerelor cifrate ale transporturilor de pe un tabel pe altul, cu creionul. Dar nu oboseala era de vină; odată cu umbrele timpurii ale înserării, în sufletul lui se strecurase nostalgia.

Nu se gîdea la neavastă-sa, rămasă cu copilul care nu se născuse încă, departe în Bielorusia, sub ocupația germană, și nici la trecutul pierdut, pentru că Zotov nu avea încă un trecut. Nu se gîdea nici la aversele pierdute, pentru că n-o avea și nici n-ar fi vrut s-o aibă vre odată.

Ceea ce îl deprima pînă într-atîtă încît îi venea să urle era mersul războiului, cu totul de neînțeles. Era cu neputință de trasat linia frontului după comunicatele Biroului de informații; putea numai să facă presupuneri în mîinile cui se află Harkovul și în ale cui se află Kaluga. Lucrătorii de la căile ferate știau însă bine că de la Uzlovaia încolo trenurile nu mai pleacă spre Tula, iar prin Elet nu ajung decît pînă la Verhovie. Ici-colo răzbeau bombardiere și pînă la linia Riazan—Voronej, și aruncau cîteva bombe; Krecetovka a avut și ea parte de ele. Ba cu vreo zece zile în urmă au apărut tam-nesam doi motocicliști nemți și străbătînd în plină viteză Krecetovka, și-au slobozit pistoalele automate. Unul din ei a fost ucis, celălalt a scăpat, dar schimbul de focuri din gară i-a speriat pe toți și comandantul detașamentului special, înscărcinat să distrugă obiectivele importante în caz de evacuare, a apucat să arunce în aer castelul de apă, aprinzînd încărcătura de troil pusă acolo dinainte. Acum fusese chemat un tren de recondiționare, care lucra aici de trei zile.

Dar nu la Krecetovka se gîdea el. Se întreba: ce-i cu războiul ăsta? În Europa nu se dezlănțuise revoluția, trupele sovietice nu o învadau cu pierderi puține și dejucînd toate combinațiile agresorilor; dimpotrivă, se retrăgeau — pînă cînd? Peste zi, orice ar fi făcut, și seara la culcare, Zotov se gîdea: pînă cînd? Și în afara serviciului, cînd dormea la cantonament, tot se trezea la șase dimineața, la apelul posturilor de radio, nutrînd speranța că în ziua aceea va auzi un comunicat victorios. Dar din

pîlnia neagră răbufneau aceleași dezolante vești de retragere în direcția Viazmei și a Volokolamskului, făcînd să i se strîngă inima: oare au să cedeze și Moscova? Zotov se temea să-și pună întrebarea asta, iar s-o rostească, nici vorbă (căci ar fi fost primejdios s-o facă), dar se gîndea mereu, deși căuta să nu se gîndească.

Dar întrebarea aceasta obscură nu era ultima. Dacă s-ar ceda Moscova n-ar fi cine știe ce mare nenorocire; i s-a cedat ea lui Napoleon, Alteava îl ardea: și după aceea? Dacă nemții ajung pînă la Ural?...

Vasia Zotov socotea că săvîrșește o crimă numai gîndindu-se în treacăt la toate astea. Era o hulire, era o ofensă adusă atotputernicului și atotștiutorului Părinte și Învățător, care e întotdeauna la postul său, care prevede totul, care va lua toate măsurile și nu va îngădui nimic.

De la Moscova veniseră niște lucrători de la căile ferate care fuseseră acolo pe la mijlocul lui octombrie și ei spuneau niște prăpăștii îngrozitoare: cum că directorii uzinelor dădeau bir cu fugiții, cum că s-ar fi devastat niște case de bani ori niște magazine; și atunci locotenentului Zotov iar i se strîngea inima în tăcere.

De cîrînd, venise încoace, Zotov și-a petrecut două zile la rezerva corpului de comandă. Acolo a avut loc o serbare dată de artiștii amatori, și un locotenent slăbănog și palid la față, cu părul răvășit, a recitat niște versuri proprii neverificate de nimeni, pornite din inimă. La început, Vasia nici nu s-a gîndit că ar fi memorat ceva din ele, dar pe urmă și-a amintit de unele versuri. Și acum, cînd mergea prin Krecetovka, sau cînd pleca cu trenul la comandamentul principal al nodului de cale ferată, ori cu căruța la sovietul sătesc unde făcea instrucție cu puștimea și cu invalizii, Zotov înghina mereu cuvintele acestea, ca și cînd ar fi fost ale lui:

Ard satele învăluite-n fum,
Orașele se mistuie în foc...
Și-aceiași gînd ne chinuie acum:
Cînd, în sfîrșit, îi vom opri în loc?!

Sau cam așa:

De-o fi să piară cauza lui Lenin,
De ce mi-l ar mai rămîne să trăiesc?

Zotov nu mai voia nici el să scape cu viață de cînd au început războiul. Mica lui viață își avea rostul numai în măsura în care ar fi putut ajuta Revoluția. Dar oricît s-a cerut el în prima linie de foc, s-a împotmolit aici, la comandamentul de linie.

N-avea nici un sens să rămînă teafăr pentru el, după cum, iarăși, nu era neapărat nevoie să scape cu viață de dragul soției sau al copilului pe care-l așteptau ei doi. Dar dacă nemții ar ajunge pînă la Baikal și Zotov ar mai fi încă, printr-o minune, în viață, el știa că ar pleca pe jos, prin Kliahta, în China, sau în India, sau peste Ocean, dar ar pleca numai ca să se alăture acolo unor unități refăcute și să se întoarcă cu arma în mînă în Rusia și Europa.

Așa stătea el în amurg, ghemuit, înghinînd versurile locotenentului aceluia, în vreme ce afară turna cu găleata și vîntul își făcea mendrele.

Cu cît creștea întunericul în odaie, cu atît se începea mai pregnant ușița sobei, roșie ca vișina. Din camera vecină răzbea prin ușa cu geamlic un șnop galben de lumină împrăștiată; dispecerul militar de serviciu afectat NKPS-ului¹ aprinsese lampa.

Cu toate că nu era subordonat ajutorului comandantului militar, nu se putea lipsi nicîndum de el, pentru că nu se cuvenea să cunoască nici conținutul și nici destinația transporturilor, ci numai numerele vagoanelor. Numerele astea i le aducea scriitoarea de vagoane, mătșa Frosia, care tocmai intrase pe ușe, tropotînd de zor ca să-și scuture cizmele.

— Ce ploaie! se pîfnse. Ce ploaie! Da! parcă a mai conținut.

— Șapte sute șazeci și cinci tot trebuie transcris, tanti Frosia, îi zise Valia Podșebiakina.

— Bine, îl transcriu. Da încoa felinarul să-l aranjez.

Ușa era subțire și nu se încheiea bine, așa că Zotov le auzea ce vorbeau.

— Bine că ai făcut rost de cărbuni, zise mătșa Frosia. Acuma nu mai mi-e teamă de nimic, îmi țin copilași numai cu cartofi. Dașka Melentieva nu i-a scos încă pe toți. Vezi de-i scoate din glodul ăsta!

— Acuși dă un ger. Se face tot mai frig.

— Vine iarna devreme. La așa război să mai vină și iarna devreme!... Voi cîți cartofi ați scos?

Zotov răsufăla odată adînc și se apucă să camufleze geamurile, lipind cu grijă storul de cercevea, ca să nu răzbească nici o geană de lumină.

Uite, asta nu putea el s-o înțeleagă, asta îl supăra și chiar îl dădea senzația singurătății. Toți oamenii ăștia din jurul lui, oameni ai muncii, ascultau parcă tot așa de mîhnici ca și el comunicatele și plecau de lîngă difuzoare stăpîniți de aceeași durere mornită. Dar Zotov vedea că este o deosebire: cei din jurul lui mai erau preocupați parcă și de altceva decît de veștile de pe front — scoteau cartofi, mulgeau vacile, spărgeau lemne, vîruiiau geamurile. Vorbeau în răstimpuri despre asta, și toate

¹ Comisarariatul poporului pentru căile de comunicații (n.t.)

treburile astea îi preocupau mult mai mult decât ceea ce se petrecea pe front.

Muiere proastă ! Și-a adus cărbuni și acum «nu mai îi e teamă de nimic ». Nici chiar de tancurile lui Guderian?

Vîntul zgîlțîia copăcelul de lîngă antrepozit și la fereastra din partea aceea zăgănea ușor un geam.

Zotov coborî ultimul stor și aprinse lumina. Și dintr-odată, camera bine încălzită și proaspăt mîturată deveni mai primitoare, deși era aproape goală; se simțea aici parcă mai bine și se gîndea acum la toate mai înviorat.

Drept sub bec, în mijlocul camerei, stătea biroul ajutorului de serviciu al comandantului militar, în spate, lîngă sobă — un dulap de fier, iar lîngă geam — o canapea veche de stejar, cu trei locuri și cu spetează (pe spetează, niște litere groase în relief consemnau denumirea liniei). Pe canapeaua asta putea să se culce noaptea, deși asta i se întîmpla rar în timpul serviciului. Mai erau aici două scaune lucrate cam din topor. Între geamuri atîrna un portret în culori al lui Kaganovici, îmbrăcat în uniformă căilor ferate. Mai înainte se afla aici și o hartă a căilor de comunicații, dar căpitanul comandant al gării a dat ordin să fie scoasă, pentru că în camera asta veneau tot felul de oameni și dacă printre ei s-ar fi nimerit un dușman, s-ar fi putut orienta dintr-o aruncătură de ochi, văzînd care linie încotro duce.

— Am făcut rost de niște ciorapi, se lăuda în camera vecină mătușa Frosia. Am luat o pereche de ciorapi de mătase pe cinci turte de cartofi. Acuma s-ar putea să nu mai găsești ciorapi pînă la sfîrșitul războiului. Spune-i și tu măică-ti să nu caște gura și să mai pună de-o parte ceva din cartofi, și la vagoane cu ei ! Îți-i smulg din mînă, nu alta. Dapăi Grunia Mostriukova, tii, ce mai podoabă de cămașă a luat; auzi tu, cămașă de noapte, de damă, cu găuri, și știi pe unde . . . te prăpădești de rîs, zău ! S-au strîns muierele la ea acasă s-o vadă cum și-o pune și s-au strîcat de rîs, zău așa ! . . . Poți lua de la ei și săpun, ieftin. Vezi că acuma săpunul lipsește, n-ai de unde să-l cumperi. Spune-i măică-ti să nu caște gura !

— Nu știu, mătușe Frosia . . .

— Ce, fie tu-n-ți trebuie ciorapi ?

— Îmi trebuie și încă cum ! Dar parcă nu mă lasă inima . . . de la niște evacuări . . .

— Păi pe ăștia îi trebuie să-i jumulești ! Duc cu ei cupoane de stofă, duc costume, săpun ; curat de parcă s-au gătit de la iarmaroc. Sînt unii cărora le plesnesc obraji de grași ! Lor să le dai, auzi tu, găină fiartă, că altceva nu potesc ! Unii — au văzut oamenii — au uitate-ășe legate teancuri-teancuri tot hîrtii de cîte-o sută și geamantanul ticsit de bani.

Or fi luat banca cu ei ? Dar nouă bani nu ne trebuie, pot să plece mai departe cu bani cu tot.

— Bunăoară chiriășii dumitale . . .

— ăștia sînt altceva. ăștia-s niște sărăcani, au fugit din Kiev cu ce-au avut pe ei și e de-a mirare, zău, cum de-au ajuns pînă aici. Polinka s-a aranjat la poștă, are o leață destul de bunicică, dar ce-i trebuie ei leață ? Pe-a bătrîna am luat-o și am dus-o la beci ; uite, zic, ia cartofi, ia varză acră, și nici pentru odaie să nu-mi dai nimic. Mie, Valiușa, mie-milă întotdeauna de ai săraci, dar de ai bogați, nici atîtca !

Pe biroul lui Zotov stăteau două telefoane — unul era al gării, o vechitură cu manivelă într-o cutie galbenă de lemn, la fel cu cel al dispecerului militar, celălalt — aparatul său, un telefon de campanie cu apel automat, pus în legătură cu cabinetul căpitanului și cu corpul de gardă al depozitului de alimente din gară. Ostașii de la depozitul de alimente erau singura forță militară a comandamentului din Krecetovka, deși misiunea lor de căpetenie era paza alimentelor. Însă tot ei făceau focul aici și dereticau. Dinaintea sobei stătea și acumata gata pregătită o găleată cu bulgări mari de cărbuni licioși ; să tot faci foc !

Telefonul gării zbrînni prelung. Biruindu-și depresiunea de-o clipă, Zotov se repezi sprinten la aparat, smulse receptorul din furcă, în vreme ce cu cealaltă mînă își puse chipiul, și se apucă să strige în telefon, răs-punzînd apelului. Cînd vorbea la distanțe mari, țipa întotdeauna — uneori pentru că se auzea prost, alteori din obișnuință.

I se telefona din Bogoiavlenskaia și era rugat să confirme primirea buletinelor de însoțire expediate, arătînd totodată ce buletine n-a primit încă. Buletinele — indicații cifrate de însoțire de la comandamentul precedent, privind transporturile și destinația lor — se transmiteau prin telegraf. Abia cu o oră în urmă, Zotov dusese cîteva buletine din acestea telegrafistei și luase altele de la ea. Pe cele primite trebuia să le cerceze-teze repejer, ca să vadă ce transporturi să grupeze și la ce gară să le expedieze, și ca să dea indicații dispecerului militar de la căile ferate ce anume vagoane să le cupleze între ele. Totodată, trebuia să întocmească și să expedieze alte buletine, păstrîndu-și copiile lor prînse în bolduri.

Punînd furca pe receptor, Zotov se și trînti în scaun, se aplecă miop deasupra biroului și se cufundă în lectura buletinelor.

Dar cei din camera alăturată îl stînjeau din nou. Acolo intră bocă-nînd cu cizmele, un bărbat și trînti jos o geantă cu scule. Mătușa Frosia îl întrebă dacă a mai conținut ploaia. Omul bodogăni ceva și, după cît se pare, se așeză jos.

(Ce e drept, plescăitul apei nu se mai auzea așa de tare în burla-nul spart, dar vîntul se întetise și izbea cu putere în ferestre).

— Ce-ai zis, moșule? strigă Valia Podžebiakina.

— Se face frig, zic, răspunse bătrînul, cu o voce încă puternică,

— Mai auzi, Gavri! Nikitici? strigă la el și mătușa Frosia.

— Aud, răspunse moșneagul. Numai că mă gîdilă în ureche.

— Și cum controlezi vagoanele, moșule? Că doar trebuie să le ciocănești.

— Se văd ele și așa.

— Tu, Valia, nu-l cunoști; dînsul e Kordubailo de la noi, din Krecetovka. Toți revizorii de vagoane, cîți sînt ei prin toate gărilă, de la el au învățat meseria. Înainte de război a stat pe cuptor vreo zece ani, dar acum uite că s-a apucat iar de lucru.

Mătușa Frosia se puse iar pe vorbă. Înciudată de trîncăneala ei, Zotov voia să se ducă și s-o mai strunească, dar tocmai atunci cei din camera alăturată se apucară să comenteze întîmplarea din ajun cu eșalonul de încercuții.

Zotov cunoaștea cazul de la schimbul său, ajutor și el al comandantului militar, care trebuise să ia în ajun măsurile ce se impuneau, deoarece gara Krecetovka nu avea comandant de etapă. În dimineața zilei precedente, s-au întîlnit în gară, unul lîngă altul, două eșaloane. Unul transporta de la Șcigrî, prin Otrojka, treizeci de vagoane cu ostași ieșiți din încercuire, și pentru aceste treizeci de vagoane de oameni disperați erau numai cinci însoțitori de la NKVD¹, care, firește, nu puteau să facă nimic cu ei. Celălalt eșalon, venind din direcția opusă, de la Rtișev, transporta făină, parte în vagoane sigilate, parte în vagoane descoperite, în saci. Încercuții și-au dat seama numai decît cum stau lucrurile, s-au năpustit asupra vagoanelor descoperite, s-au urcat pe ele și s-au apucat să spintecă sacii cu cuțitele, umplîndu-și galelele și buzele, transformate în traiste. Escorta care însoțea eșalonul cu făină pusesese două sentinele pe linie, una la capul garniturii și alta la coadă. Ostașul din capul garniturii, încă un adolescent, a strigat de cîteva ori la ei, încercînd să-i oprească, dar nu l-a ascultat nimeni. Din vagonul escortei nu-i venea nimeni în ajutor. Atunci a dus arma la ochi, a tras un foc și cu acest singur foc l-a lovit în cap pe unul din încercuții, chiar acolo sus, pe vagon.

Zotov ascultă ce ascultă; cei de dincolo răstălmăceau întîmplarea în felul lor. Nemaiputîndu-se stăpîni, intră ca să lămurască lucrurile. Deschizînd ușa, se opri în prag și se uită prin ochelarii lui mici și simpli, cu rama rotundă, cuprinzîndu-i cu privirea pe tustrei.

¹ Comisarulul poporului pentru afacerile interne (n. c.).

În dreapta, la masa ei, Valia, tare subțirică, ședea aplecată deasupra listelor și a graficelor cu pătrățele multicolore.

În lungul geamului, acoperit cu aceeași hirtie de camuflaj, se afla o bancă simplă, pe care se așezase mătușa Frosia. Era o femeie trecută de prima tinerețe, voinică, cu o înfățișare autoritară și îndrăzneată, caracteristice rușoacilor obișnuite să se descurce singure și la lucru, și acasă. Manta de ploaie verde-cenușie din pînză de cort, udă leoracă, ce i se dădea cînd era în tură, stătea teapănă în perete. Frosia, cu cizmele ude, într-un palton negru ponosit, potrivea lămpița cu gaz pe care o scosese din felinarul de mîină cu patru mouchii.

Pe ușa era lipită o foale de hirtie roz, așa cum vedeai pretutindeni în Krecetovka: «Păzește-te de tifosul exantematic! ». Hirtia avizului era de un roz bolnăvicios, la fel ca și erupția tifosului sau ca scheletele acelea de fier, arse de foc, ale vagoanelor bombardate.

Nu departe de ușa, ca să nu faci murdărie pe jos, ședea de-a dreptul pe podea, rezemat de perete, bătrînul Kordubailo. Lîngă el zăcea o geantă veche de piele, cu scule grele, azvîrlită numai așa ca să nu stea în drum, laolaltă cu mînușile minjite de păcură. Bătrînul se așezase, pare-se, așa cum venise, fără să se mai scuture și fără să-și scoată manta de ploaie. Din cizmele lui și din manta, apa se scurgea pe jos, alcătuiind mici băltoace. Între picioarele saltate de la genunchi, ținea un felinar stins, la fel cu cel pe care-l avea mătușa Frosia. Sub manta, bătrînul era îmbrăcat într-o scurtă neagră ca vai de lume, încinsă cu un briu cafeniu cam murdar. Gluga o avea dată pe spate. Pe capul încă pletos își îndesase un chipiu de la căile ferate, grozav de vechi. Chipiul îi umbrea ochii, și în lumina becului se vedea numai coșcoaga nasul vînat, precum și buzele groase, cu care Kordubailo țîșmea țigara răscuită dintr-o bucată de ziar. Apoi începu să tragă din ea, scoțînd un fum gros.

— Ce era să faci și el? Încercă Valia să ia partea ostașului, lovind cu creionul în masă. Era în post, era de sentinelă!

— Asta așa e, încuviință moșneagul cu un semn din cap, lăsînd să cadă scrumul roșu de mahoracă pe jos și pe capul felinarului. Așa e... Toți vor să mînnînce.

— Ce vrei să spui cu asta? se încruntă fata. Care toți?

— Bunăoară noi doi, răspunse cu un oftat Kordubailo.

— Vorbiși și dumneata, moșule! Da' ce, ei sînt nemîncați? Doar au și ei rația lor. Ce, crezi că îi duce fără să le dea rația?

— Asta așa e, se învoi moșneagul și din țigără căzura iarăși tăciuni, de rîndul acesta pe genunchiul lui și pe pulpana scurtei.

— Vezi că iei foc, Gavri! Nikitici! Îl preveni mătușa Frosia.

Bătrînul se uită nepăsător la tăciunii de mahorcă, lăsîndu-i să se stingă pe pantalonii lui negri vătuiți, uzi, iar cînd se stînseseră, își sălta ușor capul pletos, încărunțit, cu chipul îndesat pe el:

— Feteilor, vi s-a întîmplat cumva să mîncăți făină crudă amestecată cu apă?

— De ce crudă? făcu mirată mătuaș Frosia. O amestec cu apă, o frămînt și o vîr în cuptor.

Bătrînul plescăi din buzele lui groase, livide și spuse cu oarecare întîrziere (la el cuvintele nu ieșeau dintr-odată, ci parcă veneau multă vreme în cîrji de acolo de unde se nașteau):

— Asta înseamnă că n-ați cunoscut foamea, dragele mele.

Locotenentul Zotov trecu pragul și se amestecă în vorbă:

— Ascultă moșule, dumneata știi sau ba ce-i aia un *jurămînt*?

Moșneagul se uită ca prin piclă la locotenent. De felul lui nu era prea voinic, dar cizmele lui erau mari și grele, îmbibate de apă și mînjite pe-alocuri cu lut.

— Ba bine că nu! bodogăni. Doar am depus și eu jurămînt de cinci ori.

— Și pentru cine ai depus dumneata jurămînt? Pentru țarul Mikolașka?¹

Bătrînul clătină din cap.

— Caută mai departe.

— Cum? Pentru Alexandru al Treilea?

Bătrînul plescăi strașnic din buze și își văzu de țigara lui.

— Acum se depune jurămînt pentru popor. E o deosebire?

Bătrînul mai presăra puțin scrum pe genunchi.

— Și făina a cui e? Nu-i a poporului? se înfierbîntă Valia, dîndu-și mereu pe spate părul rebel ce-i cădea peste ochi. Făina aia pentru cine era? Pentru nemți?

— Asta așa e, nu se împotrivii cîtuși de puțin moșneagul. Dar nici flăcăii aia nu erau nemți, tot de-ai noștri erau și ei.

Zicînd acestea, își fumă țigara pînă la capăt și o stînsese de capacul felinarului.

— Ești tare de cap, moșule! — spuse înciudat Zotov. Știi dumneata ce-i aia ordinea publică? Dacă o lua fiecare ce-i place — eu iau, tu iei — cîstîgim noi războiul?

— De ce-au băgat cuțitul în saci? zise revoltată Valia. Cum vine asta? Mai poți să zici că-s de-ai noștri?

— Se vede treaba că erau cusuți, își dădu cu părerea Kordubailo și se ștersese la nas cu mîneca.

¹ Nicolae al II-lea (n.t.).

— Și atunci să-l risipească așa? Să se scurgă pe jos, pe linie? sări și mătuaș Frosia. Ce de-a saci au tăiat și ce de-a făină au mai vărsat, tovarășe locotenent! Ce de-a copii s-ar fi putut hrăni!

— Asta așa e, se învoi iar bătrînul. Dar vezi că pe o ploaie ca asta, în vagoane descoperite, se prăpădește și ce-a mai rămas.

— Ce să mai vorbești cu el! făcu Zotov, înciudat mai mult pe el înșuși, pentru că s-a băgat într-o discuție cu totul inutilă, lucrurile fiind și așa limpezi. Mai puțin gălăgie! Nu pot lucra!

Între timp, mătuaș Frosia, curățînd fiitul, aprinse lămpa și o fixă în felinar. Apoi se ridică să-și ia din perete mantaua scorjită.

— Ascute-mi și mie, Valiușă, creionul. Mă duc să-l scriu pe șapte sute zălceci și cinci.

Zotov se întoarse la el.

Toată întîmplarea asta din ajun putea să se sfîrșească mai rău. Încercuții, cînd au văzut că unul din camarazii lor a fost ucis, au lăsat baltă sacii cu făină și s-au năpustit urlînd asupra flăcăușului care stătea de sentinelă. I-au smuls arma, pe care mai degrabă le-a dat-o el singur, au tăbărit pe el și puteau să-l rupă în bucăți, dacă n-ar fi intervenit pînă la urmă comandatul escortei. Acesta s-a prefăcut că-l arestează pe ostaș și l-a luat cu el.

Cînd se transportă oameni ieșiți din încercuire, fiecare comandament caut să-și expedieze îndată cît mai departe. Noaptea trecută, Zotov a mai primit un eșalon ca acesta — eșalonul 245413, care venea de la Pavelet și mergea la Arceda — și s-a grăbit să-l expedieze cît mai repede. Eșalonul a stat în Krecetovka vreo douăzeci de minute; încercuții dormeau și n-au coborît din vagoane. Cînd sînt mulți laolaltă, încercuții sînt ceva de speriat, așa-s de înverșunați, nu alcătuiesc o unitate, nu au arme, dar se simt ostași ai unei armate care a fost, sînt aceiași flăcăi care în iulie au luptat undeva sub zidurile Bobruiskului, sau în august sub zidurile Kievului, sau în septembrie sub zidurile Oriolului.

Zotov se intimidă în tața lor, stăpînit de același sentiment ca și sentinela care și-a dat arma fără să mai tragă. Îi era rușine de situația lui de comandant din spatele frontului. Îi pizmuia și ar fi fost poate gata să ia asupra-și și unele din păcatele lor, numai să știe că a trecut și el prin atîtea bătălii și bombardamente, și peste atîtea cursuri de apă.

Colegii lui Vasia Zotov de la școala militară, toți prietenii lui erau pe front.

Iar el stătea aici. . .

Tocmai de aceea trebuia să muncească cu și mai multă rîvnă! Să muncească nu numai așa ca să predea serviciul în cea mai bună ordine, dar să mai facă și alte lucruri! Să facă cît mai mult și cît mai bine în

zilele acestea nimbate deja de cea de-a douăzeci și patra aniversare, sărbătoarea lui preferată, aducătoare de bucurii în ciuda vremii neprielnice, dar de rîndul acesta — sfîșietoare.

Pe lîngă lucrările curente, Zotov mai avea o chestiune care dura de-o săptămîină și care începuse în timpul serviciului său: nemții dăduseră un atac asupra gării și bombardaseră zdrăvan un eșalon cu materiale militare, printre care se aflau și alimente. Dacă ar fi distrus eșalonul complet, lucrurile s-ar fi sfîrșit aici. Dar, din fericire, încărcătura rămăsese în mare parte intactă. Acum, lui Zotov i se cerea să întocmească inventare complete în patru exemplare care să cuprindă: materialele complet degradate (acestea trebuiau scăzute de la destinatarii respectivi, urmînd a fi livrate altele); materialele degradate în proporție de 40—80 la sută (în privința utilizării lor avea să se hotărască aparte); materialele degradate în proporție de 10—40 la sută (ele trebuiau expediate mai departe la destinație, cu mențiunile respective sau înlocuindu-se parțial); în sfîrșit, materialele rămase intacte. Lucrurile se complicau prin aceea că, deși materialele din eșalonul bombardat fuseseră strînse toate grămadă în antrepozitul gării, treaba asta nu s-a făcut îndată; și cum prin gară mișunau tot felul de oameni străini, era de presupus că o parte din ele au fost sustrase. Afară de asta, pentru a se stabili procentul de degradare era nevoie de o expertiză (experții au venit de la Miciurinsk și Voronej) și de o nesfîrșită deplasare a lăzilor în antrepozit, iar hamalii erau prea puțini.

De bombardat poate să bombardeze și un prost, dar ia vezi de le descurcă apoi pe toate!

Dealtminteri, lui Zotov îi plăcea exactitatea în orice chestiune și de aceea el și verificase multe din aceste acte, putea să se ocupe de ele și azi, iar într-o săptămîină spera să pună totul la punct.

Dar și această muncă făcea parte din lucrările curente. Zotov, însă, și-a mai găsit și altceva de lucru. Om cu studii superioare și cu predispoziții spre sistematizare, el lucra acum într-un post de comandă și dobindea o experiență utilă. Acum vedea deosebit de clar și lipsurile din dispozițiile de mobilizare de la începutul războiului, și lipsurile din organizarea urmăririi transporturilor militare, vedea și o sumedenie de îmbunătățiri mai importante și mai mărunte ce se puteau aduce activității comandamentelor militare. Ei bine, nu era oare o îndatorire directă a lui să observe toate lucrurile acestea, să le noteze, să le sistematizeze și să le înainteze sub forma unui raport la Comisariatul poporului pentru Apărare? Chiar dacă truda lui nu va mai apuca să fie folosită în acest război, ea va însemna atît de mult în războiul următor!

Iată pentru ce trebuia să-și mai găsească el timp și forțe! (Deși dacă i-ar fi împărțit ideea asta căpitanului sau la comandamentul centrului, cei de-acolo ar fi rîs. Ce oameni mîrginiți!)

Să termine mai repede cu buletinele! Zotov își frecă una de alta palmele mici și rotunde, cu degetele scurte și groase, luă creionul chimic și, urmîrind telegramele cifrate, se apucă să treacă pe cîteva foi de hîrtie, cu un scris citeț și oval, numerele cu cifre multe, uneori și cu fracții, ale transporturilor, materialelor și vagoanelor. În munca asta nu era voie să greșești, tot așa cum n-are voie să greșescă ochitorul unui tun. Plin de rîvnă, Zotov își încreți fruntea și își scoase înafară buza de jos.

În momentul acela, în gemulețul ușii bătut Podșebiakina:

— Se poate, Vasili Vasilici? și fără a mai aștepta răspunsul, intră. Avea și ea o condică în mînă.

Nu prea se cuvenea să intre ea aici; chestiunea putea fi rezolvată peste prag sau în camera ceaaltă, dar Zotov făcuse de multe ori de serviciu împreună cu Valia și ar fi fost de-a dreptul nedelicat din partea lui să n-o lase să intre.

De-aceea se mîrgini numai să închidă codul și acoperi ca din întîmplare, cu o foaie curată de hîrtie, coloanele de numere pe care le scrisese.

— Vasili Vasilici, am încurcat-o! Uitați-vă... Alt scaun nu se afla pe aproape și Valia se rezemă de marginea biroului și întoarse înspire Zotov condica cu rînduri și cifre cam strîmbe. Vedeți, eșalonul patru sute patruzeci și șase avea un vagon — cincizeci și șapte opt sute treizeci și unu. Unde-l trec?

— Stai că-ți spun imediat. Zicînd acestea, Zotov trase un sertar, se gîndi puțin pe care din cele trei bibliografuri să-l ia, îl deschise (dar așa fel încît ea să nu poată să se uite acolo) și găsi îndată: cincizeci și șapte opt sute treizeci și unu — la Pacelma.

— Iht, zise Valia și scrisese «Pac», dar nu plecă. Sugea capătul creionului și continuă să se uite în condică, lipită ca și pînă acum de biroul lui Zotov.

— Vezi că l-ai scris neciteț pe «ce», observă Zotov; pe urmă îl citești ca pe «ve» și bagi vagonul la Pavelet.

— Se poate? ! răspuse calm Valia. Hai, Vasili Vasilici, nu-mi mai căutați nod în papură!

Și se uită la el pe sub zulufl.

Dar îndreptă «c»-ul.

— Și mai e-e... zise Valia, lîngind ultima silabă și vîrînd iar creionul în gură. Buclele-i bogate, aproape de culoarea inului, îi căzuseră de pe frunte și-i acopereau vederea, dar ea nu și le îndrepta. Erau

bine-bine spălate și probabil tare moi; Zotov își închipui ce plăcut ar fi fost să-și vîre mîna prin ele. — Uitați-vă. . . Platforma unu zero cinci o sută zece.

— Mică?

— Nu, mare.

— Mă îndoiesc.

— De ce?

— Ii lipsește o cifră.

— Și ce-i de făcut acum? Își dădu părul pe spate. Avea genele tot așa de blonde.

— Caută! Mai multă atenție, Valia, Același eșalon?

— Îhi.

Uitîndu-se în biblioraft, Zotov urmărea numerele.

Valia se uita la locotenent, la urechile lui caraghioase, clăpăuge, la nasul borcînat și la ochii spălăciți, care se vedeau bine prin lentilele ochelarilor. Vasili Vasilici asta se arăta dificil în serviciu, dar nu era om rău. Valiei îi plăcea mai ales pentru că era un bărbat rezervat și politicos.

— Uf! se supără Zotov. Ai merita o bătaie! Nu zero cinci; doi de zero cinci, deșteapto!

— Do-o-i de zero! făcu mirată Valia și mai adăugă un zero în condică.

— Să-ți fie rușine, doar ai făcut școala de zece ani!

— Lăsați, Vasili Vasilici; ce-are a face școala? Unde expediem platforma?

— La Kîsanov.

— A-șa! notă Valia.

Dar nu plecă nici acum. În aceeași poziție, aplecată deasupra biroului, lîngă el, căzu pe gînduri, tot trăgînd cu degetul o așchie din tăblia mesei; așchia sărea mereu la loc.

Ochii bărbatului zăboviră fără să vrea pe șinii mici ai fetei, care, ascunși întotdeauna de vestonul cam greu, acum, cînd stătea aplecată, se vedeau foarte bine.

— Mai e puțin și ieșim din tură, zise Valia, umflîndu-și buzele tranșării și pline de prospețime.

— Pînă atunci mai avem de lucru! se încruntă Zotov și își luă ochii de la fată.

— Vă duceți iar la baba aia a dumneavoastră... da?

— Dapăi unde?

— Nu mergeți și dumneavoastră în vizite... .

— Ai și găsit timp de vizite!

— Ce-oți fi găsin_d la baba aia? Nici măcar un pat ca lumea n-are. Dormiți pe scînduri.

BENEDICT GĂNESCU:

Ilustrații la «Gargantua și Pantagruel»

(în apariția la Editura pentru Literatură Universală)

— Tu de unde știi?
 — Așa zice lumea.
 — Nu e vremea acum, Valecika, să te răsfești în perne. Mai ales eu.
 Și așa mi-e rușine că nu sînt pe front.
 — Păi ce, dumneavoastră nu faceți treabă aici? De ce să vă fie rușine? Las' că mai e timp să stați și în tranșee. Încă dac-oți scăpa cu viață. . . Dar atîta vreme cît se poate, trebuie să trăiești omeneste.
 / Zotov își scoase chipiul și își frecă fruntea strivită (chipiul îi era cam mic, dar nu găseai altul la magazie).
 Valia desenă cu creionul într-un colț al condiții un semicerc alungit ca un vîrf de unghie.
 — De ce-ați plecat de la alde Avdeev? Acolo era mai bine.
 Zotov își plecă ochii și se roși tot.
 (Oare să fi umplut Avdeevii satul cu vorbe?...) Valia lungea mereu vîrf de unghie.
 O vreme rămaseră tăcuți.
 Fata se uită cu coada ochiului la capul lui rotund. Dacă și-ar mai scoate și ochelarii, ar fi ca un cap de copil; din părul blond și rar răsăreau ici-colo cîrlionți ca niște semne de întrebare.
 — Nici la cinema nu vă duceți niciodată. Probabil că aveți niște cărți interesante. Dați-mi și mie să citesc.
 Zotov își saltă capul. Roșeața din obraji nu-i dispăruse.
 — De unde știi că am cărți?
 — Așa îmi închipui.
 — N-am cărți. Au rămas acasă.
 — Vă pare rău să-mi dați, asta e.
 — Dacă-ți spun că n-am! Unde să le car după mine? Tot bagajul soldatului e ranița și atît.
 — Atunci luați cărți de la noi.
 — Aveți multe?
 — Stau acolo în raft.
 — Și ce cărți aveți voi?
 — Păi. . . *Furcul.* . . *Prînzul de Argint.* . . Și mai sînt și altele.
 — Tu le-ai citit pe toate?
 — Unele. Deodată își saltă capul, se uită drept în ochii lui și spuse dintr-o suflare: Vasili Vasilici, mutați-vă la noi! Camera lui Vovka e liberă; v-o dăm dumneavoastră. Are căldură de la sobă; mama o să vă gătească. Ce să stați la baba aia?
 Se uită unul la altul, fiecare cu taina lui.
 Valia văzu că locotenentul șovăie, că are să se învoiască. Și de ce nu s-ar învoi, caraghiosul de el? Toți militarii spun întotdeauna că

nu sînt căsătorii, numai el zice că e înșurat. Toți militarii cantonați în sat stau la familii bune, la căldură, bine îngrijiiți. Ar fi vrut și Valia ca în casa, din care părintele și fratele pleaseră la război, să fie un bărbat. Au să se întoarcă împreună din tură, tîrziu seara, pe ulițele satului cufundate în întuneric și pline de glod (la braț, vezi bine), pe urmă au să se așeze împreună voioși la masă, au să glumească, au să-și povestească cîte și mai cîte. . .

Vasia Zotov, însă, se uită aproape speriat la fata care îl chema deschis la ea în casă. Era numai cu vreo trei anișori mai tînăra ca el, și dacă îi spunea Vasili Vasiliici și-i vorbea cu «dumneavoastră», o făcea nu din pricina vîrstei, ci din respect pentru romburile gradului de locotenent. El își dădea seama că lucrurile nu se vor mîrgini numai la niște mese gustoase preparate din hrana lui rece și nici numai la căldura sobei. Era tulburat. Chiar că îi venea acum să se joace cu buclele ei blonde care i se ofereau.

Dar nu se putea cu nici un chip.

Își îndreptă gulerul cu romburile roșii în petlițe verzi, deși nu-l străngea deloc. Își potrivea și ochelarii.

— Nu, Valia, nu plec nicăieri. Și ce stăm noi de vorbă, cînd avem atîta de lucru?

Își puse chipiul verde, ceea ce dădu feței lui cîrne și inofensive o înfățișare teribil de severă.

Fata se uită la el pe sub sprîncene și zise, lungind cuvintele:

— Hai că vă ajung-e, Vasili Vasiliici!

Se ridică anevoie, bătrînește, cu un oftat, din poziția în care stătea și ieși cu conдика în mîna ce-i atîrna de-a lungul trupului.

El clipi din ochi fîstîcit. Poate că dacă ea s-ar mai fi întors o dată și i-ar fi spus-o răspicat, s-ar fi învoit.

Dar ea nu s-a mai întors.

Vasia n-ar fi putut să explice nimănui de-aici de ce stătea în casa murdară și prost încălzită a unei babe cu trei nepoți și dormea pe un pat de scînduri scurt și incomod. În marea și aspra forfotă a bărbaților din anul 1941 fusese luat nu o dată peste picior cînd spunea în azul tuturor că își iubește nevasta și vrea să-i fie credincios cît va ține războiul, și că se pune chează și pentru ea. Băieți buni, prietenii rideau în gura mare, cu un ris parcă feroce, îl băteau pe umăr și-l sfătuiau să nu se piardă cu firea. De-atunci n-a mai spus niciodată una ca asta, dar îi ducea strașnic dorul nevastei, mai ales cînd se trezea în puterea nopții și se gîndea ce-o fi făcînd ea acolo departe-departee, sub ocupația nemțească, așteptînd un copil.

Dar nu de dragul nevastei a refuzat-o el acum pe Valia, ci din pricina Polinei. . .

Și nici măcar din pricina Polinei, ci. . .

Polina, o făptură oacheșă, tunsă scurt, de fel din Kiev, era tocmai fata care stătea la mătusa Frosia și lucra la poșta. Cînd avea timp, Vasia se ducea la poșta ca să citească ziarele prospete (care veneau pachet pe cîteva zile, întîrziate). Așa le vedea mai curînd și pe toate deodată, nu numai cîte unul sau două. Firește, poșta nu e sală de lectură și nimeni nu era obligat să-i dea zărele să le citească, dar Polina îl înțelegea și-l puneau toate ziarele la capătul teighelei, unde el le citea, sfînd în picioare, în frig. Ca și pentru Zotov, pentru Polina războiul nu era o roată insensibilă ce se învîrtea ireversibil, ci înșăși viața ei și întreg viitorul ei, și pentru a ghici viitorul acesta, desfăcea și ea ziarele cu aceleași mîini febrile și căuta și ea la fel ca și el fîricelele care să-i explice mersul războiului. Adecea, citeau sfînd unul lîngă altul, arătîndu-și care mai de care pasajele importante. Ziarele le țineau locul scrișorilor pe care nu le primeau. Polina citea cu atenție toate episoadele de lupte din comunicate, căutînd să ghicească dacă nu cumva e și soțul ei pe-acolo și, sfătuită de Zotov, încrețindu-și fruntea smeadă, citea chiar articolele din *Krasnaia zvezda* despre tactica pușcașilor și a tancurilor. Cît despre articolele lui Ehrenburg, Vasia i le citea el cu glas tare, foarte tulburat. Unele, i le cerea Polinei și le decupa din ziarele destinate altcuiva, punîndu-le la păstrare.

Pe Polina, pe copilul ei și pe mamea sa le îndrăgise așa cum oamenii știu să îndrăgească numai la nenorocire. Băiețelului îi aducea zahăr din rația lui. Dar niciodată cînd frunzăreau împreună ziarele nu îndrăznea să atînga cu degetul brațul ei alb, și asta nu pentru că s-ar fi gîndit la soțul ei sau la soția lui, ci datorită durerii aceleia sacre care îi unise pe ei doi.

Polina devenise pentru el la Krecetovka, ba chiar pe tot cuprinsul de dincoace de front, ființa cea mai apropiată, ea era ochiul conștiinței și ochiul fidelității lui. Cum, deci, ar fi putut el să se mute la Valia? Ce și-ar fi închipuit Polina despre el?

Dar chiar și dacă n-ar fi fost Polina, tot n-ar fi putut să se desfete nepăsător în tovărășia vreunei femei, acum, cînd amenință să se prăbușească tot ceea ce iubea el.

Și iarăși s-ar fi simțit stînjinit să le mărturisască Valiei și locotenentilor cu care era în tură că făcea lecturi serale și că avea totuși o carte, singura pe o care o luase dintr-o bibliotecă de pe drumurile învîlmășite ale acestui an și pe care o purta cu el în raniță.

Cartea aceasta era un tomuleț gros, cu scoarțe albastre, tipărit pe o hîrtie aspră și roșcată din anii treizeci — primul volum din *Capitalul*.

În toți cei cinci ani de studenție a visat să citească cartea asta de căpăți și a luat-o în repetate rînduri de la biblioteca institutului, întorcînd să facă conpecte după ea, ținînd-o cîte un semestru și cîte un an întreg, dar niciodată n-avea destul timp, copleșit de ședințe, de sarcini obștești și de examene. Fără a umple măcar o pagină de conpect, restitua cartea în sesiunea din iunie. Chiar și atunci cînd au studiat economia politică și era tocmai momentul să citească *Capitalul*, profesorul îi îndemna pe studenți să-și mute gîndul. « O să vă înecați ! », și-și sfătuia să se țină de manualul lui lapidus și de conpectele prelegerilor. Și întradevăr, numai așa mai primea.

Dar iată că acum, în toamna lui 1941, în pâlălaia marelui zbucium, aici, în fundătura asta, Vasia Zotov putea să-și găsească timp ca să studieze *Capitalul*. Ceea ce și făcea în orele libere, cînd nu era de serviciu, cînd nu preda la cursurile serale și cînd nu avea de îndeplinit sarcini date de comitetul raional de partid. Acasă, la familia Avdeev, în sălița ornamentată cu filodendroni și aloie, se așeza la o masuță subredă, și la lumina lămpii cu gaz (motorușul uzinei electrice n-avea suficientă forță ca să alimenteze toate casele), citea, netezind hîrtia aspră cu mîna: prima oară pentru privire de ansamblu, a doua oară subliniind textul, a treia oară făcînd conpecte și dîndu-și silința să-și vire în cap totul odată pentru totdeauna. Și cu cît erau mai sumbre comunicațiile de pe front, cu atît se afunda el mai îndrîjit în cartea cea groasă cu scoarțe albastre. Vasia își zicea că atunci cînd își va fi însușit pe de-a întregul măcar primul volum și îl va reține în memorie ca pe un tot armonios, va deveni invincibil, invulnerabil și irezistibil în orice dispută ideologică.

Dar serile și orele acestea erau puține și el n-a apucat să scrie decît cîteva pagini, cînd i s-a pus în cale Antonina Ivanovna.

Era și ea chiriașă a Avdeevilor. Venită din Liski, aici, la Krecetovka, a devenit îndată responsabilă cantinei. Era iuscută și se ținea așa de bine pe picioare, încît nu prea îi dădea mîna să faci tărăboi la ea în cantină. Aici, așa cum a aflat Zotov mai tîrziu, îi se dădea la gîșeu, pentru o rublă, o strachină de lut cu niște apă fierbinte, cenușe și fără grăsimi, în care pluteau cîteva macaroane, iar cei care nu voiau să soarbă toate astea de-a dreptul din strachină, trebuiau să mai dea o rublă garanție pentru o prăpădită de lingură de lemn. Cît despre Antonina Ivanovna, poruncind seara Avdeevilor să pună samovarul, ea aducea la masa gazdelor pîine și unt. N-avea decît vreo douăzeci și cinci de ani, dar arăta ca o femeie în toată firea și avea pielea albă și netedă. Pe locotenent îl saluta întotdeauna cu multă amabilitate; el îi răspundea cu gîndul aiurea, și multă vreme a tot confundat-o cu o

rudă de-a gazdei venită de departe. Cocoșat deasupra tomului său, n-o lua în seamă și n-o auzea cînd, venind de la lucru tîrziu ca și el, tot trecea prin sălița lui în micul ei dormitor, de unde se întorcea la gazde, ca să revină apoi iar la dînsa. Uneori se apropia tam-nesam de el și-l întreba: « Ce tot citești acolo, tovarășe locotenent ? » El punea caietul peste carte și răspundea evaziv. O dată l-a întrebat: « Dumneata ce zici, nu e primejdios să nu încui ușa peste noapte ? ». Zotov i-a răspuns: « De ce să-ți fie teamă ? Eu sînt aici și sînt înarmat ». După alte cîteva zile, sînd aplecat deasupra cărții, Zotov a simțit-o că parcă n-a ieșit din săliță, deși conținea să se tot foiască încoace și încolo. A întors capul și a înlemnit: chiar aici, în odaia lui, ea își așternuse pe canapea și seșea culcată, cu părul împrăștiat pe pernă, fără a-și trage plapuma peste umerii albi și impudici. Cu ochii ținți la ea, nu știa ce să facă. « Nu te stingheresc ? ». I-a întrebat ea cu ironie în glas. Vasia s-a ridicat, pierzîndu-și cumpătul. A și făcut un pas mare spre ea, dar vederea acestei îmbuibări hoțeste nu l-a mînat mai departe, ci, dimpotrivă, l-a produs disgust.

Nici n-a putut să spună ceva, căci ura îi înlecetase gîtlejul. S-a întors cu șapele, a închis cu zgomot *Capitalul*, a mai găsit puteri și timp ca să-l vire în raniță, s-a repezit la cuil în care stăteau agățate mantaua și chipiul, scoțînd din mers centura de care atîrna greu pistolul, și așa, cu ea în mîna, fără să și-o mai pună, a zbughit-o pe ușă.

Afară era întinerice beznă. Din geamurile camuflate și de pe cerul învîluit de nori nu răzbea nici un firicel de lumină. Vîntul toamnei, însoțit de ploaie, izbea și sfîșia ca și în ziua asta. Călcînd în băltoace, în gropi și în glod, Vasia a luat-o înspere gară, fără să-și dea seama numădecît că merge așa cu centura și cu pistolul în mîna. Il ardea o furie neputincioasă așa de cumplită, încît fu cît pe ce să izbucnească în plîns, rătăcind prin vîltoarea asta neagră.

De-atunci n-a mai avut trai la Avdeevi. E drept, Antonina Ivanovna nu-l mai saluta, dar a început să aducă la ea un individ botos, îmbrăcat în civil, dar cu cizme în picioare și cu veston de croială militară, așa cum cerea spiritul vremii. Zotov a încercat să studieze, dar ea lăsa înadins crăpata ușa de la camera ei, pentru ca el să audă multă vreme giuguleala lor, apoi gemetele și scîncetele ei.

Atunci a plecat la o babă pe jumătate surdă, unde a găsit numai un pat de scînduri, acoperit cu o velină.

Se pare însă că au început să umble tot felul de vorbe prin Krecetovka. Oare au să ajungă și la urechile Polinei? Mai mare rușinea...

Giindurile acestea l-au sustras de la lucru. Puse din nou mîna pe creionul chimic și se sili să se orienteze în buletinele de însoțire, după care se apucă iar să scrie cu același scris citeț și oval numerele transporturilor și ale materialelor, întocmind în feiul acesta noi buletine de însoțire, cu copiile respective. Ar fi sfîrșit și treaba sta, dar îl puse în încurcătura un mare transport din Kamîșin, pe care nu știa cum să-l divizeze. Chestiunea putea s-o rezolve numai comandantul. Zotov răsuci manivela telefonului de campanie, ridică receptorul și ascultă. Mai răsuci odată manivela, ceva mai lung. Și încă odată, lung de tot. Capitanul nu răspundea, ceea ce înseamnă că nu era în cabinet. Poate se odihnea acasă după prînz. Înainte de schimbarea ajutoarelor sale de serviciu avea să vină neapărat, ca să primească rapoartele lor.

În camera cealaltă, Podșebiakina îl suna din cînd în cînd pe dispecerul gării. Mătușa Frosia a venit și apoi a plecat iar. Pe urmă se auziră niște pași grei; erau două perechi de cizme. Cîneva bătu în ușă, o crăpă și intră cu o voce plină:

— Permiteți?

Vizitatorii intrară fără a mai aștepta permisiunea sau fără a o fi auzit. Primul, un zdrahon de om, zvelt, cu fața rumenită de frig, înainta pînă în mijlocul camerei și lovind din călcîie, raportă:

— Sînt sergentul Gaidukov, comandantul escortei de la transportul nouzeci și cinci, cinci sute cinci! Treizeci și opt de vagoane pullman, toate în perfectă ordine, gata să-și continue cursa!

Avea în cap o căciulă nouă și era îmbrăcat într-o manta lungă, bine croită, peste care era petrecut un centron lat de piele, cu paftau în formă de stea. Cizmele din piele de vițel erau bine lustruite.

Din spatele lui se șteia, parcă bătînd pasul pe loc, fără a se îndepărta prea mult de ușă, celălalt vizitator, un flăcău, bine făcut, cu fața smeadă, tăbăcită. Acesta duse cam a lehamite mîna cu degetele rășchirate la capela cu urechearile lăsate în jos, dar nelegate, și spuse încet, nu pe un ton de raport:

— Caporalul Dighin, comandantul escortei de la transportul șaptezeci și unu, șase sute douăzeci și opt. Patru vagoane de șaisprezece tone.

Mantaua lui de trupă, încinsă cu o un cordon îngust din foaie de cort, avea una din poale strîmbe, ori parcă schilodită de mașină. Cizmele lui din pinză cauciucată aveau crețurile cărîmbilor roase.

Fața caporalului Dighin era fața sprîncenată și fălcoasă a lui Cikalov, dar nu a tinărului și cutezătorului Cikalov care își pierduse de curînd viața, ci a unui Cikalov maturizat, trecut prin toate încercările vieții.

— Îmi pare bine! Îmi pare bine! zise Zotov și se ridică.

Nici gradul său și nici specificul muncii nu-l obligau să se ridice în întîmpinarea oricărui sergent. Era însă realmente bucuros cînd venea cîineva, și căuta să servească pe oricine cît mai bine. Ajutorul comandantului nu avea subordonați, și oamenii aceștia care veneau pentru cinci minute sau pentru două zile erau singurii asupra cărora Zotov putea să-și manifeste grija și spiritul gospodăresc al superiorului.

— Știu, știu, am și primit buletinele voastre de însoțire. (Le găsi pe birou și le examină.) — Iată-le... nouăzeci și cinci, cinci sute cinci... șaptezeci și unu, șase sute douăzeci, și opt... Și se uită la cei doi cu o privire plină de bunăvoință.

Mantăle și căciuliile lor erau abia stropite de ploale.

— Vă văd ușați, ce, nu mai plouă?

— A mai conțenit, spuse zîmbitor, dînd din cap, Gaidukov, care rămăsese într-o atitudine respectuoasă, fără însă a sta în poziție de drept. Îi cam trage crivățul!

Avea vreo nouăsprezece ani, dar pe chipul lui se imprimase acea tentă timpurie de maturitate, pe care frontul o așterne pe față așa cum soarele bronzază pielea.

(Tenta asta a frontului de pe fețele oamenilor îl făcea pe Zotov să se ridice.)

Ajutorul comandantului avea puțină treabă cu ei. În orice caz nu se cuvenea să vorbească despre natura încărcăturilor, pentru că se putea să aibă vagoane plumbuite și lăzi bătute în cuie, și să nu știe nici ei ce duc.

Ei însă aveau să ceară multe de la comandantul gării.

Așa că l-au și luat în primire pe locotenent, unul cu o privire veselă, celălalt cu o privire ursuză.

Gaidukov trebuia să-și dea seama dacă comandantul ăsta nu e vreun chițibușar din ăia de la părțile sedentare și dacă n-o să se bage să-i inspecteze eșalonul și încărcătura.

În privința încărcăturii, de altminteri, nu-și făcea griji, căci încărcătura asta, pe lîngă că o păzea, îi era tare dragă: erau cîteva sute de cai foarte frumoși, expediați de un intendent deștept, care a încărcat în același eșalon baloturi de fin presat și ovăz de-ajuns, ca să nu mai fie nevoie să se procure toate astea pe drum. Gaidukov crescuse la țară, îndrăgise de mic copil caii și venea acum la ei ca la niște prieteni, cu dragoste, și nu numai pentru că îl obliga serviciul, ajutîndu-i pe ostași să-i adape, să le dea nutreț și să-i îngrijească. Cînd dădea în lături ușa vagonului și puneia piciorul pe scărița de sîrmă, cu găleata de pînză în mîna, toți cei șaisprezece cai din vagon — murgi, roibi, șargi, suri — întorceau înspre el boturile lor lungi și inteligente, unii și le întindeau

peste crupele vecinilor și se uitau cu niște ochi mari și triști, mișcînd mărunt din urechi, ca și cînd l-ar fi rugat ca odată cu fiul să le spună ce-i cu lădiul ăsta care-i hurducăie și unde sînt duși, și pentru ce. Gaidukov îi lua la rînd, strecurîndu-se printre crupele calde, netezindu-le coamele, iar cînd nu era de față nici un ostaș, îi mîngia pe nări și stătea de vorbă cu ei. Lor le venea mai greu să plece pe front decît oamenilor, căci le trebuia frontul ăsta așa cum îi trebuie chelului tichie de mîrgăritar.

Dacă Gaidukov se temea de ceva acum, de față cu comandantul (care părea să fie un băiat de înțeles, așa că n-avea de ce să se ferească de el), era ca nu cumva acesta să-și vîre nasul în vagonul lui. Deși soldații din escorta lui Gaidukov erau în cea mai mare parte niște boboci, el și intrase în linia întîia și în iulie fusese rănit pe Nipru, după care stătuse două luni la spital, unde a și lucrat la magazie. Acum pleca din nou pe front. De-aceea cunoștea regulamentele și știa cum pot fi ele călcate. Cei douăzeci de flăcăi ai escortei duceau caii aceștia numai fiindcă aveau același drum; după ce îi vor fi dat în primire, aveau să fie încorporați într-o divizie. Poate că peste cîteva zile își vor mînji tot echipamentul ăsta nou în glodul tranșeeilor, dacă nu cumva, neavînd nici măcar tranșee, își vor adăposti capetele pe după niște mușuroaie de pămînt, ferindu-se de schijeile aruncătoarelor de mine. Mult l-au mai necăjit astăvară pe Gaidukov anunțările de mine ale nemților! Așa că zilele astea de pe urmă voiau să și le petreacă la căldură, în bună înțelegere și în veselie. În vagonul lor spațios, cele două sobițe erau încontinuu încălze cu cărbuni ovozii procurați de pe la alte garnituri. Eșalonul lor era lăsat să treacă repede, nu zăboveau nicăieri prea mult, totuși apucau să adape caii o dată pe zi și să-și vîndă bonurile de alimente o dată la trei zile. Și fiindcă eșalonul mergea repede, era solicitat. Deși regulamentul interzicea categoric accesul civililor în corpul de gardă, Gaidukov și ajutorul său, care adoptase de la dînsul aceleași maniere degajate, nu puteau să se uite indiferenți la oamenii care tremurau de frig pe terasament în plină toamnă ori alergau năuci de-a lungul garniturilor. Nu-i lăsau ei înăuntru pe cînd, dar erau mulți cei pe care nu-i refuzau. Primiseră pe un inspector șmecher în schimbul unui litru de rachiu de casă, mai primiseră și pe un moșneag roșcovan pentru o bucată de slanță; pe unii îi primea pe degeaba, dar cu deosebită bunăvoință — căci nu-i lăsa inima — luau la ei în vagon, întinzînd brațele, nevestele tinere și fetele care călătoreau într-una cine știe unde și cine știe pentru ce. Acum, în căldura și larma din vagon, moșneagul cel roșcovan trănăcea despre primul război mondial, povestind cum era cînd pe ce să capete Crucea Sfîntului Gheorghe, iar dintre fete, numai una singură,

cea care făcea pe mironosița, stătea ca o bufniță lîngă sobă; celelalte, răsbindu-le căldura, își scosese ră de mult paltoanele, flanelele, ba chiar și bluzele. Una, rămasă numai într-o cămașuță roșie și ea, roșie toată, spăla cămașile ostașilor și-l tot pliesna cu cîte-o cămașă udă și răsucită pe flăcăul care-i slujea de ajutor, storcînd rufe, atunci cînd se dădea prea aproape de ea. Alte două găteau, dregînd cu untură de-acasă hrana rece a ostașilor. Alta îi cîrpea. După ce au să plece din gara asta, au să îmbrace ceva, au să stea la gura sobei și au să cînte în huruitul noților de tren, apoi, fără să se mai uite cine e și cine nu e de caraulă (la adăpat merg totuși deopotrivă), au să se retragă pe paturile de scînduri necioplite, ca să doarmă așa de-a valma. Și dintre nevestele astea de-acum, ca și dintre acelea care abia de curînd și-au petrecut bărbății la război, ca și dintre fetele mari, nu toate or să reziste ispitei, și acolo, în umbra felinarului, au să se culce îmbrățișate cu flăcăii.

Cum oare să nu-ți fie milă de un soldățel care merge în linia întîia? Poate că astea-s zilele lui cele de pe urmă...

Ceea ce voia acum Gaidukov de la comandant era să-l lase să plece cît mai repede. Și să aile cumva itinerarul, ca să știe unde să le dea jos pe călătorele lui și în ce sector avea să lupte el acum, și dacă nu cumva va trece pe aproape de casă.

— Așa-a, zise locotenentul, uitîndu-se la buletinele de însoțire. Na-ți călătorit împreună? Abia de curînd v-au cuplat?

— Cu vreo cîteva stații mai înainte.

Proptindu-și ochelarii în foaia de hîrtie, locotenentul își umflă buzele.

— Și de ce v-or fi adus aici? Îl întrebă pe Cikalov cel bătrîn. Ați fost prin Penza?

— Am fost, răspunse Dighin cu un glas răgușit.

— Atunci de ce naiba v-au pus să faceți ocolul ăsta prin Riaksj? Te prinde mirarea, zău, ce zevceci și ăia!

— Acum mergem împreună? întrebă Gaidukov.

(Venind încoace, aflase de la Dighin direcția lui și voia în felul acesta să aile ceea ce-l interesa pe dînsul).

— Pînă la Griazi împreună.

— Și mai departe?

— Secret militar, zise Zotov clătînd din cap și se uită prin lenti-le ochelariilor, de jos în sus, la sergentul cel voinic.

— Totuși... Treceam cumva prin Kastornaia?... stăruie Gaidukov, aplecîndu-se spre locotenent.

— Rămîne de văzut, dădu să răspundă sever Zotov, dar buzele lui schițară un zîmbet și Gaidukov înțelesese, de-aici că au să treacă prin Kastornaia.

— Pleacă-mă dîseară?
 — Da. Voi nu puteţi întîrzia.
 — Eu nu pot să plec, hîrîi Dîghin hotărît, pe un ton duşmănos.
 — Dumneata personal? Eşti bolnav?
 — Toată escorta nu poate să plece.
 — Cum vine asta? Nu te înţeleg. De ce nu puteţi pleca?
 — Pentru că nu sîntem cîini ! izbucni Dîghin şi ochii i se rotiră furioşi pe sub pleoape.

— Ce vorbă-i asta? se încruntă Zotov, bombîndu-şi pieptul. Baga de seamă cum vorbeşti, caporal !

Abia acum observă că micul triunghi al gradului de caporal era înşurubat numai într-una din petliţele mantăii lui Dîghin; pe cealaltă petliţă rămăsese numai urma triunghiului, cu o găurică la mijloc. Urechearile capelei îi atîrnau pe piept ca două frunze de brustur.

Dîghin privea furios pe sub sprîncene:

— Pentru că... hîrîi el cu vocea răguşită, de unsprezece zile... n-am mîncat...

— Cum, sări locotenentul, şi un braţ al ochelarilor îi căzu de pe ureche. Cum se poate? zise, potîvind-şi ochelarii.

— Se poate... Foarte simplu.

— Bonuri de alimente aveţi?

— Hîrtia nu-i bună de mîncat.

— Cum de mai trăiţi ? !

— Trăim.

Cum de mai trăiţi ! Întrebarea aceasta puerilă şi fără rost a ochelaristului îl înfurie de-a binelea pe Dîghin. Îşi zise că ei n-au să capete nici un ajutor în gara Krecetovka. Cum de mai trăiţi ! Cu fălcile încheşate nu din voia lui, ci de foame şi de înverşunare, se uita cu o căutătură de lup la ajutorul comandantului militar, cu pielea albă-albă, stînd în odaia asta încălzită şi curată. Acum şapte zile au făcut rost de nişte sfeclă într-o gară; au umplut doi saci dintr-o grămadă şi toate săptămîna asta au aburit sfecla în gamele şi au mîncat-o. Li se făcea rău de-atîta sfeclă, li se întorceau maţele pe dos. Cu două nopţi în urmă, cînd stăteau în gara Alexandr-Nevski, Dîghin s-a uitat la soldaţei lui, nişte rezervişti — erau cu toţii mai în vîrstă ca dînsul, deşi nici el nu mai era tînăr — şi s-a ridicat hotărît. Vîntul urla pe sub vagoane şi şuiera prin crăpături. Dimineaţa trebuia să-şi potolească cît de cît foamea. A ieşit, mistuindu-se în beznă. S-a întors după vreo oră şi jumătate, cu trei pîini, le-a aruncat pe pat. Soldatul aflat mai aproape a înlemnit: « E şi una albă ! » « Ce vorbeşti? s-a uitat şi Dîghin indiferent. Nici n-m băgat de seamă ». Doar nu era să i le spună acum pe toate astea

comandantului ! Cum de mai trăiţi !... De zece zile călătoreau tusptrau prin propria lor ţară ca într-un pustiu. Transportau douăzeci de mii de lopoţi de pionieri. Le duceau — Dîghin ştiuse asta de la bun început — de la Gorki la Tbilisi. În două săptămîni nu făcuseră nici jumătate din drum. Pînă şi cel mai prăpădit dispecer, numai dacă nu-i era lene, decupla cele patru vagoane şi le lăsa uitate în te miri ce haltă. În baza bonurilor de alimente, promisă hrană pe trei zile la Gorki şi pe urmă pe alte trei zile la Saransk, iar de-atunci n-au mai apucat nicăieri depozitul de alimente deschis. Ar fi putut el însă să rabde toate astea şi ar mai fi putut îndura foamea alte cinci zile, dacă ar fi ştiut că pe urmă vor primi alimente pentru toate zilele astea. Dar îi dorea la lingurea şi-i ardea la suflet din pricină că aşa e legea tuturor depozitelor de alimente: să nu dea nimic pentru zilele consumate. Nu mai există întoarce înapoi !

— Dar de ce nu vă dau alimente? întrebă locotenentul.

— Dumneavoastră ne daţi? zise Dîghin, mişcînd din fălci.

Sărise din vagon încă înainte de oprirea trenului şi aflase că în gara asta e un depozit de alimente. Dar se făcuse întuneric şi, potrivit legii, n-avea ce să mai caute acolo.

Sergentul Gaidukov uitase de poziţia sa voioasă din faţa comandantului şi se întorsese înspre Dîghin. Acum, îl zgîlţii de umăr cu braţul lui lung:

— De ce nu mi-ai spus, frăţoare? Las' că-ţi dăm noi !

Dîghin nu se clinti şi nu întoarse capul: se uita cu aceeaşi privire stînsă la comandant. Îi era scîrbă de el însuşi că era aşa de neputincios cu moşnegii aceia ai lui: în unsprezece zile n-au cerut de mîncare nici de la civili, nici de la militari, ştiind că, în vremurile astea, nimănui nu-i prisoseşte. Nici vagonul lor, mereu decuplat şi dat uitării, n-avea căutare. Li se terminase şi tutunul. Vagonul fiind plin de crăpături, bătuseră în scînduri trei din cele patru gumele, aşa că înăuntru era întuneric şi ziua. Deprimaţi, făceau focul de mîntuială şi, oprîţi din drum pe cite-o zi sau două, şedeau în jurul sobei negre, abureau sfecla în gamele, o gustau din vîrfurile cuţitelor şi tăceau.

Gaidukov îşi îndreptă trupul dintr-o mişcare:

— Pot pleca, tovarăşe locotenent ?

— Pleacă.

Şi a plecat. Acum aveau să le dea din toată inima camarazilor şi mei, şi tutun. Au să-i ceară şi babel ălia care se tot smiorcăie şi de la care n-au luat nimic, să nu mai facă fasoane şi să dea ceva pentru băieţi. Trebuie să mai ciocănească şi în geamantanul inspectorului; e musai să aadă.

— A trecut de şase, zise locotenentul. Depozitul de alimente e închis.

— Depozitele astea sînt mereu închise. . . Țin deschis numai de la zece pînă la cinci. . . La Penza am stat la coadă și am trebuit să ies din rînd pentru că pleca eșalonul. Prin Morșansk am trecut noaptea. Și prin Rijsk tot noaptea.

— Stai puțin ! se agită locotenentul. Nu las eu treaba asta așa. Ia să vedem !

Ridică receptorul telefonului de campanie și sună odată.

La celălalt capăt al firului nu veni nimeni.

Atunci sună de trei ori.

Nici un răspuns.

— Ei drăcie ! Mai sună de trei ori la rînd. Guskov, tu ești ?

— Eu, tovarășe locotenent.

— Unde și-e omul de la telefon ?

— Vine imediat. S-a dus să ia niște lapte acru. Să vă aduc și dumneavoastră, tovarășe locotenent ?

— Lasă astea: n-am nevoie de nimic !

(Spusese așa nu pentru că era Dîghin de față. Din principiu îi interzicea întotdeauna lui Guskov să-i aducă ceva. Și pentru a menține în bune condiții relațiile de serviciu, căci pe urmă n-ar mai fi putut să fie exigent cu el. Dimpotrivă, Zotov i s-a plîns și căpitanului că Guskov își cam face de cap).

— Guskov, uite ce e ! A sosit o escortă din patru oameni; de unsprezece zile n-au primit hrană.

Guskov fluieră în receptor.

— Ce gură-cască !

— Așa s-a întîmplat. Trebuie să-i ajutăm. Ascultă, trebuie imediat să-i chemăm cumva pe Cicișev și pe Samorukov, ca să le dea cîte un bon de alimente.

— Unde să-i găsești acum ?

— Unde ! La cantonament.

— E un noroi de intri pînă la genunchi și e o beznă. . .

— Cicișev stă aproape.

— Da Samorukov ? Peste linie. Nu vine el pentru nimic în lume, tovarășe locotenent !

Contabilul Cicișev era militar chemat sub arme din rezervă. Deși i s-au pus patru galoane, nu vedea nimeni în el un militar, ci un contabil ca toți contabilii, trecut de ani și versat în munca lui. Fără abac nici nu putea să stea de vorbă. Întreba: « Cît e ora ? Cinci ? » și, ca să priceapă mai bine, deplasa îndată cinci bile. Ori gîndea așa: « Dacă omul e singur (și — pac o bilă), o duce greu. Atunci (și — pac altă bilă) se însoară ». Cînd între el și mulțimea ce via la coadă, întinzînd bonurile de alimente

stătea un geam închis și cu zăbrele, și nu era deschis decît un oberliht pentru mîinile solicitanților. Cicișev era foarte ferm, Țipa la ostași, dădea în lături mîinile alea întinse și închidea oberlihtul, ca să nu-l tragă curentul. Dar dacă i se întîmpla să iasă în mijlocul gloatei ori dacă trupa răzbea la el în odață, își vira îndată capul ca o bilă între umerii piperniciți, le zicea la oameni « fraților ! » și punea ștampila pe hîrtie. Tot așa de săritor și serviabil era și cu superiorii, și nu cuteza să refuze pe nimeni din cei cu rumburi în petlie. Depozitul de alimente nu era subordonat ajutorului de comandant, dar — așa gîndea Zotov — Cicișev n-avea să-l refuze.

— Samorukov nu merge, o ținea una Guskov.

Samorukov era și el considerat plutonier, dar se uita la locotenenti cu dispreț. Lup voinic și bine hrănit, el nu era decît magazioner și distribuitor la depozitul de alimente, dar își dădea aere. Foarte grav, venea la gheretă cu un sfert de oră mai tîrziu, controla sigiliile, deschidea lacătele, ridica și fixa oblonul, și toate astea cu o expresie de mare favoare pe obrajii buclăți. Și oricît de mulți ostași, în grupuri sau izolați, și invalizi, grăbiți să se întoarcă la eșaloanele lor, s-ar fi înghesuit dinaintea gheretei, înjurînd de mama focului și înghiontindu-se unii pe alții ca să vină mai în față, Samorukov își sufleca liniștit mînele pînă la cot, dezgolindu-și brațele grase de cîrnătar, controla sever ștampilile lui Cicișev de pe bonurile mototolite și cîntărea calm (firește, cu lipsă la cîntar !), fără să se sinchisească cîtuși de puțin dacă ostașii au să-și mai găsească în gară eșaloanele ori ba. Și-a ales înădins și un cantonament mai la margine, ca să nu fie deranjat în timpul liber, și și-a găsit o gazdă cu grădina de zarzavat și cu vacă.

Zotov și-l imagina pe Samorukov și simți mînia clocotind în el. Ura specia asta tot așa ca și pe fasciști, pentru că ea prezenta o primejdie tot atît de mare. Nu putea să priceapă de ce nu dădea Stalin un ordin ca cei de teapa lui Samorukov să fie împușcați pe loc, la doi pași de gheretă, în fața tuturor.

« Nu, Samorukov n-o să meargă », își zise Zotov. Furios și intimidat totodată, Zotov n-ar fi îndrăznit să se atingă de el dacă ageamiiăștia n-ar fi mîncat numai de trei sau de cinci zile. Dar unsprezece zile !

Guskov rămase tăcut.

— De ce taci ? Ai înțeles ordinul ? Spune « am înțeles » și du-te după el.

— Ați cerut permisiunea tovarășului căpitan ?

— Ce te privește ? Eu răspund ! Căpitanul lipsește, e plecat,

— Nici tovarășul căpitan nu poate să-i ordone, îi dădu cu părerea Guskov. Nu poate să-l oblige nimeni să scoată sigiliul noaptea și să-l pună iar pentru două pîni și trei heringi.

Avea și el dreptate.

— Ce-i zorul ăsta? Întreabă Guskov. Să aștepte și ei pînă la zece dimineața. Ce mare lucru o noapte ! Te culci și gata povestea !

— Le pleacă eșalonul. E un eșalon rapid și-i păcat să-i decuplăm, că și așa sînt în întîrziere. Încălcătura lor e așteptată, e nevoie de ea.

— Dacă eșalonul pleacă, Samorukov tot nu mai ajunge la timp. Încolo și înapoi prin glod, chiar cu felinarul în mînă, tot îi trebuie o oră jumate, două.

Guskov avea și de rîndul acesta dreptate . . .

Cu făclile încălestate, cu capela în cap, înnegrit de soare și de vînt, Dighin era cu ochii la receptor, silindu-se să priceapă ce-o fi spunînd omul de la celălalt capăt al firului.

— Am festelito-o și pe ziua de azi, zise, necăjit peste măsură.

Zotov oftă adînc și slobozi clapeta receptorului, ca să nu-l audă Guskov.

— Ce să-i faci amice ! Azi nu-i chip. Poate mergeți pînă la Griazi cu eșalonul ăsta ? E un eșalon bun, mîine dimineața sînteți acolo.

L-ar fi convins poate, dar Dighin îl și ghicise pe locotenent.

— Nu plec. Puteți să mă arestați, că tot nu plec

În geamul ușii bătu cineva. Pe sală, stătea un cetățean corpolent, cu o șapcă largă de lînă, cu picățele cenușii bătînd în negru. Înclinîndu-se politicos, omul cerea par-se voie să intre, dar de aici nu se auzea.

— Hai intră ! strigă Zotov. Și apăsă pe clapeta receptorului. Bine, Guskov, închide, am să mă gîndesc.

Bărbatul aflat de cealaltă parte a ușii nu pricepu numaidecît, apoi crăpă ușa și mai întrebă odată :

— Permiteți ?

Vocea lui, o voce plină, joasă, elegantă și discretă, însă deloc arogantă, îi izbi pe Zotov. Omul era îmbrăcat într-un surtuc greu, lung în poale, dar scurt în mîinci, și avea în picioare bocanci militari cu moletiere. În mînă ținea o mică ranită militară, slinoasă. Întrînd, cu cealaltă mînă își sălta de pe cap șapca impunătoare și îi salută pe cei doi :

— Bună seara !

— Bună seara !

— Spuneți-mi, vă rog, întrebă noul venit foarte politicos, dar adoptînd o atitudine demnă, ca și cînd ar fi fost îmbrăcat cît se poate de bine și nu în felul acesta ciudat, unde pot să-l găsesc pe comandantul militar ?

— Eu sînt ajutorul de serviciu al comandantului.

— Atunci cred că am treabă cu dumneavoastră.

Căută unde să-și pună șapca cu picățele, parcă plină de praf de cărbune, și negăsind, o vîrî sub celălalt braț, iar cu mîna liberă se descheie

la surtuc. Surtucul lui n-avea guler, mai bine zis gulerul îi fusese rupt, și gulerul era înfășurat cu un fular călduros de lînă. De sub surtuc ieși la iveală o bluză militară de vară, foarte decolorată și tare murdară. Omul se apucă să descheie unul din buzunarele bluzei.

— Un moment ! îl opri Zotov și se întoarse spre Dighin, care stătea neclintit și sumbru. Uite . . . zise locotenentul, mijindu-și ochii, ceea ce stă în puterea mea, am să fac imediat : te decuplez. La zece dimineața primești bonurile . . .

— Mulțumesc, spuse Dighin cu ochii injectați.

— N-ai de ce să-mi mulțumesci ; ceea ce fac nu prea e permis. Ai un eșalon așa de bun ! Acum nu știu cu cine au să te cupleze.

— Și așa ne tîrim de două săptămîni ; ce contează o zi mai mult sau mai puțin ? se învioră Dighin. Îmi cunosc eu încălcătura.

— Nu-u ! replică Zotov, ridicînd arătătorul și scuturîndu-l. Nu e treaba noastră să judecăm ce și cum. Uitîndu-se cu coada ochiului la străin, se apropie de Dighin și spuse abia auzit : Dacă zici că îți cunoști încălcătura, vezi singur ! Cu lopețile astea ale dumitale, cîți oameni pot să-și facă adăposturi ? Două divizii ! Ascuns în pămînt, îți păzești viața. Douăzeci de mii de lopeți înseamnă douăzeci de mii de vieți de ostași. Este ?

Zotov se uită iar cu coada ochiului la străin. Acesta, dîndu-și seama că îi stingherește, se retrase lîngă perete, se întoarse cu spatele, și cu mîna liberă își astupa pe rînd urechile ; adică nu — și le încălzea.

— Ce, ai înghețat ? rise Zotov în gura mare.

Omul se întoarse și zîmbi :

— Știți, s-a făcut stranic de frig. Bate un vînt grozav. Iilav.

Da, vîntul șuiera, frecîndu-se de colțul clădirii și făcînd să zăngăne, la fereastra din dreapta, în dosul storului, un geam nechituit. În burlan, apa clipcea iar.

Omul acesta cu înfățișare bizară, nebarbierit, avea un zîmbet tare simpatic, care te ungea la inimă. Era tuns scurt, dar părul rar și moale, cu fire cărunte, îi acoperea totuși scăfrîlia mare.

Nu semăna nici a soldat, nici a civil.

— Poftim ! zise el, ținînd în mînă hîrtia pe care o avea pregătită. Iată . . .

— Imediat, imediat ! Zotov luă hîrtia fără să se uite la ea. la loc. Aici, pe scaun, Dar după ce mai aruncă o privire la surtucul lui de saltimbanc, reveni la birou, luă codul și documentele de pe masă și le încheie în dulapul de fier, după care îi făcu un semn cu capul lui Dighin și trecu împreună cu el în camera dispecerului militar.

Valia vorbea la telefon, căutînd să demonstreze ceva, iar mătusa Frosia se usca la sobă, stînd pe vine. Zotov se apropie de Podşebiakina și o apucă de mîna cu care ținea receptorul.

— Valișua . . .

Fata se întoarse brusc și se uită la el cu o privire jucăușă, impresionată de tandrețea cu care, așa cum i se părea ei, o ținea el de mînă, și mai spuse în receptor :

— O mie doi e în trecere, n-avem treabă cu el. Ii dai drumul pe linia Tambovului, Petrovici ! . . .

— Valicika ! Trimite-o îndată pe mătusa Frosia ori să transcrie, ori să le arate de-a dreptul cuplătorilor vagoanele astea patru: uite, merge caporalul cu ea. Dispercerul să le decupleze și să le tragă undeva pe o linie moartă pînă mîine dimineață.

Mătusa Frosia, așa cum ședea pe vine își întoarse încruntată față mare înspre locotenent și strîmbă din buze.

— Bine, Vasili Vasilici, zîmbi Valia. Rămăsese așa cu receptorul în mînă pînă își desprinsese el degetele de pe brațul ei. — O trimit imediat.

— Iar garnitura aia o expediez cu prima locomotivă. Vezi, ai grijă !

— Bine, Vasili Vasilici, zîmbi fericită Valia.

— Asta-i ! spuse locotenentul, adresîndu-se lui Dîghin.

Mătusa Frosia scoase un suspin ca din foalele fierarului, icni odată și își îndreptă spinarea.

Dîghin duse tăcut mîna la timplă și rămase cu ea așa. Clăpăug cum părea din pricina căciulii, n-avea de loc înfățișare de militar.

— Mobilizat? Muncitor?

— Da. Dîghin se uita recunoscător, cu o privire grea, la locotenent.

— Să-ți prinzi galonul, îi zise Zotov, arătînd petlița fără galon.

— Nu-l mai am. S-a rupt.

— Încheie-ți căciula, ori ridică urechearele !

— Ce să le mai ridice? interveni mătusa Frosia, care își și pusese mantaua. E o vijlială afară ! Haidem, draguțule !

— Cu bine ! Mîine o să fie aici alt locotenent; ține-te de el, ca să te expedieze.

Zotov se întoarse la el și crăpă ușa. Nu mai departe decît cu patru luni în urmă, el însuși habar n-avea cum să-și pună centura, iar ridicarea mîinii pentru salut i se părea un gest stupid și caraghios.

La intrarea lui Zotov, vizitatorul nu se ridică de pe scaun pe de-a întregul, ci doar schiță o mișcare care arăta că era gata să se ridice dacă ar fi fost nevoie. Ranița lui stătea acum pe dușumea, cu șapca peste ea.

— Șezi, șezi ! Zotov se așeză la birou. Ei, care-i baiul?

Zicînd acestea, despături hîrtia pe care i-o dăduse omul.

— M-am pierdut de eșalon . . . zîmbi acesta cu un aer de vinovăție.

Zotov citi conținutul hîrtiei — era un bilet de voie de la comandantul militar din Riajsk — și tot uitîndu-se la necunoscut, se apucă să-i pună întrebările de rigoare :

— Numele dumitale?

— Tveritinov.

— Și mai cum?

— Igor Dementievici.

— Ești trecut de cincizeci de ani?

— Am patruzeci și nouă.

— Ce număr avea eșalonul dumitale?

— Habar n-am.

— Ce, nu vi s-a spus numărul eșalonului?

— Nu.

— Văd că aici e trecut ! Dumneata l-ai indicat?

(Era eșalonul 245413 în direcția Arceda, pe care Zotov îl expediasă noaptea trecută).

— Nu. Am spus la Riajsk de unde și încotro mergea eșalonul și comandantul, se vede treaba, l-a ghicit.

— Unde te-ai pierdut de eșalon?

— La Skopino.

— Și cum s-a întîmplat?

— Ca să fiu sincer . . . buzele groase ale lui Tveritinov schițară aceiași zîmbet ce exprima regretul, m-am dus . . . să schimb niște lucruri. Să-mi procur ceva de mîncare . . . Intre timp, eșalonul a plecat. Acum trenurile pleacă fără semnal — nici nu fluieră, nici nu sună clopotul, nici nu se anunță la difuzor . . .

— Cînd a fost asta?

— Alaltăieri.

— Și nu poți să-l mai ajungi?

— Mă îndoiesc. Cu ce? Pe o platformă descoperită mă plouă. Pe platforma unui vagon, știți, la scară, e un curent grozav și apoi nu te lasă santinelele. Într-un vagon încălzit iar nu te lasă; ori n-au voie, ori că n-au loc. Am văzut odată un tren de călători, o minune nu alta; conducătorii stăteau pe scări, cîte doi, și îmbrînceau oamenii ca să nu se apuce de bară. Iar mărfarele, cînd pleacă, e prea tîrziu să te urci; cît stau fără locomotivă, nu poți să știi în ce direcție au să plece. N-au pe ele o tăbliță emailată cu « Moscova — Mineralnîe-vodî » . . . De întrebare n-ai voie să întrebi pe nimeni, pentru că poți fi luat drept spion, și apoi eu sînt și îmbrăcat așa . . . De altminteri, la noi e și primejdios să pui prea multe întrebări.

— În timp de război, firește.
 — Ba și înainte de război era așa.
 — N-am observat!
 — Era, stăruî Tveritinov, mijindu-și ochii. După treizeci și șapte...
 — Ce-i cu treizeci și șapte? Întrebă mirat Zotov. Și ce-a fost înainte de treizeci și șapte? Războiul din Spania?
 — Nu-i vorba de asta... răspune Tveritinov, plecându-și ochii cu același zîmbet de vinovăție. Nu...
 Fularul moale, cenușiu, i se desfacuse și-i atîrna în deschizătura surtucului pînă mai jos de brîu.
 — De ce nu ești în uniformă? Unde ți-e mantaua?
 — Nici n-am avut manta. Nu mi s-a dat... zîmbi Tveritinov.
 — Surtucul ăsta de unde-l ai?
 — Mi l-au dat niște oameni de treabă...
 — Mda... Zotov rămase pe gînduri. Șe știi că ai ajuns destul de repede. Ieri dimineață te aflai la comandantul din Rijsk și astă seară ești aici. Cum ai călătorit?

Tveritinov se uită la Zotov cu niște ochi mari, încrezători și blîzi. Lui Zotov îi plăcea teribil felul lui de a vorbi, felul cum se oprea el din vorbă dacă i se părea că interlocutorul său vrea să intervină, felul cum își susținea spusele cu mișcări ușoare ale degetelor, fără a da din mîini.

— Am avut mare noroc. În nu știu ce gară am coborît din vagonul descoperit cu care călătoream... Cînd m-am urcat în el, am nimerit ca într-o groapă de fier, un fel de capcană, în care n-aveai nici cum să șezi, nici cum să te rezemi de ceva; mai înainte transportase cărbuni și, în timpul mersului, praful de cărbune se stîrnea într-un vîrtej neconținut. Mare necaz pe capul meu! Ba a mai dat și o ploaie...

— Și asta înseamnă că ai avut noroc? rise Zotov. Nu price! la uite în ce hal ți-s hainele!

Cînd rîdea, de-o parte și de alta a buzelor i se făceau două cute care se întindeau pînă la nasul borcînat.

— Am avut noroc cînd m-am dat jos din vagonul acela. M-am scuturat de praf, m-am spălat și ce-mi vîd ochii? Se atîșa o locomotivă la o garnitură în direcția sud. Am luat-o la fugă de-a lungul garniturii: nici un vagon încălzit și toate ușile plumbuite! Și deodată vîd că coboară un tovarăș, își face treaba și se urcă iar într-un vagon descoperit. Eu — după el. Închipuiți-vă, vagonul era plin de plăpumi!

— Și nu era plumbuit?

— Nu! La început, se vede treaba, plăpumile astea erau legate pachet, câte zece ori câte cinci, dar acum multe pachete erau desfăcute și era tare bine să te bagi în plăpumile acelea. Cîțiva oameni și dormeau în ele!

— la te uită!
 — M-am învelit în trei-patru plăpumi și am dormit așa de bine!
 O zi și-o noapte! Nici nu știam dacă mergem ori stăm. Mai ales că de trei zile nu mai căpătaseam hrană. Dormeam dus, uitasem de război, de încercuire... I-am visat pe-ai mei...

Fața lui boțită, nerasă, strălucea toată.

— Stai așa! Zotov sări de pe scaun. Asta e garnitura aceea... Cînd ai sosit?

— Adineauri... Știu eu cîte minute să fi trecut? Imediat m-am și prezentat la dumneavoastră.

Zotov se repezi la ușă, o deschise cu o zmcitură și o zbughi afară:

— Valia! Valia! Trenul acela în tranzit, în direcția Balașov, o mie... și cît ziceai?

— O mie doi.

— Mai e aici?

— A plecat.

— Precis?

— Precis.

— U-u, drace! Zotov se apucă cu mîinile de cap. Stăm aici ca niște afurisiți de birocrați, mutăm hîrtiile dintr-un loc în altul, nu vedem nimic, mîncăm de pomană pîinea statului! Ia dă-mi Micuirinsk-Uralski!

Se repezi iar la el în birou și-l întrebă pe Tveritinov:

— Ții minte numărul vagonului?

— Nu, zîmbi acesta.

— Era un vagon cu două sau cu patru osii?

— Nu mă pricep la din astea...

— Cum nu te pricepi! Era mic sau mare? De cîte tone?

— «Patruzeci de oameni, opt cai», cum se zicea în timpul războiului civil.

— Asta înseamnă șaisprezece tone. Și zici că n-avea escortă?

— Pare-se că nu.

— Vasili Vasilici! strigă Valia de dincolo. Dispecerul militar e pe fir. Doriți să vorbiți cu comandantul?

— Nu-i nevoie chiar de el; poate că încărcătura nici nu e militară.

— În cazul acesta îmi dați voie să lămuresc eu lucrurile?

— Lămurește-le, Valicika! Poate că plăpumile alea pur și simplu se evacuează; naiba să le știe. Să caute cu atenție vagonul, să afle cui îi aparține, să facă un proces-verbal, să-l plumbuiască. Văd ei ce-i de făcut!

— Bine, Vasili Vasilici.

— Te rog, Valicika. Văd că îmi ești de mare ajutor!

Valia îi zîmbi și buclele îi acoperiră toată fața.

— Alo, Miciurinsk-Uralski !

Zotov închise ușa și, încă tulburat, făcu câțiva pași prin cameră, lovindu-și mâinile una de alta.

— Am de lucru până peste cap și nu mi se dă un om în ajutor ! ... Plăpumiile astea pot fi furate ca nimica. Poate că și lipsește din ele.

Mai făcu câțiva pași și se așeză. Își scoase ochelarii, ca să le șteargă lentilele cu o cârpă. Fața lui își pierdu deodată aerul agra și căpătă o expresie copilărească, ocrotită acum numai de chipul verde.

Tveritinov aștepta răbdător. Se uită cu o privire sumbră la storiurile de la geamuri, la portretul lui Kaganovici în uniformă de marelă al căilor ferate, la sobă, la galeată, la fărâș. În camera bine încălzită, surtucul lui plin de praf de cărbune începea să-l jeneze. Îl scoase și și-l puse pe umeri, scoțindu-și totodată și fularul de la gît.

Locotenentul își puse ochelarii și se uită iar la biletul de voie. Biletul acesta nu era un document autentic, fusese întocmit pe baza declarațiilor făcute de persoana în cauză și putea să cuprindă adevărul, după cum tot așa de bine putea să cuprindă minciuni. Instrucțiunile cereau ca oamenii ieșiți din încercuire să fie cercetați cu multă atenție, mai ales cînd erau izolați. Tveritinov nu putea dovedi că se pierduse de eșalon la Skopino și nu în altă parte. Dacă a rămas la Pevelet? Și în acest răstimp a dat pe la Moscova sau cine știe pe unde, cu vreo misiune?

În favoarea lui pleda însă faptul că ajunsese aici extrem de repede.

De altfel cine putea să garanteze că făcea parte din acest eșalon și nu din altul?

— Și zici că ți-a fost cald?

— Sigur. Aș fi călătorit cu plăcere așa mai departe.

— Atunci de ce ai coborît?

— Ca să mă prezint la dumneavoastră. Așa mi s-a ordonat la Riajsk.

Capul mare al lui Tveritinov avea toate trăsăturile puternic pronunțate: fruntea înaltă, sprîncenile groase, nasul mare. Țepi cărunți îi acopereau bărbia și obraji.

— De unde ai aflat că asta e Krecetovka?

— Mi-a spus unul care dormea alături de mine, un gruzin.

— Era militar? Ce grad avea?

— Nu știu, nu și-a scos decît capul din plăpumă.

Tveritinov dădea acum răspunsurile parcă mîhnit, ca și cînd cu fiecare răspuns ar fi pierdut ceva.

— Așa-a ... Zotov puse de-o parte biletul de voie. Ce alte acte mai ai?

— Nici un fel, zîmbi trist Tveritinov. De unde să am eu acte?

— Mda ... Nici un fel de act?

— În încercuire le-am distrus înadins, care ce-avea.

— Dar acum, cînd ai fost primit pe teritoriul sovietic, trebuiau să-ți fi dat ceva la mînă.

— Nimic. Au întocmit niște liste, ne-au împărțit în grupuri de cîte patruzeci și ne-au expediat.

Adevărat, așa și trebuia să fie. Atîta vreme cît omul nu s-a răzlețit, el face parte din grup și n-are nevoie de acte.

Zotov voia totuși să întărească măcar cu o cît de mică dovadă materială simpatia ce o resimțise fără să vrea față de omul acesta bine crescut.

— Măcar ceva ! Ți-au mai rămas ceva hîrtii prin buzunare?

— Numai niște fotografii. De familie ...

— Arată-mi-le ! mai degrabă ți-l rugă decît îi ceru locotenentul.

Tveritinov își sălta ușor sprîncenile. Zîmbi iarăși cu zîmbetul acela confuz, sfîșos și scoase din același buzunar al bluzei (celălalt nu se încheia, pentru că nu avea nasture) un pachetel învelit într-o hîrtie groasă, de culoare portocalie. Desfăcu pachetul pe genunchi, scoase din el două fotografii 9 pe 12, se uită la una, pe urmă la cealaltă, apoi se ridică puțin ca să-i întindă fotografiile comandantului, dar distanța de la scaunul pe care ședea pînă la birou era mică. Zotov se aplecă peste masă și luă fotografiile. Se uită la ele. Tveritinov, cu pachetul desfăcut pe genunchi, își îndreptă spatele și se uită și el de departe.

Una din fotografii înfățișa o fetiță de vreo paisprezece ani, într-o rochiță cu dungi, de culoare închisă, stînd într-o grădiniță într-o zi cu soare, probabil la începutul primăverii, pentru că frunzulițele copacilor rari de pe fundal erau încă foarte mici. Cu gîtul lung și slab, avea fața alungită și delicată, surprinsă parcă într-un gest de tresărire, deși în clipșu era nemiscată. Toată fotografia părea să nu spună pînă la capăt tot ce ar fi vrut să spună, era ca ceva neîmplinit și de aceea făcea o impresie tristă, apăsătoare.

Fetița îi plăcu tare mult lui Zotov. Privind-o, își umflase buzele.

— Cum o cheamă ? întrebă încet.

Tveritinov ședea cu ochii închiși.

— Lialia, răspunse el cu glasul încă și mai stins. Apoi își ridică pleoapele și se corectă: Irina.

— Cînd s-a fotografiat?

— Anul acesta.

— Unde?

— În apropiere de Moscova.

O jumătate de an ! O jumătate de an a trecut de cînd i s-a spus fetei: « Lialenka, atenție ! » și s-a auzit declicul aparatului, dar de-atunci și pînă acum s-au prăbușit zeci de mii de trunchiuri de copaci și au țișnit milioane de jerbe negre de pămînt, și milioane de oameni s-au prins în

danțul ăsta blestemat, pornind-o la drum care pe jos din Lituania, care cu trenul din Irkutsk, iar acum, în gara asta, unde vîntul mîna picături de ploaie amestecată cu fulgi de zăpadă, unde zăboveau eșaloane peste eșaloane, unde ațîia oameni se foliau aiurea ziua și dormeau de-a valma pe cîmpul negru noaptea, puteai oare să crezi că mai există pe lume grădinița asta, fetița asta, rochița asta?!

În cealaltă fotografie, o femeie și un băiețuș se așezau pe o canapea și priveau o carte mare cu poze. Mama era și ea slabă și subțirică, probabil înaltă, iar băiețușul, de vreo șapte ani, cu fața îndesată și cu o expresie foarte inteligentă, nu se uita în carte, ci la maică-sa, care îi dădea explicații. Ochii îi aveau tot așa de mari ca și ai părintelui său.

În general, toți cei din familia asta aveau un aer de distincție. Zotov nu frecventase niciodată astfel de familii, dar din ceea ce i se întîpîrîse în memorie după vizitele la Galeria Tretiakov, sau de la teatru, sau de pe urma lecturilor, știa că astfel de familii există și își făcuse o noțiune despre ele. Cele două fotografii degajau atmosfera aceasta de intimitate evoluată.

Înapoiindu-le, Zotov zise:

— Vi-i cald. Scoateți-vă haina.

— Da, se învoui Tveritinov, și își scoase surtucul. Nu știa unde să-l pună.

— Puneți-l pe canapea, îl sfătui Zotov și făcu o mișcare ca să-l ajute.

Acum ieșiră la iveală peticele de pe echipamentul de vară al lui Tveritinov, cu nasturi de tot soiul; se văzu și nepriceperea lui de a-și pune moletierele, ale căror capete atîrnau aiurea. Toată îmbrăcămintea asta părea o ofensă adusă capului mare al acestui om, cu fire cărunte.

Zotov nu-și mai ascundea simpatia pe care o simțea față de omul acesta echilibrat, care nu degeaba îi plăcuse așa de mult de la prima vedere.

— Dumneavoastră ce profesie aveți? îl întrebă cu respect.

Tveritinov, învelind trist fotografiile în hîrtia portocalie, își însoți răspunsul cu un suris:

— Sînt artist.

— Da-a? făcu uimit Zotov. Cum de nu m-am priceput numaidecît! Semănăți foarte mult a artist!...

(Acum semăna cel mai puțin!...)

— ...Probabil emeriți?

— Nu.

— Unde ați jucat?

— La Teatrul de dramă din Moscova.

— La Moscova n-am fost decît odată la teatru la MHAT, cu o excursie. La Ivanovo, însă, mă duceam des. Ați văzut noul teatru din Ivanovo?

— Nu.

— Pe dinafară e așa și-așa, o cutie cenușie de beton armat, dar pe dinăuntru e minunat! Îmi plăcea foarte mult să merg la teatru, pentru că dincolo de amuzament, la teatru mai și înveți cîte ceva. Nu-i așa?!

(Desigur, procesele-verbale cu privire la eșalonul ars se cereau cercetate, dar pentru treaba asta tot îi trebuiau două zile întregi. Vezi însă că pe Zotov îl măgulea faptul de a face cunoștință cu un mare artist și de a sta vreo oră de vorbă cu el!).

— În ce roluri ați jucat?

— În multe, zîmbi trist Tveritinov. În ațîia ani nici nu le mai știu socoteala.

— Și totuși? De exemplu?

— Hm... colonelul Vershinin... doctorul Rank...

— Mda... da... (Zotov nu-și amintea să fie auzit de aceste roluri). Dar în piesele lui Gorki n-ați jucat?

— Cum să nu.

— Mie îmi plac cel mai mult piesele lui Gorki. Și în general îmi place Gorki! Sînteți de acord, cred, că a fost scriitorul nostru cel mai inteligent, cel mai uman, cel mai mare.

Tveritinov își încrunță sprîncenele într-un efort pentru a găsi un răspuns, dar nu-l găsi și rămase tăcut.

— Am impresia că numele dumneavoastră îmi este cunoscut. Nu sînteți emeriți?

Plăcerea pe care i-o procura conversația aceasta îl făcu pe Zotov să roșească ușor.

— Dacă aș fi emeri, răspunsu Tveritinov, dînd să-și desfacă brațele, poate că acum nu m-aș afla aici.

— De ce?... A, da, nu ați fi fost mobilizat.

— Noi nici n-am fost mobilizați. Am intrat în trupele teritoriale voluntari.

— Voluntari au mers, cred, și artiștii emeriți, nu?

— S-au înscris toți, începînd cu regizorii principali. Dar pe urmă cineva a tras o linie după nu știu care număr și cei de deasupra liniei au plecat, ceilalți au rămas.

— Ați făcut instrucție militară?

— Cîteva zile. Lupta la baionetă. Cu niște bastoane. Și aruncarea grenadei. Cu grenade de lemn.

Ochii lui Tveritinov încremeniră fixați asupra unui punct de pe dușumea.

— Dar mai tîrziu vi s-au dat arme, nu?

— În timpul marșului. Niște arme model nouăzeci și unu. Am mers pe jos pînă la Viazma. Iar aici am nimerit într-o pungă.

— Au fost pierderi mari?

— Cred că cei mai mulți au căzut prizonieri. Noi, un mic grup, ne-am alăturat unor combatanți, care ne-au și scos din încercuire. Acum nici nu pot să-mi imaginez pe unde trece frontul. Aveți cumva o hartă?

— Hartă n-am, comunicatele sînt neclare, pot însă să vă spun că Sevastopolul, cu o mică porțiune de teren, e în minile noastre și Taganrogul, și Donbasul. Oriolul și Kurskul, însă, au căzut...

— U-iu-iu!... Și la Moscova?

— La Moscova e o confuzie și mai mare. Au început să se dea lupte în suburbii. Leningradul e izolat...

Fruntea lui Zotov și ochii i se încrețiră a suferință:

— Și eu care nu pot să ajung pe front!

— Mai aveți timp.

— Poate că da, avînd în vedere că războiul o să țină mai mult de-un an.

— Ați fost student?

— Da! Noi ne-am susținut lucrările de diplomă în primele zile ale războiului... Vorba vine că le-am susținut!... Trebuia să le prezentăm în decembrie, dar ni s-a spus să aducem care și ce proiecte și calcule avem, și cu asta basta. Zotov se antrenase de-a binelea în discuție, se simțea foarte degajat și nu mai prididea să spună tot ce-avea de spus. Gîndiți-vă, toți cei cinci ani... Am intrat la institut cînd a izbucnit rebeliunea lui Franco! Apoi s-a cedat Austria! Cehoslovacia! Apoi a izbucnit războiul mondial! Pe urmă războiul cu Finlanda! Hitler invadează Franța! Grecia! Iugoslavia!... Ne mai ardea nouă să studiem mașinile textile?!... Dar nu-i vorba de asta. După ce și-au susținut lucrările de diplomă, băieții au fost imediat trimiși la cursurile de la Academia de motorizare și mecanizare; eu — nu, pentru că sînt miop. Ei și atunci am asaltat zi de zi, zi de zi, comisariatul militar. În direcția asta am experiență încă din treizeci și șapte... Atît am obținut — am fost trimis la Academia de intențență. Bun! În trecere prin Moscova, m-am dus la Comisariatul pentru Apărare. Cu chiu cu vai m-a primit un colonel bătrîn. Era grozav de grăbit, cu servieta sub braț. Ii spun și eu așa și pe dincolo, că sînt inginer și că nu vreau să fiu intențent. «Arată-mi diploma! » Dar diploma n-o aveam cu mine... «Bine, atunci îți pun o întrebare și dacă ții să răspunzi, înseamnă că ești inginer: ce-i aceea o manivelă? » I-am trîntit-o pe loc: «Manivela este un dispozitiv ce se fixează pe axa de rotație și se cuplează printr-o articulație cu biela pentru... » A șters «Academia de intențență» și a scris «Academia de transporturi». Și a fugit cu servieta sub braț. Eu jubilam. Dar cînd

am sosit la Academia de transporturi, am aflat că nu se făceau înscrieri; erau numai niște cursuri de comandanți militari. Nu mi-a folosit la nimic nici manivela!...

Vasia știa că nu e timpul acum să trîncănească așa degeaba, să-și aducă aminte de alte alea, dar prea rar i se oferea prilejul să-și verse focul în fața unui om atent și inteligent.

— Fumați, nu? Sări Vasia. Vă rog... se uita cu coada ochiului la bilețul de vole... Igor Dementievici. Poftim tutun, poftim tutun; primesc și eu rația, deși nu fumez.

— Da, fumez, măturis Igor Dementievici. Zicînd acestea, se sălta de pe scaun, și se aplecă deasupra pachetului, dar nu își răsuci numai-decît o țigară, ci mai întîi trase pe nări mirosul de tutun și parcă scoase un oftat. Apoi citi marca tutunului și dădu din cap: armenesc...

Își răsuci o țigară groasă și lipi foia cu virful limbii. Vasia îi și întinse chibritul aprins.

— Acolo, între plăpumiile acelea, nu fuma nimeni? Întrebă Zotov.

— N-am băgat de seamă, răspuse Igor Dementievici, lăsîndu-se fericit pe speteaza scaunului. Cred că n-avea nimeni tutun.

Fuma cu ochii pe jumătate închisi.

— Ce vóiati să spuneți cînd ați amintit de treizeci și șapte? Întrebă.

— Vă închipuiți, cred, atmosfera acelor ani! Se înfierbîntă Vasia. Războiul din Spania e în toi! Fasciștii sînt în Cetatea universitară. Brigada internațională! Guadalupe, Jarama, Teruel! Te rabdă oare inima să stai cu brațele încrucișate? Cerem să ni se predea limba spaniolă, dar ni se predă germana. Îmi procur un manual și un dicționar, uit de colocvii și de examene; învăț spaniola. Simt după toată conjunctura că participăm și noi la ceea ce se petrece acolo, că nu ne îngăduie conștiința revoluționară să stăm de-o parte! Dar ziarele nu scriu nimic despre asta. Cum să ajung acolo? Să fug la Odessa și să mă îmbarc pe un vas; dar asta e o copilărie, și apoi mai sînt și grănicerii. Mă prezint, deci, la șeful secției a patra de la comisariatul militar, la secția a treia, a doua, întîia; vreau în Spania! Rid de mine: ești nebun, noi n-avem pe nimeni acolo; ce-ai să faci?... Văd că vă place să fumați; luați tot pachetul! Eu îl țin numai ca să-i tratez pe alții. Mai am și acasă. Vă rog, vă rog, puneți-l în raniță și legați-o la gură; atunci o să fiu sigur!... Tutunul e acum ca un «permis de trecere»; o să vă prindă bine în drum... Și într-o bună zi, știți, citesc în *Krasnaia zvezda* — citeam toate ziarele — un citat după un ziarist francez, care scria printr-alte: «Germania și U.R.S.S. consideră Spania ca pe un poligon experimental». Eu nu mă las cu una cu două. Iau numărul respectiv de la bibliotecă și mai aștept vreo trei zile, să văd dacă redacția nu dă vreo dezmințire. N-o dă. Atunci mă duc la comisarul

militar și-i zic: « Poftim, citiți. Nu s-a dat nici o dezmințire, deci e clar că luptăm și noi acolo. Vă rog să mă trimiteți în Spania ca simplu pușcaș ! » Comisarul izbește cu pumnul în masă: « Te poftesc să nu mai umbli cu provocări din astea ! Cine te-a trimis aici? Când o fi nevoie, te chemăm noi. Sfînga-mprejur ! »

Și Vasia rise din inimă, amintindu-și de toate astea. Risul făcu să i se zbrîncească iar fața. Se simțea foarte degajat în compania acestui artist și ar fi vrut să-i mai spună cum au venit marșarii spanioli, și cum a ținut el în fața lor o cuvîntare de răspuns în limba spaniolă, și să-l întrebe cum a fost în încercuire, și în general să vorbească despre război cu un om cult și inteligent.

Dar Podșebiakina crăpă așa:

— Vasili Vasilici ! Dispecerul întreabă dacă aveți ceva pentru șapte sute nouăzeci și patru. Dacă nu, îl lăsăm să treacă.

Zotov se uită la grafic.

— Asta e cel care merge în direcția Povorino?

— Da.

— A și sosit?

— Sosește peste vreo zece minute.

— Nu prea avem materiale. Ce mai e acolo?

— Sînt niște materiale industriale și cîteva vagoane de călători.

— Perfect ! Perfect ! Igor Dementievici, plecați cu trenul acesta !

E un tren foarte bun pentru dumneavoastră, nu trebuie să mai coborîți. Nu, Valicica, materialele mele merg toate grămadă, așa că îl lași să treacă. Spune-le să-l tragă mai aproape, pe linia întâia sau a doua.

— Bine, Vasili Vasilici.

— Ai transmis ce trebuia în privința plăpumilor?

— E-n ordine, Vasili Vasilici.

Și zicînd acestea, ieși.

— Îmi pare rău, nemai, că n-am ce să vă dau de mîncare; nu mi-a mai rămas nici un pesmet în sertar. Zotov trase sertarul, gîndindu-se că poate o mai fi rămas vreun pesmet. Dar rația lui era ca toate rațiile și Vasia mîncă de dimineață pîinea care i se aducea la serviciu. Probabil că n-ați mai mîncat nimic de cînd v-ați pierdut de eșalon, nu?

— Nu vă faceți griji, Vasili Vasilici, pentru numele lui Dumnezeu ! Tveritinov își duse degetele rășchirate în evantai la bluza murdă cu nasturi de tot soiul. Vă sînt și așa nespus de recunoscător. În privirea și în vocea lui nu se mai deslușea tristetea de adineauri. Dumneavoastră m-ați tratat cu atîta căldură, și la propriu și la figură ! Sînteți un om bun. În vremurile astea grele, omul pune mare preț pe asta. Acum v-aș ruga să mă lămurii unde merg și ce am de făcut de-acum încolo?

— Mai întîi, îl lămurii cu un aer satisfăcut Zotov, o să mergeți pînă în gara Griazi. Păcat că n-am o hartă. Știți cam pe unde vine?

— Nu prea . . . Dar parcă am mai auzit numele acesta.

— Dar e o gară cunoscută ! Dacă ajungeți la Griazi ziua, vă prezentați cu bilețul dumneavoastră — iată, notez aici că v-ați prezentat la mine — la comandantul militar, el va da dispoziții la magazia de alimente și veți primi hrană pe două zile.

— Vă foarte mulțumesc.

— Dacă ajungeți noaptea, nu coborîți, țineți-vă de eșalon ! Dădeați rău de bucluc în plăpumile alea dacă nu vă trezeți; v-ar fi dus cine știe unde ! . . . De la Griazi, trenul dumneavoastră merge la Povorino, dar nici aici să nu-l scăpați cumva — vă repeziți numai pînă la magazia de alimente — pentru că pe urmă, vă duce la Arceda. Iar la Arceda se află eșalonul dumneavoastră — două sute patruzeci și cinci, patru sute treisprezece.

Zotov îi restitui lui Tveritinov bilețul de voie. Punîndu-l în buzunarul bluzei, tot în acela care se încheia, Tveritinov întreabă:

— Arceda? N-am auzit niciodată. Asta unde vine?

— În apropiere de Stalingrad.

— În apropiere de Stalingrad, repetă Tveritinov dînd din cap. Dar fruntea i se încreți. Făcu un efort vag și întreabă iar: Stalingrad . . . Și cum se numea înainte?

Zotov simți că se frînge totul în el ! E-oare cu putință? Un om sovietic să nu fi auzit de Stalingrad? Imposibil ! Imposibil ! De neconceput !

Știu însă să se stăpînească. Își îndreptă ochelarii și spuse aproape calm:

— Mai înainte îi zicea Tarițin.

(Așadar nu vine din încercuire. E un agent străin ! Probabil un emigrant alb, de unde și manierele astea).

— A, da, da, Tarițin. Apărarea Tariținului.

(N-o fi cumva un ofițer travestit? De-aia întreba de hartă adineauri. . . A cam sărit peste cal cu hainele astea).

Cuvîntul acesta dușmănos — « ofițer », de mult dispărut din vorbirea curentă, chiar rostît în gînd, îl înțepă pe Zotov ca o baionetă.

(A scrîntit-o ! Calm ! Vigilență ! Ce-i de făcut? Ce-i de făcut?)

Zotov puse mîna pe telefonul de companie și făcu un apel lung.

Rămase cu receptorul la ureche, sperînd că la celălalt capăt al firului căpitanul îl va ridica și el pe al lui.

Dar căpitanul nu-l ridică.

— Vasili Vasilici, totuși mă mustră conștiința că v-am luat tutunul.

— Nu face nimic. Vă rog ! se eschivă Zotov.

(Ce bleg și el ! Se temenea înaintea unui dușman, neștiind cum să-ii mai între în voie).

— În cazul acesta dați-mi voie să-mi mai aprind o țigară. Sau mai bine să ies?

(Să iasă? ! E cusută cu ață albă ! Și-a dat seama că a scrîntit-o și acum vrea s-o șteargă).

— Nu, nu; fumați aici. Mie îmi place fumul de țigară.

(Cum oare să procedeze?)

Făcu din nou apelul de trei ori la rînd.

— La telefon corpul de gardă, i se răspunse.

— Zotov la aparat.

— Vă ascult, tovarășe locotenent.

— Gusko unde e?

— A ieșit puțin, tovarășe locotenent.

— Unde a ieșit? Ce înseamnă că a ieșit? Să mi-l cauți imediat și în cinci minute să fie la telefon.

(S-a dus la vreo muiere, nemernicul !)

— Am înțeles.

(Cum oare să procedeze?)

Zotov luă o foaie de hîrtie și, ascunzînd-o de ochii lui Tveritinov, scrisese pe ea cu niște litere mari : « Valia ! Vino aici și spune că 794 întîrzie cu o oră ».

Împături hîrtia, se duse la ușa și spuse, cu mîna întinsă :

— Tovarășă Podșebiakina, ia te rog asta. E pentru transportul acela.

— Care, Vasili Vasilici?

— Sînt scrise acolo numerele.

Podșebiakina se ridică mirată și luă hîrtia. Zotov reveni.

Tveritinov își punea surtucul.

— Nu scăpăm trenul? Întrebă cu un zîmbet plin de bunăvoință.

— Nu. Vom fi înșințiați.

Zotov făcu cîțiva pași prin cameră, fără să se uite la Tveritinov. Își potrivea la spate cutele bluzei pe sub centură și își deplasă pistolul de la spate pe ăoldul drept. Își îndreptă și chipul verde din cap. N-avea absolut habar ce să facă și despre ce să vorbească.

Iar de mințit, Zotov nu știa să mintă.

Măcar să fi spus ceva Tveritinov, dar acesta tăcea sfios.

De-afară se auzea în răstimpuri apa din burlan, împrăștiată de vînt.

Locotenentul se opri în dreptul biroului și, cu mîna pe muchia lui, își examinează degetele.

(Ca să nu lase să se vadă schimbarea ce se produsese în el, trebuia să se uite la Tveritinov ca și pînă acum, dar nu se putea sili s-o facă).

— Și așa, mai sînt cîteva zile și intrăm în sărbători ! zise. Și așteptă atent să vadă ce va urma.

(Măcar să-l întrebze : care sărbători ? Atunci ar dispărea orice îndoială).

Dar oaspetele răspunse :

— Da-a...

Locotenentul îi aruncă o privire. Tveritinov dădu de cîteva ori din cap, trăgînd din țigară.

— Aș fi curios să știu dacă va avea loc parada din Piața Roșie.

(Aș, paradă ! Nici nu se gîndea la asta. Întrebese numai așa, ca să se afe în treabă).

Cîteva bături în ușa.

— Permiteți, Vasili Vasilici ? Valia își vîrî capul înăuntru. (Tveritinov o văzu și întinse mîna după raniță). Șapte sute nouăzeci și patru a fost reținut pe traseu. Sosește cu o oră mai tîrziu.

— Da-a ? Păcat ! (Îl scîrbea pe el însuși rezonanța falsă a vocii sale). Bine, tovarășă Podșebiakina.

Valia se retrase.

Afară, pe linia întîia, se auzi răsufierea reținută a unei locomotive, odată cu huruital garniturii cu frînele puse; pămîntul se cutremură sub picioare.

— Ce-i de făcut ? zise Zotov, dînd glas gîndurilor ce-l frămîntau. Eu trebuie să merg la magazia de alimente.

— Atunci ies și eu; pot să stau oriunde, vă rog, zise îndată Tveritinov și se ridică cu ranița în mîna, zîmbînd.

Zotov își luă mantaua din cui.

— De ce să stați în frig ? În sala de așteptare nu-i chip să pătrundeți; oamenii stau acolo claie peste grămadă. N-ați vrea să mă însoțiți pînă la magazie?...

Propunerea nu prea era convingătoare, așa că adăugă, simțind că roșește :

— Poate că... vă procur ceva de mîncare.

Măcar dacă Tveritinov nu s-ar fi bucurat ! Dar el se lumină tot la față :

— Sînteți mult prea bun ! Nici nu îndrăznesc să mai spun ceva. Zotov se întoarse, cercetă scaunul, pipăi ușa dulapului de fier și stinse lumina.

— Să mergem, zise.

Încuind ușa, îi spuse Valiei :

— Dacă mă cheamă de la telegraf, spune că mă întorc curînd.

Tveritinov ieși primul, în surtucul lui caraghios și cu moletierele legate ca vai de lume.

Străbătura coridorul întunecos, luminat de un bec albastru, și ieșiră pe peron.

În bezna nopții, sub cerul nevăzut, cădeau pieziș fulgi de zăpadă amestecați cu picături grele de ploaie.

Pe linia întâia stătea un tren. Era negru tot, ceva mai negru decât cerul; numai așa i se mai deslușeau vagoanele. În stînga, unde se afla locomotiva, din cenușarul încins cădeau pe terasament tăcuți roșii, luați îndată de vînt. Ceva mai departe și mai sus, parcă suspendată în neant, atîrna o lumină rotundă, verde. În dreapta, la coada trenului, deasupra vagoanelor săreau jerbe de scînteie. Într-acolo, spre scînteiele acelea de viață, zoreau pe peron siluete negre, în cea mai mare parte femei. Răsufierea grea a oamenilor se contopea cu poverile pe care le duceau. Cărau după ei copii care scînceau și copii tăcuți. Doi oameni, cu un lădoi uriaș, sau așa ceva, trecură gîfîind pe lîngă ei, îmbrîncindu-l pe Zotov. Altcineva tira din urma lor pe peron, hîrșîind, ceva încă și mai greu. (Tocmai acum, cînd se călătorea așa de greu, oamenii cărau după ei prunci și bunici, saci peste măsura de grei, coșuri cît un pat și lăzi cît un scrin).

Dacă nu era cenușa de sub locomotivă, și semaforul, și scînteiele ce țîșneau din burlanele vagoanelor încălțite, și luminița chioară a unui felinar, ivită o clipă undeva departe de linii, nici n-ai fi crezut că aici s-au adunat o mulțime de esaloane și că te afli într-o gară și nu în codru, nu pe cîmpul negru, cu țarinile goale, gata să primească iarna în succesiunea lentă a anotimpurilor.

Urechea însă surprindea zăngănitul cuplelor, fluierul acarului, gîfîitul celor două locomotive și larma oamenilor neliniștiți.

— Noi o luăm pe-aici ! zise Zotov, intrînd în pasajul de lîngă peron.

Avea o lanternă cu geamul albastru și lumină cu ea de cîteva ori sub picioare, ca să vadă și Tveritinov.

— Uf ! Era să-mi smulgă șapca ! se plînsese Tveritinov.

Locotenentul mergea tăcut.

— Ninge mereu; intră zăpada pe după guler, încercă celălalt să întreprindă conversația.

Și nici măcar n-avea guler. . .

— Aici e noroi, îl preveni locotenentul.

Călcară într-un glod moale și fleșcăit, neputînd desluși un loc mai uscat.

— Stai ! Cine e ? țipa o santinelă undeva pe-aproape.

Tveritinov tresări cu putere.

— Locotenentul Zotov.

Mergînd așa de-a dreptul, înfundîndu-se în glod pînă la glezne și trăgîndu-și anevoie picioarele acolo unde noroiul era mai gros, trecură pe lîngă zidul depozitului de alimente și de cealaltă parte urcară în cerdac. Bocănînd cu putere, își scuturară picioarele și apa de pe ei. Luminînd încă o dată cu lanternă în tîndă, locotenentul îl introduse pe Tveritinov într-o încăpere în care se afla o masă goală și două bănci (ostașii de la depozitul de alimente luau aici masa și făceau instrucție). De mult căutau ei o bucată de fir ca să tragă aici un bec, dar și pînă acum camera asta cu pereții de birne, nevăruită, rămăsese slab și înegal luminată de felinarul de pe masă. Unghelele ei se mistuiau în întineric.

Ușa corpului de gardă se deschise și în prag se ivi un ostaș, luminat din spate de lumina electrică.

— Guskov unde e ? întrebă Zotov cu asprime în glas.

— Stai ! ! Cine e ? strigă cineva de-afară.

În cerdac se auzi tropot de pași. În încăpere intră Guskov, urmat de un ostaș.

— Sînt aici, tovarășe locotenent. Guskov făcu numai un gest aproximativ care voia să închipuie salutul. Pe fața lui, întotdeauna puțin imperținentă, Zotov ghici și în semiobscuritatea de-aici o tresărire de nemulțumire din pricină că locotenentul, căruia el aproape că nici nu-i era subordonat, îl deranja cu te miri ce fleac.

Deodată, Zotov strigă mînios:

— Sergent Guskov, cîte posturi trebuie să aibă garda dumatăle ?

Guskov nu se sperie, dar rămase mirat (Zotov nu țipa niciodată).

Răspunde cu o voce slabă:

— Trebuie să aibă două posturi, dar dumneavoastră știți că. . .

— Nu știu nimic ! Să pui imediat atîtea posturi cîte prevede serviciul de gardă !

Buza lui Guskov tresări iar :

— Soldat Bobnev ! la masă și treci în post !

Ostașul care venise cu Guskov trecu pe lîngă locotenent, călcîind apăsător, și intră în camera alăturată.

— Dumneata, sergent, mergi cu mine la comandament.

Guskov bănuia că s-a întîmplat ceva.

Ostașul se întoarse cu arma cu baioneta pusă, trecu pe lîngă toți cu același pas apăsător și la ușa ce da în tîndă se postă de santinelă. (În acest moment, Zotov, se intimidă ! Nu găsea cuvintele pe care trebuia să le spună).

— Dumneavoastră. . . eu. . . zise Zotov cu multă blîndețe în glas, ridicîndu-și anevoie privirea spre Tveritinov. Eu mai am o treabă. . . Dumneavoastră stați aici, vă rog, luați loc. Vin imediat. Așteptați-mă.

Capul lui Tveritinov, cu șapca mare, avea o înfățișare bizară, laolaltă cu umbra-i neliniștită ce se profila pe perete și pe tavan. Fularul i se încălăcise cu un șarpe în jurul gâtului.

— Mă lăsați aici? Vasili Vasilici, scap trenul! Dați-mi voie să ies pe peron.

— Nu-nu... Rămîneți aici, zise Zotov, grăbit să ajungă la ușă.

Și Tveritinov înțelese:

— Mă arestați? I strigă. Tovarășe locotenent, pentru ce?! Lăsați-mă să-mi ajung eșalonul!

Și cu aceeași mișcare cu care îi mulțumise mai înainte, își lipi de piept degetele rășchirate în evantai. Făcu repede doi pași în urma locotenentului, dar santinela, băiat isteț, își reperi arma înainte.

Fără să vrea, Zotov întoarse capul și în lumina slabă a felinarului mai văzu odată, pentru ultima oară în viață, fața aceasta, fața deznădăjduită a lui Lear în criptă.

— Ce faceți! Ce faceți! strigă Tveritinov cu un glas ca de clopot. Gîndiți-vă că e ireparabil!!

Își aruncă în sus mîinile ieșite din mîneci, cu ranița într-una din ele, atingînd proporțiile umbrei sale negre, și tavanul îl apăsa acum pe cap.

— Nu vă faceți griji, încercă să-l convingă Zotov, trecînd pragul în tindă. Trebuie numai să lămurim o mică chestiune...

Și ieși urmat de Guskov.

Trecînd prin camera dispecerului militar, locotenentul zise:

— Garnitura asta o mai reții.

În cabinetul său se așeză la birou și scrisese:

«Către postul operativ NKVD.

Vă înaintez odată cu prezenta pe numitul Tveritinov Igor Dementievici, reținut de mine, care pretinde a fi ieșit din încercuire și a se fi pierdut de eșalonul 245413 la Skopino. În discuția pe care am avut-o cu el...»

— Pregătește-te de plecare! îi spuse lui Guskov. Iei un ostaș și îl conduci la comandamentul principal.

Au trecut cîteva zile, au trecut și sărbătorile.

Dar Zotov nu putea să-l uite pe omul acela cu un zîmbet atît de uimitor și cu fotografia fetei sale în rochiță cu dungi.

El a procedat, pare-se, așa cum trebuia.

Așa și nu tocmai...

Ar fi vrut să se convingă că era totuși un diversionist travestit sau că a fost lăsat de mult liber. Zotov telefonă la comandament, la postul operativ.

— V-am trimis la întîi noiembrie un om reținut de mine, Tveritinov.

Ați putea să-mi spuneți care-i situația lui?

— Se cercetează! i se răspunse ferm la telefon. Uite ce, Zotov, procesele verbale privind materiale arse în proporție pînă la optzeci la sută au unele puncte nelămurite. E o chestiune foarte importantă și s-ar putea ca unii să-și frigă degetele cu asta.

Toată iarna a lucrat Zotov în aceeași gară, în același post de ajutor de comandant. Nu odată a vrut să telefoneze, să întrebe, dar asta putea să dea de bînuit.

O dată, la comandamentul nodului de cale ferată a venit cu treburi un anchetator. Zotov l-a întrebat în treacăt:

— Vă amintiți cumva de unul Tveritinov? L-am arestat eu astă toamnă.

— De ce mă întrebați? se încruntă semnificativ anchetatorul.

— Așa... aș fi curios să știu cu ce s-a terminat.

— Se lămuresc ei și cu Tverikin asta al dumitale. La noi se lucrează fără rebuturi.

Și niciodată mai tîrziu, toată viața lui, Zotov n-a putut să-l uite pe omul acela...

În românește de IGOR BLOCK

despre
umor
și
arta sa

Cum a început totul? A început prin aceea că la vârsta de aproximativ cinci ani am nimerit pentru prima oară la teatru și m-am îndrăgostit pentru totdeauna de el și de atunci nu-mi mai pot închipui viața în afara teatrului. La început n-am avut decât dorița să fiu pe scenă, să joc. Mai târziu am început să mă gândesc la utilitatea teatrului, la rolul lui în viața socială. Sunt convins că teatrul este un mare dascăl, o școală minunată, un laborator experimental pentru relațiile omenești și mai ales că teatrul este într-un anumit sens și arena pe care se desfășoară lupta pentru umanism. Împotriva cui se îndreaptă această luptă, mă veți întreba. Cine este dușmanul principal împotriva căruia lupt eu pe scenă? Ignoranța omenească. Prostia. Prostia ca fenomen patologic nu este desigur de competența mea și nu mă interesează ca atare. Mă interesează prostia în raportările ei la societate. Ce înțeleg printr-un om prost? Pentru mine prostul este omul care ocupă în viață un loc pentru care nu are capacitatea necesară, pregătirea cerută. Să vă dau un exemplu. Într-o instituție oarecare erau odată doi proști. Unul era un om voinic, puternic, care ocupa funcția de director. Omului acestuia îi plăcea curățenia, era din fire un bun gospodar, se ocupa îndeaproape de gospodărirea instituției sale. Când se făceau zile de muncă voluntară el curăța cel mai bine zăpada, el personal se înarma cu un uriaș furtun și stropea florile. În schimb mai prost o ducea cu înășurările intelectuale. Și mai era în acea instituție un alt om cu muncă de răspundere, omul de serviciu, căci și în această funcție trebuia să ai simț de răspundere. Omul acesta era pîrpiriu, slab, prăpădit. Când se apuca să curețe zăpada cădea de pe acoperiș, cînd spîrgea gheața se lovea mai întîi la picior el, iar cînd se apuca de stropit florile se uda mai întîi el din cap pînă-n picioare. În schimb era ager la minte și isteț. Dacă s-ar fi făcut un schimb, dacă i-ași fi pus pe unul în locul altuia n-ar mai fi existat în instituția aceea doi proști.

Împotriva prostiei omenești lupt, în genul acesta pe care de fapt l-am putea numi mai curînd genuri multiple, căci în spectacolele noastre sînt cuprinse și monologuri

și intermedii și cîntece și pantomimă și transfigurare. . . . Deci este vorba de o reunire de mai multe genuri, fiecare cu individualitatea sa.

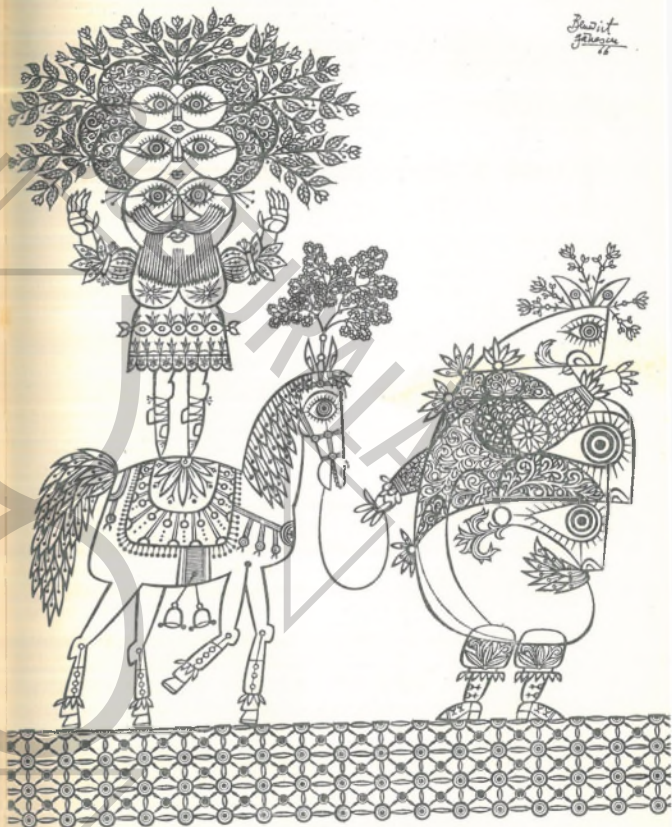
Noi căutăm să dăm spectacolelor noastre totdeauna o coloratură umoristică și satirică. Desigur că umorul are nuanțe multiple și fiecare tip de creație comică își are umorul său caracteristic, specific. Dar pe mine nu mă interesează atît teoria cît practica. Principalul este ca umorul să existe. Prefer, dacă vrei, umorul care-l face pe spectator să ridă toată scara pentru că odată ieșit din sală să înțeleagă imediat că lucrurile despre care i-au vorbit actorii sînt foarte serioase. Obinuiesc să dau umorului și satirei următoarele definiții: « Cînd e umor toată lumea rîde », « cînd e satiră toți rid iar unul plînge ». Cred că nu e nevoie să spun cîne anume trebuie să plîngă. Trebuie să spun că noi urmărim întotdeauna în fiecare spectacol o « sarcină suplimentară ». Am pregătît odată o miniatură îndreptată împotriva acelor funcționari din aparatul administrativ care se grăbesc la sfîrșitul anului să cheltuiască cu orice preț și în orice scop fondurile numai ca să capete aceleași sume și în anul următor. Cu acest prilej am stat de vorbă destul de amănunțit cu ministrul finanțelor URSS care ne-a sprijinit în critica pe care o făceam. Din păcate presa nu a remarcat utilitatea practică a scenei noastre. În genere presa și spectatorii acordă mai multă atenție jocului actorilor decît cuvintelor care se rostesc pe scenă.

După părerea mea, în artă nu poți « inventa din cap », afară de cazul cînd faci literatură de proastă calitate. Artistul trebuie să știe să asculte, să vadă, să observe o trăsătură de caracter, un gest, un amănunt. . . . Tot ceea ce văd și aud în jurul meu timp de o zi, zeci de întîlniri, de discuții, chiar dintre cele neînsemnate, toate acestea se sedimentează în memoria mea profesională de actor și se dovedesc a fi neapărat utile, e adevărat nu totdeauna foarte repede. . . . Uneori peste un an, alteori peste cinci. Nu e greu « să înfățișezi » pe scenă pe Ivan Ivanovici sau pe Piotr Petrovici, nu asta-i arta. Important este să știi să îndepărtezi tot ce este de prisos pentru a lăsa numai esența. Trebuie să știi să joci un minut din viața acestui om așa încît spectatorul să-și poată apoi imagina fără nici o greutate următorii cincizeci de ani din existența acestui om.

Desigur, pentru a putea reuși trebuie să muncești foarte mult. Inspirația nu poate fi planificată dinainte, numai munca definește calitatea jocului actoricesc. Întotdeauna se simte cînd o miniatură a fost lucrată un număr de ore sau cînd dimpotrivă acest bagaj nu a fost pus la contribuție. Inspirația îți vine în timpul comunicării cu publicul, cu sala. Inspirația este asemenea miradeniilor care dau, unui fel de mîncare bun și mai mult gust. Dar numai din miradenii nu se poate face un prînz.

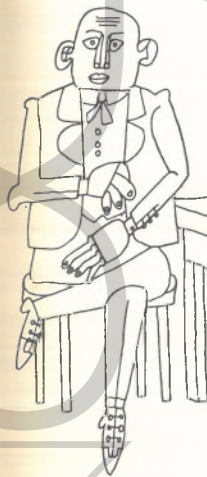
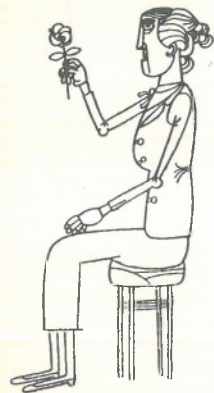
În ce mă privește, iubesc profund publicul spectator. Sala este prietenul meu cel mai bun. Opinia publicului o prețuiesc cel mai mult. Deși cîți oameni, atîtea opinii. La drept vorbind, însă, în adîncul sufletului meu cred că, așa cum fiecare om își are amprentele sale digitale, tot așa fiecare dintre noi vede într-un anumit fel, are o rețină deosebită și un timpan deosebit.

Iar despre publicul din România aș vrea să spun că este un public generos, care iubește și gustă umorul. Nici nu e de mirare. Ne aflăm doar în patria lui Caragiale. De aceea revenind cu noi spectacole în România m-am simțit și emoționat în așteptarea unei întîlniri, și bucuros de a regăsi un spectator care poate aprecia arta la adevărata ei valoare.

Basile
Gheorghiu

DESENE DE
BENEDICT
GĂNESCU

SIMONA DRĂGHICI

STRATFORD 1966

Venind de la Birmingham îți este greu să crezi că într-adevăr gara Stratford-on-Avon (și nu upon — din motive de economie de spațiu și material) este cea a orașului lui Shakespeare. Nimic din cele sugerate de cărțile postale ilustrate sau albumele de fotografii. În stînga se înalță amănunțit un imens rezervor de combustibil; alături, clădirile unei uzine de mașini și unele azeror, mai în fund, importante întreprinderi de panificație peste care plutește o atmosferă îmbibată de vapori de bere Flowers, ce emană de la respectabila fabrică de bere cu același nume, furnizoarea întregii regiuni. De partea cealaltă a liniei de tren, ateliere de reparații, parc și cimitir de automobile și camioane, antrepozite. Totuși, deoarece trenul nu zăbovea în gară decît două minute și firma agătată la capătul peronului nu admitea nici un echivoc, am descins precipitat.

Un oraș englezesc de provincie ca oricare altul — șiruri lungi de case cu etaj, din cărămidă roșie, lipite între ele (fîrește există și unele excepții la regulă, mai ales în partea mai nouă a urbei unde localnicii au încercat să încropească o industrie hotelieră construindu-și « case-pensuni »). Din orașul lui Shakespeare nu am mai rămas decît cel mult douăsprezece clădiri, inclusiv bisericile. Cele mai multe se află pe o arteră ce taie orașul de-a curmezisul și este împărțită administrativ în trei străzi: Church St., Chapel St. și High St. Aici îți sare în ochi, prin hașurile de birne date cu catran ale fațadelor, clădirea așa-numitei Grammar School (lipită de « Casa milelor ») la care se presupune că ar fi învățat Shakespeare. Răsfățatele fotografiilor, amatori sau profesioniști, cele două clădiri, dotate cu tuburi de neon și alte atribute ale confortului modern, continuă cu perseverență să-și îndeplinească funcțiile inițiale, bineînțeles la nivelul cerințelor societății moderne.

Din casa în care a murit Shakespeare n-a mai rămas decît temelia, dar dezamăgirea se destramă de îndată ce treci de un gard viu care desparte curtea dinspre stradă de grădini. Privirile îți sînt bîcuite de cea mai fantastică realizare a horticultorilor englezi pe care am văzut-o în scurtul rîstimp petrecut în Albion. Poartă numele de Knott garden, cea ce intr-o traducere foarte liberă ar însemna « grădina broderie ». Este o copie a unei grădini din secolul al XVI-lea. Imaginați-vă un imens covor de case, trei sute de metri pătrați, împărțit în patru registre. Fiecare dintre ele conține un complicat desen de arabescuri din mercur, înalt de un lat de palmă, între care au fost răsădite tot soiul de flori, predominant mușcatele roșii ca singele. Tehnica este cea a cloisonné-ului: florile suplinind smalțul multicolor în care mai năstrugnică îmbinare. Își trebuie o anumită pregătire sufletască pentru ca să-ți placă. Senzația unanimă este aceea de uluire.

În Stratford, romantismul și-a găsit refugiu la biserica Sfînta Treime și în cimitirul care o înconjoară — o mare de lărbă pe care plutesc pietre funerare pline de mușchi și licheni, cu inscripții mincate de vreme și umbră de arțari, stejari, sălcii. Biserica, vizitată mai ales pentru mormintul lui Shakespeare, își are meritele ei personale de reușit specimen al arhitecturii eclesiastice medievale. Este o oază pe malul Avon-ului în care nu pătrunde nici urutul mașinilor și nici forfota turiștilor din

lumea întreagă ce se perindă cu miile. Și tot atît de îmbietoare la meditație sînt și cîmpurile dinspre miazăzi, de dincolo de moara de apă, transformată în atelier mecanic al unei fabrici de îngrășăminte chimice. Încăpător și foarte auster, Teatrul Memorial seamănă cu o termocentră cu hornurile rețezate. Dar de îndată ce pșești înăuntru, faptul că poți vedea și auzi tot atît de bine din orice loc te face să le acorzi arhitecturii circumstanțe atenuante.

După spectaculoasa stagiune, care a marcat cel de-al patrulea centenar al nasterii lui Shakespeare aducînd pe scenă întreaga serie a istoriilor », activitatea companiei regale înregistrează un reflux. Anul acesta sărbătorirea a trei sute cincizeci de ani de la moartea genialului dramaturg a trecut neobservată în incinta Teatrului Memorial. Singura premieră a stagiunii este « A douăsprezecea noapte », care împreună cu două reluări — « Hamlet » și « Henric al IV-lea » (ambele părți) alcătuiesc repertoriul din vară.

Dacă stagiunea 1966 de la Stratford nu are nimic spectaculos prin natura ei, a adus totuși consacrară unui actor tînar, Ian Holm, interpretul rolului lui Henric alias Prințul Hal, în ziua de 20 august Holm și întreg ansamblul au întreprins un adevărat tur de forță, jucînd timp de aproape douăsprezece ore cele două părți ale piesei « Henric al IV-lea » și « Henric al V-lea ». Presa susține că toate cele trei spectacole au fost la înălțime, în ciuda efortului cerut de o asemenea inițiativă. Într-un fel dezavantajul de fapt că este scund, Holm, așa cum l-am văzut în « Henric al IV-lea », practică un joc reginut, interiorizat, subliniat de o iscusită mișcare pe scenă. Dar nu numai Ian Holm se face remarcant în « Henric al IV-lea », această imensă piesă în zece acte și care necesită aproximativ cincizeci de actori și figuranți. Contraponderea sa, Sir John Falstaff, care alături de Don Quixote, rămîne cel mai complex și totodată cel mai reușit personaj al literaturii renascentiste, își găsește un interpret remarcabil în persoana actorului Paul Rogers. Direcția de scenă, semnată de John Barton, Trevor Nunn și Clifford Williams, s-a folosit în mod inteligent de construcția specifică a piesei (alternanța de scene istorice și scene comice) redînd prin contrast și printr-un ritm foarte viu caracterul complicat și dinamic nu numai al epocii respective ci și al vieții în general. În rolul lui Bolingbroke, Tony Church, cu bărbuța-i blondă, este un rege plin de conștiință răspunderii coroanei; de reșcări pentru predecesorul său Richard al II-lea, al cărui uzurpator este; îngrijorat de purtarea nesocotită a fiului și urmasului său la tron, și în plus este victima unei sănătăți subrede. Metamorfza este completă. Dacă n-aș fi citit dinainte programul nu mi-aș fi putut da seama că este vorba de același actor care, cu două seri înalte, jucase rolul lui Polonius.

« Hamlet », strămutat de la Londra unde a stîrnit discuții aprinse ce încă nu s-au potolit, este prin excelență un spectacol inspirat de interpretarea dată textului de Jan Kott autorul cărții « Shakespeare, contemporanul nostru » și, vorba lui Kenneth Tynan, dacă Hamlet-ul lui Peter Hall s-ar înțina cu Hamlet-ul lui Shakespeare nu l-ar înțelege de vorbit, ci « Contemporanul » iară trecut, dar totuși trebuie să precizăm faptul că deși majoritatea spectatorilor trecuți de treizeci și cinci de ani nu le place, adolescenții sînt captivați de David Warner, un Hamlet-beatnik care trăiește o revoltă continuă, insolubilă împotriva trecutului și obligațiilor la care trecutul îl înșală. David Warner este un Hamlet nepunctuos, un nevropat care tresare oricîndei o audă o împuscătură, cu idealurile copilăriei spulberate de purtarea celor vîrstnici. Pentru el viața nu are nici o noimă — este o rutină la care trecutul te silește; în acest sens este semnificativ felul în care rostete faimoasele monologuri și mai ales « A fi sau a nu fi »: monoton, fără nici cea mai mică modulație în voce, așa cum rostesc copiii rugăciunile de seară. Pentru

el cuvintele nu mai au nici un conținut. Și totuși acest beatnik, care-și ascunde neputința în spatele obrăzniciei și teribilismului are o trăsătură profund umană — își iubeste mama, o femeie mult prea slabă pentru a se împotrivi bărbatului ei fratricid. În stagiunea din vara aceasta de la Stratford, Hamlet este un sinucigaș pentru care moartea este singura ieșire dintr-o lume făurită de alții înaintea sa; o lume în care totul este menit să păstreze trecutul tiranic, întruchipat de coroana Danemarcei. Dar nu numai Hamlet este altul decât cel cu care am fost obișnuiți; Polonius (Tony Church) devine un om de afaceri lipsit de scrupule și sentimentalisme. Doar Ofelia (Estelle Kohler) mai practică un joc de scenă academic plin de code și legatouri ce distonează cu tonul abrupt, sec și tăios al întregului spectacol. Extrem de izbitoare este umbra răposatului rege Hamlet, ca de altfel și intrările în scenă ale curții (pe podiumuri cu roțile) ce creează o veritabilă atmosferă de fast.

Din păcate spectacolul premieră al stagiunii nu atinge nici pe departe nivelul celorlalte două. Diana Rigg (cunoscută nouă din timpul turneului Companiei Shakespeare de acum doi ani, fiind a interpretat rolul Cordeliei în « Regele Lear ») se detașează net, în rolul Violet, de restul ansamblului care nu realizează decât un simulacru de *Commedia dell'Arte*. Deși Ian Holm este interpretul lui Malvolio și David Warner cel al lui Aguecheek, spectacolul este lipsit de personalitate: « nu izbutește să creeze o lume » — cum admitea și criticul dramatic al cotidianului *The Guardian*. « A douăsprezece noapte » rămâne din păcate un recital Diana Rigg care, spre marelui regret al iubitorilor de teatru, pare să renunțe din nou la scenă în favoarea televiziunii unde poate obține un salariu de patru ori mai mare.

Dacă totuși acest ultim spectacol nemulțumeste și « Hamlet » intrigă, « Henric al IV-lea » rămâne piesa de rezistență a stagiunii. Alături de Hal, și Falstaff, timpul șterge cu greu din minte imaginea lui Pistol, a jupinsei Quickly, a lui Shallow sau a vărului său Slender.

IMRE-TOTH

NICOLAS BOURBAKI. S.A.

Viața și faptele matematicianului policefal¹ pe baza celor mai autentice date inventate de el însuși.
O dezvăluire.

« On appelle Géométrie une branche de la mathématique qu'un nombre suffisant de gens complaisants s'accordent à appeler de ce nom pour des raisons de sentiment et de tradition ».

OSVALD VEBLEN²

Imprejurări

Nicolas Bourbaki este fără îndoială cel mai influent matematician al perioadei postbelice. Totuși, el nu este un cap de școală sau un inițiator de curent. El nu este de loc un cap — ci mai multe. El este însăși Școala și Curentul ce-i poartă numele. Deși contemporan nouă; data, locul și împrejurările nașterii sale sînt învăluite în ceața legendelor, pe care, se pare că în cea mai mare parte le produce și le difuzează el însuși; și nu atât pentru a induce în eroare adversarul, ci (« lui Bourbaki îi place să se ascundă și să se dezvăluie prin semne »), pentru că aceste legende par a fi mai adevărate decât însăși realitatea istorică, inventată și înregistrată de cronicarii autorizați. Și chiar dacă lucrurile nu s-au petrecut așa cum spun acestea — « um so schlimmer für die Tatsachen »³, este neîndoielnic că de fapt așa trebuiau să se petreacă.

¹ Termenul de « sofistes polykefalo » (savant policefal) i-a fost aplicat de către Platon lui Hippias din Elis, unul din cei mai mari matematicieni ai Greciei antice, autorul prezumt al unei istorii a jocurilor olimpice cu lista câștigătorilor. (Sofistul, 240 c).

² Raymond Queneau, *Selon Hicrate, le géomètre*, vezi: Cahiers du Collège de Pataphysique, Nr. 22 — 23. « Omul este flinț despre care cu toții știm că este »; Democrit Fig. 165 B, (Diels-Kranz, Die Fragmente der Vorsokratiker, ed. IX, Berlin, 1960).

³ « Cu atît mai prost pentru fapte » — Hegel.

Societăți savante, titluri, distincții.

Culegerea *Les grands courants de la pensée mathématique*, o strălucită realizare a Rezistenței matematice împotriva nazismului — care din cauza deportării creatorului ei, Fr. Le Lyonnais, n-a mai apărut decât în 1948 — publică esul programatic nu mai puțin celebru *Arhitectura Matematicii*, sub semnătura simplă « Nicolas Bourbaki ». În 1950, *The American Mathematical Monthly* a publicat versiunea engleză a *Arhitecturii Matematice* prezintă cititorilor săi pe autorul articolului, în următoarea noapte de subit: « Profesorul N. Bourbaki, înainte membru al Academiei Regale din Poldavia, în prezent la Nancy, Franța, este autorul unui cuprinzător tratat de matematică modernă, în curs de publicare, sub titlul *Éléments de Mathématique* (Herman & Co., Paris, 1939) ». În 1949, *The Journal of Symbolic Logic* a publicat un alt studiu al lui N. Bourbaki, în care adresa autorului este indicată la « Universitatea din Nancago ». În același interval de timp au fost publicate și notele cursului de Matematici Generale ținute de celebrul matematician francez Laurent Schwartz. Cu stupefacție a trebuit să constate (adevăratul) autor că numele său a fost omis, pe copertă figurând numele (uzurpator) « Nicolas Bourbaki, Rector Magnificus de l'Université de Nancago ». Laurent Schwartz a negat cu obstinație că ar avea ceva comun cu acest nume, susținând că până atunci nici măcar nu a auzit de el; savantul a atribuit substituirii ocultă unei glume proaste a studenților care au copiat și editat notele sale de curs. Este însă tot atât de adevărat că nici nu a pornit vreo acțiune judiciară împotriva « însușirii frauduloase a proprietății spirituale » și astfel nici misterioasa personalitate a pretinsului profesor Bourbaki nu a putut fi dezvăluită publicului. Între timp însă a mai apărut o publicație serială cu titlul cumulativ *Publications de l'Institut Mathématique de l'Université de Nancago*. Fără îndoială — o problemă matematică de competența comisariatului Malgret. Deoarece, nu numai că în Poldavia nu există în prezent nici o Societate Regală¹ — iar în Nancago nici o Universitate — dar însăși identificarea pe hartă a regatului Poldaviei și a orașului Nancago pare o problemă geografică deosebit de dificilă, care — până la ora actuală — nu a fost rezolvată. Lumea savantă este împărțită în această privință, și desigur, în două tabere. O parte a specialiștilor, pozitivisti sceptici, afirmă, că, din moment ce Poldavia nu figurează pe harta globului, acest Regat nu există, ergo nu există nici capitala ei prezumtivă, Nancago, și nu există nici Academia Regală, nici Universitatea susmenționate; în consecință nici profesorul Bourbaki nu există. De aici ar urma însă temerară concluzie finală, că asadar nici lucrările lui Bourbaki nu există, ceea ce este absurd. Prin această riguroasă demonstrație apagogică cealaltă tabără a specialiștilor crede că poate să dărime ipoteza inițială a non existenței. Aceștia sînt, desigur, specialiștii în patafizică²; ei pornesc de la axioma patafizică: « dacă nu ar exista Bourbaki, nu ar exista nici bourbakismul ». În afara de aceste argumente dianotice, alături de existența regatului Poldaviei, pledează și argumentul empiric, pozitiv că acțiunea tragicomediilor sociale, juridice și erotice a lui Marcel Amyr, *La tête des autres*, apărută la Paris în 1952 — se petrece în Poldavia. Aici autorul ne împărtășește bogatele sale informații privind relațiile financiare, gastronomice, amorose, politice și etice ale regatului Poldaviei; e clar deci: Poldavia trebuie să existe pentru ca aceste rafinate structuri spirituale să fie dotate de un spațiu adecvat de realizare.

¹ S-ar putea ca în trecut să fi existat totuși, deoarece Giordano Bruno se îscălese sub una din operele sale « Bruno Nolano, Accademico di Nulla Academia ».

² « Père Ubü: Ceci vous plaît à dire, Monsieur, mais vous parlez à un grand pataphysicien. / Achors; Pardon, Monsieur, vous dites? ... / Père Ubü: Pataphysicien, la pataphysique est une science que nous avons inventée et dont le besoin se faisait généralement sentir ». (Alfred Jarry, *Ubu Coccu ou Les Polyèdres*, Genève, 1944).

Calomnii, neînțelegeri, svonuri.

Prin anii 1947 sau 1948, în volumul suplimentar al Enciclopediei Britanice a apărut un scurt paragraf despre N. Bourbaki, în care autorul articolului, Ralph P. Boas, redactor responsabil al revistei de referate *Mathematical Reviews*, a afirmat că Nicolas Bourbaki nu este decât un nume de acoperire sub semnătura căruia publică un număr mare de matematicieni francezi din tînăra generație. Afirmatia a fost temerară. Într-adevăr, scurt timp după aceea, editorul Enciclopediei Britanice a primit o scrisoare injurioasă în care se protesta energic împotriva afirmației necugetate a lui Boas, privind inexistența lui Bourbaki. Scrisoarea purta de altfel semnătura autentică: « Nicolas Bourbaki ». Într-o zi, conducerea Societății Americane de Matematică a înregistrat o cerere prin care domnul Nicolas Bourbaki își exprima dorința formală de a deveni membru al Societății. Conducerea a considerat cererea ca o juvenilă dar deplasată glumă și a refuzat-o.

Oricum, după cum Poldavia și Nancago nu sînt trecute (pînă la noi ordine!) pe hartă, tot astfel numele N. Bourbaki nu figurează nici în matricola de naștere a vreunui oficiu de stare civilă, nici în « Who is who in France » sau « Who is who in mathematics ». Dar dacă lipsa de pe hartă a Poldaviei și a orașului Nancago a făcut ca aceste așezări să rămînă complet necunoscute — lipsa unui certificat de naștere nu i-a împiedicat pe matematicieni să-l cunoască totuși foarte bine pe Bourbaki. Acest fapt demonstrează dealtfel, suficient limitele gnosologice ale geografiei față de matematică: geografia nu este în stare să cunoască decât țările și orașele care există. « Vă dați seama, cred, filozofia a comisi docti mari erori, ea s-a făcut vinovată de două mari uitări. Înainte de toate ea a uitat să studieze diferitele modalități de a fi. Dar asta încă nu-i nimic. Ea a uitat ceea ce este mai important, deasupra tuturor: diferitele modalități de a-nu-fi » — scrie Raymond Queneau.

Naștere

Dacă acceptăm maxima severă *quid non efficit non est* (ceea ce nu produce nu există)¹ atunci, printre-o simplă operație de contrapozitie rezultă că Nicolas Bourbaki există cu certitudine. « Astfel că într-un anumit fel nonfința există » — continuă cu aceeași ocazie Raymond Queneau (o aluzie la Bourbaki?), « și, într-altfel fința nu există » (fința îneficientă, desigur). Și, dacă însuși actul nașterii sale nu a produs perturbări demografice, el a venit totuși pe această lume, și anume, chiar în SECOLUL 20, nu mult după 1930, aproximativ pe la vârsta de 25 de ani și aproape în mod cert în una din Școlile Normale Superioare de la Paris. Una din istoriile apocrife, răspindite cu generozitate și evlavie de el însuși, susține, că la un din tradiționalele farse studentești (canular)² cu care se serbează sfîrșitul de an, s-a prezentat în fața auditoriului un domn grav, prevăzut cu toate recuzitele convenționale ale unei insipide senectuți și ale unei agresive erudiții matematice și a ținut o prelegere de o acustică foarte doctă, într-un galimatias de o fermecătoare incoerență, pe care, cei inițiați au putut s-o interpreteze totuși fără dificultăți ca o parodie a lecțiilor de matematică de tip clasic. Necunoscutul era — după informația recent furnizată de Raymond Queneau³ « marele și fictivul matematician suedez, care a onorat școala Normală cu vizita sa, spunînd că se numește Nicolas Bourbaki » și care, sfîdînd căile convenționale ale maleiticii și

¹ Aram Franklan, *Recherches de mathématiques sumero-akkadiens* (Bulletin Mathématique de la SSMPH, 1958, p. 18).

² Probabil de la « canule », ac de seringă. Pentru o clasificare mai exactă a acelor de seringă vezi *La Grande Encyclopédie*, tome IX, p. 130—131.

³ Raymond Queneau, *Bourbaki et les mathématiques de demain*, Critique, nr. 176, janvier 1962.

obstrecții a țîșnit în lume din propriul său cap, în acest moment sublim și ridicol de o fastuoasă solemnitate — în urma pronunțării verbului magic cu semnificația propriului său nume. Umorul, farsa erau deci imprimate în destinul lui Bourbaki cu primul impuls, ca o consecință a acestui păcat originar.

Genealogie și noblete.

Nașul viitorului matematician a fost, după toate aparențele, Charles Denis Sauter Bourbaki, unul din generali francezi care s-au făcut remarcă în războiul franco-prusian din 1871, descendent al unei străvechi familii eline care a dat mulți luptători pentru eliberarea Greciei. Martorii oculari jură că ar fi văzut o statuie a generalului Bourbaki la Nancy. Din nefericire însă nu putem acorda nici un credit martorilor oculari (ei afirmă de exemplu că Achile a ajuns din urma Brăscă Testosăi, deși Zenon a demonstrat în mod riguros contrariul) nici chiar atunci cînd este vorba de o asemenea istorie complet plămădită cum este biografia lui Bourbaki. Fapt este însă, că un portret al generalului Bourbaki a fost publicat de Jérôme Snyder în *Scientific American* (mai, 1957): terifiantă mustață și barbă stil Napoleon al III-lea, piept larg, supradimensionat, presărat cu scelipoarele stele ale decorațiilor de stiluri și mărimi diferite ca cerul senin într-o noapte de august, — străbătut de diagonala unei late banderole de mătase (calea lactee a decorațiilor), trîndu-și mina dreaptă rezemată în stil Napoleon I de un buton al tunicii. Legăturile genealogice dintre strămoșul general și descendentul matematician sînt, deocamdată, necunoscute.

Prezentare în lume

În 1939 a început, în fine, publicarea sub numele lui Bourbaki, a unei monumentale opere cu titlul semnificativ de *Elemente de Matematică*, titlu care readuce în discuția fără sfîrșit despre matematică ideea unei vaste și cuprinzătoare sinteze al cărei mesaj a fost transmis cu o irezistibilă forță de una din fascinantele opere de artă ale antichității eline, *Elementele lui Euclid*. Coincidența onomastică nu este nicidecum Incidentală, ci dimpotrivă constituie o mărturisire de intenții de-a dreptul programatică. În biografia matematică a lui Nicolas Bourbaki, Raymond Queneau insistă și el asupra acestei coincidențe: « or tocmai aici se găsea izvorul vivifiant al matematicii, în această reîntoarcere la izvoarele grecești, și Hilbert a fost acela care distribuia această apă tămăduitoare și dătătoare de tinerețe ».

Și, într-adevăr, în *Elementele sale*, Bourbaki și-a propus realizarea programului și al idealului euclidian, renăscut prin și în axiomatica lui Hilbert: a pune ordine riguroasă în metropola matematică, a-i scoate în evidență unitatea spontană — ascunsă de proliferarea necontrolată a unor suburbii heteroclitice și sordide (principiile acestei dificile opere de sistematizare urbanistică, sînt expuse de Bourbaki în studiul *Arhitectura matematicii*). Însuși progresul matematicii a avut nevoie imperioasă de instalarea acestei ordini salubre. « Frumusețe și utilitate » sînt criteriile după care se conduce matematica — apropiindu-se astfel de artă — observă Raymond Queneau, în biografia lui Bourbaki. Universul din ce în ce mai haotic al lucrurilor matematice trebuie să se transforme într-un veritabil *cosmos*, în sensul etimologic primar al termenului, de « ordine frumoasă ». Efectuarea și contemplarea acestei ordini frumoase constituie izvorul real al unei voluptăți supreme, pe care o cunosc matematicienii. « Est igitur etiam scientia voluptatis effectrix » — spune Aristotel¹.

¹ De voluptate, în *Magna Moralia* II.7.

Generalul Denis Sauter Bourbaki (văzut de JEROME SNYDER) ►

și tocmai cu ocazia relatării teoriilor morale și filozofice ale prietenului său Eudox, cel mai profund geniu matematic al antichității, conducătorul unei școli de geometri de pe insula Cnidos, (unde se găsea, de altfel și cel mai frumos corp geometric al antichității, cioplit în marmură după hetaira Phryne, de Praxitele: Aphrodita din Cnidos). Și această sensibilitate a anticiilor față de dimensiunea estetică a ideilor și a teoriilor nu a mai supraviețuit până în zilele noastre decât în lumea matematicii. «Sintem nevoiți să formulăm judecăți ce pot fi pe drept cuvânt considerate drept judecăți estetice, și oricât de paradoxal s-ar părea, pot fi auziți frecvent matematicienii vorbind, între ei, despre *gustul* (sau lipsa de gust!) al cutărui sau cutărui confrate» — spunea în 1961 la Madrid Jean Dieudonné, unul din întinții lui Bourbaki. Într-adevăr, termenul de *elegantă* este complimentul cu care poate fi flăcăoată o teoremă matematică, și tot atât de rar ca și aplicarea unei suprafețe plane pe un corp închis de curbă variabilă — în artă, poate și mai complicată, a vestimentării. Dar realizarea frumuseții se dovedește a fi în matematică deosebit de utilă din cauza fertilității sale. Criteriile estetice asimilate de creația matematică — ordonarea logică și unitară a materialului disparat — oferă de cele mai multe ori o recoltă neașteptată nu numai abundentă dar încununată și de rezultate adesea surprinzătoare. Raymond Queneau înșira în biografia lui Bourbaki un număr impresionant de asemenea rezultate.

Realizare

«Elementele» ce se leagă în mod convențional de numele lui Euclid sînt o maiestuoasă catedrală: opera seculară și succesivă a citorui generații; toate aceste părți — rezultate ale unor stiluri variate — au fost cuprinse într-un unic edificiu cu un stil unitar, de un singur arhitect. În zilele noastre, o asemenea operă de rețențare și de sinteză nu mai poate fi întreprinsă de un singur constructor. Noile Elemente nu mai puteau fi decît opera simultană și colectivă a unui *organism poli-cefal* — unic și unitar totuși, ca individualitate de gândire: Bourbaki nu-și mai putea amina venirea pe lume. El trebuia inventat.

Deși lipsit de obositoare prezență anatomică — totuși el și numai el are realitate, numai el poate apare ca autor unic al Operei: capetele care-l compun dispar ca persoane civile și se identifică în momentul creației cu dînsul; lucrarea și rezultatul fiecăruia devine în mod indiscernabil opera unică a lui Bourbaki. De aceea organismul viu al lui Nicolas Bourbaki a fost de la început o *Societate Anonimă*, acți în sensul etimologic cit și comercial al termenului. Anonimatul constituie aici nu numai expresia unei realități necesare, ci mai ales o normă etică: vanitatea gloriei individuale trebuie să dispară în fața intereselor supreme ale științei; conțesta numai opera efectuată, persoana care o vehiculează nu este decît un slujitor voluntar și liber — dar incidental. Și zecele de mîini ale acestui Shiva-matematician scriu într-un stil unic, un stil care este aprobat, acceptat și adoptat numai cînd posedă acel fermecător «bourbachic» — supremul autocompliment al lui Bourbaki.

Educație și școli

Este foarte semnificativ faptul că Elementele lui Bourbaki s-au născut dintr-un sentiment profund de nemulțumire — resimțit de o strălucită generație de tineri matematicieni interbelici al Școlii Normale Superoare din Paris — față de modelul clasic tradițional de a preda și de a trata matematica (de exemplu în faimosul manual Goursat). Una din legendele ciclului de mituri-Bourbaki sustine că ideea și impulsul pentru elaborarea Elementelor a fost dată de o discuție între André Weil și Jean

Delsarte despre «felul cum trebuie predat calculul diferențial și integral». Noi acceptăm această legendă a un adevăr istoric, deoarece ea convine tezei pe care o susținem: predarea, efortul permanent de a face matematica accesibilă celor neinițiați — poate fi considerată ca unul din domeniile de aplicație ale acesteia, încă insuficient considerat sub această lumină. Efortul spre inteligibilitate, și rezistența complementară acestuia, exercitată de un intelect virgin dar sănătos de a accepta conceptele și de a adera la axiomele sau la demonstrațiile ce i se administrează, scoate la iveală fisuri și lacune obiective, ce se ascundeau pînă atunci neobservate în corpurile teoriilor și a căror tolerare purta în sine amenințarea unei rupturi catastrofale.

Liberté, Egalité, Gaîté

Orice sistematizare poartă în sine și cu sine în mod inevitabil și necesar severitatea, riguroasă, concizitatea (o pilulă de vitamină C în loc de un kilogram de portocale). Geometria este incontestabil o creație privilegiată a democrației atice, iar atenienii erau cunoscuți prin locuitoria și chiar prolixitatea lor. Stilul și limba — morala intrinsecă a geometriei — sînt însă de esență spartană: preferă conciziunea laconică¹. S-ar putea ca André Lhote² să fi avut în minte figura lui Bourbaki, cînd a scris: «Oameni cu adevărat mari sînt acei care știu să adauge teoriilor lor auster — zimbetul». Pentru că această compensare, care corespunde unei profunde necesități umaniste a spiritului uman — se găsește dintre țări realizată aproape exclusiv, și în orice caz în cel mai înalt grad la Bourbaki. Paul R. Halmos scrie în biografia lui Bourbaki, publicată de el în *Scientific American*³ (pe baza datelor autobiografice direct apocriefe, furnizate de însuși Bourbaki, cu intenția nobilă de a scuti istoricii din viitor de rutina obositoare a mistificării), că ar fi apărut undeva o notă semnată de Jean Dieudonné, pe atunci profesor, întîmplător, chiar la Universitatea din Nancy, intitulată «Despre o eroare a Domnului Bourbaki». Nota conținea critica severă a unei lucrări, publicată puțin mai înainte de Bourbaki și care — precum demonstra Dieudonné — era alterată de o gravă eroare. Dar — precum s-a aflat ulterior — în momentul elaborării lucrării incriminate, Bourbaki se încarnase tocmai în Jean Dieudonné. În numărul său din ianuarie 1943 *La Revue Scientifique* publica un studiu semnat de Henri Cartan și consacrat *Fundamentelor logice ale matematicii*. Într-o observație de subsol, Henri Cartan anunța că N. Bourbaki va publica în curînd un studiu cu privire la Arhitectura Matematicii, adăugînd totodată: «ne luăm permisiunea de a condensa în concluzia articolului nostru cîteva din ideile lui N. Bourbaki». Și studiul lui Bourbaki conține într-adevăr pasaje identice cu această lucrare — numai că într-o observație bibliografică de la subsol, cititorul este trimis înapoi la studiul lui Henri Cartan, ca la sursă. Bănuim ce posibilități serioase și *neîmlocite* avea Henri Cartan de a fi fost atît de bine și prompt informat de intențiile secrete ale lui Bourbaki.

Într-o frază ce i se atribuie, Euclid (nu este el oare un Bourbaki, cu deosebire că grec veritabil, al antichității?) considera că *democratismul* aparține în mod ineluctabil matematicii: în fața demonstrațiilor geometrice regele Egiptului și sclavul lui Mamon sînt absolut egali. Cantor a susținut că esența matematicii constă în *libertate* ei. Bourbaki le-a adoptat pe ambele, ca principii diriguitorice⁴, adăugîndu-le

¹ Βραχυλογία Λακωνικη (Platon, Protagoras 343 B) — brachilogie laconică.

² La peinture ébérécée, Paris, 1956, p. 146.

³ mai, 1957.

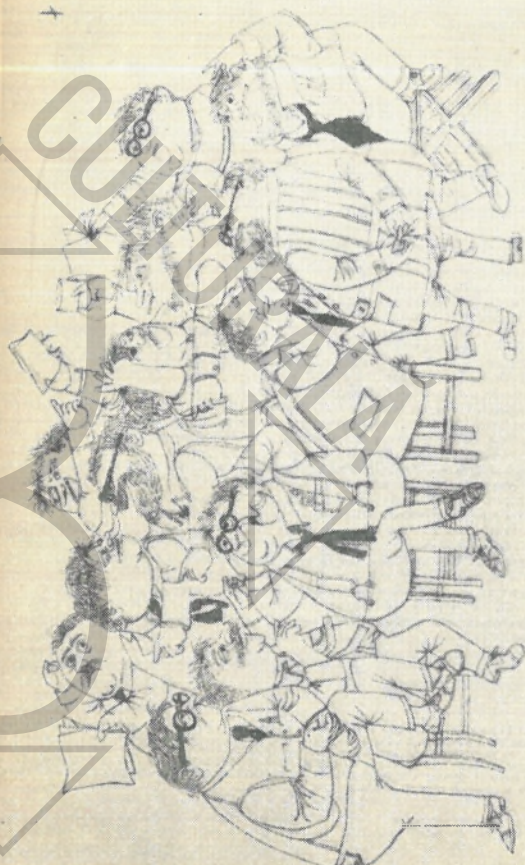
⁴ «În principiu, matematicianul dispune de o *libertate absolută* în alegerea axiomelor sale. Această libertate și lipsa de legătură cu realul nu face să ne gîndim în mod necesar la arta modernă» — J. Dieudonné.

însă un al treilea element, despre care pînă acum s-a crezut că este incompatibil cu seriozitatea și gravitatea științei: veselia, umorul. Acest umor scaldă cu generozitate paginile austere ale tratatului. De exemplu atenția cititorului *Elementelor* este atrasă din cînd în cînd de un semn convențional temut (din nefericire, nu în aceeași măsură respectat) de fanaticii volanului, un semn în formă de (S), simbolul meta-matematic al unei cotituri periculoase pe potecile abrupte ale silogismelor. De altfel, autorul a atașat *Elementelor* sale, o foaie volantă cu « Modul de întrebuintare » redactat în spiritul și stilul sec, practic al indicațiilor clasice ce însoțesc orice pilulă amară sau praf de curățat.

Este bine cunoscută afinitatea unui număr însemnat de poeți francezi pentru matematică. Ar fi suficient să cităm aici numele lui La Fontaine, Maeterlinck, Valéry — sau al irezistibilului Alfred Jarry, care a încheiat una din farsele guignol ale ciclului *Ubu* cu enunțarea teoremei (chemată să alba un mare viitor în aplicațiile matematice la zoologie): « crocodilul nu este un poliedru ». În fine, dintre contemporani trebuie să-l amintim pe Raymond Queneau, stăpînit de o adevărată obsesie a limbajului matematic. Membru al Academiei Goncourt și colaborator al Revistei Colegiului de Patafizică, Queneau este totodată laureat al Premiului pentru Umorul Negru. (*Zazie dans le Métro*) precum și membru al Societății de Matematică din Franța (poate la propunerea lui Bourbaki!). Și pe drept. Este suficient să amintim dintre contribuțiile sale reușita aplicare a teoriei relativității la literatură în poemul *A propos du groupe-Lorentz* precum și poemul infinitesimal *Une image infinie*, însușit de impronunțabilitatea și inimaginabilitatea unui număr definit de un șir nesfîrșit de zecimale neperidice: On n'aperçoit — on n'aperçoit on n'aperçoit que — quoi? / Une image infinie le long des décimales. Creația lui este și poemul *Lebâda* (Cygne) care plutește albă în mijlocul unei demente bachanale drogată cu lascive sonorități matematice: Quand Un fit l'amour avec Zéro / Les sphères embrassèrent les tores / Et les nombres premiers s'avancèrent / Tendait leur mains vers les fraies sycamores / Et les fractions continues bléssées à mort / Dans le torrent des décimales muettes se couchèrent (Din *Petite Cosmogonie Portative*). Acum însă, prin persoana lui Bourbaki însăși matematica își mărturisește secretele sale afinități cu literatura, care s-au manifestat, poate cel mai puternic și cu cea mai mare eficacitate în crearea unei noi terminologii matematice abundente — dovada unei fantezii verbale cu adevărat poetice, prin plasticitatea imaginilor pe care le evocă și prin solemnul umor cu care este îmbibat climatul afectiv ce le înconjoară. Fantastica fertilitate onomatopoeică ce se manifestă în « făurirea unei terminologii noi » — a fost remarcată și de Queneau — cu care, de altfel, Bourbaki se întîlnește în aceste aspirații. Terminologia tehnică « bourbachic » este caracterizată printr-un virulent și intenționat abuz de limbaj. Insolite metafore la început — multe dintre noile cuvinte au devenit termeni tehnici convenționali (structuramamă, clan, trib, subtrib, spații fibratate, etc.).

Renumu

Interesul și publicitatea neobișnuită ce s-a manifestat față de dînsul, au făcut ca Nicolas Bourbaki să-și piardă caracterul genuin de « Societate Anonimă » și să devină cunoscută (cel puțin în parte), continuînd să rămîna totuși o fermecătoare societate cîrplită a magiei umorului negru. Astăzi știm că sub numele lui Bourbaki au semnat individual sau împreună multe din personalitățile conducătoare ale matematicii franceze contemporane, ca André Weil, Jean Dieudonné, Claude Chevalley, Laurent Schwartz. Samuel Eilenberg a fost primul american adoptat de Bourbaki, în schimb America a adoptat cel puțin patru din cei cinci membri care îi aparțineau

Nicolas Bourbaki în 1957 (văzut de JEROME SNYDER)

încă din epoca celui mai etanș incognito. Numărul membrilor săi variază între zece și douăzeci. Jerome Snyder a publicat în *Scientific American* (mai, 1957) un portret al lui Bourbaki: treisprezece figuri — cu pipă, cu țigară sau fără; cu sau fără barbă stil pirat, stil olandez, stil colier, stil sfârșit-de-secol; eventual numai mustațe; părul tuns în stil antic sau intenționat netuns¹, în cămașă, cu sau fără bretele; purtând (sau nepurtând) cravată, cu nod legat convențional sau lăsat în bernă; cu sau fără ochelari; în ținută de rigoare sau în costum de sport; stînd pe scaun sau în picioare — neapărat în poziții non-convenționale — și, toți deopotrivă gesticulând, așteptând hirtii și vorbind în același timp. Se pare că la propunerea mediatore a secretarului Societății Americane de Matematică, făcută cu ocazia discutării cererii de adăugare a lui Bourbaki — ca să și se acorde acestuia un « Institutional membership » — nu a fost o simplă contra-glumă menită să anihileze efectele primare ale farsei ci o propunere realistă, serioasă și pertinentă.

Tinerete fără bătrînețe și apoteoză.

« Este bine știut că în matematică trebuie să fii tînăr » spunea Dieudonné — « pentru a putea ține pas cu progresul permanent și pentru a putea participa activ la el ». Da, într-adevăr chiar dacă nu bine, dar în mod cert este de mult știut că matematica este o știință prin excelență a tineretului. Încă Aristotel a insistat la vremea sa asupra faptului că atât în geometrie cît și în general în matematică și numai în aceste științe, tinerii sînt erudiți. Istoria ulterioară a matematicii a confirmat observația Stagiritului. Cu rare excepții (Leibniz, Weierstrass) majoritatea rezultatelor lor decisive au fost obținute de marii matematicieni între vîrsta de 20—35 ani (vezi de exemplu Theaitetos, Pascal, Galois, Abel, Bolyai, Jacobi, Lobacevski, Riemann, Felix Klein, Sophus Lie, Poincaré, M. F. Atiyah, I. P. Cohen etc.). Ca și în poezie, în arta interpretărilor muzicale sau în sport — talentul matematic se manifestă de timpuriu. În tinerete toți matematicienii și poeții sînt geniali, toți sportivii simetzi — oarecum din oficiu sau din convenție. Este însă foarte dificil, în aceste meserii, a fi măcar talentat la o vîrstă mai avansată. Desigur, se cunosc și sportivi cari nu se transfigurează în penibili și obezi antrenori sau arbitri. Totuși în fenomenul-Rimbaud, *Arta Poetică* nu a făcut decît să mărturisească în public una din stările ei normale; astfel încît Bourbaki, vrînd să-și păstreze tineretea cel, doi corifei inițial, André Weil și Jean Dieudonné și au anunțat retragerea lor din anonimul colectiv în propriul lor renume individual în momentul în care au împlinit cincizeci de ani. Astfel vîrsta lui Bourbaki este constantă, oscilînd în jurul mediei de treizeci și cinci de ani. Păstrîndu-și cu o grijă deosebită vigoarea creatoare și sperăm și umorul, multiformul matematician rămîne veșnic alături și mereu același, își asigură o tinerete eternă de Euclid colectiv al timpurilor prezente și viitoare.

¹ În registrul persoanelor fizice prezente la Congresul Internațional de Matematică (Moscova, august 1966) participanții au citit, nu fără uimire, și numele „BOURBAKI Nicolas” înregistrat ca membru al delegației franceze, sub numărul precis de inventar „4935”. Din acest moment grupul francez se afla în mod evident în cel mai grav pericol, formînd o majoritate ce se consine efectiv pe sine însăși ca element. Din fericire Biroul de Informații nu a putut indica numărul camerei de hotel unde ar putea fi găsit dl. Bourbaki.

■ GRAHAM GREENE: «Comedianții»

În introducerea sa la «Jurnalul Congolez» publicat îndată după romanul «A Burnt-Out-Case», Graham Greene mărturisea că acest roman «se lăsase scris» mult mai anevoie decît oricare dintre cărțile sale anterioare. «Pe măsură ce îmbătrînești, adăuga el, scrierea unui roman devine din ce în ce mai puțin lesnicioasă, iar cînd am scris ultimele cuvînte (ale acestui roman) am avut sentimentul că am ajuns la o vîrstă cînd un alt roman amplu mi-ar depăși, probabil, puterile».

Marele scriitor englez e de obicei sincer în declarațiile sale publice (făcute de altfel cu parcimonie, în disprețul televiziunii și chiar al unei anumite prese), așa încît confesiunea de mai sus a fost într-adevăr urmată de o pauză îndelungată în creștia lui. Vreme de șase ani, el n-a publicat decît un volumaș de nuvele («A Sense of Reality») — Simțul realității, care nu a adăugat nimic substanțial profilului său de prozator, cum nu a adăugat nimic profilului său scriitoricesc nici plesa de teatru intitulată «Inima de piatră» («Heart of Stone»), pe care s-a ambiționat să o scrie și să o vadă jucată. Într-un cuvînt, romanierul dădea semne de mare și adîncă oboseală. Cu atât mai mare a fost mirarea criticilor literari și ai cititorilor, cînd, la începutul acestui an, Graham Greene a tipărit o carte voluminoasă — cel mai amplu dintre romanele publicate de el pînă în prezent.

De fapt, Comedianții nu poartă mențiunea de «roman», și nici aceea de «divertiment» («entertainment») — cele două categorii între care dădusem creația epică de pînă acum a prozatorului englez, și care dădusem, în fond, o singură specie literară. Să fi vrut, oare, Graham Greene să sublinieze și prin această renunțare la formulele gravitate excepțională a problemelor puse în noua sa carte? Căci, în ciuda tonului alert și a enorismității comice a multora dintre situațiile descrise în cuprinsul ei, această carte are un fond grav, ba chiar tragic, cum au de altfel, într-o măsură mai mare sau mai mică, toate cărțile lui Greene, inclusiv «divertimentele».

Acțiunea cărții se desfășoară în Haiti, sub domnia dictatorului fascist Duvalier, și este relatată la persoana întâia, din unghiul de vedere al unui anume Brown, personaj tipic pentru scriitor, înrudit sufereste cu gazetarul Fowler din Americanul liniștit (romanul care, împreună cu Omul nostru din Havana, se înrudește cel mai mult, ca atmosferă, cu «Comedianții»). Fiind «pășit» și ținînd din experiență că unii oameni au tendința de a-și identifica pe scriitor cu personajele sale mai ales cînd acestea folosesc intens pronumele personal și par să se bucure de prerogative și de libertățile autorului, Graham Greene ține să precizeze, într-o dedicație liminară (adresată fostului său editor A. S. Frere): «Deși e puțin probabil că mă voi da pe mine însumi în judecată pentru calomnie, vreau totuși să fie clar că povestitorul întîmplărilor din această carte nu este Greene, chiar dacă-l cheamă Brown. Mulți cititori își închipuie — o știu din proprie experiență — că eu este totdeauna autorul. Așa se face că am ajuns să fiu considerat, la vremea mea, uchișul unui prieten, amantul gelos al nevastei unui funcționar public, și un jucător pasionat de ruletă... Eu nu este singurul personaj imaginar (al acestei cărți): nici unul dintre celelalte personaje, de la compari de felul înșărcinului cu afaceri britanic și pînă la protagoniști, nu a existat vreodată adevărat. Cîte o trăsură fizică luată de ici de colo, cite un tic verbal, cite o anecdotă — toate acestea fierb în

cazanul inconștientului și les de-acolo transformate în așa fel, încât de cele mai multe ori, nici măcar bucuratul nu le mai recunoaște. Sărmana insulă Haiti și esența dictaturii doctorului Duvalier nu sînt, însă, imagineri, iar pomenita dictatură nu a fost nici măcar îngroșată în negru, în vederea obținerii unui efect dramatic. Noaptea mai adîncă decît aceea, nu poate fi... Numai în Santo Domingo s-au schimbat lucrurile de cînd am început această carte — s-au schimbat în rău ».

Înțepile politice ale ultimii cărți a lui Graham Greene sînt mărturisite, așadar, încă din capul locului, fără nici un fel de echivoc. Și, deși ar fi o greșală să reducem meritele ei exclusiv la o poziție politică remarcabilă de justă pentru un scriitor catolic, se cuvine să subliniem arta majoră cu care Greene transformă materia fierbinte dar informă a actualității într-o substanță epică printr-o investigație psihologică, etică și sociale celor mai adînci.

Ideea de bază a cărții este, că, în fața tiraniei și a opresiunii, oamenii nu au dreptul să stea cu minile în sine, ci trebuie să lupte, să aibă atitudine hotărâtă, să se angajeze. Acest termen — fost folosit chiar de Greene, într-un interviu acordat nu de mult unui corresponsent al revistei pariziene *L'Express*: « Dacă ai fi fost acum trei ani în Haiti, ai fi înțeles că înseamnă Răul. Și că, în fața lui, ești obligat să te angajezi. Te obligă la această angajare însăși forța lucrurilor. Și se prea poate ca întreaga valoare a cărții mele să rezide în această lovitură de pumn, în această palmă dată lui Duvalier și bandei sale de Tontons Macoute »... (denumirea dată de haitieni poliției secrete a dictatorului).

Greene — « scriitor angajat », lată o noțiune oarecum paradoxală și greu de admis la prima vedere. Și totuși, în actualul stadiu al revoluției sale complexe, scriitorul englez nu este chiar atît de străin de conținutul acestei noțiuni, cum ar putea să pară în ochii acelor care se mulgimesc să-l eticheteze drept un « romancier catolic ». Sub această etichetă, pe care și-a dobîndit-o prin convertirea sa la catolicism și prin problematica religioasă a cîtorva dintre cărțile sale, Greene a evoluat în limitele unei poziții care a fost totdeauna de stînga, deși oscilațiile și chiar răstăcirile nu l-au lipsit în anumite perioade. Pe plan literar această evoluție este jalonată foarte precis, cu toate meandrelle și salturile ei. Cîne citește cu atenție cărțile publicate de Greene între cele două războaie, rămîne impresionat de acuitatea observațiilor sociale-politice risipite în paginile lor. Cu o singură excepție — aceea a romanului « Puterea și Gloria » — aceste cărți au o orientare net progresistă și cuprind un tablou difuz dar veridic al epocii, cu aspirațiile, frământările și luptele ei dramatice. Să ne gîndim, de pildă, la « O armă de vînzare » la « Trenul de Istanbul », la « Agentul secret » sau la « Anglia m-a făcut » — romane cu un pronunțat caracter social și politic, romane de nemilicuită actualitate, chiar dacă această actualitate a trecut adesea prin filtrele unei metafizici catolice, care o proiectează în afara istoriei, pe un plan etern uman. Istoria contemporană l-a interesat și l-a pasionat pe Greene dintotdeauna, în mai mare măsură poate, decît pe oricare dintre scriitorii englezi din generația lui.

Porcînd de la aceste antecedente, treapta atînsă de el în « Comediații » ne apare ca termenul firesc al unei evoluții organice. Dar cea ce, sub raport ideologic și politic, pare inedit în ultima carte a scriitorului, în fața de creația lui anterioară în ansamblu, este caracterul tranșant, lipsit de ambiguitate, al poziției pe care o ia în legătură cu evenimentele abordate. Perspectiva metafizică e înlocuită aici cu o perspectivă istorică asupra evenimentelor. Pentru a măsura distanța parcursă de scriitor în evoluția lui, să ne amintim de « Ministerul Groazei », un « divertisment » altmîndri foarte grav, scris în tocul celui de-al doilea război mondial, dar în paginile căruia condamnarea vehementă a hitlerismului era oarecum atenuată de o viziune apocaliptică. Arthur Rowe, protagonistul acestei cărți, avea senzația că face parte

din « personalul permanent » al unui « minister al groazei », « vast cît viața » și cu țeluri mai puțin « limitate » decît « cîștigarea unui război sau modificarea unei constituții ».

În « Comediații », Graham Greene a renunțat la « dimensiunile metafizice ale ororilor fasciste pe care le descrie, și le-a înlocuit cu dimensiunile lor istorice precise. Rezultatul este pozitiv din toate punctele de vedere, inclusiv sub raport literar. Deși noua carte a scriitorului este, ca și celelalte, foarte dramatică, alțiunea ei poate fi cu greu rosumată sau redusă la o schemă. E preferabil, de aceea, să prezentăm personajele principale ale cărții.

Mal toate intră în categoria « comediaților », așa cum reiese clar și din titlul cărții. Cîne sînt acești « comediații » și pentru ce li s-a calificat autorul astfel? Iată-l pe Brown, povestitorul și martorul principal al încîlmîrilor care alcătuiesc substanța epică a romanului. Născut în 1906 la Monte Carlo dintr-un tată necunoscut și dintr-o mamă care l-a abandonat de timpuriu pentru a duce o viață aventuroasă, acest Brown a fost crescut de leziții, dar i-a părăsit la prime o ispită înfîlîntă în cale, dîndu-și seama că-i lipsește vocația religioasă. După o tinerete cheltuită zadarnic în tot felul de activități împlîntătoare, primește pe neașteptate o scrisoare de la mamică-sa, care-l invită să vină la Port-au-Prince, capitala Republicii Haiti, unde s-a stabilit ea însăși ceva mai de mult și unde a devenit proprietara unui hotel turistic. Brown pleacă așadar la Port-au-Prince, dar curînd după sosirea lui acolo mamică-sa moare, în brațele ultimului ei amant, un negru mult mai tînăr decît ea. Cum acesta se sinucide, Brown rămîne dinicul monstren al hotelului. Preocupările legate de modernizarea hotelului, și mai ales prietenia lui amoroasă cu Martha Pineda, soția neglijată a unui ambasador sud-american, extrem de placid, îi dau, un timp, senzația că și-a găsit, în sfîrșit, un rost în viață. Dar instaurarea dictaturii lui Duvalier, în Haiti, îi determină pe Brown să încerce să-și vîndă hotelul, rămas fără cliență. Drept care, pleacă la New York, de unde se întoarce, însă, fără a fi izbucnit să-și plaseze capitalul. Între timp, situația din « republica neagră » s-a înrăutățit și mai mult, astfel încît Brown nu-și mai regăsește nici măcar tîna de care se bucurase pînă atunci în relațiile sale cu Martha Pineda. El e cu atît mai deprimat, cu cît își dă seama de vidul perfect al existenței sale și de incapacitatea lui organică de a-i umple cu ceva.

« N-ar fi trebuit niciodată să vin în această țară, în care eram un străin, mărturisese el la un moment dat. Mamică-mea își luase un amant negru, așa că era amestecat în ceva, pe cînd eu uitasem, cu ani în urmă, cum să mă amestec în vreo treabă oarecare. Într-un fel, mi-l pierduserm complet capacitatea de a mă interesa de ceva ».

Apatrîndul și apatîndul Brown e conștient că pînă și legătura lui de dragoste cu Martha Pineda e lipsită de consistență: « Nici unul dintre noi n-ar fi în scare vreedată să-și dea viața pentru această iubire. Ne-am întristat, ne-am despărțit și am căutat altă dragoste. *Facem parte din lumea comediei, nu din lumea tragediei* » (subl. noastră).

Din aceeași lume a comediei face parte și falsul « maior » Jones, un mitoman fără pereche și un escroc simpatice, venit în Haiti pentru a încerca să dea o « lovitură ». Acest aventurier păgubos, care se dă drept ofiter englez, s-a născut în Assam, dintr-o mamă pe jumătate indiană și dintr-un tată necunoscut, și a vizitat totă viața sa poarte o uniformă militară, dacă se poate cu cîteva galoane. Dar fiind scotocit înapoi pentru serviciul militar (din pricina unui « platfus »), Jones a intrat într-o « echipă artistică » a corpului expedițional englez din Birmania. După terminarea războiului, a dus o existență aventuroasă, ajungînd pînă-n Congo, de unde a trebuit să plece în timpul luptelor pentru independența acestei foste colonii belgiene. Nimerind la Port-au-Prince, « maiorul » Jones reușește să intre în grațiile falsei poliții secrete

a dictatorului Duvalier, căruia îi promise că-i va procura arme. Suspectat de intenții frauduloase, e nevoit să fugă din calea sinistrilor «Tontons Macoute»; grație lui Brown, el se refugiază la reședința ambasadorilor sud-americani Pineda, unde își câștigă rapid simpatia Marthei. Bănuindu-l pe nedrept că i-a furat amanta, Brown încearcă să se descotorosească de Jones, trimițându-l la partizanii haitieni în calitate de instructor militar. El îl însoțește personal la locul de întâlnire cu partizanii. Fiind urmărit de «Tontons Macoute» se ascund amândoi într-un cimitir, unde Jones îl măturtește cu o lopată și îl ucide. Brown, furat de minuirea armelor, Brown recușează în acest impostor un frate spiritual: «Jones și Brown, numele acestea puteau fi lesne schimbate între ele. Pe cât se puteam da seama, amândoi eram niște bastarzi, chiar dacă primisem, poate, ceremonia botezului... Amândoi fusesem aruncați în apă ca să ne înecăm sau să înțotăm; a trebuit să înțotăm, așa că am înțotat amândoi, foarte departe unul de celălalt, pentru a ne întâlni acum într-un cimitir din Haiti...»

Brown va rămâne un «comedian» pînă la capăt; fugind din Haiti în Santo Domingo, el va conduce un serviciu de... pompe funebre. În schimb, Jones își va răscumpăra parțial păcatele, dîndu-și fără voia lui viața în slujba cauzei nobile a partizanilor haitieni cărora nepricepindu-se să-i instruiască în minuirea armelor, s-a străduit să le ridice moralul cu glumele lui.

Un alt personaj ridicol care-i salvează, printr-un ideal — fie el derizoriu — ființa sufletească, este domnul Smith, un adept fanatic al vegetarianismului, în care vede un soi de panaceu universal. Domnul Smith e, în fond, un american cusesec, nutrit toată viața cu un idealism mălăier, specific anumitor provinciali din Statele Unite. Dedicîndu-se cu trup și suflet «cauzei» sale (a și candidat, în 1949, la președinția Statelor Unite, cu un program vag democratic și pronunțat vegetarian, program ce i-a adus cîteva mii de voturi), domnul Smith vine în Haiti pentru a-și propovădi crezul. Într-o discuție cu Brown, domnul Smith și soția lui îl explică în ce constă acest crez:

- «Vin aici în calitate de reprezentant», zise dl. Smith.
- «Al vegetarienilor din America», îl completă d-na Smith. «Al adevăraților vegetarieni».
- «Există și falși vegetarieni?»
- «Desigur. Există chiar unii care mănîncă ouă».
- «Și ce-și propun vegetarienii să facă aici?»
- «Pe lîngă difuzarea gratuită a unor materiale de propagandă — traduse firește, în franceză — ne propunem să deschidem un centru de bucatărie vegetariană în centrul caPitalei».
- «Bine, dar centrul capitalei este plin de cocioabe».
- «Atunci, într-un loc mai convenabil. Vrem ca Președintele și unii dintre miniștri săi să asiste la ceremonia inaugură și să guste din prima mîncare vegetariană. Ca să dea un exemplu poporului».
- «Bine, dar (Președintele) se teme să părăsească palatul...».

În zadar încearcă Brown să-l convingă pe dl. Smith de inutilitatea vegetarianismului într-o țară ca Haiti, unde majoritatea locuitorilor n-au nici după ce bea apă. «Rezultatea nu-l putea atinge» pe acest patetic Don Quijote american (rude bună cu doctorul Bellows, directorul centrului de *Entrenamento* din «Agentul secret», care, în ajunul celui de-al doilea război mondial, se străduia să pacifice omenirea prin difuzarea unei «limbi internaționale» pactice).

Deși domnul Smith nu este propriu-zis un «comedian» avînd în vedere că crede în ceva, el rămîne totuși în zona comediei, cu idealul lui cu tot. Personajul pe care Graham Greene îl contrapune «comedianilor» este un comunist negru, doctorul Magiot, figură în toate privințele singulară în creația romancierului. Prin gura

acestui personaj se rostesc adevărurile fundamentale pe care scriitorul englez a ținut să le comunice numerelor săi cititori. Iată, de pildă, cum caracterizează doctorul Magiot situația din Haiti, într-o discuție cu Brown:

- «Cînd am intrat în casa dumitale — îi zice acesta — am rămas surprins zîrind *Das Kapital* pus la vedere într-un raft. Este, oare, prudent?»
- «Ți-am mai spus odată că Papa Doc (Doctorul Duvalier) face distincție între filozofie și propagandă. El vrea să-ți țină fereastra deschisă spre Est pînă-n clipa cînd Americanii îi vor da din nou arme».
- «N-au să-o facă niciodată».

— «Pun rîmsă zece contra unu că nu vor trece decît cîteva luni, și relațiile cu Americanii se vor îmbunătăți, iar ambasadorul lor se va reînțoarce. Uțiți că Papa Doc e un bastion împotriva comunismului. Aici n-o să se întîmple ceea ce s-a întîmplat în Cuba, la Playa Giron. Există, firește, și alte motive. Papa Doc are un agent la Washington, care manevrează în culise pentru anumite mori afiate în stăpînirea americanilor (ele macină faină pentru populație, din surplusurile de grîu destinate exportului — e uimitor cîți bani se pot cîștiga pe socoteala celor mai săraci dintre săraci, dacă ai puțină ingeniozitate)...».

«Sîntem la fel de bravi ca și cubanii, spune doctorul Magiot ceva mai încolo, dar terenul nostru e deosebit de neprielnic. Ne-am distrus pădurile; (partizanii) trebuie să se ascundă în peșteri și să doarmă pe pietre...»

Profilul moral al doctorului Magiot nu se conturează exclusiv prin declarațiile sale. Deși prezența lui în carte e mai discretă decît aceea a altor personaje, imaginea pe care-o lasă cititorului e dintre cele mai pregnante. Doctorul Magiot moare, asasinat de «Tontons Macoute» care-l atrag într-o cursă, trimițînd la locuința lui un țaran ce-l imploră să vină să dea ajutor unui copil bolnav.

Sub raportul clarificării ideologice a autorului, «Comedianii» ocupă un loc suprem în ansamblul creației sale. Această clarificare nu a fost plătită de romancier cu prețul pierderii vreeunii dintre călătoriile sale cunoscute și unanim recunoscute. Dimpotrivă, aceste călătorii — priceperea de a povesti, de a conduce cu o mîină de maestru desfășurarea unei acțiuni palpante, stînga sau mai bine zis magia însușirilor personajelor, și multe altele — apar aici mai potențate ca orînd.

Un mare scriitor ne-a demonstrat, încă o dată, că talentul nu are decît de cîștigat de pe urma unui spor de conștiință.

PETRE SOLOMON

■ PUTEREA LUCRURILOR

Prin testament și tradiție, premiul Théophraste Renaudot se decernează unui talent tînr, debutant. Laureat al anului literar 1965, George Perec, tînr scriitor născut în 1936, a fost o adevărată revelație, după cum Le Clézio, înunat al aceluiași premiu, fusese revelația anului 1963.

Lectura primelor pagini din *Les choses* (Lucrurile) își lasă impresia că parcurgi unele din *Instantaneele* lui Alain Robbe-Grillet. Cartea lui Perec, însă, nu se înrudește decît vag cu producțiile noului roman în care primatul îl ține descripția arhianăun-

șită a lucrurilor. Ceea ce nu înseamnă că *Les choses* nu este o operă inovatoare sub aspectul formei.

Ceea ce a impus această carte cu repeziciunea cu care se impune un ciné-verité este, fără îndoială, actualitatea și autenticitatea ei. Subtitlul dat de autor : *Histoire des années 60* arată îndeajuns că Perec a ținut să precizeze cu exactitate apartenența cărții sale la contemporaneitatea imediată.

Tema acestei cărți nu e nouă. În literatură, a ilustrat-o, printre alții, Elsa Triolet în *Roses d' crédit* (Trandafiri pe credit), roman din seria amplă a *Virstei de Nylon*. E vorba de subordonarea omului în fața propriilor sale creații : domnia obiectelor, fetișizarea lor.

Cuplul Sylvie-Jérôme e victima acestui miraj al obiectelor, abundent produse de civilizația modernă și care sînt tot ațica făgăduire de fericire pentru el. « Dar această fericire nu-i decît o fericire posibilă, pentru că, în societatea noastră capitalistă, aceste lucruri care ne sînt făgăduite nu ne sînt și date », spune Perec într-un interviu, lămurind semnificația cărții.

Atrăși de tentația unei munci ușoare și plăcute, care le răpea timp puțin și era decent retribuită, Sylvie și Jérôme își abandonează studiile, angajîndu-se la o agenție publicitară. Înarmați cu magnetofane, cutreieră provinciile Franței, chestionează oameni după un anumit tipic, sintetizează rezultatele anchetelor lor, consemnîndu-le. Trîind în permanență în lumea reclamelor, a afișelor ingenios concepute și a vitrinelor savant împodobite și iluminate, cad pradă, la rîndul lor, unei singure tentații : aceea de a trăi mai bine și mai presus de mijloacele lor. Se străduiesc din toate puterile să țină pasul cu ceea ce e nou, cu ceea ce mijloacele publicitare impun, antrenăți într-o goană nesfîrșită, și supuși — ne lasă Perec să înțelegem — acestei pasiuni devorante nu atît dintr-un capriciu snob, dintr-o dorință a lor, cît din necesitatea unei legi a civilizației, a lumii în care trăiesc. Pe măsură ce ajung să posede lucrurile rîvnite, un fenomen ciudat de mutație are însă loc : o perpetuă insatisfacție a eroilor și în același timp o dezumanizare a lor, ajungînd ca nu ei să posede lucrurile, ci să fie posedați de lucruri.

Cartea, în întregul său, nu este decît o amplă prezentare a variatelor tentații care pun stăpînire pe imaginația celor doi eroi : obiecte de îmbrăcăminte, de confort, de artă, apoi infinita gamă a tentațiilor gastronomice ; ca și evadările din mediul lor, mirajul unor călătorii în ținuturi exotice ; care amintesc de viziunile înaripate și coloristice ale Emmei Bovary. Referirea la Flaubert e obligatorie, *Les choses* nefîind decît desfășurarea « răsturnată » a cohortelor de tentații din « Ispitirea Sfîntului Antonie ». Că e tribut ar lui Flaubert, Perec o mărturisește deschis : cultivă aceeași detașare, aceeași obiectivitate față de personaje și acțiune, același ritm ternar al frazelor. Tribut înțeles, după cum Perec o afirmă, în sensul misiunii generațiilor noi de-a îmbogăți tradiția.

ANGELA CIȘMAȘ

■ DEZBATERE CRITICĂ

În ultima vreme, în paginile periodicelor literare din Bulgaria se discută cu însufleșire despre problemele criticii literare. Expresie a acestei stimulări a gîndirii critice a fost discuția desfășurată în paginile revistei *Septemvri* la sfîrșitul anului 1965 și la începutul anului 1966. Articolele publicate au supus unei dezbateri publice concepțiile existente în acest domeniu al cunoașterii umane.

Critica formelor dogmatice răsună deosebit de puternic în articolul lui Zdravko Petrov. Subliniind rolul emoției vii în contact cu opera de artă, autorul se pronunță pentru exercitarea unei critici artistice estetice, care să pătrundă direct în sfera artei pentru a deveni ea însăși artă. Pentru a releva esența criticii, Zdravko Petrov cercetează raportul dintre principiile filozofico-teoretice și receptivitatea criticului : « Există principii generale, cărora li se supune pînă și cea mai bogată și mai originală personalitate artistică, situată pe o anumită orbită a timpului, răspunzînd la atracția societății, la impulsul istoric al clasei. Metoda social-istorică, concepția de clasă se pot ajuta, ele sînt o minunată premiză pentru o mai profundă pătrundere în esența fenomenelor, dar mai este necesară și receptivitatea, o fină receptivitate estetică. Cînd te oprești în fața unei opere de artă ; cînd te oprești în fața unei opere a spiritului, creată cu durere, cu înflăcărare și suferință, de data aceasta prezența metodelor obiective capătă o importanță relativă. Fără pătrunderea adîncă a criticului, fără viziunea sa interioară, totul se poate transforma într-o nesfîrșită sporovăială scolastică și în fraze teoretice ».

Articolul lui Zdravko Petrov, ca și cel al lui Krăstio Kuimundjiev, conțin alături de idei interesante și încercări de a absolutiza rolul criticii artistice, ceea ce poate preconiza renunțarea la criteriile obiective, sub motivul că ar ține de categoria obiectivismului rece și a raționalismului plat.

Porînd de la analiza unor fenomene concrete din literatura bulgară, ca și din cea universală, criticul literar Mîlko Nikolov dovedește în mod convingător, că absolutizarea criticii artistice amenință să limiteze posibilitățile de dezvoltare și înnoire ale gîndirii critice. « Cititorul este nerăbdător să fie solicitat spre meditație și discuție intelectuală. Pe el îl interesează conflictele ideologice și morale ale epocii noastre, acea « dramă a ideilor », despre care vorbește Einstein ». Necesitatea unei critici agitative cetățenești este strîns legată de creșterea ponderii elementelor filozofice în generalizarea critică.

Majoritatea participanților la discuție socotesc greșită opoziția principiului « artistic » și « rațional » în munca criticului literar. « Orice critic — scoate în evidență prof. Petăr Dinekov — trebuie să aibă dreptul să caute adevărul în felul său, să-l lumineze așa cum crede de cuviință, așa cum speră că-l va înțelege mai bine ... În funcție de aceasta, se vor impune și formele, particularitățile de genuri, de stil, se vor defini predilecțiile pentru stilul « emoțional » sau cel « rațional ».

S-a lăsat cu o pregnantă părere că un critic cu adevărat înzestrat evită deopotrivă exagerările logicizării abstracte și ale manierei esistice. Acest punct de vedere este susținut, între alții, de criticul literar Efreim Karanfilov, al cărui articol insistă asupra rolului social pe care trebuie să-l aibă critica literară. « Când se vorbește de momentul istoric și mediul social, de partinitate și concepție despre lume, despre tipicitatea eroilor, despre criteriul obiectiv estetic — apare necesitatea științei ». Pe de altă parte însă, « doar cu ajutorul științei, care după cum se știe, operează numai cu legi, prin urmare cu ceva general și permanent în lucruri și fenomene, nu se poate percepe florul liric, vibrația inimii, zborul fanteziei, esența individuală unică în felul ei a omului în scriitor și în eroul literar ». Critica literară — încheie autorul — va oscila întotdeauna între știință și artă. Aceasta este tragedia și meritul ei.

Efreim Karanfilov ridică o problemă esențială. Criticul este obligat să ia atitudine nu numai față de opera de artă, dar prin intermediul ei și față de realitate. « Iată de ce adevăratul critic literar trebuie să cunoască realitatea, cel puțin tot atât de bine ca și scriitorul... Faptele literare, luate în sine și rupte de realitate, nu pot constitui un adevărat patos pentru creația criticului, nu pot înlocui viața cea vie ».

Când se vorbește de personalitatea criticului, în mod firesc se naște și problema îndrăzneției sale, a curajului său. Karanfilov corcetează aceste probleme în întreaga lor complexitate. După părerea sa, « vitejia plină de șiretlic », de care amintea încă Platon, înțește să ascundă o oarecare slăbiciune în creație ori slujește unor considerații legate de conjunctură. Folosind imaginea lui Andersen, autorul notează că meritul criticului este de a reuși să descopere lebăda în bobocul de gîscă urît, în pofida faptului că tocmai majoritatea bobocilor de gîscă urîți se dau în vînt să debuteze în chip de lebade.

Nu se poate scoate în evidență importanța criticii literare, fără să se țină seama pentru cine anume scrie criticul — pentru un anumit cerc de specialiști, pentru scriitori sau pentru cititori? Disprețul unor critici față de cititori și credința lor în « elita viitorului », Karanfilov o taxează drept snobism. « Atît scriitorii, cit și criticul scriu mai înțeli de toate pentru cititori. În caz contrariu, activitatea lor se va transforma într-un estetism în sine ». În articol se atrage în mod deosebit atenția asupra rolului social al criticii literare. « Sarcina criticului nu constă numai în conturarea individualității creatoare a scriitorului, ci și în aprecierea posibilităților sale în legătură cu cerințele vieții. Criticul nu este un povestitor plictisitor, nici un Cicerone profesionist în domeniul frumosului, ci o personalitate pe tărîm obștesc — expresivă, cu o manieră individuală de percepere și gândire... Criticul este în același timp în contact și cu literatura, și cu marile idei ale secolului și cu viața cea vie ».

Articolele publicate în revistele *Gîndirea literară*, *Narodna Kultura* și *Literaturen front* au situat discuția la nivelul unei ample și active dezbateri de mare rezonanță și în viața literară din Bulgaria.

K. DIMCEV

Desen de BENEDICT GĂNESCU

cadran mondial

A încetat din viață cunoscutul scriitor ungur Gergely Sándor, născut în 1896.

Cu peste patruzeci de ani în urmă, critica ungară saluta apariția primului roman scris de Gergely Sándor, de pe poziții revoluționare: « Pacea ». Acest lucru se întâmpla foarte curînd după debutul său în ziaristică, atunci cînd fostul anarhist și-a dat seama că doar mișcarea muncitorească îl poate da perspectiva clară a viitorului, ceea ce se petrecu în anii întînecați ai celei mai crunte terori horticiste.

Devenit membru al partidului comunist din ilegalitate, în 1926, Gergely duce o vie activitate publicistică, folosindu-se de posi-

bilitățile oferite de ziarele și presa periodică social-democrată și burgheză de stînga. Salută încă din 1923 apariția pe tărîmul poeziei a lui Jozsef Attila publicînd într-o revistă la care era redactor primele poezii ale acestuia și-l consideră încă de atunci drept poetul care « va deschide drumul pentru înșirarea din acest haos individualist » ce domina poezia și literatura ungară a vremii.

Activitatea ilegală, poziția literară clară, îl exclud însă repede pe Gergely Sándor din coloanele publicațiilor legale și atrag asupra lui atenția aparatului de reprimare horticist, ceea ce îl determină să emigreze și să-și spună cuvîntul de dincolo de granițele Ungariei, în publicații de stînga din SUA, America de sud, Germania, Franța, adesea sub diferite pseudonime. Cîteva articole importante a publicat și în « Korunk », publicație care apărea la Cluj, sub îndrumarea Partidului Comunist Român. Participînd din depărtare la viața literară ungară, Gergely duce o intensă activitate

publicistică și scriitoricească. Romelele lui «Pod peste ape», «Caria» și «A devenit om» sînt totodată volume care marchează etape ale dezvoltării literaturii revoluționare și pregătesc desăvîrșirea artistică concretizată în trilogia monumentală despre Gheorghe Doja.

În anii exilului, Gergely Sándor scrie una din cele mai puternice drame ale luptei comunistilor din Ungaria: *Fiul meu*. Piesa a fost reprezentată prima dată la 10 martie 1939 la Teatrul Comsomolului din Moscova și abia în 1948 la Budapesta. De altfel, în toamna aceluiași an la Teatrul Armatei, George Vraca, Lucia Sturdza Bulandra, Ion Manolescu și Vili Ronea, aveau să o interpreteze cu un deosebit succes pe scena teatrului românesc.

Întreaga operă a lui Gergely Sándor este scrisă de pe pozițiile înaintate ale clasei muncitoare, așa încît el a putut spune cu îndreptățită mîndrie în autobiografia publicată în 1947: «Sînt în vîrstă de cincizeci de ani și am trăit două războaie mondiale (primul ca ostaș). Acești cincizeci de ani au fost o epocă eroică, plină de mișcări și frământări sociale — o epocă nicidecum potrivită pentru meditare tînită, scriitoricească. Atîta vreme cît scriitorul trăiește evenimentele și le valorifică, el își dă seama că schimbările creează neconținut imagini și concepții noi, iar lumea și, în cadrul ei, omul se transformă neîncetat.»

Scriitorul nu are încă perspectiva istorică necesară descrierii reale a diferitelor epoci și dat fiind că deocamdată nici nu ne așteptăm să sosească timpul liniștit al contemplerii scriitoricești, scriitorul, fiind credincios al poporului și al clasei sale, trebuie să țină seama de ceea ce e posibil: poporul său, clasa sa, are nevoie de scriitori, de artiști, care să explice prezentul, să lumineze viitorul și să-l facă rivnit.

«Am cincizeci de ani. Am fost ziarist de provincie, ostaș, invalid de război, vînzător ambulant de țigări, scriitor burghez consacrat... și am ajuns în vîltoarea uriașă a eroicele mișcări muncitorești ilegale; m-am ascuns din pricina urmăriților, am ascuns urmărit, am trăit în emigrație și am

venit acasă să clădesc, să ajut, să reconstruiesc ruinele.

Nici nu mi-aș putea dori o viață mai frumoasă. Este mai frumos să lei parte la istorie, decît s-o citești».

A fost scriitorul celor «umiliți și obiștiți», dar și scriitorul care a salutată eroii revoluționari ai poporului, de la figura legendară a personajului istoric Gheorghe Doja pînă la personajul simbolic al revoluționarului de profesie, Pavel Esterag din «Fiul meu».

ILIE BARBU

Succesele înregistrate în ultima vreme de teatrul românesc în străinătate, între care trebuie, desigur, amintită premiarea spectacolului «Troilus și Cresida» la festivalul internațional de la Paris, explică interesul crescînd cu care este urmărită mișcarea noastră teatrală de către presa de peste hotare. Între altele, în vremea din urmă, revistele literare din Uniunea Sovietică au consacrat cîteva articole teatrului și dramaturgiei românești. Astfel numărul special închinat teatrului contemporan universal, al revistei «Literatura de peste hotare» publică o prezentare a ultimelor realizări ale dramaturgiei noastre. Autorea articolului, Elena Azerikova, o tinăra specialistă sovietică în problemele teatrului românesc, subliniază că o tendință caracteristică pentru dramaturgia românească de astăzi «orientarea către probleme etice, de morală, către conflictele psihologice și etice».

Amplul și documentatul studiu publicat de V. Pimenov în revista «Teatr» (nr. 7/1966), se ocupă în amănunt de viața teatrală românească, mai precis de principalele spectacole ce s-au jucat pe scenele bucureștene în stagiunea 1965—66, și pe care scriitorul dramatic sovietic a avut prilejul să le vadă în timpul vizitei sale în capitala țării noastre. V. Pimenov cunoscute bine teatrul românesc, problemele sale, preocupările regizorilor și a actorilor noștri. Revenirea în București, după o vizită anterioară, cu trei ani în

urmă, i-a îngăduit unele constatări de ordin comparativ și unele concluzii, care fac articolul său cu atât mai interesant.

«Treii ani reprezintă un termen relativ scurt pentru dezvoltarea artei teatrale, dar am avut impresia că în teatrul românesc s-au petrecut multe lucruri interesante, noi, complexe — cu aceste cuvinte își începe cronicarul sovietic esul. Analizînd o serie de spectacole («Troilus și Cresida», «Fil cuminte Cristofor», «Vulpile», «Oameni și șoareci», «Scaunele», «Vizita bătrîneli doamne», etc.), V. Pimenov nu se oprește la aprecieri și comentarii de amănunt cu privire la punerea în scenă, la jocul actorilor etc. El urmărește mereu să schițeze un tablou general, o imagine de sinteză și în acest caz relevarea unor orientări definitorii era absolut necesară. După părerea lui Pimenov, în viața teatrală românească de astăzi se remarcă în primul rînd «o maturizare, o creștere a măiestriei actorilor și regizorilor», în al doilea rînd «o năzuință de a aborda opere mai importante, mai profunde din punct de vedere psihologic, ceea ce a și îngăduit nașterea unor spectacole ca «Troilus și Cresida», «ematurie a unor căutări creatoare, urmînd să dea o viziune modernă moștenirii marilor clasici» și «Oameni și șoareci», «exemplu grăitor că drama psihologică găsește în România interpreți inteligenți și cu o mare profunzime a sentimentelor».

V. Pimenov găsește cuvinte de prețuire pentru spectacolul «cu adîncă rezonanță socială», realizat de Moni Gellerter cu piesa lui F. Dürrenmatt «Vizita bătrîneli doamne», relevînd puternica intuiție regizorală și jocul deosebit de nuanțat și de subtil al Elvirei Godeanu.

«O fantezie regizorală plină de originalitate», «capacitatea de a da o interpretare modernă unui text clasic» sînt virtuți ce disting spectacolul cu piesa «Troilus și Cresida». Cronicarul sovietic își exprimă admirația față de «ansamblul excelent, reunind talente deosebite, dar toate valorose», de a da o rezonanță intenționa regizorală (recurgînd la alegorii și asociații cu viața socială contemporană), dar totodată crede că pe alocuri, în interpretarea unor roluri «s-au strecurat procedee antiestetice».

«Un spectacol cu adevărat interesant» a văzut V. Pimenov la teatrul C. I. Nottara, cu piesa lui Eugen Ionescu «Floarea». Alleana Predescu și C. Rautchi au jucat admirabil. Cronicarul sovietic discută în amănunt filozofia piesei, mesajul ei, păstrîndu-le foarte bine «eul» ei caracteristic, disecă judicios specificul absurdului, pentru a-și delimita foarte precis pozițiile ideologice de cele ale autorului «Scaunelor».

Calde cuvinte de prețuire răsună în articolul lui Pimenov la adresa actorilor români printre care Elvira Godeanu, Olga Tudorache, Florin Scărlătescu, Florin Piersic etc. «Astăzi teatrul românesc posedă o mare bogăție de talente» scrie el. Aceste talente contribuie la valorificarea din plin a repertoriului, la realizarea acelei imagini variate, interesante, complexe pe care o oferă astăzi viața teatrală românească. «Bogăția artistică a teatrului contemporan care exprimă viața omului și complexul lui dezvoltare spirituală, continuă tradițiile minunate ale literaturii naționale a poporului român», conchide criticul teatral sovietic.

Corectura: LIDA IGROȘIANU și ALEXANDRU BACIU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

LES LECTEURS DE L'ÉTRANGER DE LA REVUE *Secolul 20*
PEUVENT S'ABONNER SOIT AUX CENTRES SUIVANTS:

- ALBANIE — Ndermerja Shtetnore e Botimove, Tirana
R. D. ALLEMANDE — Deutscher Buch Exp. und Import, Leninstrasse 16, Leipzig 701
R. F. ALLEMANDE — Kibou & Sagner — P.O.B. 88, 48, München 34 W. E. Saarbach — P.O.B. 1510, Köln 6
ANGLETERRE — Collets' Holdings Ltd — Danington Industrial Estate — Wellesborough, Northants
AUTRICHE — Globus Buchvertrieb — Salzgries 16, Vienne
BELGIQUE — Du monde entier 5, Place St. Jean, Bruxelles
R. P. BULGARIE — Raznoianos — 1, rue Tzar Assen, Sofia
R. P. CHINOISE — Waiwen Shudian — POB 88, Péking
R. P. D. CORÉE — Culphanmul, Phenian
CUBA — Cubartimpex, Calle Ermita 48, San Pedro, Habana
ESPAGNE — Libreria Harder, Calle de Balmes, 26, Barcelona
FINLANDE — Akateminen Kirjakauppa, P.O.B. 128, Helsinki
FRANCE — Messageries de la Presse Parisienne, 111, Rue Réaumur, Paris 2e
R. P. HONGROISE — Kulturs, P.O.B. 149, Budapest 62
ITALIE — So. Co. Lib. Ri. Export — Import, Piazza Margana 33, Roma
ISRAËL — Hailepac Ltd., 11, Arlosoroff Street, Haifa
JAPON — Nauka Ltd. — 2 Kanda Zimbocha 2 Chome Kiyoda-ku, Tokyo
R. P. MONGOLE — Mongolgosknizgorg, Ulan Bator
NORVÈGE — Norsk Bogimport, P.O.B. 3267, Oslo
R. P. POLOGNE — Ruch, ul. Wlilca 46, Warszawa
PAYS-BAS — Meulenhoff, Beuilingstraat 2, Amsterdam
PORTUGAL — Libreria Bucholz, Avenida Liberdade, Lisbonne
SUÈDE — D. C. Fritze, Fredgatan 2, Stockholm 16
SUISSE — Pinkus & Cie, Fröschgasse 7, Zürich
R. S. TCHÉCOSLOVAQUE — Artia, Ve, Smerkach 30, Praha
U.R.S.S. — Medjinarodnaia Knjiga, Moskova, G. 200
U.S.A. — Fam Book Service, 69 Fifth Avenue Suite 8 F, New York 10003 N.Y.
— Continental Publications, III, South Mainsee Ave., St. Louis Missouri 63105
R. D. VIETNAM — So Xunt Nhap Knap Sach Bao Hai Ba Trung 32, Hanoi
R.S.F. YUGOSLAVIE — Jugoslaavenka Knjiga, Terazije 27, Beograd

Soit directement à
L'UNION DES ÉCRIVAINS DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE
DE ROUMANIE
Șoseaua Kiseleff 10, ✧ (tel. 18. 13. 99) București

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI